НАУКОВИЙ ВІСНИК:
ФІНАНСИ, БАНКИ, ІНВЕСТИЦІЇ

2013 №6 (25)

Сімферополь
2013

НАУКОВИЙ ВІСНИК:
ФІНАНСИ, БАНКИ, ІНВЕСТИЦІЇ

№6(25) 2013

Науково-практичний журнал
заснований у червні 2008 року

Журнал виходить шість разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з економіки
(Постанова президії ВАК України
№1-05/4 від 26 травня 2010 року
// Бюлетень ВАК України
— 2010 — №6 — С. 6.)

Засновник:
Таврійський національний
університет імені В.І. Вернадського
(Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової
інформації КВ №19505 — 9305ПР
від 26.11.2012 р.)

Адреса редакції і видавця:
Україна, Автономна Республіка Крим,
95007, м. Сімферополь,
проспект Академіка Вернадського, 4
Таврійський національний університет
імені В.І. Вернадського, Корпус Б, кім. 222,
кафедра фінансів підприємств і страхування.

Телефон головного редактора
(050-948-66-04)

Телефон відповідального секретаря
(095-759-10-88),
e-mail: blolge@rambler.ru

Літредактор — Чепорова Г.Є.
Коректор — Машьянова О.Є.

Статті в журналі підлягають зовнішньому та внутрішньому рецензуванню

Рекомендовано до друку Вченою Радою
Таврійського національного університету
імені В.І. Вернадського
(протокол №11 від 11 грудня 2013 р.)

ЗМІСТ

Фінанси

Банки

Інвестиції

Економіка та управління

СОДЕРЖАНИЕ

Финансы

Банки

Инвестиции

Экономика и управление

CONTENTS

Finance

Banks

Investments

Economics & Management

ФІНАНСИ

УДК 336

Воробйова О.І.,
д.е.н., професор, ТНУ імені В.І. Вернадського

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

У статті досліджуються питання використання коштів місцевих бюджетів. Обґрунтовано, що ефективність використання коштів місцевих бюджетів залежить від деяких положень. По-перше, раціональної системи формування доходів місцевих бюджетів. По-друге, від сформованої системи фінансової стійкості місцевих бюджетів. По-третє, від прозорості та демократичних процедур прийняття рішення про використання доходів місцевих бюджетів. По-четверте, від ефективного суспільного контролю за спрямуванням коштів з місцевих бюджетів у відповідності з рішенням про видатки місцевого бюджету. По-п'яте, від чіткого управління процесом безпосереднього використання коштів місцевих бюджетів. На основі дослідження обґрунтовано, що на сучасному етапі розвитку вітчизняної системи використання коштів місцевих бюджетів необхідні суттєві зміни, які дадуть змогу забезпечити більш ефективне їх використання.

Ключові слова: місцеві бюджети, видатки місцевих бюджетів, використання коштів місцевих бюджетів.

ВСТУП

Становлення та розвиток України як самостійної держави обумовили необхідність розвитку системи місцевих бюджетів. Історично склалось так, що місцеві бюджети почали формуватись із виникненням інституту місцевого самоврядування. Унітарний устрій України зумовлює особливе значення місцевих бюджетів у складі бюджетної системи. В країні функціонує понад 12 тис. місцевих бюджетів, де зосереджено понад 40% бюджетних ресурсів. В науковій літературі з питань фінансів відмічається, що в Україні існують суперечливі тенденції функціонування місцевих бюджетів. Головною проблемою місцевих бюджетів України на протязі всіх років незалежності, є, з одного боку, об'єктивна необхідність створення ефективної фінансової бази щодо формування їх доходів, з іншого боку, чинна суб'єктивна система неефективного використання коштів місцевих бюджетів. Це протиріччя потребує свого рішення як на рівні науки, так і на рівні бюджетної практики, зокрема впровадження в процес використання коштів місцевих бюджетів більш демократичних і прозорих процедур, що дасть змогу територіальним громадам чітко контролювати грошові потоки місцевих бюджетів, напрями і ефективність їх використання на користь населення тієї чи іншої громади.

В Україні, згідно з Бюджетним кодексом [1], місцевими визначаються: бюджет АР Крим, обласні, районні бюджети, бюджети районів у містах та бюджети місцевого самоврядування (бюджети міст районного значення, сіл, селищ чи їх об'єднань).

Наявність місцевих бюджетів закріплює фінансову самостійність органів місцевого самоврядування, що визначається як «незалежність їх від загальнодержавних органів влади у прийнятті певних рішень щодо місцевих проблем і забезпечення для їх вирішення відповідними коштами [2]», що передбачено як Конституцією України [3, ст. 140], так і Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 27.05.1997 р. [4].

Питанням функціонування місцевих бюджетів, їх різним аспектам розвитку займались багато українських учених, зокрема Бондарук Т.Г. [5], Буковинський С.А. [6], Буряченко А.Є., Палій М.П. [7], Васильєва Н. [8], Воробйов Ю.М., Когут І.А. [9], Гушта О.В. [10], Демченко Т.М., Калусенко В.В. [11], Зайчикова В.В. [12], Кириленко О.П. [13], Когут І.А. [14], Луніна І.О. [15], Павлюк К.В. [16] та інші. Однак фінансова нестабільність в Україні, світова фінансово-економічна криза, проблеми з формування доходів місцевих бюджетів обумовлюють необхідність подальших досліджень питань місцевих бюджетів, зокрема проблеми підвищення ефективності використання коштів місцевих бюджетів в умовах складного фінансового становлення держави в цілому.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження питань щодо забезпечення ефективності використання коштів місцевих бюджетів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Функціонування місцевих бюджетів перш за все залежить від принципів, механізму та результативності формування доходів місцевих бюджетів.

У відповідності з Бюджетним кодексом України [1] основними принципами формування доходів місцевих бюджетів є: принцип єдності, принцип збалансованості, принцип самостійності,

принцип повноти, принцип обґрунтованості, принцип ефективності та результативності, принцип субсидіарності, принцип цільового використання бюджетних коштів, принцип справедливості і неупередженості, принцип публічності та прозорості.

Реалізація зазначених принципів найбільш повно проявляється при виконанні місцевих бюджетів. Результати виконання місцевих бюджетів за доходами наведено у табл. 1.

Таблиця 1. Доходи місцевих бюджетів України за 2010-2012 рр. (млн. грн.) *

Групи статей доходів	2010		2011		2012	
	план	факт	план	факт	план	факт
Податкові надходження	69391,7	67575,6	73553,4	73086,9	86350,3	85852,0
Неподаткові надходження	8322,7	8769,2	7106,7	10915,9	7839,1	12635,7
Доходи від операцій з капіталом	4011,9	2556,2	3817,9	1829,8	2585,7	1754,3
Цільові фонди	1799,1	1614,7	971,1	822,7	630,5	571,5
Усього без міжбюджетних трансфертів	83525,4	80515,7	85449,1	86655,3	97405,6	100813,5
Міжбюджетні трансферти	81324,9	77766,2	96516,3	94875,6	125425,3	124459,6
Разом	164850,3	158281,9	181965,4	181530,9	222830,9	225273,1

* Складено за даними Державної казначейської служби України [17]

Наведені дані свідчать про нестабільність формування доходів місцевих бюджетів. Практично місцеві бюджети функціонують не за рахунок власної фінансової бази, а за рахунок міжбюджетних трансфертів з Державного бюджету України. Так, у 2010 році частка міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів планувалась на рівні 49,3%, а фактично склала 49,1%. У 2011 році ця частка становила відповідно до плану 53,0%, а фактично — 52,2%. У 2012 році частка міжбюджетних трансфертів складала у відповідності з планом 56,3%, а фактично — 55,2%.

Таким чином, абсолютні та відносні показники формування доходів місцевих бюджетів за три останні роки свідчать про не виконання повністю жодного з принципів формування місцевих бюджетів, особливо принципів самостійності місцевих бюджетів, ефективності та результативності формування їх доходної частини. Сучасне формування доходів місцевих бюджетів не є раціональним. Це обумовлено тим, що в будь-якому бюджеті частка власних надходжень повинна бути більшою, аніж кошти, що надходять в порядку між бюджетного перерозподілу. Крім того, основним джерелом формування будь-якого бюджету, зокрема і місцевого, повинні бути податкові надходження. Однак в доходах місцевих бюджетів частка податкових надходжень за планом становила: у 2010 р. — 42,1%, у 2011 р. — 40,4%, у 2012 р. — 38,8%. У той ж період за фактом частка податкових надходжень була: 2010 р. — 42,7%, 2011 р. — 40,3%, 2012 р. — 38,1%. Тобто поступово податкова база місцевих бюджетів скорочувалась, а, отже, раціональність формування місцевих бюджетів є не тільки сумнівною, але чітко простежується нераціональність їх формування, що не відповідає встановленим принципам і Бюджетному кодексу України.

Не виконання принципів формування місцевих бюджетів впливає на їх фінансову стійкість та фінансову безпеку місцевих бюджетів.

Держава вже давно наголосила про необхідність підвищення самостійності регіонів, а це пов’язано з реалізацією принципів самофінансування, самоуправління та самозабезпечення. Виходячи з цих принципів все більше науковців ставлять питання про фінансову стійкість місцевих бюджетів [9].

Поняття фінансової стійкості місцевих бюджетів для оцінки їх стану було вперше запропоноване російським ученим Поляком Г.Б. [18]. Однак, на нашу думку, більш детально проблематику стійкості місцевих бюджетів досліджено в праці Воробйова Ю.М., Когут І.А. [9]. Автори сформулювали визначення фінансової стійкості місцевих бюджетів, як «комплексне поняття, що відображає такий стан грошових фондів, при якому території здатні стабільно розвиватися, зберігаючи свою фінансову безпеку. У найзагальнішому значенні фінансова стійкість місцевого бюджету виражається у стабільності всієї сукупності грошових фондів і кожного фонду окремо під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників» [9, с. 56]. Крім визначення, автори сформулювали власну

концепцію стійкості місцевих бюджетів [9, с. 57]. Виходячи з цієї концепції та фактичних результатів формування доходів місцевих бюджетів, можливо стверджувати, що місцеві бюджети України не є фінансово стійкими, а рівень їх фінансової безпеки зменшився з 2010 по 2012 рік. Воробйов Ю.М., Когут І.А. чітко сформулювали основні загрози фінансові безпеці місцевих бюджетів (рис. 1).

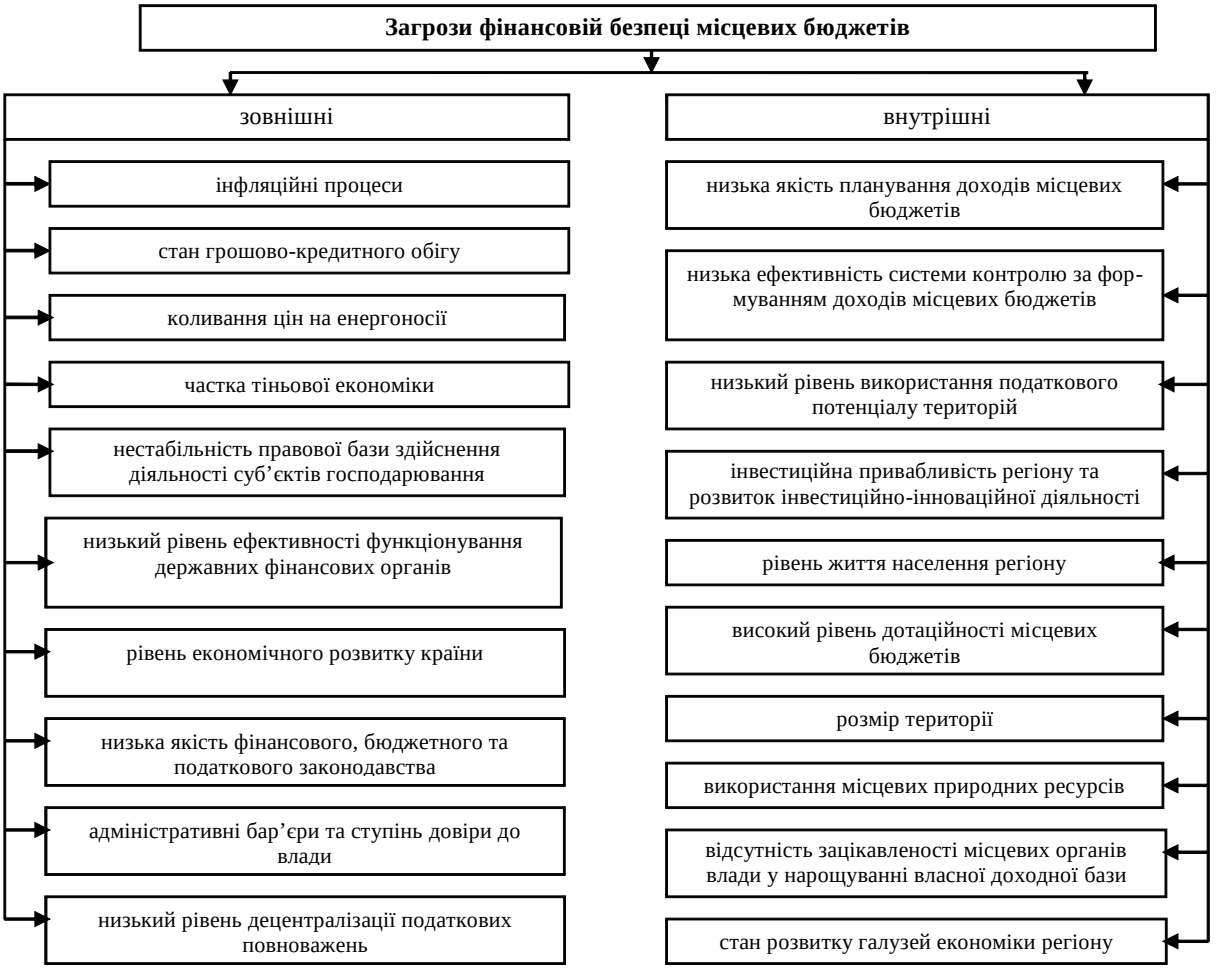

Рис. 1. Загрози фінансовій безпеці місцевих бюджетів [9, с. 60]

Із зазначених загроз фінансовій безпеці місцевим бюджетом у 2013 році фактично проявлялись практично всі, особливо такі, як: висока частка тіньової економіки, низькій рівень ефективності функціонування державних фінансових органів, низький рівень економічного розвитку країни, низька довіра до влади, низький рівень децентралізації податкових повноважень, низька якість планування доходів, низька ефективність системи фінансового контролю, низький рівень використання податкового потенціалу території, низький рівень життя населення за регіонами країни, стан розвитку економіки території.

Для підвищення фінансової стійкості місцевих бюджетів необхідна всебічна боротьба з тіньовою економікою. На сьогодні статистичні дані про податковий потенціал регіонів не можуть бути достовірними, оскільки база оподаткування не містить у собі величезну частину вітчизняної економіки — її тіньовий сектор, що не підлягає оподаткуванню. В Україні тіньовий сектор слід розглядати тільки як перспективний для здійснення фінансової діяльності із розвитком законодавства і посилення контролю за його дотриманням, розвитком ринку. Неефективні заходи боротьби з тіньовою економікою, в основі яких лежить неефективність системи контролю за формуванням доходів місцевих бюджетів, є однією з найважливіших причин, що гальмують зростання фінансового потенціалу та забезпечення територіальних громад достатніми фінансовими ресурсами, щоб відповідали потрібному рівню послуг, які надаються на місцях.

У книзі «Місцеві фінанси» за редакцією Кириленко О.П. стверджується: «У демократичній державі право приймати рішення щодо збирання суспільних доходів і витрачання зібраних коштів належить народу. Однак ухвалення рішень у фінансовій сфері безпосередньо усією громадою можливе тільки під час проведення референдумів і трапляється дуже рідко. Свої права визначати напрями витрачання суспільних коштів громадяни делегують своїм представникам в органах державної влади та місцевого самоврядування. Тому рішення про використання бюджетних ресурсів у демократичній країні ухвалюють політики, обрані громадськістю. На їхню поведінку впливають різноманітні фактори, найважливіші з яких — бажання бути переобраним на наступних виборах, відстоювання програмних цілей політичної партії, лобіювання інтересів приватного бізнесу, прагнення особистого збагачення і т.д.» [2, с. 197].

В умовах демократичного суспільства видатки бюджету обов'язково мають бути засобом задоволення колективних потреб населення. При цьому джерелом забезпечення таких потреб можуть бути видатки як державного, так і місцевих бюджетів. Проте видатки місцевих бюджетів суттєво відрізняються від видатків державного бюджету, що обумовлено дією функцій видатків бюджетів різного рівня. Серед таких функцій видатків учені виділяють: а) стабілізаційну функцію, дія якої полягає в тому, щоб змінюючи обсяги видатків бюджетів, зменшувати негативні наслідки коливання амплітуди економічних циклів. Дія цієї функції видатків на місцевому рівні практично обмежена, а тому її, перш за все, використовують при здійсненні видатків державного бюджету; б) перерозподільчу функцію, дія якої полягає в тому, щоб за допомогою оподаткування та надання трансфертів зменшити нерівність доходів членів суспільства. Саме ця функція видатків має достатні можливості для своєї реалізації на місцевому рівні через те, що місцева влада володіє більш повною і достовірною інформацією про фінансове і майнове становище населення окремої території; в) алокаційна функція видатків бюджету полягає в забезпеченні населення товарами та послугами, які не може надавати ринкова економіка в потрібному обсязі. Реалізація цієї функції повинно здійснюватися як за рахунок державного бюджету, так і за рахунок місцевого. Це обумовлено специфікою товарів та послуг, які надають як державою безпосередньо, так і місцевою владою [2, с. 198-201].

Бюджетна політика органів місцевого самоврядування втілюється у життя тільки під час виконання місцевих бюджетів. Реалізація на практиці видаткової частини місцевих бюджетів дає змогу забезпечувати необхідні суспільні блага, створювати бажані об'єкти інфраструктури, реалізувати певні перерозподільні функції. Витрачання коштів місцевих бюджетів повинно супроводжуватися прозорістю та демократичними процедурами прийняття рішення про використання доходів місцевих бюджетів. Ця прозорість і демократичні процедури залежать не лише від чинного законодавства, а й від того, як обрані громадою їх представники беруть участь у обговоренні та прийнятті рішень про затвердження видаткової частини місцевих бюджетів.

Виходячи з чинної системи прийняття рішення про місцеві бюджети, роль представників громади в умовах української дійсності значно обмежена, хоча на законодавчому рівні чітко прописано як і що потрібно здійснювати при підготовці та прийнятті рішення про місцевий бюджет. У більшості випадків обрані депутати місцевих органів самоврядування не володіють як теоретичними, так і практичними навиками бюджетного планування. Вони не мають достатньої теоретичної та практичної підготовки в галузі фінансів та бюджету, щоб обґрунтовано відстоювати інтереси тієї чи іншої громади, яка обрала відповідного депутата. Звідси, у більшості випадків, депутати місцевих бюджетів при прийнятті рішення про місцевий бюджет покладаються на матеріали, які надають їм місцеві фінансові органи, а також рішення комітетів з питань бюджету чи власних помічників (якщо вони є). Тому місцеві бюджети приймаються без всебічного аналізу їх дохідної та видаткової частини. Демократична процедура прийняття рішення про місцевий бюджет як би виконується, а глибокої прозорості того чи іншого показника доходів чи видатків місцевого бюджету в реальності фактично не існує.

Отже, ми вважаємо, що для підвищення ефективності використання коштів місцевих бюджетів необхідно ще на стадії прийняття рішення про місцевий бюджет досить досконально обґрунтовувати кожний показник як доходної, так і видаткової частин бюджету. А тому прийняття рішення про місцевий бюджет не може здійснюватись за один-два дні сесії місцевої ради, необхідно більш тривала процедура обговорення рішення про місцевий бюджет в сесійному залі, а не за його межами, як це триває зараз.

Прийнявши рішення про місцевий бюджет депутати місцевих рад повинні більш активно і наполегливо здійснювати суспільний контроль за спрямуванням коштів з місцевих бюджетів у відповідності з рішенням про видатки місцевого бюджету.

В останні три роки склалась наступна ситуація з видатками місцевих бюджетів України (табл. 2).

Таблиця 2. Видатки місцевих бюджетів України у відповідності з функціональної класифікацією видатків і кредитування місцевого бюджету за 2010-2012 рр. (млн. грн.) *

Групи статей видатків	2010		2011		2012	
	план	факт	план	факт	план	факт
1. Загальнодержавні функції	11158,8	10208,2	10835,2	9878,1	11663,4	10579,5
2. Оборона	0	0	1,0	1,0	2,0	1,2
3. Цивільний порядок, безпека і судова влада	257,0	254,9	227,4	222,4	235,3	211,4
4. Економічна діяльність	10739,7	7802,4	16132,5	12352,5	18216,7	12981,0
5. Охорона навколишнього природного середовища	1174,5	579,7	1723,9	882,3	2522,6	1162,5
6. Житлово-комунальне господарство	7760,1	4586,9	10082,8	8355,1	22193,7	19680,0
7. Охорона здоров'я	35590,1	35986,4	38217,1	38737,7	47492,0	47095,4
8. Духовний і фізичний розвиток	6548,5	6359,9	7205,8	6924,5	8696,8	8151,1
9. Освіта	51722,6	51018,5	59509,4	59020,9	72248,9	71317,7
10. Соціальний захист і соціальне забезпечення	35929,5	35223,6	42640,2	41894,5	51237,4	50052,5
Всього	160880,8	152020,5	186575,3	178269,0	234508,8	221232,3

* Складено за даними Державної казначейської служби [17]

Із наведених даних можливо побачити, що видаткова частина місцевих бюджетів не виконувалась жодного із трьох років, що досліджуються. Це свідчить про неефективність формування як доходної, так і видаткової частини місцевих бюджетів. Звідси, можливо зробити висновок, що в Україні в дійсності відсутній ефективний суспільний контроль за прийняттям і виконанням місцевих бюджетів.

Отже, пропонуємо, для підвищення ефективності використання коштів місцевих бюджетів підвищити суспільний контроль за прийняттям місцевих бюджетів та використанням бюджетних коштів. Для цього передбачити більш активну участь в цьому процесі не лише депутатів всіх рівнів, а й найбільш активних представників громадськості, різних політичних партій та об'єднань громадян, засобів масової інформації, які фактично відсутні при безпосередньому прийнятті рішень про місцевий бюджет. Крім того, для підвищення особової відповідальності депутатів місцевого рівня зменшити терміни їх депутатських повноважень до 3-х років.

Після прийняття рішення про місцевий бюджет починається етап, який пов'язаний як з формуванням доходів місцевих бюджетів, так і з їх використанням у відповідності з розписом видатків та кредитуванням місцевих бюджетів.

Ефективність використання коштів місцевих бюджетів пов'язана з чітким забезпеченням контролю щодо видатків на суспільні товари та послуги, які передбачені відповідним місцевим бюджетом.

Як свідчить вітчизняна практика використання коштів державного та місцевих бюджетів, існують значні вади щодо ефективного використання коштів на ті чи інші суспільні товари та послуги, які заплановані в бюджетах. Це пов'язано з тим, що приймаючи рішення про фінансування відповідних суспільних потреб громади існують велика кількість бажаючих отримати кошти з місцевого бюджету для своїх власних потреб. Так, при вирішенні спрямувати кошти на ремонт доріг у місці чи районному центрі, з'являються багато бажаючих отримати ці кошти, та практично не чого не робити. На практиці тендери на використання коштів з місцевого бюджету виграють підприємства, які або не мають реальної можливості здійснити якісний ремонт доріг, або фірми, які не бажають якісно ремонтувати ці дороги. Тут найголовніше — отримати кошти з бюджету та їх освоїти, тобто витратити на цілі, які фактично не передбачені планом місцевого бюджету. Внаслідок такого руху видатків з місцевого бюджету кошти витрачені, ремонт доріг здійснений не якісно, громада не задоволена і вимагає нового ремонту, що потребує знову виділення коштів з місцевого бюджету, але на наступний рік.

Таким чином, відсутність контролю з боку громадськості, непрозорість видатків та використання коштів з місцевого бюджету, зв'язок фірм, що надають суспільні блага населенню громади з депутатами чи мерами, або іншими чиновниками призводить до значних втрат місцевих бюджетів. За таких умов не можливо досягти будь-якого ефективного результату. Ні яка наука не зможе забезпечити подолання таких негативних явищ, якщо сама громада, само населення відповідних міст, селищ, сіл, районів не буде контролювати процес використання коштів з місцевих бюджетів. Значна роль в цьому процесі відводиться засобам масової інформації, а також інститутам державного фінансового контролю (Державна фінансова інспекція, Рахункова палата), правопорядку та безпеки — прокуратурі, міліції, службі національної безпеки.

Розкрадання коштів чи на рівні держави, чи на рівні місцевої влади повинно бути об'єктом розслідування як з боку прокуратури, так і збоку служби безпеки.

Використання бюджетних коштів повинно бути забезпечено надійною підтримкою всієї правоохоронної системи держави. Це обумовлено тим, що неефективність використання коштів місцевих бюджетів, тобто фактичне їх розкрадання негативно впливає на ситуацію в регіонах, стимулює зростання радикалізації мас населення, які бачать, що держава чи місцева влада використовує кошти не на надання суспільних благ всім, кому ці блага потрібні, а й спрямовує кошти на збагачення окремих людей, фірм тощо.

Звідси, постає найважливіше питання щодо впровадження чіткої системи управління процесом безпосереднього використання коштів місцевих бюджетів. В теорії ця система в Україні створена. Необхідні законодавчі та нормативні документи існують. Однак на практиці процес управління використанням коштів місцевих бюджетів залежить від декількох чоловік, від їх порядності чи навпаки, непорядності. В результаті місцеві бюджети, з одного боку, мають проблеми з формуванням доходної частини, а з іншого боку, — ті незначні кошти, що визначені в місцевому бюджеті, не мають ефективного використання через гальмуючий увесь процес ручне управління видатками, що дуже вигідно непорядним чиновникам та бізнесменам, що «жирують» за рахунок неефективного витрачання коштів місцевих бюджетів.

Отже, ми вважаємо, що підвищення ефективності використання коштів місцевих бюджетів пов'язане з чітким та обґрунтованим процесом управління цими коштами. при цьому необхідно відмовитися від ручного управління видатками місцевих бюджетів, що фактично існує в Україні всі 22 роки її незалежності.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу встановити, що ефективність використання коштів місцевих бюджетів залежить від п'яти основних положень. По-перше, створення раціональної системи формування доходів місцевих бюджетів. По-друге, від сформованої системи фінансової стійкості місцевих бюджетів. По-третє, від прозорості та демократичності процедур прийняття рішення про використання коштів місцевих бюджетів. По-четверте, від ефективного та дієвого суспільного контролю за спрямуванням коштів з місцевих бюджетів у відповідності з рішеннями про видатки місцевих бюджетів. По-п'яте, від чіткого управління процесом безпосереднього використання коштів місцевих бюджетів у відповідності з законодавчими та нормативними положеннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року з доповненнями і змінами. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http:// www.zakon.rada.gov.ua

2. Місцеві фінанси: підручник / О.Р. Квасовський, А.В. Лучка, Б.С. Малиняк [та інші] / за ред. О.П. Кириленко. — К.: Знання, 2006. — 677 с.

3. Конституція України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua.

4. Про місцеве самоврядування в Україні: закон України від 21.05.1997 р. №280/97-ВР / Верховна Рада України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua.

5. Бондарук Т.Г. Обґрунтування стратегії управління фінансами місцевого самоврядування / Т.Г. Бондарук // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — №11. — С. 63-72.

6. Буковинський С.А. Зміцнення фінансової бази місцевого самоврядування як чинник економічного зростання / С.А. Буковинський // Вісник НБУ. — 2007. — №2. — С. 9-15.

7. Буряченко А.Є. Удосконалення фінансового механізму місцевих бюджетів / А.Є. Буряченко, М.П. Палій // Фінанси України. — 2003. — №8. — С. 13-18.

8. Васильєва Н. Роль місцевих податків і зборів у забезпеченні фінансової незалежності органів місцевого самоврядування / Н. Васильєва // Управління сучасним містом. — 2004. — №10-12. — С. 306-310.

9. Воробйов Ю.М. Формування фінансової стійкості місцевих бюджетів в умовах підвищення самостійності регіонів: монографія / Ю.М. Воробйов, І.А. Когут. — Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2012. — 249 с.

10. Гушта О.В. Порядок формування та використання коштів місцевих бюджетів / О.В. Гушта // Фінанси України. — 2005. — №1. — С. 10-15.

11. Демченко Т.М. Роль місцевих бюджетів у розвитку регіонів / Т.М. Демченко, В.В. Калусенко // Регіональна економіка. — 2005. — №4. — С. 93-98.

12. Зайчикова В.В. Місцеві фінанси України та європейських країн / В.В. Зайчикова. — К.: НДФІ, 2007. — 299 с.

13. Кириленко О.П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика) / О.П. Кириленко; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К.: НІОС, 2000. — 384 с.

14. Когут І.А. Виконання місцевих бюджетів за доходами на прикладі Запорізької області / І.А. Когут // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. — 2009. — №1(2) — С. 53-57.

15. Луніна І.О. Формування місцевих бюджетів на основі принципу еквівалентності: шлях до ефективної бюджетної системи України / І.О. Луніна // Фінанси України. — 2010. — №9. — С. 3-13.

16. Павлюк К. В. Формування доходів місцевих бюджетів / К. В. Павлюк // Фінанси України. — 2006. — №4. — С. 24-37.

17. Державне казначейство України: офіційний сайт. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.treasury.gov.ua

18. Поляк Г.Б. Бюджет города (Проблемы и перспективы развития) / Г.Б. Поляк. — М.: Финансы, 1978. — 245 с.

Стаття надійшла до редакції 21 листопада 2013 року

УДК 336.144.2

Воробйов Ю.М.,
д.е.н., професор, ТНУ імені В.І. Вернадського

ВПЛИВ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ НА ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

У статті досліджується питання впливу податкової системи України на формування інвестиційного потенціалу місцевих бюджетів. Доведено, що за сучасних умов податкова система не впливає позитивно на формування інвестиційного потенціалу місцевих бюджетів. У складі чинної податкової системи практично відсутні механізми для зростання інвестиційного потенціалу місцевих бюджетів. Запропоновано подальше вдосконалення податкової системи України з метою розширення можливостей для формування інвестиційного потенціалу місцевих бюджетів.

Ключові слова: податкова система, місцеві податки та збори, місцеві бюджети, доходи місцевих бюджетів, інвестиційний потенціал місцевих бюджетів.

ВСТУП

Інвестиційний потенціал місцевих бюджетів в першу чергу залежить від податкової бази формування доходів цих бюджетів. Податкова система повинна бути побудована таким чином, щоб забезпечувати стабільну і достатню за параметрами грошову основу для реалізації інвестиційної компетенції місцевих бюджетів. Причому така податкова система повинна бути спрямована на формування ресурсної бази місцевих бюджетів на стабільній і довготривалій основі у сегментах як місцевих податків і зборів, так і закріплених за місцевими бюджетами різних рівнів загальнодержавних податків і зборів.

Питаннями впливу податкової системи на формування місцевих бюджетів і їх інвестиційного потенціалу займалася значна кількість учених, зокрема Коваль Л.М. [1], Буряченко А.С., Палій М.П. [2], Кравченко В.І. [3], Кириленко О.П. [4], Петленко Ю.В., Рожко О.Д. [5], Музика О.А. [6], Крук В.В. [7] та інші.

Однак постійні зміни в економіці країни, законодавчій та нормативній базі щодо оподаткування та формування місцевих бюджетів вимагають подальших досліджень.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження впливу податкової системи України на формування інвестиційного потенціалу місцевих бюджетів.

РЕЗУЛЬТАТИ

За сучасних умов доходи місцевих бюджетів формуються як за рахунок місцевих податків і зборів, так і за рахунок закріплених загальнодержавних податків і зборів, а також за рахунок неподаткових джерел.

Структуру надходжень від місцевих податків і зборів до місцевих бюджетів можливо проілюструвати наступними даними (табл. 1).

Наведені дані дають змогу стверджувати, що лише кілька місцевих податків і зборів з усієї їх сукупності можна вважати тими, що забезпечують формування доходної частини. До 2011 р. це комунальний податок і ринковий збір, частка яких у сукупних надходженнях до місцевих бюджетів від місцевих податків і зборів становила у 2010 відповідно 18,4% та 62,8%.

У зв‘язку зі змінами у Бюджетному кодексі України [9] та прийняттям Податкового кодексу України [10], структура місцевих податків та зборів значно змінилась, ставши простішою (табл. 2).

Так, у 2011 р. до складу місцевих податків було віднесено єдиний податок, який тоді склав практично 78%. Значною є питома вага збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності, який також було додано до переліку, вона склала 16,1% у 2011 р.

Дослідимо формування місцевих бюджетів за рахунок місцевих податків та зборів, встановивши вплив змін у податковому законодавстві на бюджетний процес.

Якщо характеризувати склад та структуру місцевих податків і зборів, що була прийнятою до 2011 р., то основою їх бази виступав саме комунальний податок, що справлявся з юридичних осіб. Практично за кожним місцевим бюджетом де-факто було закріплене відносно стабільне джерело доходів. Водночас де-юре на практиці ситуація була досить неоднозначною.

Згідно з Декретом Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки і збори», що втратив чинність 02.12.2010 р., від сплати комунального податку були звільнені бюджетні установи, організації, планово-дотаційні і сільськогосподарські підприємства [11].

Таблиця 1. Структура доходів місцевих бюджетів України від місцевих податків і зборів у 2010-2012 рр., % *

Назва	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Податок з реклами	6,8	0,3	0,0
Комунальний податок	18,4	0,6	0,0
Збір за припаркування автотранспорту	5,0	2,3	1,3
Ринковий збір	62,8	0,6	0,0
Збір за видачу ордера на квартиру	0,0	0,0	0,0
Курортний збір**	0,3	1,1	0,7
Збір за виграш на бігах на іподромі	0,0	0,0	0,0
Збір з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі на іподромі	0,0	0,0	0,0
Збір за право використання місцевої символіки	3,3	0,9	0,0
Збір за право проведення кіно- і телезйомок	0,0	0,0	0,0
Збір за право проведення місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу і лотерей	0,0	0,0	0,0
Збір за видачу дозволу на розміщення об’єктів торгівлі та сфери послуг	3,4	0,1	0,0
Збір із власників собак	0,0	0,0	0,0
Надходження сум реструктурованої заборгованості зі сплати місцевих податків	0,0	0,0	0,0
Збір на розвиток рекреаційного комплексу в Автономній Республіці Крим	0,0	0,0	0,0
Збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності	0,0	16,1	10,6
Єдиний податок	0,0	78,0	87,4
Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	0,0	0,0	0,0
Усього	100	100	100

* Складено за даними [8].
** Тепер туристичний збір.

Таблиця 2. Порівняння структур старої та діючої системи місцевих податків і зборів *

Стара система місцевих податків і зборів	**Чинна система місцевих податків і зборів**
Податок з реклами	Скасовано
Комунальний податок	Скасовано
Збір за припаркування автотранспорту	Збір за місця для паркування автотранспорту
Ринковий збір	Скасовано
Збір за видачу ордера на квартиру	Скасовано
Курортний збір	Туристичний збір
Збір за участь у перегонах на іподромі	Скасовано
Збір за виграш у перегонах на іподромі	Скасовано
Збір з гравців на тоталізаторі на іподромі	Скасовано
Збір за право використання місцевої символіки	Скасовано
Збір за право проведення кіно- і телезйомок	Скасовано
Збір за проведення місцевого аукціону	Скасовано
Збір за розміщення об’єктів торгівлі	Скасовано
Збір з власників собак	Скасовано
Не було	Збір за деякі види підприємницької діяльності
Не було	Єдиний податок
Не було	Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки

* Складено автором

Унаслідок цього значна частина сільських і селищних бюджетів була суттєво обмежена щодо можливостей формування власних доходів за рахунок комунального податку. Істотним обмежуванням дії комунального податку щодо формування доходів місцевих бюджетів, можна вважати також і те, що граничний розмір його не мав перевищувати 10% річного фонду оплати праці, обчисленого згідно з розміром неоподатковуваного мінімуму доходів громадян. При цьому слід

зазначити, що розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян залишався без змін з 1996 року. Тобто ставка для оподаткування фактично зменшувалась при умові, що поступово зростали як мінімальна, так і середня заробітна плата в Україні. Слід також враховувати той факт, що наявність достатньо високого ступеня тінізації системи виплати заробітної плати, передусім у підприємницькому секторі, штучно занижувала розмір так званої «світлої» частини фонду оплати праці, що виступав базою для обрахунку комунального податку.

Ще одним вагомим, на нашу думку, чинником, що істотно впливав на надходження від комунального податку, можна вважати структуру суб'єктів підприємницької діяльності. Домінували у ній суб'єкти підприємницької діяльності з числа фізичних осіб — підприємців, які були зайняті передусім у сфері торгівлі. Це призводило до зменшення контингенту платників комунального податку.

Домінування до кінця 2010 р. у структурі доходів місцевих бюджетів надходжень від ринкового збору не супроводжувалось адекватним розміром частки таких надходжень безпосередньо у самоврядних територій, і в складі останніх — сільських і селищних бюджетах. Це було зумовлено тим, що ринковий збір визначався як плата за торгові місця на ринках і в павільйонах, на критих і відкритих столах, майданчиках для торгівлі з автомашин, візків, мотоциклів, ручних візків, що справлялась з юридичних осіб і громадян, які реалізували сільськогосподарську і промислову продукцію й інші товари. Відтак у селах і селищах, принаймні у значній їх частині, таких місць взагалі могло не бути, що відповідним чином зумовило відсутність податкової бази.

З прийняттям у 2010 р. Податкового кодексу України, склад місцевих податків та порядок їх отримання значною мірою змінився. Відповідно Статті 10 даного нормативно-правового акту до місцевих податків належать: а) податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; б) єдиний податок.

До місцевих зборів належать: а) збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності; б) збір за місця для паркування транспортних засобів; в) туристичний збір.

Окрім цього, Податковий кодекс України визначає загальний порядок становлення місцевих податків та зборів. Так, при прийнятті рішення про встановлення місцевих податків і зборів обов'язково визначаються об'єкт оподаткування, платник податків і зборів, розмір ставки, податковий період та інші обов'язкові елементи з дотриманням критеріїв, встановлених для відповідного місцевого податку чи збору. Копія прийнятого рішення про встановлення місцевих податків чи зборів надсилається у десятиденний строк з дня оприлюднення до органу податкової служби, в якому перебувають на обліку платники відповідних місцевих податків і зборів. Рішення про встановлення місцевих податків і зборів офіційно оприлюднюється відповідним органом місцевого самоврядування до 15 липня року, що передує бюджетному періоду, в якому планується застосовування встановлюваних місцевих податків і зборів або змін (плановий період). В іншому разі норми відповідних рішень застосовуються не раніше початку бюджетного періоду, що настає за плановим періодом.

У разі якщо сільська, селищна або міська рада не прийняла рішення про встановлення відповідних місцевих податків і зборів, що є обов'язковими (податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, єдиний податок і збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності), такі податки та збори справляються виходячи з норм Податкового кодексу України із застосуванням мінімальної ставки місцевих податків і зборів. Важливим є положення про те, що сільським, селищним, міським радам не дозволяється встановлювати індивідуальні пільгові ставки місцевих податків і зборів для окремих юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців і фізичних осіб або звільняти їх від сплати таких податків та зборів [10].

Прийняттям Податкового кодексу України, було скасовано:

• ринковий збір, справляння якого здійснюється в умовах обмеження сфери застосування спрощеної системи оподаткування та скорочення переліку податків і зборів, які включаються до складу єдиного податку, що може негативно позначитись на подальшому розвитку суб'єктів малого підприємництва;

• комунальний податок, який є застарілим елементом пострадянської системи оподаткування і вже не справляється в жодній з країн СНД; крім того, скасування цього податку, ставка якого прив'язана до фонду оплати праці підприємств, сприятиме виведенню такого фонду з «тіні»;

• податок з реклами, який було запроваджено ще на початковому етапі розвитку вітчизняної системи оподаткування, який у сучасних економічних умовах суперечить принципу рівності в оподаткуванні, оскільки поширюється лише на обмежене коло суб'єктів господарювання і має чітко виражений галузевий принцип застосування;

• дев'ять інших місцевих податків і зборів, які не відіграють істотної ролі в наповненні місцевих бюджетів.

Рішення про скасування комунального податку, ринкового збору і податку з реклами в момент його прийняття можна було вважати ризиковим, оскільки на ці податки припадало до 90% доходів від місцевих податків. Таким чином, слід було очікувати ослаблення ресурсної бази місцевих бюджетів. Натомість уряд запропонував значний ресурс місцевим бюджетам у вигляді єдиного податку та податку на нерухоме майно.

Відповідно до уточнень у Бюджетному кодексі України [9], вони включаються до доходів загального фонду місцевих бюджетів, які не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів. Тобто ці кошти будуть залишатися у місцевих бюджетах і можуть бути спрямовані на фінансування власних потреб територіальних громад, у тому числі інвестиційних.

Аналіз впливу змін щодо формування місцевого бюджету за рахунок нового складу місцевих податків та зборів, їх доцільність поки-що важко повною мірою здійснити, оскільки такий порядок діє лише 2 роки. Крім того, такий податок, як податок на нерухомість, відмінний від земельної ділянки, ще у 2013 році не був фактично започаткованим внаслідок значних протиріч, що виникли при його впровадженні на різних рівнях держави, серед значного кола власників такої нерухомості, які намагались будь-яким чином вивести свою нерухомість від оподаткування. Остаточні рішення щодо справляння цього податку було прийнято у 2013 році, а його фактичне запровадження планується здійснити лише з 2014 року.

Отже, зміну структури місцевих податків і зборів можна оцінити як прогресивну, і в подальшому можна очікувати щорічне зростання доходів місцевих бюджетів від цього фіскального інструменту. В свою чергу, це сприятиме зростанню частки та обсягу коштів, що будуть спрямовуватись із бюджетів місцевих громад на фінансову підтримку реалізації необхідних для регіону інвестиційних проектів.

Важливим моментом у визначенні впливу податкової системи на інвестиційний потенціал місцевих бюджетів є визначення обсягів і структури їх доходів (табл. 3).

Таблиця 3. Доходи місцевих бюджетів України за 2010-2012 рр. (млн. грн.) *

Групи статей доходів	2010 р.		2011 р.		2012 р.	
	факт, млн. грн.	структура, %	факт, млн. грн.	структура, %	факт, млн. грн.	структура, %
Податкові надходження	67575,6	42,8	73086,9	40,3	85852,0	38,1
Неподаткові надходження	8769,2	5,5	10915,9	6,0	12635,7	5,6
Доходи від операцій з капіталом	2556,2	1,6	1829,8	1,0	1754,3	0,8
Цільові фонди	1614,7	1,0	822,7	0,4	571,5	0,3
Усього без міжбюджетних трансфертів	80515,7	50,9	86655,3	47,7	100813,5	44,8
Міжбюджетні трансферти	77766,2	49,1	94875,6	52,3	124459,6	55,2
Разом	158281,9	100	181530,9	100	225273,1	100

* Складено за даними [8]

З наведених даних можливо побачити, що за останні три роки обсяги податкових надходжень зростають, але їх частка у загальній сумі доходів місцевих бюджетів помітно зменшується. Якщо у 2010 році частка податкових надходжень становила 42,8%, то у 2012 році вона не перевищувала 38,1%. Водночас суттєво зростає роль міжбюджетних трансфертів, які спрямовуються як на забезпечення виконання соціальних платежів з місцевих бюджетів, так і на різні інвестиційні проекти, що були заплановані місцевими громадами, але не можуть бути реалізовані через скорочення власних податкових надходжень.

Незважаючи на те, що податкові надходження від місцевих податків і зборів за останні роки трохи зростали, частка податкових надходжень за рахунок загальнодержавних податків і зборів постійно зменшувалась, що було обумовлено значним впливом економічної кризи, яка все більше охоплює українську економіку.

Надзвичайно низькими (1% від податкових надходжень) нині є доходи від податку на прибуток підприємств комунальної форми власності. Це свідчить про нерозвиненість комунального сектору, а також про відсутність зацікавленості місцевої влади і місцевого самоврядування у розвитку згаданого сегменту комунального господарства. До того ж, у значної частини бюджетів місцевого самоврядування, передусім сільських і селищних, потреби щодо розвитку такого господарства взагалі не може бути внаслідок об'єктивної відсутності контингентів споживачів відповідних послуг, що можуть надаватися новоствореними інститутами, а також унаслідок відсутності необхідних ресурсів для реалізації інвестиційних проектів.

Оподаткування доходів фізичних осіб здійснюється з використанням податку з доходів фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності і незалежної професійної діяльності й фіксований податок на доходи фізичних осіб від підприємницької діяльності. До податкової реформи на їх частку в сукупних доходах місцевих бюджетів припадає всього 0,2–0,3%. Ще два джерела — фіксований сільськогосподарський податок та єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва — забезпечували до 2011 р. дохідну частину місцевих бюджетів на рівні відповідно 0,0009–0,2 та 1,3–1,8%. Наведене підтвердило про надзвичайно низький рівень розвитку підприємництва в Україні, насамперед на периферійних територіях, — з одного боку, а також про досить значну частку так званого «тіньового» сектору згаданого виду економічної діяльності, що має наслідком звуження податкової бази, — з другого боку.

Ця проблема частково була виправлена завдяки змінам, що торкнулись складу місцевих податків і зборів. В результаті запровадження єдиного податку частка місцевих податків і зборів у складі доходів місцевих бюджетів зросла до 1,4% у 2011 р. та до 2,5% у 2012 р. У той же час у попередні роки питома вага цих надходжень не перевищувала 0,7%. Крім того, в останні роки дещо зросла частка доходів від податків за спеціальне використання природних ресурсів (7,1% у 2011 р, 7,5% у 2012 р.).

Якщо частка неподаткових надходжень з року в рік демонструє відносну стабільність, то доходи від операцій з капіталом мають чітку тенденцію до зменшення. Справа в тому, що надзвичайно низька активність місцевої влади і місцевого самоврядування властива нині сфері управління власністю, інвестиційній діяльності тощо. Йдеться насамперед про управління частками комунального майна господарських товариств, інвестування коштів у різноманітні фінансові інструменти, опосередковану форму участі в інвестиційному процесі з наданням гарантій суб'єктам господарювання за борговими зобов'язаннями останніх, розміщення вільних коштів у банківській системі, здавання в оренду і продаж об'єктів комунальної власності тощо. Сумарна частка надходжень від подібного роду діяльності у сукупних доходах місцевих бюджетів не перевищує 1%. Отже, практично не виконують бюджетоутворювальну функцію такі дохідні джерела формування ресурсної бази місцевих бюджетів, як надходження від грошово-речових лотерей (які взагалі практично відсутні на рівні бюджетів місцевого самоврядування), плата за надані в оренду водні об'єкти місцевого значення (частково внаслідок низьких розмірів орендної плати), доходи від операцій з кредитування і надання гарантій щодо відсотків за користування пільговим довгостроковим кредитом молодим сім'ям і самотнім молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) й придбання житла (значною мірою внаслідок обмеженості можливостей такого кредитування, з одного боку, і звуженого контингенту потенційних споживачів житлових кредитів у більшості сільських і селищних бюджетів, — з другого боку), відсотків за користування позиками, що надавалися з місцевих бюджетів (головним чином, внаслідок обмеженості можливостей щодо бюджетного кредитування), плата за гарантії, надані Верховною Радою Автономної Республіки Крим та міськими радами, надходження відсоткових платежів за користування наданими у кредит орендареві грошових ресурсів і цінних паперів.

Особливо низький рівень надходжень спостерігається від частини прибутку (доходу) господарських організацій (комунальної власності, або у статутних фондах яких є частка комунальної власності), що вилучається до бюджету, — 0,0006–0,09%, дивідендів, нарахованих на акції (частки, паї) господарських товариств, що є у власності відповідної територіальної громади, — 0,00001–0,03%, розміщення в установах банків тимчасово вільних бюджетних коштів — 0,2–0,4%, доходів від власності і підприємницької діяльності — 0,5–0,8%, плати за оренду майнових комплексів й іншого майна у комунальній власності — 0,4–0,6%.

Крім того, таке джерело як доходи від операцій з капіталом для значної кількості бюджетів як поточного, так і довгострокового періодів виявляється нестабільним (наприклад, значення відповідного показника у 2012 р. становило усього 0,8%), обмеженим за об'єктами і нетривалим у

довготривалому періоді. Наукові дослідження стану виконання місцевих бюджетів низки районів України засвідчують істотну диференціацію останніх за рівнем виконання згаданим джерелом бюджетоутворювальної функції. В одних видах бюджетів, головним чином більш розвинутих в економічному плані територій, домінують надходження від продажу основного капіталу і землі, в інших, як правило, бюджетах економічно слабких територій, переважають надходження від продажу землі. Формування масиву потенційних об'єктів для продажу вимагає значних фінансових ресурсів, яких, як засвідчує практика, відчувається значний дефіцит у більшості видів самоврядних бюджетів, однак і таку практику, коли у багатьох бюджетах за структурою доходів від операцій з капіталом домінують доходи від продажу землі, не можна визнати раціональною. Тим більше з огляду на те, що особливо активним подібний так званий «муніципальний бізнес» виявляється у великих містах, головним чином — обласних центрах, й відтак подібна активність дедалі більше зростає й на прилеглих до таких міст периферійних територіях. Хоча у перспективі слід очікувати зменшення активності у згаданій сфері, оскільки масив потенційних об'єктів для продажу обмежений. Подальший рух таких об'єктів надалі відбуватиметься на вторинному ринку, позитивний вплив якого на процес бюджетоутворення істотно зменшиться.

Сьогодні ж формування місцевих бюджетів розвитку здійснюється, головним чином, за рахунок єдиного податку, а також неподаткових надходжень спеціального фонду місцевих бюджетів. Слід зазначити, що за видами бюджетів територій ситуація з формуванням як сукупних ресурсів місцевих бюджетів, так і їх інвестиційної складової, в тому числі щодо бюджету розвитку, характеризується значною диференціацією. Це зумовлено дією низки чинників, зокрема сукупного розміру й об'єктової диверсифікації податкової бази, рівня адміністрування податків, рівня опрацювання стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку відповідних територій, факторів, що зумовлюють динаміку ділової активності, контингентів трудових ресурсів тощо. Відповідним чином складається співвідношення між джерелами формування ресурсної бази бюджетів, яке, загалом, постає кінцевим індикатором сили впливу згаданих чинників. Для підтвердження зроблених висновків проаналізуємо обсяги та структуру дохідних джерел формування бюджету міста Сімферополь (табл. 4).

Бюджетом м. Сімферополь на 2013 р. було передбачено наступне:

• понад 62,0% доходів буде сформовано за рахунок податкових надходжень, причому основна частка припаде на податки на доходи фізичних осіб (понад 50%), на збори та плату за спеціальне використання природних ресурсів (5,6%), місцеві податки та збори (6,2%);

• бюджет розвитку головним чином буде сформовано за рахунок податкових надходжень (88,8%), зокрема за рахунок місцевих податків і зборів (88,8%), перш за все, єдиного податку (88,8%);

• з доходів від операцій з капіталом бюджет розвитку отримує доходів (8,7%);

• основна частина офіційних трансфертів буде спрямована у загальний фонд, який перш за все використовується для виконання соціальних зобов'язань бюджету м. Сімферополь.

Таким чином, розподіл надходжень до місцевих бюджетів свідчить, що за рахунок податкової системи практично важко забезпечити зростання інвестиційного потенціалу місцевих бюджетів. Необхідно здійснити значні зміни у чинній податковій системі держави, щоб мати можливість забезпечити не лише соціальні послуги з місцевих бюджетів, а й зростання інвестиційного потенціалу.

Перш за все при подальшому вдосоналенню податкової системи України слід частину загальнодержавних податків передати до місцевих бюджетів. По-перше, є доцільний передати частину податку на додану вартість, особливо ту, що зв'язана з придбанням продукції безпосередньо фізичними особами (податки на додану вартість, що надходять від роздрібної торгівлі). По-друге, доцільним є передати на рівень місцевих бюджетів 100% плати за землю, а також 50% акцизного податку.

Отже, підсумовуючи дослідження з впливу податкової системи на інвестиційний потенціал місцевих бюджетів можливо дійти до таких висновків.

ВИСНОВКИ

По-перше, інвестиційний потенціал місцевих бюджетів значною мірою залежить від фіскальних важелів, які забезпечують його наповнення. При цьому мова йде, перш за все, про місцеві податки та збори. Однак останні у складі доходів місцевих бюджетів не займають достатньо питомої ваги, щоб впливати на обсяги фінансування інвестицій місцевими органами влади.

По-друге, зміни, які відбулись у чинній податковій системі України щодо формування доходів місцевих бюджетів фактично не забезпечує достатній рівень їх бюджетоутворювальну функцію,

Таблиця 4. Структура доходів місцевого бюджету м. Сімферополь у 2013 р. (планова) *

Найменування доходів згідно із бюджетною класифікацією	**Загальний фонд**		**Спеціальний фонд**				**Разом**	
			Разом		**у т.ч. бюджет розвитку**			
	Сума, тис. грн.	%	Сума, тис. грн.	%	Сума, тис. грн.	%	Сума, тис. грн.	%
Податкові надходження	721311,1	64,1	72253,8	52,5	67526,0	88,8	793564,9	62,8
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	640923,7	56,9					640923,7	50,7
у т.ч. : Податок на доходи фізичних осіб Податок на прибуток підприємств	 640503,7 420,0	 56,9 0,0					 640503,7 420,0	 50,7 0,0
Податки на власність			1715,9	1,2			1715,9	0,1
у т.ч. збір за першу реєстрацію транспортного засобу			1715,9	1,2			1715,9	0,1
Збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів	70374,4	6,3					70374,4	5,6
у т.ч. плата за землю	61353,2	5,4					61353,2	4,8
Місцеві податки і збори	10013,0	0,9	68067,9	49,5	67526,0	88,8	78080,9	6,2
у т.ч.: 1. Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки 2. Збір за місце для парковки транспортних засобів 3. Туристичний збір 4. Збір за здійснення деяких видів підприємницької діяльності 5. Збір за здійснення торговельної діяльності нафтопродуктами, скрапленим та стиснутим газом на стаціонарних, малогабаритних і пересувних автозаправних станціях, заправних пунктах 6. Єдиний податок	 350,0 240,0 9423,0	 0,0 0,0 0,8	 20,0 541,9 67506,0	 0,0 0,4 49,1	 20,0 67506,0	 0,0 88,8	 20,0 350,0 240,0 9423,0 541,9 67506,0	 0,0 0,0 0,0 0,7 0,0 5,3
Інші податки			2470,0	1,8			2470,0	0,2
Неподаткові надходження	12642,1	1,1	35721,0	26,0	900,0	1,2	48363,1	3,8
Доходи від власності та підприємницької діяльності	451,2	0,0					451,2	0,0
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	11742,0	100					11742,0	0,9
Доходи від операцій з капіталом	6,1	0,0	6600,0	4,8	6600,0	8,7	6606,1	0,5
Офіційні трансферти	391892,3	34,8	19505,2	14,2	1000,0	1,3	411397,5	32,6
Цільові фонди			3500,0	2,5			3500,0	0,3
Всього доходів	**1125851,6**	**100**	**137580,0**	**100**	**76026,0**	**100**	**1263431,6**	**100**

* Складено за даними [12].

особливо в сегменті бюджетів місцевого самоврядування сіл, селищ, малих і монофункціональних міст.

По-третє, з поширенням деградації соціально-економічного потенціалу територій та постійним зростанням у їх складі масиву депресивних територій і надалі звужуватиметься база оподаткування місцевими податками й зборами.

По-четверте, для вирішення позитивного впливу податкової системи на інвестиційний потенціал місцевих бюджетів необхідні нові зміни у складі самої податкової системи, яка повинна ура-

ховувати негативні зміни, що відбуваються в регіонах країни, зростання кількості і частки депресивних регіонів, зменшення можливості абсолютної більшості сіл, селищ, а також помітної частки малих місць забезпечувати власні надходження до місцевих бюджетів за рахунок місцевих податків і зборів.

По-п'ятих, у подальших дослідження є доцільним здійснити порівняння між різними регіонами України щодо інвестиційних можливостей їх місцевих бюджетів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Коваль Л.М. Проблеми формування місцевих бюджетів та аналіз їх виконання / Л.М. Коваль // Фінанси України. — 1999. — № 5. — С.127.

2. Буряченко А.Є. Удосконалення фінансового механізму місцевих бюджетів / А.Є. Буряченко, М.П. Палій // Фінанси України. — 2003. — № 8. — С. 13.

3. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України: [навч. посіб.] / В.І. Кравченко — К.: Т-во «Знання», КОО, 1999. — 487 с. — ISBN 966-7293-74-2.

4. Кириленко О.П. Місцеві бюджети України: історія, теорія, практика / О.П Кириленко. — К.: НІОС, 2000. — 384 с.

5. Петленко Ю.В. Місцеві фінанси / Ю.В. Петленко, О.Д. Рожко. — К.: Кондор, 2003. — 282 с.

6. Музика О.А. Доходи місцевих бюджетів за українським законодавством: [монографія] / О.А. Музика. — К.: Атіка, 2004. — 344.

7. Крук В.В. Інвестиційні джерела місцевих бюджетів / В.В. Крук, О.В. Запара // Формування ринкової економіки: зб. наук. праць. — К.: КНЕУ. — Вип. 22, 2009. — С. 564–572.

8. Державне казначейство України: офіційний сайт. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.treasury.gov.ua

9. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року з доповненнями і змінами. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http:// www.zakon.rada.gov.ua

10. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року з доповненнями і змінами. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http:// www.zakon4.rada.gov.ua.

11. Про місцеві податки і збори: Декрет Кабінету Міністрів України від 20.05.1993 №56-93.

12. Офіційний інтернет-портал Київської міської державної адміністрації. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://kievcity.gov.ua

Стаття надійшла до редакції 26 листопада 2013 року

УДК 336.02

Белопольська Т.В.,
д.е.н., доцент, ДонНУ

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ

В статті розглянуто методологічні основи формування фінансового механізму управління інтелектуальною власністю на макро- та мікроекономічному рівні, як підстави для забезпечення засад розширеного відтворення.

Ключові слова: фінансовий механізм, інтелектуальні активи, технологізація, інноваційний розвиток.

ВСТУП

В умовах нових реалій світових процесів пріоритетним завданням розвитку України є розробка шляхів та механізмів стійкого розвитку реального сектору як підґрунтя забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. Вихід України на траєкторію стійкого розвитку потребує новітньої концепції управління, що спрямована на суттєве зростання інноваційної активності, концентрацію ресурсів на провідних напрямах науково-технічного прогресу, інтелектуалізацію основних факторів виробництва, а також формування таких виробничо-економічних систем, які здатні на інноваційній основі забезпечувати приріст ВВП та високу якість життя населення. Тому успіх в глобальній конкуренції вітчизняних підприємств залежить від реалізації інноваційної політики, на основі якої набуває важливого значення фінансовий механізм управління інтелектуальною власністю, який практично є новим у фінансовій діяльності. Розробка й впровадження фінансового механізму управління інтелектуальною власністю сприятиме підвищенню стратегічного потенціалу суб'єктів реального сектора економіки, посиленню їх адаптивних можливостей та укріпленню конкурентних переваг.

Суттєвий вклад в дослідження різноманітних аспектів управління інтелектуальною власністю, активізації інноваційної діяльності здійснили фундаментальні та емпіричні труди багатьох вчених. Значний внесок у дослідженні фінансового механізму, як засобу реалізації фінансової політики держави, і пов'язані з ним проблеми формування фінансового механізму управління інтелектуальною власністю зробили вітчизняні вчені: М. Артус, В. Базилевич, Л. Безгубенко, О. Бутнік-Сіверський, О. Василик, С. Ковальчук, О. Ковалюк, О. Лапко, І. Луніна, С. Льовочкін, І. Лютий, С. Місак, С. Огороднік, В. Опарін, В. Суторміна, С. Шпак; зарубіжні науковці: А. Вагнер, Дж.К.Ван Хорн, Дж. Кейнс, Ф. Нітті, Д. Рікардо, А. Сміт та інші.

Разом з тим, в працях вищевказаних вчених, дослідження фінансового механізму і, зокрема, фінансового механізму управління інтелектуальною власністю освітлюються тільки загальні питання становлення, структури та розвитку і лише частково — його інтелектуальну складову. Залишились поза їх уваги теоретичні засади формування моделі трансформації інтелектуальної власності в інноваційний продукт, фінансового, інформаційного забезпечення та фінансово-правового регулювання, як складових фінансового механізму.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є теоретичне обґрунтування і розробка методичних положень та практичних рекомендацій щодо формування і розвитку фінансового механізму управління інтелектуальною власністю підприємств реального сектору національної економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ

Об'єктивна необхідність трансформації економіки України обумовлена вимогами гнучкості та адаптивності в умовах високого рівня конкуренції та технологічних переваг країн, що обрали інноваційний шлях розвитку. Саме модернізація економіки, заснована на формуванні високотехнологічних ресурсів в реальному секторі, реалізації сучасних систем управління та ефективному використанні інноваційних розробок у господарському обігу, дозволяє забезпечити економічне зростання. Дослідження закономірностей техніко-економічного та інноваційного розвитку, впливу соціально-інституціональних перетворень на розвиток національних економічних систем, виокремлення факторів модернізації економіки та етапів її трансформації дозволили встановити, що формування інноваційної моделі розвитку суспільного виробництва пов'язано з появою нового технологічного укладу, який принципово змінює значення технологій в економічному та соціальному розвитку суспільства. Основу формування нового технологічного укладу складає механізм технологізації, ефективність якого залежить від фінансового підґрунтя управління інтелектуальною власністю.

Формування фінансової політики управління інтелектуальною власністю в Україні відбувається за вкрай несприятливих умов. Про це свідчить насамперед занепад науково-дослідних інститутів, конструкторських бюро та інших господарських структур, які займаються науково-технічними дослідженнями, розробкою та захистом об'єктів права інтелектуальної власності

Як відомо, існують два шляхи підвищення конкурентоспроможності промислової продукції: по-перше, зниження ціни і, по-друге, підвищення якості. Цінова складова для нашої країни майже вичерпана. Зрозуміло, що промислове підприємство може вижити лише за умов постійного вдосконалення техніко-економічних, ергономічних, маркетингових показників виготовлюваної продукції. Розв'язання цього завдання потребує постійного упровадження науково-технічних проектів, переходу на траєкторію використання у фінансово-господарській діяльності підприємств об'єктів права інтелектуальної власності.

Фінансова політика управління інтелектуальною власністю, на нашу думку, змінює основу загальної фінансової політики України: рушійною силою розвитку стає не просто промислове виробництво, а залучені в ньому наукові розробки й технології. Крім систематичної підготовки відповідної річної програми, розроблено середньотермінову Національну програму «Україна-2020», довготермінову Національну програму відродження України до 2015 року, тощо.

Тому на сьогодні одним з основних напрямків розвитку та удосконалення фінансової політики України є фінансова політика управління інтелектуальною власністю. Фінансова політика управління інтелектуальною власністю — це відносно самостійна сфера діяльності держави та суб'єктів господарювання в сфері фінансово-інноваційних відносин. Ця діяльність спрямована на забезпечення інноваційними продуктами або інтелектуальним капіталом державної інноваційно-інвестиційної програми, спрямованої на розвиток підприємництва в Україні. Її можна характеризувати як сукупність заходів держави з організації та використання фінансів для забезпечення інноваційного розвитку.

Маючи потужний інноваційний потенціал, Україна щорічно знижує свій рейтинг за інноваційним індексом, займаючи 54 місце серед країн Європи та ЄС у 2012 р. проти 51 у 2010 р.; питома вага науково-технічних розробок у ВВП складає відповідно 0,75% та 0,9%; відбувається суттєве скорочення організацій, які займаються науковими розробками та дослідженнями, підприємств що впроваджують інновації (табл. 1).

Таблиця 1. Впровадження інновацій на промислових підприємствах України *

Роки	Питома вага інноваційно-активних підприємств, %	Впровадження нових технологічних процесів, од.	у т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	Освоєно виробничих інноваційних видів продукції, найменувань	з них нові види техніки	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2003	14,6	1142	430	22847	520	7,0
2004	11,5	1482	606	7416	710	5,6
2005	10	1727	645	3978	769	5,8
2006	8,2	1808	690	3152	657	6,5
2007	10	1145	424	2408	786	6,7
2008	11,5	1419	634	2526	881	6,7
2009	10,8	1647	680	2446	758	5,9
2010	10,7	1893	753	2685	641	4,8
2011	11,5	2043	479	2408	663	3,8
2012	12,8	2510	517	3238	897	3,8

* Розраховано автором

Враховуючи необхідність інноваційного розвитку національної економіки та пріоритетність державного регулювання і стимулювання реалізації інноваційних процесів, запропоновано інституціональне забезпечення управління інноваційною діяльністю, яке складається з інститутів нормативно-правової інфраструктури, експертно-сертифікаційного оцінювання та патентного регулювання, фінансово-економічної підтримки, освіти та підготовки професійних кадрів, інформа-

ційно-комунікаційної та комерційно-комунікаційної інфраструктури, інститутів партнерства та кооперації, організаційно-господарської інфраструктури, інфраструктури НДДКР.

Управління інтелектуальною власністю із застосуванням фінансового механізму може досягти необхідного результату лише за поєднання доцільно спрямованого взаємовпливу усіх його елементів на процес відтворення. Для цього він повинен відповідати таким вимогам, як:

а) налаштованість кожного елементу фінансового механізму на виконання властивого йому навантаження;

б) спрямована дія усіх елементів фінансової системи на процес відтворення з метою отримання передбаченого обсягу фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення соціально-економічного та інтелектуального розвитку суспільства;

в) спрямування дії елементів фінансового механізму, що забезпечує інтереси усіх суб'єктів фінансових відносин;

г) зворотний зв'язок елементів фінансового механізму різних вертикальних і горизонтальних рівнів;

д) своєчасність реакції елементів фінансового механізму вищого рівня на зміни, що відбуваються під впливом елементів нижчого рівня.

Фінансовий механізм управління інтелектуальною власністю як система доцільно спрямованих заходів впливу на процес трансферу інтелектуальної власності в інноваційний продукт у формі методів, інструментів і важелів у межах нормативно-правового забезпечення з метою соціально-економічного розвитку суспільства — це цілісність, властивості якої виявляються лише за спільної взаємодії її елементів. Із закону цілісності системи випливає, що внаслідок взаємодії елементів фінансового механізму, котрі створюють систему, з'являються нові якості, яких не можна отримати простою сукупністю окремих його елементів.

Отже, фінансовий механізм управління інтелектуальною власністю — це сукупність форм і методів фінансового впливу на соціально-економічний та інноваційний розвиток, що охоплює систему фінансового забезпечення, фінансового та нормативно-правового регулювання, інформаційного забезпечення формування і використання інтелектуальної власності, а також система фінансових індикаторів та фінансових інструментів, які дають змогу оцінити цей вплив.

Сучасний етап розвитку пов'язаний з обґрунтованим вибором належного місця серед складників динамічних порівняльних переваг науково-технічних досягнень на всіх стадіях життєвого циклу продукту: від створення товару або послуги до утилізації. А це потребує збільшення обсягів фінансування, розширення джерел фінансування та доступу до них усіх учасників інноваційного процесу. До того ж, згідно з установленою Н. Решером залежністю, для збільшення удвічі кількості винаходів за певний проміжок часу треба задіяти за такий самий проміжок у 100 разів більше ресурсів. Відповідно для одержання утричі більше винаходів необхідно витратити у 1000 разів більше ресурсів. Організації, які діють в інноваційній сфері економіки характеризує високий рівень витрат на дослідження й розробки [1, 2].

З огляду на це, конкурентоспроможність національної економіки дедалі більше залежить не лише від конкретного виробника продукції, а й від спроможності національного середовища та його учасників супроводжувати й використовувати нові продукти. Різко зростає вимога до цілісності такого середовища, кваліфікованості, платоспроможності його учасників. Інноваційний тип економічного розвитку дедалі більше стає тим фундаментом, який визначає економічну міць країни та її перспективи на світовому ринку [3].

Проте, здійснюючи політику регулювання й стимулювання інноваційного розвитку, держава змушена постійно розв'язувати проблему балансу розподілу суспільних ресурсів. Традиційна дилема суспільного вибору щодо встановлення співвідношення між виробництвом продукції споживчого і виробничого призначення доповнюється ще одним ключовим елементом — наукою. І, як свідчить практика останніх років, вибір здебільшого здійснюється не на користь науки. Вкладаючи кошти в стимулювання споживчого попиту, суспільство відволікає їх від інвестиційного й інноваційного напрямів. Рішення про концентрацію коштів на реалізацію інноваційних проектів, у свою чергу, веде до відносного зменшення обсягів споживання та поточного виробництва й інвестування. Це особливо відчутно в умовах економічної стагнації. Проте, за твердженням М. Туган-Барановського, у довгостроковій перспективі саме технологічні зрушення спроможні формувати сукупний попит [4].

Фінансове забезпечення відтворювального процесу — це покриття відтворювальних витрат за рахунок фінансових ресурсів, що акумулюються суб'єктами господарювання і державою. Форма-

ми фінансового забезпечення є самофінансування, кредитування й державне фінансування, а інструментами механізму фінансового забезпечення — склад і структура його джерел. Вони визначають не тільки політику фінансування господарської діяльності підприємств, а й впливають на фінансові результати його діяльності.

Ресурси, які виділяються для розвитку інноваційної діяльності є її матеріальним забезпеченням. Розвиток системи фінансового забезпечення інноваційної діяльності відбувається не витискуванням однієї форми фінансового забезпечення іншою, а на основі встановлення оптимального для даного етапу розвитку суспільства співвідношенням між ними. Фінансове забезпечення має і інші аспекти свого здійснення. Для фінансування відповідних заходів інноваційної програми, пропонується відпрацювати й законодавчо встановити ймовірні форми мобілізації вільних фінансових ресурсів.

Фінансове забезпечення управління інтелектуальною власністю — це забезпечення фінансовими ресурсами напрямів діяльності щодо формування та використання інтелектуальної власності. На нашу думку, фінансове забезпечення управління інтелектуальною власністю реалізується на підставі встановленої системи фінансування, яке може здійснюватись за рахунок таких форм фінансового забезпечення: самофінансування, у т.ч. амортизаційні накопичення; залучення акціонерного капіталу; кредитування; бюджетні асигнування.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи можна відзначити, що стан фінансового механізму управління інтелектуальною власністю щодо покращення інвестиційної та інноваційної діяльності ще не відповідає вимогам сучасності для підприємств і держави в цілому. Він потребує відповідної уваги з огляду на те, що інтелектуальна власність є специфічним об’єктом фінансових відносин :

1. Для активізації управління інтелектуальною власністю в реальному секторі економіки доцільно впровадити прискорену амортизацію інтелектуальної власності (нематеріальних активів) та можливість їх дострокового списання. Для цього слід внести відповідні зміни до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», П(С)БО 28 «Зменшення корисності активів» та в П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» в частині нарахування амортизації та списання зношених нематеріальних активів.

2. З метою податкового стимулювання слід запропонувати пільгове оподаткування прибутку підприємств на перші два роки інноваційної діяльності, а також здійснити зниження податку на додану вартість при реалізації або впровадженні інтелектуальної власності (нематеріальних активів) у господарську діяльність підприємств.

3. З метою стимулювання формування інформаційного ринку інтелектуальної власності слід запровадити ефективну систему збору та накопичення відомостей про діючі об’єкти інтелектуальної власності шляхом заснування відповідних установ, які б вивчали існуючий ринок нематеріальних активів та здійснювали б консультації з цього питання для підприємств.

4. З метою стабілізації податкового законодавства запровадити політику мораторію на зміну податків та створити податковий коридор при оподаткуванні інвестицій в інновації.

Макроекономічне дослідження розвитку фінансового механізму управління інтелектуальною власністю на наш погляд повинно стати основою для подальшої оцінки й прогнозування створення та використання інтелектуальної власності у господарській діяльності підприємств, що сприятиме підвищенню інноваційної та інвестиційної привабливості галузей економіки та окремих регіонів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Борко Ю.Л. Фінансовий механізм використання нематеріальних активів — засіб реалізації фінансової політики держави / Ю.Л. Борко // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): Наук. журнал. — 2004. — №3-4. — С 410-424.

2. Поддєрьогін А.М. Фінанси підприємств : Підручник / Анатолій Микитович Поддєрьогін. — К.: КНЕУ, 1999. — 384 с.

3. Ковальчук С.С. Інноваційна діяльність як пріоритет економічного розвитку України / С.С. Ковальчук // Фінанси України. — 2004. — №7. — С. 97.

4. Злупко С.М. Новаторське дослідження з проблем фінансового механізму організації економіки України / С.М. Злупко // Фінанси України. — 2003. — №3. — С. 144-146.

Стаття надійшла до редакції 1 грудня 2013 року

УДК 368.914 : [330.146 : 336.76]

Боднер Г.Д.,
к.е.н., доцент, ТНУ імені В.І. Вернадського

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНИХ НАКОПИЧУВАЛЬНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ У РЕСПУБЛІЦІ КАЗАХСТАН

У статті розглядаються питання формування й інвестування пенсійних накопичень обов'язкового пенсійного страхування в Республіці Казахстан. Досліджені особливості розвитку обов'язкової накопичувальної пенсійної системи, зокрема недержавних накопичувальних пенсійних фондів, вивчені проблеми їх функціонування та заходи, що приймаються урядом Казахстану для їхнього розв'язку.

Ключові слова: обов'язкова накопичувальна пенсійна система, недержавні накопичувальні пенсійні фонди, інвестовані активи, структура інвестиційного портфеля, співвідношення середньозважених коефіцієнтів номінального доходу.

ВСТУП

Солідарна пенсійна система України в даний час працює в умовах максимальної фінансової напруги. У чинність цього усе більш актуальним стає необхідність переходу до накопичувальної системи: введення обов'язкового пенсійного страхування й розвиток недержавного пенсійного забезпечення.

Посилення ролі накопичувальних складових пенсійної системи як фактору диверсифікованості джерел доходів, забезпечення належного рівня заміщення заробітної плати пенсією й мобілізації довгострокових інвестиційних ресурсів, необхідних для модернізації вітчизняної економіки, є очевидним. При цьому також підсилюються можливості з підвищення індивідуальної зацікавленості громадян у сплаті страхових пенсійних внесків, формування джерел довгострокових інвестиційних ресурсів для національної економіки, поступового перерозподілу навантаження зі сплати страхових внесків між роботодавцями й робітниками.

На даний час в Україні вже накопичений певний досвід функціонування недержавних пенсійних фондів, а також інвестування їх пенсійних активів у різні фінансові інструменти. З набранням чинності Законом України від 08.07.2011 року №3668-VI «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» недержавні пенсійні фонди одержали право на участь у другому рівні системи пенсійного забезпечення, тобто право на надання послуг в обов'язковій накопичувальній системі пенсійного страхування. У зв'язку із цим представляється актуальним вивчення досвіду про участь недержавних пенсійних фондів в обов'язкових накопичувальних пенсійних системах інших країн, у яких реформування пенсійних систем триває вже більш десятка років.

Питання впровадження й розвитку накопичувальної пенсійної системи є предметом підвищеної уваги вчених-економістів і експертів багатьох країн. Висвітленням проблем становлення й функціонування накопичувальної системи пенсійного забезпечення, у тому числі в Україні, займалися іноземні експерти, зокрема З. Анушич, А. Вікторов, М. Вінер, Г. Гендрікс, Д. Краулі, Грег Мак-Таггарт, Е. Палмер, Р. Саймондс, Л. Сичова, Т. Урбан, а також українські економісти і юристи О. Васильченко, С. Варфоломеєв, Н. Горюк, Н. Ковальова, Д. Леонов, А. Нечай, А. Федоренко, В. Яценко та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даного дослідження є вивчення тенденцій розвитку недержавних накопичувальних пенсійних фондів у Республіці Казахстан і їх участі в обов'язковій накопичувальній пенсійній системі.

РЕЗУЛЬТАТИ

Як показало дослідження, Казахстан першим серед країн СНД почав реформувати солідарну систему пенсійного забезпечення громадян з переходом на накопичувальну пенсійну систему. У 1997 році був прийнятий Закон «Про пенсійне забезпечення в Республіці Казахстан» [3], який поклав початок накопичувальної пенсійної системи в країні, і з 1998 року почалися перші перерахування на накопичувальні рахунки індивідуальних вкладників. Із самого початку реформа була націлена на зменшення бюджетного навантаження й створення більш досконалої системи пенсійного забезпечення.

Пенсійна система Казахстану в цей час являє собою систему із трьох рівнів (пілларів), що поєднують одночасно механізми солідарної й накопичувальної систем.

Перший рівень — це солідарна пенсійна система, яка заснована на «солідарності поколінь» та у якій джерелом пенсійних виплат є державний бюджет за рахунок податкових відрахувань пра-

цюючої частини населення й інших внесків. Розмір пенсійних виплат визначається трудовим стажем. У цей час у рамках цього рівня формуються пенсійні виплати для тих, чий трудовий стаж на момент виходу на пенсію за станом на 1 січня 1998 року становив не менш шести місяців. Другий рівень — це обов'язкова накопичувальна пенсійна система з фіксованим 10-процентним розміром пенсійних відрахувань від щомісячного доходу для громадян Казахстану, іноземців і осіб без громадянства, що постійно проживають у Казахстані. Третій рівень — накопичувальна система, заснована на добровільних і добровільних професійних пенсійних внесках [4].

Розвиток накопичувальної пенсійної системи Казахстану відбувався в кілька етапів. На першому етапі (1997-1998 рр.) відбулося прийняття базового законодавства по здійсненню пенсійної реформи. На його основі в країні почалося формування інфраструктури, необхідної для нової системи. У цей період було засновано державний накопичувальний пенсійний фонд (ДНПФ), основна функція якого полягала в стимулюванні розвитку накопичувальної пенсійної системи країни й забезпеченні максимального залучення до неї населення, що, у свою чергу, сприяло формуванню бази вкладників. Відрахування пенсійних внесків у рамках накопичувальної пенсійної системи Казахстану почалося в 1998 році.

На наступному етапі (2000 р.) відбувалося внесення змін у законодавство, і були визначені основні принципи інвестування пенсійних активів. Третій етап (2003 р.) характеризувався створенням рівних конкурентних умов для всіх пенсійних фондів країни шляхом скасування статусу ДНПФ як єдиного фонду, у який відраховувалися пенсійні внески громадян, що не вибрали недержавний накопичувальний пенсійний фонд (НПФ). У наступні два роки в Казахстані була розроблена й реалізована оптимізація платіжної системи, згідно з якою розміщення пенсійних накопичень вкладників у пенсійних фондах почало здійснюватися через Державний центр по виплаті пенсій.

Механізм функціонування накопичувальної пенсійної системи полягає в наступному: роботодавці щомісяця перераховують у формі обов'язкових пенсійних внесків 10% від оплати праці, включаючи всі види заробітної плати, різні премії, доплати, надбавки. За рахунок даного джерела формуються пенсійні накопичення вкладників накопичувальних пенсійних фондів. Вкладники або їх роботодавці можуть вносити додатково до обов'язкових пенсійних внесків добровільні пенсійні внески, розмір яких не обмежений; вони вносяться одноразово або багаторазово, регулярно або нерегулярно, готівкою або шляхом перерахування.

Пенсійні внески направляються в Державний накопичувальний пенсійний фонд або в недержавний накопичувальний пенсійний фонд на вибір вкладника, якому на підставі пенсійного договору відкривається індивідуальний пенсійний рахунок і особистий номер — соціальний індивідуальний код (СІК).

Внески вкладників, що накопичуються, пенсійні фонди передають через уповноважений банк (кастодіан) компаніям з управління пенсійними активами, які розміщують кошти в цінні папери, депозити банків і інші фінансові інструменти. Отриманий при розміщенні інвестиційний дохід розподіляється за індивідуальними рахунками вкладників відповідно до суми накопичених коштів. Таким чином, формуються індивідуальні пенсійні накопичення вкладників, що виплачуються їм при настанні пенсійного віку.

Декілька років назад держава дозволила пенсійним фондам одержувати ліцензії на самостійне управління пенсійними активами. І на сьогоднішній день усі фонди мають такі ліцензії. За свою роботу накопичувальні пенсійні фонди одержують комісійну винагороду, яка складається із двох джерел:

1) до 15% від інвестиційного доходу (ця сума розподіляється між НПФ і ОЗІУПА (організацією, що здійснює інвестиційне управління пенсійними активами) згідно із двостороннім договором між ними або повністю отримується НПФ у випадку, якщо він сам здійснює інвестиційне управління пенсійними активами);

2) ще 0,05% на місяць фінансовий інститут одержує від суми пенсійних активів [3].

Згідно з даними Агентства Республіки Казахстан по регулюванню й нагляду фінансового ринку й фінансових організацій, за станом на 1 січня 2013 р. у країні функціонувало 11 накопичувальних пенсійних фондів.

Кількість індивідуальних пенсійних рахунків вкладників (одержувачів) за обов'язковими пенсійними внесками за станом на кінець 2012 року становила 8,42 млн. із загальною сумою пенсійних накопичень 3177,4 млрд. тенге (помірний інвестиційний портфель — 3138,4 млрд. тенге, консервативний інвестиційний портфель — 39,2 млрд. тенге), що на 20,1% більше показника на

початок року (2645,6 млрд. тенге). За офіційним курсом НБУ за станом на 1 січня 2013 р. 1 тенге становив 0,053 грн. (табл. 1).

Таблиця 1. Розвиток обов'язкової накопичувальної пенсійної системи Казахстану у 2007-2012 рр.*

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2012 / 2007, %	2008 / 2007, %
Кількість накопичувальних пенсійних фондів (НПФ)	14	14	14	13	11	11	78,6	100,0
Загальна кількість пенсійних рахунків вкладників НПФ за обов'язковими пенсійними внесками, млн. рахунків	9,22	9,61	7,73	7,99	8,14	8,42	91,3	104,2
Загальна сума пенсійних накопичень, млрд. тенге	1208,1	1420,5	1860,5	2258,2	2651,4	3183,2	263,5	117,5
Загальні надходження пенсійних внесків, млрд. тенге	912,1	1184,7	1488,8	1821,7	2003,7	2470,1	270,8	129,9
Сукупний обсяг активів НПФ, млрд. тенге	1211,9	1412,9	1860,8	2260,1	2652,2	3188,3	263,1	116,6
Обсяг інвестованих активів, млрд. тенге	1195,1	1378,4	1839,6	2223,8	2546,1	3129,4	261,9	115,3
Сума чистого інвестиційного доходу, млрд. тенге	339,3	307,0	481,7	571,4	555,1	667,4	196,7	90,5
Питома вага обсягів чистих активів у ВВП, %	9,4	8,8	10,9	10,4	9,7	10,1	—	—
Питома вага чистого інвестиційного доходу в загальній сумі пенсійних накопичень, %	28,1	21,6	25,9	25,9	20,9	21,0	—	—
Офіційний курс НБУ	0,04	0,064	0,054	0,054	0,054	0,053	—	—

* Розраховано згідно з даними [4, 7, 8]

За 2007-2012 рр. кількість пенсійних рахунків вкладників за обов'язковими пенсійними внесками, як видно з таблиці, зменшилася на 8,7%. Це пов'язане з тим, що в 2009 році була переглянута система переходів із одного фонду в інший за принципом «один вкладник — один фонд», проведена консолідація пенсійних накопичень на одному рахунку й у результаті скоротилося число подвійних рахунків. Таким чином, число індивідуальних рахунків у 2009 році зменшилося на 1,88 млн., а на кінець 2012 року (з урахуванням збільшення в 2010-2012 рр.) зменшення склало 0,69 млн. пенсійних рахунків.

Обсяг пенсійних накопичень за обов'язковими пенсійними внесками за період, що аналізується, збільшився у 2,6 разу. При цьому спостерігалося щорічне збільшення даного показника, незважаючи на фінансову кризу (темп росту в 2008 році склав 117,5%).

Кількість рахунків вкладників за добровільними пенсійними внесками становила наприкінці 2012 року 37,8 тис. із загальною сумою пенсійних накопичень 1,3 млрд. тенге — на 8,3% більше показника на початок року. У свою чергу, кількість рахунків вкладників за добровільними професійними пенсійними внесками становила 4,2 тис. із сумою пенсійних накопичень 0,1 млрд. тенге, що відповідає показнику початку року.

Необхідно відзначити, що питома вага кількості вкладників і обсягів пенсійних накопичень за добровільними і добровільними професійними видами внесків становить усього 0,1-0,2%, тобто переважають обов'язкові пенсійні внески.

У цілому, за станом на 1 січня 2013 р. пенсійні накопичення в Казахстані становили 3183,2 млрд. тенге, що на 20,1% більше, ніж на початку року (2651,4 млрд. тенге). Загальні надходження пенсійних внесків за станом на зазначену дату становили 2470,1 млрд. тенге — на 23,3% більше показника початку 2012 р. (2003,7 млрд. тенге). За період з 2007 по 2012 рр. приріст пенсійних накопичень склав 163,5%, пенсійних внесків — 170,8%. При цьому спостерігався щорічний приріст показників. Так, у 2008 році він склав відповідно 17,5% і 29,9%.

За 2012 р. загальні обсяги активів накопичувальних пенсійних фондів Казахстану збільшилися на 20,2% — з 2652,2 млрд. до 3188,3 млрд. тенге, за 2007-2012 рр. — у 2, 63 разу.

Сума чистого інвестиційного доходу від інвестування пенсійних активів (без комісійних винагород), що розподілена на індивідуальні пенсійні рахунки вкладників, протягом 2012 року збільшилася з 555,1 млрд. до 667,4 млрд. тенге, або на 20,2%. У загальній сумі пенсійних накопичень вкладників питома вага чистого інвестиційного доходу за рік виросла із 20,9 до 21,0%.

За період з 2007 по 2012 рік сума чистого інвестиційного доходу збільшилася в 1,96 разу. При цьому спостерігалося щорічне збільшення показника, крім 2008 року, у якому зменшення стосовно попереднього року склало 9,5%. Питома вага чистого інвестиційного доходу в загальній сумі пенсійних накопичень у 2007 році становила 28,1%, у 2008 році знизилась до 21,6%.

Питома вага загального обсягу пенсійних накопичень у ВВП Казахстану становила на початок 2013 року 10,1% і підвищилась у порівнянні з 2011 роком на 0,5 п. п., у порівнянні з 2007 роком — на 2,15 п. п.

Обсяг інвестованих активів НПФ на кінець 2012 року становив 3129,4 млрд. тенге. Структура інвестиційного портфеля в динаміці за 2007-2012 рр. представлена в табл. 2.

Таблиця 2. Структура інвестиційного портфеля накопичувальних пенсійних фондів Республіки Казахстан у 2007-2012 рр., % *

Фінансові інструменти	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2012 – 2007, п. п.	2008 – 2007, п. п.
Державні цінні папери Республіки Казахстан (цінні папери Міністерства фінансів, місцевих рад, ноти Національного банку)	25,4	30,8	40,7	45,0	45,3	50,5	+25,1	+5,4
Недержавні цінні папери іноземних емітентів, у т.ч.:	8,6	10,3	12,1	8,4	5,7	5,1	-3,5	+1,7
акції	1,7	2,7	2,8	2,1	0,7	0,7	-1,0	+1,0
облігації	6,9	7,6	9,3	6,3	5,0	4,4	-2,5	+0,7
Цінні папери міжнародних фінансових організацій	0,1	—	4,0	2,0	3,6	2,3	+2,2	-0,1
Державні цінні папери іноземних емітентів	2,9	1,7	1,0	1,4	5,0	2,1	-0,8	-1,2
Недержавні цінні папери емітентів Республіки Казахстан, у т.ч.:	46,3	46,4	36,9	34,0	28,4	25,9	-20,4	+0,1
акції	15,9	9,9	10,7	8,5	5,7	5,4	-10,5	-6,0
облігації	30,4	36,5	26,2	25,5	22,7	20,5	-9,9	+6,1
Внески в банках 2-го рівня	14,8	9,0	5,0	7,9	7,0	10,4	-4,4	-5,8
Дорогоцінні метали	1,9	1,6	—	1,3	5,0	3,7	+1,8	-0,3
Похідні цінні папери	0	0,2	0,3	0	0	0	0	+0,2

* Розраховано згідно з даними [4, 8]

У структурі інвестиційного портфеля накопичувальних пенсійних фондів питома вага державних цінних паперів Республіки Казахстан у 2012 році становила 50,5%, у тому числі цінних паперів Міністерства фінансів — 49,1%.

На другій позиції знаходилися недержавні цінні папери казахстанських компаній з питомою вагою 25,9%, у тому числі облігації — 20,5% і акції — 5,4%.

Питома вага внесків у банках другого рівня становила 10,4%, недержавних цінних паперів іноземних емітентів — 5,1%, у тому числі облігацій — 4,4%.

Дорогоцінні метали в структурі інвестиційного портфеля становили 3,7%, цінні папери міжнародних фінансових організацій — 2,3%, державні цінні папери іноземних емітентів — 2,1%.

Найбільш істотними змінами в структурі інвестиційного портфеля за період з 2007 по 2012 рік є збільшення питомої ваги державних цінних паперів Республіки Казахстан з 25,4% до 50,5% (на 25,1 п. п.) і зменшення питомої ваги недержавних цінних паперів казахстанських емітентів з 46,3% до 25,9%, або на 20,4 п. п. При цьому найбільше збільшення відбулося за цінними паперами

Міністерства фінансів — на 27,3 п. п. Питома вага акцій казахстанських емітентів зменшилася на 10,5 п. п., облігацій — на 9,9 п. п.

Середньозважені коефіцієнти номінального доходу за пенсійними активами накопичувальних пенсійних фондів у 2012 році характеризувалися наступними показниками.

За п'ять років (2008-2012 рр.): помірний інвестиційний портфель — 23,48%, консервативний інвестиційний портфель — 20,83% (накопичений рівень інфляції за аналогічний період становив 42,71%). За три роки (2010-2012 рр.): помірний портфель — 12,23%, консервативний портфель — 9,91% (рівень інфляції — 22,72%). За рік: помірний портфель — 4%, консервативний портфель — 1,75% (рівень інфляції — 6%) [8].

Розміри середньозважених коефіцієнтів номінального доходу НПФ Казахстану за помірним інвестиційним портфелем й накопиченого рівня інфляції представлені в табл. 3.

Таблиця 3. Співвідношення середньозважених коефіцієнтів номінального доходу НПФ Казахстану й накопиченого рівня інфляції у 2007-2012 рр., % *

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2012 – 2007, п. п.
За 12 місяців:							
Середньозважений коефіцієнт номінального доходу	9,47	-0,84	11,95	4,39	2,59	4,00	-5,47
Накопичений рівень інфляції	18,8	9,50	6,20	7,80	7,40	6,00	-12,8
Відхилення від рівня інфляції, п. п.	-9,33	-10,34	+5,75	-3,41	-4,81	-2,00	—
За трирічний період (36 міс.):							
Середньозважений коефіцієнт номінального доходу	32,9	22,79	21,54	16,05	23,48	12,23	—
Накопичений рівень інфляції	38,57	41,01	38,15	25,36	22,96	22,72	—
За п'ятирічний період (60 міс.):							
Середньозважений коефіцієнт номінального доходу	46,15	36,61	47,52	43,55	30,04	23,48	—
Накопичений рівень інфляції	57,90	61,90	61,14	61,44	59,95	42,71	—

* Складено й розраховано згідно з даними [6]

В усі роки періоду, що аналізується (крім 2009 р.), рівень інфляції, як видно із таблиці, перевищує прибутковість накопичувальних пенсійних фондів. Найвищий розмір перевищення спостерігався в 2007 (9,33 п. п.) і в 2008 (10,34 п. п.) роках. При цьому в 2008 році середньозважений коефіцієнт номінального доходу мав від'ємну величину (-0,84%), тобто більшість накопичувальних пенсійних фондів мали збиток від вкладення пенсійних накопичень. У 2009 році склався найвищий розмір номінального доходу (коефіцієнт становив 11,95%). У наступні роки спостерігалося його зниження до 2,59% у 2011 році й до 4,0% у 2012 році.

За період з 2007 по 2012 рік коефіцієнт номінального доходу знизився на 5,47 п. п. і, незважаючи на значне зниження рівня інфляції (на 12,8 п. п.), у 2012 році коефіцієнт номінального доходу нижче рівня інфляції на 2,0 п. п.

За трирічний і п'ятирічний періоди, як видно з таблиці, тенденція перевищення рівня інфляції над коефіцієнтом номінального доходу зберігається.

Разом з тим поряд зі значними й позитивними результатами реформування накопичувальної пенсійної системи Казахстану, багато її проблем залишаються невирішеними.

У цілому тенденція в пенсійній системі країни, на думку фахівців Рейтингового агентства Регіонального фінансового центра міста Алмати (РА РФЦА), характеризується невеликим зниженням ризикових активів у поточній вартості пенсійних активів, однак відсутність зростання до ВВП «чистого» інвестиційного доходу й сукупного капіталу фондів на тлі збільшення обсягів пенсійних накопичень і внесків свідчить про зниження ефективності пенсійної системи і її якісних характеристик. Багато в чому дана ситуація із прибутковістю складається через обмеженість фінансових інструментів і недостатню ефективність державного регулювання. Однією з гострих проблем сьогоднішньої накопичувальної пенсійної системи Казахстану є невисока прибутковість фондів, яка є нижчою за рівень інфляції.

Проблемами пенсійної системи країни, на їхню думку, є також недостатність пенсійних накопичень для забезпечення достойного рівня пенсійних виплат; невисокий ступінь охоплення населення послугами накопичувальних пенсійних фондів, недостатній рівень фінансової грамотності й інвестиційної культури населення, розвитку системи добровільних пенсійних накопичень [4].

Існуючі проблеми, а також об'єктивні умови розвитку економіки визначають необхідність удосконалювання накопичувальної пенсійної системи Казахстану. У квітні 2013 року парламент країни схвалив законопроекти «Про пенсійне забезпечення в Республіці Казахстан» і «Про внесення змін і доповнень у деякі законодавчі акти Республіки Казахстан з питань пенсійного забезпечення», які передбачають розвиток інституціональної бази накопичувальної пенсійної системи.

Внесені зміни передбачають поділ існуючих функцій накопичувальних пенсійних фондів за обліком пенсійних рахунків вкладників і інвестуванням їх пенсійних активів.

Для здійснення управління пенсійними рахунками вкладників передбачається створення єдиного державного накопичувального пенсійного фонду (ЄНПФ). У його завдання буде входити:

- належний облік пенсійних рахунків вкладників, контроль за їхнім станом, внесення своєчасних змін, пов'язаних із природнім рухом вкладників (виїзд, досягнення пенсійного віку, смерть і т.д.) і проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з питань здійснення пенсійних внесків, інвестування пенсійних активів, пенсійних виплат тощо;
- проведення моніторингу за інвестиційною прибутковістю пенсійних активів,
- здійснення виплат пенсійних накопичень.

Управління пенсійними активами буде здійснюватися Національним банком Республіки Казахстан. Даний вибір обумовлений тим, що Національний банк Казахстану має позитивний досвід роботи з управління активами Національного фонду; не є афілійованим з комерційними банками й іншими фінансовими групами; реалізує інвестиційну стратегію, вироблену Радою з управління пенсійними активами при Президентові Республіки Казахстан.

Персональний склад Ради й положення про нього затверджуються Президентом Казахстану. Основними функціями Ради будуть розгляд і вироблення пропозицій по підвищенню ефективності управління пенсійними активами ЄНПФ, а також вироблення рекомендацій за переліком дозволених для розміщення пенсійних активів ЄНПФ інструментів.

Для забезпечення надійності й фінансової стабільності пенсійної системи, держава, з однієї сторони, залишає за собою гарантію збереження пенсійних накопичень громадян, а, з іншої сторони, буде вживати заходи з підвищення інвестиційної прибутковості пенсійних активів [2].

Єдиний накопичувальний пенсійний фонд буде створений у формі акціонерного товариства на базі АТ «Державний накопичувальний пенсійний фонд (ДНПФ)».

Засновником і акціонером єдиного накопичувального пенсійного фонду буде Уряд Республіки Казахстан.

ЄНПФ стане єдиною організацією, що здійснює залучення обов'язкових пенсійних внесків, і, на вибір самих громадян, може акумулювати добровільні й добровільні професійні пенсійні внески.

Функціями фонду будуть також облік індивідуальних пенсійних рахунків вкладників і здійснення пенсійних виплат за рахунок пенсійних накопичень.

Діючі накопичувальні пенсійні фонди можуть бути перетворені в організації, що управляють інвестиційним портфелем (у рамках чинного законодавства про ринок цінних паперів) і мають право участі в тендерах з управління пенсійними активами, при наявності відповідної ліцензії, або в добровільні накопичувальні пенсійні фонди, що залучають добровільні й добровільні професійні пенсійні внески громадян, або припинити свою діяльність, тобто ліквідуватися.

Управління пенсійними активами ЄНПФ буде здійснюватися Національним Банком Республіки Казахстан на підставі договору про довірче управління, що укладається між Національним Банком і ЄНПФ. При цьому інвестиційна стратегія буде вироблятися Радою з управління пенсійними активами ЄНПФ.

Національному банку буде надане право вибору організацій, що управляють інвестиційними портфелями, відповідно до інвестиційної стратегії.

Організаціями з управління інвестиційними портфелями можуть бути професійні учасники ринку цінних паперів, що здійснюють діяльність з управління інвестиційним портфелем на підставі ліцензії Національного банку, або іноземні організації, що здійснюють аналогічний вид діяльності відповідно до законодавства іноземної держави.

Основними критеріями вибору організацій з управління інвестиційними портфелями будуть можливість забезпечення ними встановлюваного Національним банком рівня інвестиційної при-

бутковості, результати колишньої діяльності з управління пенсійними активами, рівень комісії, що стягується, і їх ділова репутація.

Пенсійні активи будуть зберігатися в Національному Банку, який буде вести облік усіх операцій з акумулювання пенсійних активів, їх розміщення й отримання інвестиційного доходу [2].

Така консолідація й управління пенсійними активами під контролем Національного Банку дозволить більш ефективно й безпечно розпорядитися накопиченнями громадян.

ВИСНОВКИ

1. У результаті пенсійної реформи, що впроваджується в Республіці Казахстан з 1997 року, була створена функціонуюча накопичувальна пенсійна система, яка включає обов'язкову й добровільну складові. Обсяг пенсійних накопичень обов'язкової накопичувальної пенсійної системи на кінець 2012 року склав 3183,2 млрд. тенге, що в порівнянні з 2007 роком більше в 2,63 разу.

2. У структурі інвестиційного портфеля за період з 2007 по 2012 рік відбулося збільшення питомої ваги державних цінних паперів Республіки Казахстан з 25,4% до 50,5% (на 25,1 п. п.) і зменшення питомої ваги недержавних цінних паперів казахстанських емітентів з 46,3% до 25,9%, або на 20,4 п. п.

3. Середньозважені коефіцієнти номінального доходу за пенсійними активами накопичувальних пенсійних фондів (помірний інвестиційний портфель) становили: за п'ять років (2008-2012 рр.) — 23,48% (накопичений рівень інфляції за зазначений період становив 42,71%); за три роки (2010-2012 рр.) — 12,23% (рівень інфляції — 22,72%); за 2012 рік — 4% (рівень інфляції — 6%).

4. В останні роки недержавні накопичувальні пенсійні фонди Казахстану не забезпечують рівня прибутковості, який дозволяє перевищити рівень інфляції, що складається в країні. Крім цього, у пенсійній системі країни є й інші проблеми: недостатність пенсійних накопичень для забезпечення гідного рівня пенсійних виплат; невисокий рівень охоплення населення послугами накопичувальних пенсійних фондів; низький рівень фінансової грамотності й інвестиційної культури населення; недостатній ступінь розвитку системи добровільних пенсійних накопичень. Існуючі проблеми, а також об'єктивні умови розвитку економіки визначають необхідність удосконалювання накопичувальної пенсійної системи Казахстану.

Таким чином, у результаті проведеного дослідження можна стверджувати, що Україна може використовувати накопичений у Республіці Казахстан досвід зі становлення та функціонування обов'язкової накопичувальної системи пенсійного страхування і участі в ній недержавних пенсійних фондів, але з урахуванням усіх законодавчих та організаційних змін, що відбулися упродовж періоду, який аналізується, та передумов, що складаються в економіці України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України від 08.07.2011 р. №3668-VI. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.gov.ua.

2. Актуальные вопросы модернизации пенсионной системы Республики Казахстан. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://mangystau.enbek.gov.kz/node/272880.

3. О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан: Закон Республики Казахстан от 20 июня 1997 года №136. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.zakon.kz/212306-zakon-respubliki-kazakhstan-ot-20.html.

4. Обзор накопительной пенсионной системы Казахстана за 2011 год / Аналитическая служба Рейтингового Агентства РФЦА. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.rfcaratings.kz/reports/ pension_report_2012.pdf.

5. Официальный сайт Агентства Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.afn.kz/

6. Сведения о коэффициентах номинального дохода НПФ / Агентство Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.afn.kz/index.cfm?docid=770.

7. Сведения о накоплениях и количестве вкладчиков / Агентство Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.afn.kz/index.cfm?docid=773.

8. Текущее состояние накопительной пенсионной системы Республики Казахстан на 1 апреля 2013 г. / Национальный банк РК. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.grantum.kz /up_files/tekushee%20sostoyanie.pdf.

Стаття надійшла до редакції 18 листопада 2013 року

УДК 336.76

Коробков Д.В.,
к.е.н., НТУ «ХПІ».
Маньковський Д.О.,
магістрант, НТУ «ХПІ».

КОНЦЕПЦІЯ EVA: МЕТОДОЛОГІЯ, ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ, ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РОЗРАХУНКУ

В статті розглянуто комплексну методику застосування показника EVA на підприємстві з наведенням відповідних прикладів. Запропоновано внесення ряду змін та коректувань до цієї методики з метою підвищення точності розрахунків; висунуто припущення стосовно подальшого розвитку методики EVA та її ролі в оцінці підприємства

Ключові слова: економічна додана вартість, вартість капіталу, власний та позичковий капітал, операційна рентабельність, операційні активи, скориговані податки.

ВСТУП

В умовах сучасного економічного середовища, коли як суб'єктом, так і все частіше об'єктом господарських відносин виступає окреме підприємство або бізнес, для більшості учасників цих відносин гостро постає необхідність визначення його поточної вартості. Найбільш фундаментального значення ця вартість набуває для учасників інвестиційної діяльності, оскільки з середини XX століття прийняття інвестиційних рішень спирається головним чином на показники абсолютної та відносної цінності розглядуваного об'єкту інвестування. Якщо таким об'єктом виступають фінансові інструменти, процес оцінки їх вартості є емпірично дослідженим і практично перевіреним, а отже може бути повсюдно застосованим. Але значно складніше провести оцінку цілого підприємства з урахуванням усіх факторів впливу на його дійсну вартість.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Незважаючи на той факт, що дослідженню методів оцінки вартості бізнесу присвячено значну кількість наукових робіт, розроблені в їх рамках показники не достатньо достовірно відображають ефективність діяльності підприємства, а отже підлягають доробці та удосконаленню. Саме це зумовило актуальність дослідження. Метою статті є дослідження методу EVA, його переваг та недоліків, а також вдосконалення з метою підвищення достовірності отриманих даних.

РЕЗУЛЬТАТИ

Проблеми розробки економічних показників, які б найбільш достовірно відображали вартість підприємства у довгостроковій перспективі, присвятили свої роботи такі науковці, як Т. Уест і Дж. Джонс [1], В. Рутгайзер [2], Є.Чиркова [3] і А. Грязнова [4]. Об'єктом даної ж статті виступає розроблений американськими спеціалістами Б.Стюартом і Д.Стерном [5] метод EVA (англ. Economic Value Added — економічна додана вартість), який є одним з найчастіше застосовуваних у сучасному фінансовому менеджменті.

Західними компаніями широко застосовується вартісно-орієнтований підхід в рамках прийняття фінансових рішень та для оцінки вартості компанії, однак застосування розробленого для розвинених закордонних ринків показника в умовах російського та вітчизняного економічного середовища представляється проблематичним. Все ж деяким компаніям зі східноєвропейського простору, наприклад, російському гіганту оптово-роздрібної торгівлі «Енкор», вдалося інтегрувати показник EVA у свою систему оцінки корпоративної вартості та прийняття значного кола управлінських рішень.

Економічна додана вартість є доволі універсальним показником з широким спектром застосування. Найчастіше його використовують для фінансового аналізу, управління і оцінки вартості компанії. Його економічна сутність в тому, що він є особливим показником прибутковості, який позбавлений типових вад іншим застосовуваних з тією ж метою показників Традиційно спеціалістами розглядаються окремі показники рентабельності (ROE, ROI та ін.). Однак даним показникам властиві певні недоліки, які роблять їх непридатними в якості основи для прийняття інвестиційного рішення. Одним з ключових недоліків є можливість штучного підвищення або заниження розміру відображуваного прибутку, застосовуючи при цьому виключно законні методи бухгалтерського обліку. Крім того, бухгалтерські показники не відображають вартості грошей у часі та, що важливіше, ризики інвесторів. З позиції інвестора важливим є також той факт, що показники рентабельності окремої компанії в недостатній мірі корелює з вартістю її акцій на ринку капіталу, що ризикує ввести в оману осіб, які приймають рішення стосовно подальшого розвитку компанії.

Загалом можна зазначити, що поява методу EVA була зумовлена необхідністю знайти такий економічний показник, який би:

1) відображав тісний зв'язок з вартістю акції, яка в свою чергу розраховується за допомогою статистичних методів;

2) давав можливість використовувати найбільший об'єм інформації з бухгалтерського обліку, включаючи показники, розраховані на основі даних бухгалтерського обліку для полегшенні розрахунків;

3) давав оцінку вартості компанії з урахуванням фактору ризику.

Таким чином, показник EVA можна використовувати як в якості інструменту фінансового аналізу, так і для оцінки вартості компанії. Далі буде розглянуто обидва зазначені підходи, однак саме оціночне застосування показнику представляє особливий інтерес у рамках даної статті.

Показник EVA являє собою чистий прибуток від виробничої діяльності, зменшений на величину витрат на капітал, власний та позиковий. Основна формула розрахунку EVA виглядає так:

$$EVA = NOPAT - K \times CC, \quad (1)$$

де NOPAT — прибуток від операційної діяльності компанії після відрахування скоригованих податків, але до відсоткових виплат по позиковим засобам (NOPAT = EBIT — Taxes);

K — вартість капіталу (відсоткова ставка), вкладеного в активи для забезпечення операційної діяльності підприємства (найчастіше, власний капітал + довгострокові зобов'язання);

CC — об'єм залученого капіталу.

Скориговані податки мають ряд певних рис, які в свою чергу також впливають на якості показника EVA. Ці податки:

1) не відображають впливу доходів та витрат, не пов'язаних з основною діяльністю компанії;

2) розраховуються, виходячи з припущення, що компанія фінансується виключно за рахунок власного капіталу (отже, відсутні платежі на зразок відсоткових відрахувань);

3) не враховують скриті податки, які можуть прийматися до уваги на рівні компанії в цілому.

Під капіталом розуміють величину коштів, вкладених в активи, необхідні для досягнення операційного прибутку. Ця величина, відображена в активній частині балансу, позначається як чисті операційні активи — NOA. Виділення операційних активів в різних ситуаціях може відрізнятись, воно залежить від характеру підприємницької діяльності компанії. Однак, в цілях раціонального фінансового управління необхідно приділяти увагу збереженню взаємозв'язку між операційними активами і результатом операційної діяльності; це означає, що NOPAT повинен включати в себе ті доходи і витрати, які пов'язані з активами, включеними до NOA.

Альтернативним методом розрахунку EVA виступає метод вартісного спреду:

$$EVA = (\text{операційна рентабельність} - CC) \times \text{операційні активи}. \quad (2)$$

Використовуючи такий метод розрахунку, в якості проміжних результатів можна отримати два важливих показника:

- операційна рентабельність, тобто рентабельність чистих активів, необхідних для здійснення операційної діяльності (NOPAT / NOA);
- вартісний спред, як різниця між операційною рентабельністю та витратами на капітал.

Аналітична оцінка показника EVA є доволі простою. Компаніє представляє цінність для власника, якщо EVA > 0. Те ж саме можна стверджувати, якщо NOPAT/ NOA > 0.

Розрахунок здійснюється також відносно нескладно. Для того, щоб показник EVA відображав саме те, що необхідно розрахувати (чистий прибуток для власників), не можна заміняти NOPAT результатом виробничої діяльності, а NOA — сумою активів балансу. Це призводить до того, що у показника EVA з'являються недоліки, які притаманні класичним показникам рентабельності. Тому при розрахунку EVA рекомендується переводити дані бухгалтерського обліку в економічні показники, а також застосовувати ряд поправок. Авторами моделі EVA Д. Стерном та Б. Стюартом було визначено 164 бухгалтерські поправки, необхідних для отримання максимально точно значення показнику, які тепер є авторською комерційною таємницею. На думку ж автора статі, достатньо застосувати лише ті поправки, які представляють найбільше вагоме значення [2].

Нижче розглянуто поправки стосовно балансу, результатом яких є розрахунок чистих операційних активів (NOA), а також точне визначення NOPAT. Ці поправки є інтегрованими та взаємопов'язаними, тобто певне змінення активів призведе не лише до зміненні пасивів, але і до змін у доходах та витратах з подальшим зміненням величини NOPAT.

Таким чином, на думку автора статті, для розрахунку показника чистих операційних активів в балансі необхідно провести такі зміни:

1) з сумарних активів виділяють значення активів, які не застосовуються в операційній діяльності;

2) активи зменшують на величину залученого капіталу, по якому не виплачені відсотки, з метою запобігання проблем з оцінкою витрат на такий капітал при визначення ставки дисконтування;

3) виключають надзвичайні статті, що можна пов'язати з вимогою не розглядати надзвичайні доходи та витрати як результат господарювання, і таким чином виключати їх з акумульованих результатів господарчої діяльності у балансі;

4) активи по даним бухгалтерського обліку трансформують у «дійсні» активи;

5) до NOA включають всі активи, які застосовує компанія, та які не відображені в обліку;

6) активи відображають за їх реальною вартістю (проблема облікових цін, які формуються у відповідності з бухгалтерськими методами і в результаті не завжди точно відображають економічні реалії, в яких перебуває компанія);

7) корегуються пасиви (зміна активів спричиняє відповідні зміни пасиву, найчастіше у власному капіталі);

8) вносять поправки, пов'язані з гудвілом (якщо в балансі він вже вказаний, його рахують частиною NOA, якщо ж його було списано, але він постав знову в результаті діяльності компанії, його відображають по початковій вартості);

9) вносять поправки, пов'язані з лізингом (власність, яку взято у лізинг, необхідно відобразити як частину NOA, хоча юридично вона не належить компанії, а отже не відображається в балансі; в цілому, активи балансу необхідно збільшити на величину сукупної вартості об'єктів, взятих у лізинг, а зобов'язання по виплаті відсотків необхідно збільшити на величину зобов'язань по відношенні до лізингової компанії);

10) коректують довгострокові розходи (нерідко витрати, які в балансі відображаються як витрати поточного періоду, мають довгостроковий характер; такі витрати в основному мають форму оренди нематеріальних активів; в такому випадку замість річних витрат у NOA необхідно відобразити оренду нематеріального активу; в свою чергу, цей новий актив спричинить збільшення об'єму власного капіталу в пасиві у вигляді його еквіваленту);

11) проводять переоцінку власності (матеріальні та нематеріальні активи відображають по виробничій вартості, знижені на відповідну амортизацію; цінні папери указуються в ринкових цінах; переоцінюються також і оборотні активи, якщо їх облікова вартість не відповідає реальній вартості, наприклад, після застосування певних бухгалтерських або податкових методів обліку);

12) коректують резерви витрат в пасивах в тих випадках, якщо їх не було відображено при переоцінці активів (якщо резерви витрат представляють собою реальний борг, наприклад, необхідність ремонту власності була відображена в оцінці статей активів, то їх переводять з джерел, що не належать компанії, до власного капіталу) [5].

Для визначення достовірного значення NOPAT необхідно встановити «симетричність» між NOA і NOPAT. Якщо певні операції та активи, що їм відповідають включені до NOA, то їх доходи та витрати повинні бути відображені в NOA, і навпаки. При цьому також необхідно здійснити ряд поправок, найважливішими з яких на погляд автора є:

1) виключення виплачених відсотків (також по лізинговим платежам) та надзвичайних статей в широкому значенні слова;

2) відобразити наслідки змін у власному капіталі (вплив витрат інвестиційного характеру, наявність гудвілу, відобразити можливе збільшення або зменшення статей вартості запасів та дебіторської заборгованості);

3) оцінити, якою мірою основні та оборотні активи зумовлюють основну підприємницьку діяльність та якою мірою вони мають характер накопичення грошових засобів з метою створення довгострокових резервів та отримання прибутку від капіталу, що не застосовується на виробництві. В результати такої оцінки з NOPAT відраховуються доходи від не використовуваних на виробництві активів.

Важливою статтею є також податкові розрахунки. Необхідно встановити т.з. скоригований податок, який теоретично є податком з операційного результату господарювання. Традиційно NOPAT просто помножується на податкову ставку [5].

Після завершення всіх зазначених підготовчих операцій метод EVA можна застосовувати з максимальною достовірністю отриманих згодом за його допомогою даних. Достовірність в цьому випадку є настільки високою, що показник EVA часто є більш пріоритетним у порівнянні з тради-

ційними обліковими показниками дохідності та грошового потоку. Однак, EVA також притаманні певні проблеми, найважливішою з яких є проблема його абсолютного вираження. В зв'язку з цим було розроблено ряд відносних показників, які можна застосовувати для порівняння компаній між собою. Найбільш важливими відносними показниками, заснованими на EVA, є:

1. Вартісний спред

$$\text{Вартісний спред} = \frac{\text{EVA}}{\text{NOA}} = \frac{\text{NOPAT} - \text{CC} \times \text{NOA}}{\text{NOA}} = \frac{\text{NOPAT}}{\text{NOA}} - \frac{\text{CC} \times \text{NOA}}{\text{NOA}} = \text{r} - \text{CC}, \qquad (3)$$

де r — рентабельність чистих операційних активів.

Вартісний спред є основою для розрахунку прибутковості капіталу, скоригованої на величину ризику. За допомогою цього показника можна порівнювати, на відміну від, наприклад, ROE, компанії, що відрізняються за категорією (малі/середні), капіталоозброєнністю, структурі капіталу, ступеню ризику. Однак, певні проблеми виникають при порівнянні компаній з різними показниками використання трудових та капітальних ресурсів. Приміром, для компаній в сфері надання послуг основну частину ресурсів, що використовуються, складає «людський капітал», який, однак, не відображений в NOA, що сприяє зниженню капітальних витрат. З цієї причини спеціалісти Лондонської школи бізнесу запропонували внести певні коректування, які дозволили б вирішити цю проблему. Ними було представлено т.з. відносний показник EVA Лондонської бізнес-школи.

2. Відносний показник EVA Лондонської бізнес-школи

$$\text{Відносний показник EVA} = \frac{\text{EVA}}{\text{Особисті витрати} + \text{CC} \times \text{NOA}}. \qquad (4)$$

Саме до такого алгоритму схиляється більшість авторів, які виражають думку, що відносний показник EVA дає можливість порівнювати компанії з різною інтенсивністю використання робочої сили та капіталоємкістю. Однак зміст відносного показника EVA відрізняється від вартісного спреду: він показує долю акціонера в створенні вартості компанії.

На думку автора, показник EVA можна також використовувати сумісно з будь-яким показником рентабельності (ROS, ROI тощо); така комбінація могла служити достовірним інструментом порівняння різних за категорією та структурою компаній, а також відображенням економічних реалій підприємства. Приміром, показник EVA — ROS (різниця між EVA та рентабельністю обороту), завдяки тому, що в ньому розглядається лише NOPAT, відображає свого роду маржу виробничого прибутку, яка, відповідно зазначеним вище доводам, має кращу інформативність, ніж класична рентабельність обороту.

В контексті застосування EVA як показника вартості, варто зазначити, що, хоча EVA і використовується як інструмент управління компанією, що ставить перед собою мету створення та збільшення своєї ринкової вартості, зростання значення цього показника не обов'язково має вести до росту вартості компанії. Зменшення вартості на фоні одночасного збільшення EVA у звітному періоді може мати місце, якщо:

- зростання EVA було досягнуто в якості пріоритетної цілі перед досягненням надприбутку в довгостроковій перспективі;
- показник EVA зростає, але при зростаючих капітальних витратах — наприклад, в результаті зростаючого ризику. При перерахуванні майбутніх значень EVA в поточну вартість може мати місце зниження приведеної вартості майбутніх EVA и тим самим вартості компанії.

З цього слід заключити, що при оцінці компанії не можна обмежуватися приведеною вартістю EVA. Необхідно прогнозувати її майбутнє значення.

В якості проміжного висновку автору хотілося б наголосити, що, незважаючи на беззаперечні переваги, показник EVA має також и певні недоліки, які варто враховувати в процесі його використання. Роль цього показника полягає в тих оцінках, які можна отримати, спираючись на нього. Перш за все, він є інструментом визначення дійсної вартості компанії та управління нею з позиції власників. До того ж, він представляє альтернативний підхід до оцінки прибутковості компанії, яких полягає у переході від розрахунку рентабельності інвестованого капіталу ROI, вираженої у відсотках, до розрахунку економічної доданої вартості EVA в абсолютному грошовому виразі. Нарешті, EVA є показником, що розкриває керівництву компанії, яким чином можливо вплинути на її прибутковість. Цей показник характеризує зростання прибутковості головним чином за рахунок підвищення ефективності використання капіталу, а не за рахунок докладання основних зу-

силь до зменшення витрат на залучення капіталу. На думку автора, використання показника EVA у фінансовому менеджменті значною мірою сприяє достовірності оцінок прибутковості об'єктів господарювання, а отже є важливим якісним покращенням системи оцінки діяльності підприємства в цілому.

ВИСНОВКИ

В роботі було комплексно розглянуто причини виникнення методу EVA та сфери його застосування, проаналізовано переваги та недоліки методу на рівні його поточного розвитку. На основі проведеного аналізу було запропоновано ряд змін та вдосконалень до методики EVA з метою підвищення достовірності отриманих в результаті її застосування даних. Виходячи з результатів проведеного дослідження, було зроблено прогноз стосовно перспектив подальшого розвитку методики EVA.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Handbook of Business Valuation 2nd Ed / Thomas West, Jeffrey Jones. — 2003. — 746 p.
2. Рутгайзер В.М. Оценка стоимости бизнеса / В.М. Рутгайзер. — М.: Маросейка, 2007. — 448 с.
3. Чиркова Е.В. — Как оценить бизнес по аналоги. Методологическое пособие / Е.В. Чиркова. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. — 190 с.
4. Грязнова А. Оценка стоимости предприятия (бизнеса) / А. Грязнова. — М.: ИНТЕРРЕКЛАМА, 2003. — 544 с.
5. EVA & Strategy. Stern Stewart & Co. Research, The Americas, 2000.

Стаття надійшла до редакції 5 грудня 2013 року

УДК 336.71

Пантєлєєва Н.М.,
к.т.н., доцент, докторант, УБС НБУ (м. Київ)

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОЦІНКИ РЕЗЕРВІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСОВИХ ІННОВАЦІЙ

У статті запропоновано алгоритм підвищення ефективності діяльності банківської установи з урахуванням розробки та впровадження фінансових інновацій. Розроблено методику аналізу та оцінки резервів фінансових інновацій на підставі розрахунку інтегральних показників із урахуванням основних етапів їх життєвого циклу. Поєднати якісні та кількісні методи оцінки дозволяє комплексний підхід ідентифікації, аналізу та оцінки резервів підвищення ефективності фінансових інновацій.

Ключові слова: інновації, фінансові інновації, ефективність інноваційної діяльності, ефективність фінансових інновацій.

ВСТУП

Підвищення ефективності стає для банківських установ новим цільовим орієнтиром стратегії посткризового відновлення. Банки тестують ефективність внутрішніх бізнес-процесів, що передбачає виявлення рівня їх прозорості, координованості та спрямованості на результат, раціонального використання всіх ресурсів, точність, безперервність і надійність. У той же час, реалізація стратегічних завдань неможлива без прийняття ідеології постійного вдосконалення через безперервність інноваційної діяльності, яка стає драйвером посткризового зростання банківського бізнесу, але тільки за умови забезпечення балансу притаманних їм ризиків і дохідності.

Проблемні питання інноваційної діяльності та управління інноваціями досить широко розглядали в своїх роботах багато зарубіжних і вітчизняних учених: Водачек Л., Геєць В., Глазьєв С., Друкер П., Ільєнкова С., Завлін М., Лапко О., Міндели Л., Портер М., Пригожін А., Санто Б., Трифілова А., Фатхутдінов С., Федулова Л., Шумпетер Й., Яковец Ю. та ін. Актуальні питання розвитку банківської системи та діяльності банківських установ, у тому числі окремі аспекти інноваційної діяльності та фінансових інновацій, розглядали: В. Бансал, С. Баттилосси, І. Балабанов, В. Викулов, Л. Красавіна, О. Лаврушин, Дж. Маршал, М. Міллер, Ф. Мишкін, П. Туфано, Дж. Фінерті, А. Фельдман, Дж.К. Ван Хорн та ін. Особливості розвитку національної банківської системи досліджують вітчизняні вчені, такі як: О.І. Барановський, О.В. Васюренко, Т.А. Васильєва, О.Д. Вовчак, А.С. Гальчинський, С.Б. Єгоричева, М.І. Крупка, А.Я. Кузнєцова, Л.В. Кузнецова, С.М. Козьменко, С.В. Леонов, І.О. Лютий, В.І. Міщенко, А.М. Мороз, С.В. Науменкова, Л.О. Примостка, М.І. Савлук, Т.С. Смовженко, О.М. Сохацька, В.М. Шелудько, О.О. Чуб та інші. Водночас, питання оцінки ефективності інноваційної діяльності вітчизняних банків потребують подальшого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є розробка методичних підходів щодо ідентифікації, аналізу та оцінки резервів підвищення ефективності фінансових інновацій для забезпечення результативності діяльності банківської установи.

РЕЗУЛЬТАТИ

У процесі підвищення ефективності особливого значення набувають новації, які одночасно можуть виступати як засіб виявлення та спосіб втілення резервів. Новації виявляють невикористані резерви, поточні реалізують, забезпечуючи безперервність процесу поліпшення всіх видів діяльності, перспективні формують як майбутні довгострокові можливості підвищення ефективності. Інновації орієнтовані перш за все на інтенсивні резерви, які пов’язані з найбільш повним і раціональним використанням виробничого потенціалу. Підтвердженням цього є фінансові інновації, що якісно покращують використання всіх ресурсів, піднімають рівень організації й автоматизації внутрішніх бізнес-процесів, якість реалізації продуктів і надання послуг, удосконалюють компетенції персоналу тощо.

Інновації мобілізують резерви прямої та непрямої дії, які визначають відповідний ефект їх впливу на ефективність. Вони створюють і накопичують резерв розвитку банківської установи, що забезпечує їй збереження або підвищення конкурентоспроможності та більш високий рівень розвитку. Загальний алгоритм підвищення ефективності діяльності банківської установи з урахуванням залучення фінансових інновацій надано на рис. 1.

Відповідно до стратегії розвитку банківська установа організовує внутрішні бізнес-процеси, оцінка результативності яких дозволяє визначити їх ефективність. Необхідність усунення відхи-

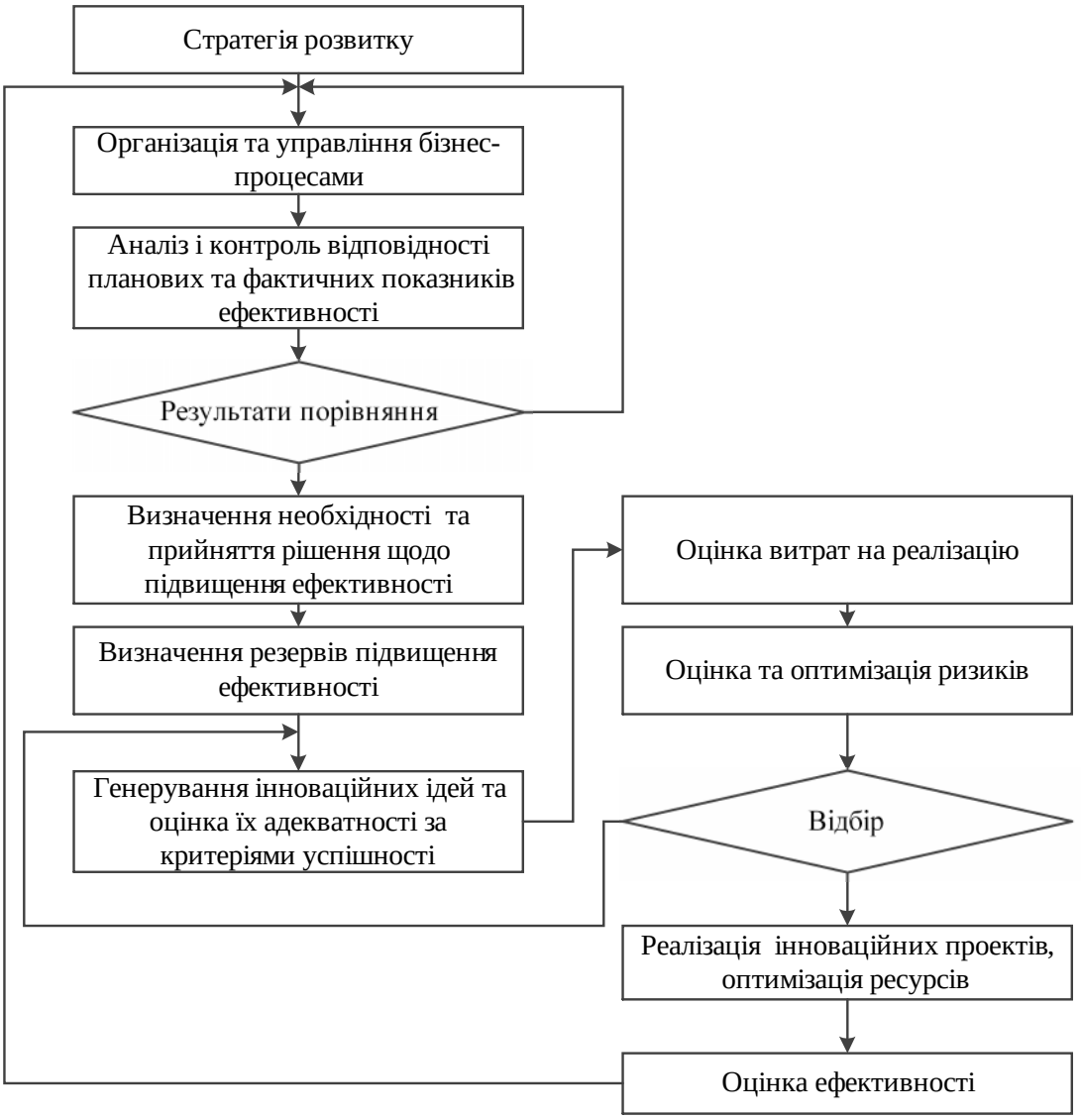

Рис. 1. Алгоритм підвищення ефективності діяльності банківської установи за рахунок розробки та впровадження фінансових інновацій (Складено автором)

лень фактичних результатів від планових обумовлює активізацію інноваційної діяльності, перш за все через пошук і відбір інноваційних ідей. До цього залучаються не тільки керівний склад і співробітники банку, що виявляють незадоволеність існуючим станом організації того або іншого процесу діяльності та проявляють ініціативу щодо його покращення, а також широке коло фахівців на принципах краудсорсингу. Оцінка інноваційних ідей стосовно їх адекватності критеріям успіху, витрат на реалізацію та прогнозування ризиків, можливого ступеня їх впливу може здійснюватись кількісними й якісними методами. За результатами оцінки проводиться реалізація інноваційних проектів і заходів оптимізації ресурсів і ризиків.

Як можна бачити коли цільовим орієнтиром стає ефективність, то обов'язково постає питання виявлення резервів її підвищення, зокрема за такими напрямами як упровадження сучасних технічних засобів і технологій, перехід до нових бізнес-моделей, інноваційно-інвестиційна діяльність. Підвищення ефективності буде визначатись результатами інноваційної діяльності, оптимізацією залучених ресурсів на її здійснення й оптимізацією ризиків, яка передбачає виявлення, ранжування за ступенем важливості та розробку заходів щодо їх зниження. При оптимізації ризиків обов'язково враховуються досягнення науково-технічного прогресу, світові тенденції та стан розвитку національної економіки, зміни кон'юнктури ринку, ринкова конкуренція.

Запропонований алгоритм відповідає комплексному підходу організації процесу підвищення ефективності з урахуванням оцінки резервів та їх реалізації за рахунок інновацій. Значення конкретного виду резерву підвищення ефективності визначається як відхилення фактичного значення показника оцінки, що його характеризує, від максимально можливого:

$$\Delta RP = F(P_{max} - P_{fact}) \to \min_{P_{max},\, P_{fact}} . \quad (1)$$

На практиці резерви підвищення ефективності за видом діяльності оцінюють як різницю між потенційно можливим (прогнозованим) і фактичним прибутком за окремий проміжок часу.

Аналіз та оцінку резервів фінансових інновацій доречно проводити відносно основних етапів їх життєвого циклу. При цьому слід враховувати, що стадії життєвого циклу для фінансових інновацій в залежності від їх форми можуть відрізнятись.

Так, життєвий цикл фінансових інновацій у формі продукту відповідає традиційно прийнятій структурі інноваційного процесу, що включає наступні стадії: розробка новації, впровадження, зростання, уповільнення зростання, падіння обсягів продажу продуктів. Якщо розглядати новації відносно зміни ринкової ситуації, то можна відмітити слідуюче: розробка новації, вихід на ринок, розвиток ринку, стабілізація ринку, зменшення ринку, підйом ринку, падіння ринку.

Фінансові інновації орієнтовані на процес мають скорочений за етапами життєвий цикл — розробка нової операції, реалізація, стабілізація ринку, падіння ринку. Враховуючи це, слід відокремити такі категорії резервів новацій, що можуть бути виявлені під час і з урахуванням створення (дослідження, розробка, експериментальне впровадження), визначення ефективності новацій, впровадження, розширення пропозиції та ринкової конкуренції. Якщо розглядати ринковий потенціал фінансових інновацій, то він залежить від значень вказаних резервів та однозначно буде збільшуватись відносно прогнозованого обсягу доходу від новації.

В якості показників оцінки інноваційної діяльності, що будуть слугувати індикаторами наявності резервів і ступеня їх використання, прийняті показники результативності, ефективності використання ресурсів, результативність витрат часу. Їх значення залежно від стадії життєвого циклу інновації можна розрахувати наступним чином.

Для стадії створення інновації результативність:

$$PR_{CR\_INN} = F(N_{INN\_E} / N_{INN}) \to 1, \quad (2)$$

якщо банківська установа має інноваційний потенціал для забезпечення власної розробки N_{INN_E} новацій, які прийняті за критерієм ефективності, до загальної кількості новацій N_{INN}.

Для технологічних новацій є необхідність придбання об'єктів інтелектуальної власності (N_{INN_A}). З урахуванням того, що новації реалізуються на ринку, при цьому значна кількість яких не проходить патентування, слід враховувати можливість їх продажу для отримання додаткового прибутку до моменту втрати монополії на ринку. Тоді

$$PR_{CR\_INN} = (N_{INN\_E} + N_{INN\_A})/(N_{INN} - N_{INN\_SL}) . \quad (3)$$

Але як показує практика така ситуація з продажем об'єктів інтелектуальної власності не є характерною для банків, тобто $N_{INN\_SL} = 0$.

Ефективність використання ресурсів буде визначатись витратами на створення інновацій з урахуванням результативності цього процесу:

$$E_{CR\_INN} = (\sum C_{N_{INN\_E}} + \sum C_{N_{INN\_A}}) / \sum C_{N_{INN}} \quad (4)$$

За показник витрат часу беремо середнє значення тривалості створення інновації:

$$T_{AVG\_CR\_INN} = \sum_{i=1}^{N_{INN\_E}} T_i / N_{INN\_E} . \quad (5)$$

Для стадії впровадження результативність є відношення впроваджених новацій N_{IND_INN} до N_{INN_E} новацій, які прийняті за критерієм ефективності:

$$PR_{IND\_INN} = F(N_{IND\_INN} / N_{INN\_E}) \to 1. \quad (6)$$

Враховуючи, що в процесі інноваційної діяльності ресурси можуть бути використані в повному обсязі на N_{INN_E} новацій, але впроваджені та успішно вийшли на ринок тільки N_{IND_INN}, то ефективність використання ресурсів на стадії впровадження становить:

$$E_{IND\_INN} = \sum C_{N_{IND\_INN}} / \sum C_{N_{INN\_E}} \quad (7)$$

На цій стадії можливо розрахувати погрішність оцінки як розбіжність між прогнозованим і фактичним значенням економічної ефективності, а також точність оцінки економічної ефектив-

ності (A_{E_INN}), в якості чого пропонуються прийняти відношення її фактичного значення до прогнозованого. Ці показники вказують на правильність і повноту використання всіх ресурсів або необхідність прийняття адекватних рішень щодо пошуку та реалізації резервів.

Показник середнього значення витрат часу на впровадження новації розраховується аналогічно (5).

Стадія впровадження новації переходить у стадії розвитку та стабілізації ринку, тривалість яких визначається активним продажем інноваційного продукту до досягнення границі насиченості ринку. Важливою ознакою є тривалість кожної з цих стадій T_{STEP} , яку можна виразити як функцію залежну від факторів:

$$T_{STEP} = \{MF, M, AD, ES, R, \ldots\}, \quad (8)$$

де MF — макроекономічні чинники, M — маркетинг, AD — реклама, ES — ефективність каналів продажу, R — ризики.

Після стабілізації ринку обсяги продажів починають падати, тобто ринок зменшується, але попит ще існує. Тому цілком виправданим є вивчення попиту для проведення додаткових заходів щодо пошуку та реалізації резервів для нових модифікацій інноваційного продукту та розширення пропозиції на ринку. Таким чином забезпечується підйом ринку, збільшення обсягів продажів на деякий час.

Отже, для стадії споживання результативність є відношенням кількості модифікованих інноваційних продуктів N_{MOD_INN} до впроваджених N_{IND_INN}:

$$PR_{MOD\_INN} = N_{MOD\_INN} / N_{IND\_INN}. \quad (9)$$

Відповідно ефективність використання ресурсів залучених до модифікації становить:

$$E_{MOD\_INN} = \sum C_{N_{MOD\_INN}} / \sum C_{N_{IND\_INN}} . \quad (10)$$

За аналогією з (5) розраховується показник середнього значення витрат часу на модифікацію новації. Тривалість цієї стадії поряд з вже вказаними факторами (8) буде залежати від функціонального резерву новації, вичерпність якого поряд з іншими факторами призводить до повного скорочення продажів і падіння ринку.

Інтегральні показники оцінки підвищення ефективності фінансових інновацій визначаються наступним чином:

результативність

$$PR_{INN} = \Pi_S PR_{S\_INN} \times A_{E\_INN} \times PR_{T\_INN}, \quad (11)$$

ефективність використання ресурсів

$$E_{INN} = \Pi_S E_{S\_INN}, \quad (12)$$

результативність за фактором витрат часу

$$PR_{T\_INN} = T_{INN} / S_S T_{AVG\_S\_INN}, \quad (13)$$

де PR_{S_INN} — результативність на стадіях інноваційного процесу (розробка, впровадження, споживання), A_{E_INN} — точність оцінки економічної ефективності, E_{S_INN} — ефективність використання ресурсів на стадії інноваційного процесу, T_{INN} — необхідні загальні витрати часу, $T_{AVG\_S\_INN}$ — середні витрати часу на новацію на стадії інноваційного процесу.

Таким чином, запропонована методика оцінки резервів підвищення ефективності інновацій на основі інтегральних показників дозволяє виявити їх на всіх стадіях інноваційного процесу в банківській установі.

Поряд з цим, важливим завданням є визначення факторів, що мають найбільший вплив на отримання додаткового ефекту від реалізації резервів підвищення ефективності інноваційного процесу. Вирішення цього завдання можливе шляхом застосування методу багатофакторного регресійного аналізу за поліноміальною функцією виду:

$$y = b_0 + \sum_{i=1}^{m} b_i x_i + \sum_{i=1}^{m} \sum_{j=1}^{m} b_{ij} x_i x_j , \quad (14)$$

де $\{x_i, \ldots, x_m\}$ — незалежні фактори, $\{b_0, \ldots, b_m\}$ — коефіцієнти регресії.

Отже, припустимо, що вектором відгуку є вектор прибутку $PROF_{R\_INN}$, який отримується за рахунок резервів підвищення ефективності за стадіями інноваційного процесу, а в якості факторів виступають показники результативності, ефективності, витрат часу за стадіями інноваційного процесу: T_{AVG_CR} — середні витрати часу на розробку новації; T_{AVG_IND} — середні витрати часу

на впровадження новації; N_{IND} — кількість упроваджених новації; T_{MOD} — тривалість стадії споживання (підйом ринку); $C_{N_{MOD}}$ — витрати на стадії споживання (для модифікації); $C_{N_{INN}}$ — загальні витрати на інноваційну діяльність; FR — зовнішні фактори впливу на впровадження новації та її дифузії на ринку (ризик невизначеності).

Багатофакторний регресійний аналіз згідно (14) проводиться для визначення взаємного впливу складових інтегральних показників та їх значущості для оцінки резервів за лінійним і нелінійним квадратичним регресійними поліномами. Зокрема, результати проведеного регресійного аналізу дозволили визначити параметрів лінійної частини регресійного поліному:

$$PROF_{R\_INN} = -106{,}69 + 0{,}75\,T_{AVG\_CR} + 0{,}38\,T_{AVG\_IND} + 0{,}43\,N_{IND} + 0{,}06\,T_{MOD} + \\ + 0{,}11\,C_{N_{MOD}} + 0{,}03\,C_{N_{INN}} + 0{,}83\,FR;\ S^2_{ост} = 0{,}16. \quad (15)$$

Рівень значущості факторів відображає наступна послідовність:

$$T_{AVG\_CR}(6{,}98) > N_{IND}(6{,}24) > T_{MOD}(3{,}55) > FR(3{,}53) > C_{N_{MOD}}(3{,}45) > T_{AVG\_IND}(3{,}42) > C_{N_{INN}}(3{,}08)$$

Тобто, найбільш значущим є резерв витрат часу на розробку новації, скорочення якого надасть значні переваги в умовах динамічності змін на ринку та загострення конкурентної боротьби. Це знайде відображення в розширенні пропозиції та збільшенні тривалості стадії підйому ринку. Результати нелінійного квадратичного регресійного поліному, зокрема дисперсія остаточна (масштабована) показує, що досить незначна частина статистичного матеріалу неохоплена отриманою залежністю. Коефіцієнт детермінації моделі дорівнює $R^2 = 0{,}93$, що свідчить про достатньо сильний зв'язок між факторними змінними та чинником результату.

Розглянута оцінка стосується безпосереднього підвищення ефективності за рахунок резервів інноваційного процесу. Проте результати інноваційної діяльності впроваджуються та створюють ефект за всіма напрямами діяльності банку. Тому, до загальної моделі оцінки доцільно включати фактори як узагальнення деякої групи чинників, що характеризують стан банку та вказують на напрям майбутніх дій щодо підвищення його ефективності.

Тоді комплексна оцінка резервів підвищення ефективності фінансових інновацій є:

$$Z = F(Y_1, Y_2, \ldots, Y_N), \quad (16)$$

де Y_i — характеризує ефективність за і-групою резервів.

Алгоритм комплексної ідентифікації, аналізу та оцінки резервів підвищення ефективності надано на рис. 2. Використання якісних і кількісних методів дозволяє підвищити точність оцінки. Комп'ютерна реалізація алгоритму надає можливість формувати базу даних оцінок для подальшого прийняття обґрунтованих рішень щодо реалізації резервів підвищення ефективності.

Таким чином, методика комплексної ідентифікації, аналізу та оцінки резервів підвищення ефективності фінансових інновацій передбачає:

1. Формування інформаційної моделі, де шляхом декомпозиції для повноти відображення її властивостей визначаються основні групи критеріїв. Такими групами з виконанням функцій управління, планування, використання, впливу на рівні бізнес-процесів є система управління, політика та стратегія, ресурси, процеси, кадровий потенціал, клієнти, результати. Наприклад, такими цільовими групами критеріїв для банківської установи можуть бути: отримання прибутку та підвищення капіталізації; набуття конкурентних переваг, ринкова позиція, лояльність клієнтів; прогресивні технології та рівень якості бізнес-процесів; висококваліфікований кадровий потенціал. Кожній групі приписується ранг значущості, сума рангів дорівнює 100.

2. Подальша декомпозиція моделі на рівні окремої групи з визначенням індикаторів ефективності та показників їх оцінки. Рівневість декомпозиції не обмежується. Ідентифікація резервів проводиться за допомогою збалансованої системи показників згідно шкали ідентифікації.

Оцінка значення кожного показника здійснюється за прийнятими реперними точками для рівня резерву, наприклад — мінімальне, середнє, максимальне, реалізація. Але враховуючи, що підвищення ефективності передбачає проведення заходів для реалізації окремого показника, реперні точки можуть відображати прийняття плану заходів, його реалізацію і результативність відносно досягнення мети й отриманого ефекту, набуття статусу постійної діяльності.

3. Якісна оцінка показників за групами критеріїв (на засадах самооцінки або експертним методом). Розрахунок оцінки за критерієм відбувається шляхом підсумовування оцінок за показниками та множення результату на ранг значущості. Загальна оцінка є сумою всіх оцінок.

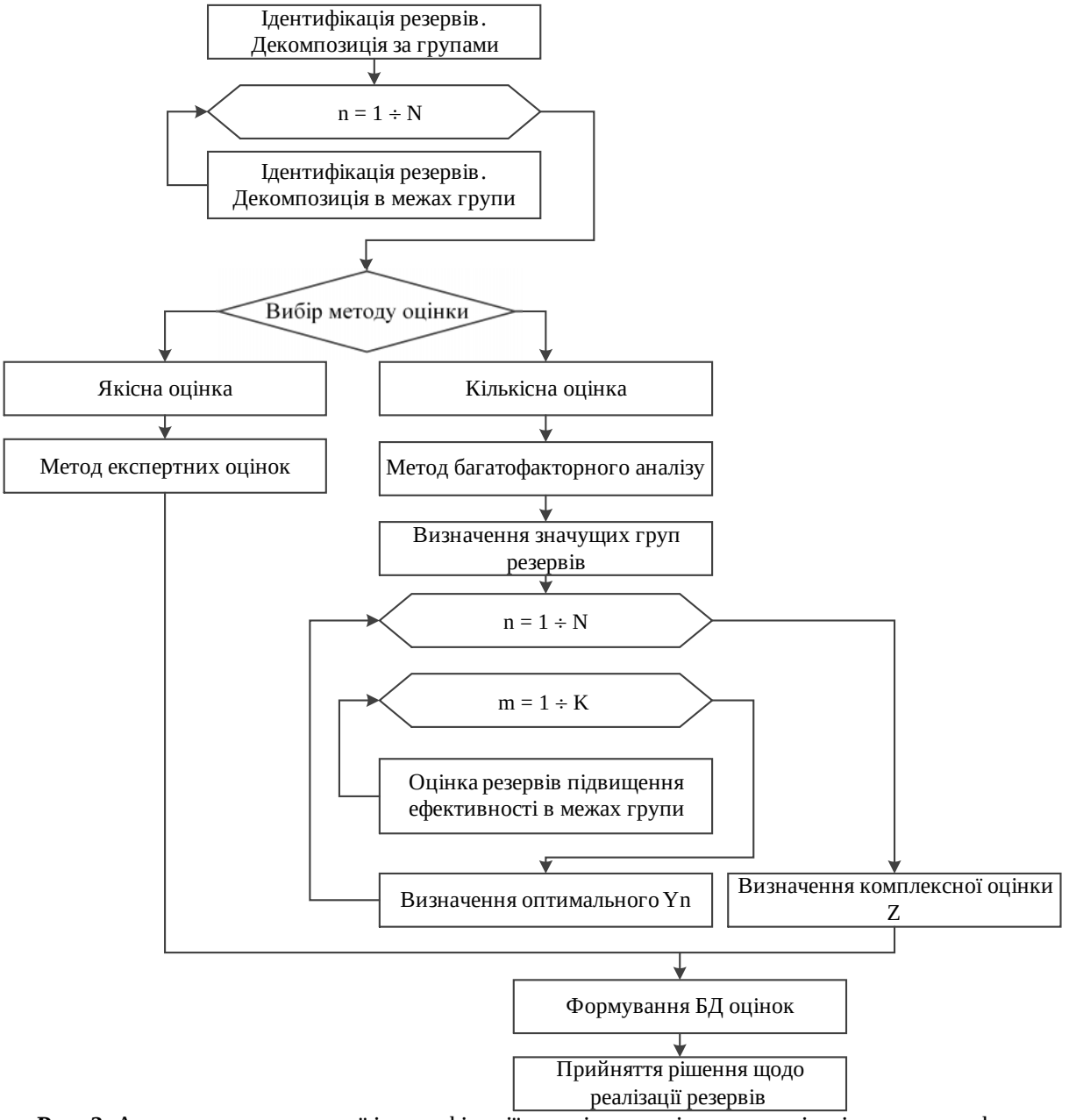

Рис. 2. Алгоритм комплексної ідентифікації, аналізу та оцінки резервів підвищення ефективності фінансових інновацій (Складено автором)

4. Кількісна оцінка показників за групами критеріїв проводиться згідно поліному:

$$R\_Y = b_0 + \sum_{i=1}^{n} b_i r\_x_i + \sum_{i=1}^{n}\sum_{j=1}^{n} b_{ij} r\_x_i r\_x_j ,$$

де R_Y — резерв підвищення результативного показника Y, r_x_i — резерв приросту факторного показника x_i, b_i — коефіцієнти регресії рівняння зв'язку.

5. Ідентифікація резервів. Значення резерву за критерієм є різницею між необхідним (плановим або прогнозованим) і фактичним результатом. Додатково розраховується відносне значення резерву та результативність. Комплексна оцінка значення загального резерву є підсумком відносних значень резервів за всіма критеріями.

6. Графічна ілюстрація ідентифікації резервів. Для цього може бути побудовано діаграму Парето, яка наочно вказує на найбільш значущі резерви та необхідність прийняття заходів щодо їх реалізації в першу чергу.

7. Корегування моделі стратегічних цілей банківської установи, а також стратегічних цілей за окремими напрямами бізнесу (роздрібний, корпоративний, приватний) на підставі результатів ідентифікації резервів за критеріями підвищення ефективності.

8. Прийняття заходів щодо вдосконалення, наприклад організаційної структури, моделей бізнес-процесів, управління персоналом тощо.

ВИСНОВКИ

Таким чином, основною проблемою оцінки ефективності фінансових інновацій є вибір і визначення системи економічних показників, можливість їх практичного використання, що ускладнюється багатомірністю форм фінансових інновацій. Така система показників відображає результативність фінансових інновацій та прямо або опосередковано вказує на наявність резервів, що можуть бути задіяні в інноваційній діяльності. Тому оцінка ефективності фінансових інновацій повинна бути розвинута за рахунок проведення ідентифікації, аналізу та оцінки резервів її підвищення. Запропоновані методичні підходи дозволяють побудувати універсальну модель оцінювання резервів підвищення ефективності, яка включає критеріальну якісну оцінку за обраними показниками за минулі, а також отримання прогнозованих значень на майбутні періоди, можливість порівняння відносно показників конкурентів, що є необхідним для подальшого прийняття банківською установою обґрунтованих рішень щодо реалізації резервів підвищення ефективності.

Стаття надійшла до редакції 1 грудня 2013 року

УДК 330.837

Ползикова А.В.,
аспирант, ДонНУ
Горшков Ю.Н.,
аспирант, ДонНУ

ОСОБЕННОСТИ СТИМУЛИРУЮЩЕГО НАЛОГОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ

В статье рассмотрены особенности реализации стимулирующей функции налогообложения, определяющие подходы к построению эффективной системы налогообложения государства.
Ключевые слова: налоговая политика предприятия, налоговое регулирование, налоговые льготы, ставка налога.

ВВЕДЕНИЕ

Налогообложение является одним из наиболее эффективных инструментов регулирования экономических отношений государства, субъектов хозяйственной деятельности и граждан. Однако, учитывая высокий уровень тенизации экономики Украины в сочетании с перманентным дефицитом бюджетных средств и критическим уровнем внешних долговых обязательств страны в целом, говорить о простом снижении налоговой нагрузки до оптимального уровня с целью создания благоприятных условий для экономического роста неуместно, так как может оказаться недостаточно резервов и потенциала для финансирования, пусть и временного увеличения дефицита бюджетных средств, которым всегда сопровождаются подобные мероприятия.

Анализируя организацию процессов налогообложения предприятий Украины можно отметить их явно выраженный фискальный характер и направленность на обеспечение текущих государственных потребностей без учета экономических последствий таких процессов для предприятий, населения и экономики страны в целом. Это все обуславливает большую часть проблем управления налоговыми платежами, налогового регулирования и стимулирования экономического роста.

Вопросам государственного (в том числе и налогового) регулирования экономического роста посвящены работы многих западных авторов, среди которых можно выделить: Дж.М. Кейнса, Е. Прескота, Дж. Сакса, П. Самуэльсона, А. Филлипса, С. Фишера, М. Фридмена, Р. Харрода, Й. Шумпетера и др. Среди отечественных исследователей эти вопросы нашли отражение в работах А. Алымова, Б. Буркинского, А. Гальчинского, В. Гееца, Б. Данилишина, Я. Жалило, Б. Кваснюка В. Лагутина, И. Луниной, И. Лукинова, С. Пирожкова, А. Соколовской, В. Федосова, А. Чухна, С. Юрия.

Таким образом, вопросы налогообложения исследованы в роботах многих отечественных и зарубежных ученых, однако, конструктивные решения проблем формирования и обоснования методологии реализации налоговой политики, направленной на комплексный анализ и оценку влияния системы налогообложения на эффективность экономики, обеспечение и стимулирование экономического роста в этих работах еще не получило решения, которое бы обеспечило успех в современных условиях.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧИ

Целью статьи, в связи с тем, что финансовые ресурсы государства в целом и регионов, в частности, сильно ограничены, является разработка и совершенствование моделей и методов организации процессов налогообложения предприятий, позволяющих снизить налоговое давление, обеспечив им условия для расширения воспроизводства и тем самым повысить уровень стимулирующей функции налогообложения.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Для реализации этой задачи анализ эффективности процесса налогообложения предприятий необходимо проводить на двух уровнях: на уровне самих предприятий и на уровне государства. В первом случае речь идет о налоговом планировании, то есть об уменьшении размера налоговых обязательств посредством целенаправленных правомерных действий налогоплательщика, наиболее полно использующего все предоставленные ему законодательством льготы, налоговые освобождения и другие законные приемы и способы. То есть, налогоплательщику необходимо оптимальным образом использовать все возможности которые ему предоставляет налоговое законодательство для снижения размера налоговых платежей. В основу минимизации налоговых платежей должна быть положена эффективная налоговая политика предприятия, которая предполагает использование общих и специальных методов минимизации налогов.

К общим методам относятся известные и широко использующиеся различные льготы и налоговые освобождения, оптимизация через договор (совершение льготных сделок), принятие учетной политики предприятия с максимальным использованием предусмотренных в законодательстве возможностей (выбор метода определения выручки от реализации продукции, порядок списания МБП и др.) и так далее.

Специальные методы налоговой минимизации используются реже в силу неподготовленности персонала предприятий к их использованию и поэтому менее известны и имеют меньшую сферу применения. Это следующие методы: метод замены отношений, метод разделения отношений, метод отсрочки налогового платежа, метод прямого сокращения объекта налогообложения.

Оптимизация хозяйственно-финансовой деятельности предприятия за счет минимизации налоговых платежей в бюджет может достигаться также путем сопоставления различных вариантов применения ставок и объектов налогообложения. Предприятие самостоятельно может регулировать объекты налогообложения, например, чтобы уменьшить сумму налогов (сборов), уменьшается сумма начисленной оплаты труда и т.п.

Оптимизация налогообложения предприятия предполагает выявление возможностей использования льготного налогообложения. В практике налогообложения применяется несколько форм льготирования предпринимательской деятельности. К ним относятся:

- уменьшение ставок налога;
- исключение из обложения определенных элементов объекта налога;
- освобождение от уплаты налогов отдельных лиц или категорий плательщиков;
- целевые налоговые льготы, включая налоговые кредиты (отсрочку взыскания налогов).

Таким образом, с целью получения стимулирующего эффекта от оптимизации объектов налогообложения предприятие, используя систему предоставляемых государством льгот, имеет всегда возможность переориентировать свою хозяйственно-финансовую деятельность. То есть использование льготного налогообложения позволяет предприятию выстроить свою оптимальную налоговую политику.

Рассмотрим процедуры построения оптимальной налоговой политики предприятия. Так, например, для оптимизации налогообложения предприятия используют систему планирования налоговых платежей и поступлений на предстоящие периоды. Расчет планового налога осуществляется по следующей формуле:

$$S_{FOT} = \frac{F_{OT} \times \gamma_{FOT}}{100\%}, \qquad (1)$$

где S_{FOT} — сумма налоговых платежей, определяемая фондом оплаты труда за исследуемый период времени; F_{OT} — размер фонда оплаты труда; γ_{FOT} — совокупная налоговая ставка, начисляемая на фонд оплаты труда.

После этого производится расчет суммы налоговых платежей, входящих в цену реализуемой продукции (НДС, акцизный сбор, таможенная пошлина и др.). Размер суммы налоговых платежей S_R рассчитывается по формуле:

$$S_R = \frac{D_R \times \gamma_R}{100\%}, \qquad (2)$$

где S_R — расчетная сумма налогов, входящих в стоимость продукции (работ, услуг); D_R — доход от реализации продукции; γ_R — ставка налога, входящего в стоимость продукции. Расчет налога на прибыль осуществляется следующим образом:

$$S_P = \frac{NP}{100\% - \gamma_P} \times 100\%, \qquad (3)$$

где S_p — расчетная сумма налога на прибыль; NP — планируемая чистая прибыль; γ_P — ставка налога на прибыль.

Полученные величины (S_{FOT}, S_R, S_p) позволяют осуществить оценку эффективности применяемой системы налоговой политики предприятия. В качестве основных критериев оценки эффективности системы налоговой политики выступают следующие показатели.

1. Налогоемкость реализованной продукции. Рассчитывается как отношение общей суммы налоговых платежей к объему реализованной продукции:

$$K_{NR} = \frac{S_{FOT} + S_R + S_p}{V_R}, \quad (4)$$

где K_{NR} — коэффициент налогоемкости реализованной продукции; V_R — объем реализованной продукции (работ, услуг) за определенный, планируемый период.

Показатель налогоемкости реализованной продукции позволяет определить сумму налоговых платежей, приходящихся на единицу реализованной продукции. Для повышения эффективности налоговой политики предприятия этот критерий минимизируется.

Для оптимизации налогообложения по отдельным налогам рассчитываются доли отдельных налогов в общей сумме налоговых платежей (S):

$$\delta_{FOT} = \frac{S_{FOT}}{S}, \delta_R = \frac{S_R}{S}, \delta_p = \frac{S_p}{S}, \quad (5)$$

где $S = S_{FOT} + S_R + S_p$.

2. Коэффициент налогоемкости чистой прибыли. Рассчитывается как отношение общей суммы налоговых платежей к планируемой сумме чистой прибыли:

$$K_E = \frac{S}{NP}. \quad (6)$$

Коэффициент K_E более точно характеризует эффективность выбранной налоговой политики. Для повышения эффективности налоговой политики предприятия этот критерий минимизируется.

3. Коэффициент льготного налогообложения рассчитывается:

$$K_L = \frac{S_L}{S + S_L}, \quad (7)$$

где S_L — общая сумма налоговых льгот.

Коэффициент K_L характеризует, насколько эффективно предприятие использует предоставленные законодательством льготы по плановым налоговым платежам.

4. Коэффициент налогового бремени. Этот показатель наиболее общий.

На макроэкономическом уровне налоговое бремя оценивается как отношение совокупных налоговых поступлений к ВВП:

$$K_{NB} = \frac{T}{GDP}, \quad (8)$$

где K_{NB} — коэффициент налогового бремени; T — совокупные налоговые поступления; GDP — валовой внутренний продукт. В этом случае коэффициент налогового бремени отражает налоговую нагрузку на экономику государства в целом.

Тогда скорректированная сумма налогов, уплачиваемая предприятием может быть рассчитана следующим образом:

$$T' = V - Z - NP, \quad (9)$$

где T' — скорректированная сумма налоговых обязательств; V — выручка от реализации продукции; Z — себестоимость реализованной продукции с учетом налоговых затрат; NP — чистая прибыль.

Коэффициент налогового бремени для предприятия в этом случае может быть выражен следующим образом:

$$K_{NB} = \frac{T'}{V - Z} = \frac{V - Z - NP}{V - Z} = 1 - \frac{NP}{V - Z}. \quad (10)$$

Налоговое бремя тем больше, чем меньше значение прибыли, которая фактически остается в распоряжении предприятия. Если налоговое бремя оказывается больше единицы, это значит, что, несмотря на положительное значение чистой выручки от реализации продукции $(V - Z) > 0$, ее не хватает для уплаты всех налогов, то есть чистая прибыль после уплаты всех налогов отрицательна $(NP < 0)$. Такая ситуация является недопустимой как для предприятия так и для налоговой системы в целом, так как в этом случае нарушается принцип нейтральности налоговой системы.

Кроме оптимизации налоговой политики, мелкие и средние предприятия (с численностью работников до 50-ти человек) могут выбирать одну из возможных систем налогообложения: обычную (традиционную) или по единому налогу. Для этого предприятию необходимо определить, какие средства нужно будет уплачивать в бюджет при использовании каждой из этих систем.

1. При обычной системе налогообложения:

$$SN = (D_{ysl} / 1{,}2 - \gamma) \times (1 - \varphi) \times (Pn + \varphi) + \gamma - ZP \times n + NDS, \quad (11)$$

где SN — расчетная суммарная величина основных налогов и сборов (обязательных платежей) подлежащих уплате за месяц; φ = PF + FSZ — величина сборов, обязательных платежей, которые начисляются на чистый доход (в процентах); PF — сбор на обязательное государственное пенсионное страхование; FSZ — сбор в фонд содействия занятости; γ = n × ZP (1 + PF + FSS + FSZ) — величина расходов на оплату труда наемных работников с учетом начислений на эти расходы; n — количество наемных работников; FSS — сбор на обязательное социальное страхование (начисляется на расходы на оплату труда наемных работников по ставке 4%); ZP — расходы на оплату труда одного работника; D_{ysl} — условный доход за месяц, определяемый как разность между валовым доходом от продаж и расходами, непосредственно связанными с изготовлением реализованной продукции; Pn — подоходный налог; NDS = D_{ysl} / 6.

2. Если предприятие облагается единым налогом, то уплачивается определенная ставка единого налога от выручки от реализации.

Эффективная организация стимулирующего налогообложения представляет собой такую систему налогов, налоговых ставок, налоговых льгот, которая позволяет гарантированно обеспечивать наполняемость бюджета при минимальном налоговом давлении на предприятия. Рассмотрим модели и методы организации процессов налогообложения на государственном уровне, получившие широкое распространение как за рубежом, так и в нашем государстве. При этом выделим следующие основные факторы, которыми, прежде всего, определяется эффективная налоговая политика: база налогообложения, уровень налоговой ставки, влияние изменения ставки одного налога на базу налогообложения других налогов и т.д.

ВЫВОДЫ

Таким образом, необходимо еще на законодательном уровне закрепить следующие положения.

1. Обеспечить стабильность налогового законодательства. Для этого необходимо законодательно закрепить недопустимость каких-либо изменений в налоговой системе в течение минимум хозяйственного года.

2. Существенно упростить налоговое законодательство, сделав его законы, как правило, законами прямого действия.

3. Устранить дублирование одних налогов другими.

4. Установить период введения новой налоговой нормы. Предусмотреть в законе нормы о том, что налоговое законодательство и другие нормативные акты о налогах вступают в силу не ранее, чем через месяц после их официального опубликования и не позднее 1-го числа следующего налогового периода по данному виду налога.

5. Разработать и ввести в закон понятие налогового поступка. Закрепить конкретное и однозначное толкования всех составляющих налоговых правонарушений.

6. Определить виды налоговой ответственности и условия, при которых она наступает или приостанавливается.

7. Четко и исчерпывающе определить все элементы налогообложения.

8. Закрепить принцип одноразовости налогового наказания и разработать процедуры возмещения плательщику убытков, которые он понес по вине работников налоговых администраций.

9. Усилить ответственность работников налоговых администраций, контрольно-ревизионных аппаратов за необъективное проведение проверок, умышленное сокрытие выявленных нарушений.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Афонцев С.А. Структурные характеристики предприятий и их налоговое поведение / С.А. Афонцев // Вопросы экономики. — 2011. — №9. — С.82–101.

2. Балацкий Е.В. Воспроизводственный цикл и налоговое бремя / Е.В. Балацкий // Экономика и математические методы. — 2010. — №11. — С.3–16.

3. Горский И.В. Сколько функций у налога? / И.В. Горский // Налоговый вестник. — 2012. — №3. — С.161–163.

Стаття надійшла до редакції 20 листопада 2013 року

БАНКИ

УДК 336.71

Азизов Г.С.,
к.э.н., доцент, СевНТУ
Посная Е.А.,
к.э.н., доцент, СевНТУ

ФОРМИРОВАНИЕ БАНКОВСКОГО КАПИТАЛА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ ФИНАНСОВО-КРЕДИТНОГО РЫНКА УКРАИНЫ

Рассматривается реструктуризация банковских учреждений как наиболее эффективный прием формирования капитала банков.

Ключевые слова: банковский капитал, глобализация, реструктуризация, финансово-кредитный рынок.

ВВЕДЕНИЕ

Банковский капитал, являясь составной частью пассивов коммерческого банка, формируется в момент создания банка и совершенствуется на протяжении всего времени функционирования банка.

В условиях глобализации банковскому капиталу отводится особая роль, поскольку только банки, защищенные достаточным объемом капитала, смогут выжить в жесткой конкурентной борьбе.

В последнее время в банковском секторе Украины происходят достаточно быстрые и в целом положительные изменения. Однако с позиций соответствия финансовой системы задачам ускорения экономического развития, преодоления глубокого общеэкономического и технологического кризиса общее состояние банков страны не может считаться удовлетворительным. Последняя четверть века характеризуется большими изменениями, происходящими в мировых финансах, введением многочисленных новшеств в организацию, методы управления банками и принципы формирования собственного капитала. Складывающиеся веками приемы и методы банковской деятельности, усложняясь, приобретают новые черты. В то же время возникают оригинальные виды операций и услуг, не имевшие аналогов в мировой практике и ставшие возможными благодаря сложному сочетанию причин, влияющих на спрос и предложение банковского капитала.

Большинство позитивных и негативных явлений внешнего мира, благодаря современным коммуникационным системам и интенсивным интеграционным процессам, «импортируются» в нашу страну со всеми вытекающими последствиями. В связи с этим особую актуальность приобретают вопросы, касающиеся увеличения объемов ресурсного потенциала банковских учреждений и повышения уровня их капитализации. Формирование собственного капитала связано с повышенным риском (чем больше цена, тем выше уровень риска), следовательно, цена банковских ресурсов связана также с повышенным уровнем риска. Задачей исследования является выявить наиболее эффективные приемы формирования капитала банков в условиях глобализации финансовой системы Украины.

Собственный капитал — важная и неотъемлемая часть финансовых ресурсов любого предприятия. Формирование капитала представляет собой обязательный этап, предшествующий началу деятельности финансового института. Капитал служит основой его развития, обеспечивающей способность учреждения компенсировать неожиданные убытки. Поэтому управление собственными средствами и оценка их достаточности — ключевые процессы в деятельности кредитных организаций. Эффективно управляемые банки с адекватной величиной капитала более устойчивы в отношении потерь и в большей степени способны (по сравнению с недостаточно капитализированными банками) осуществлять активные операции на протяжении всего цикла деловой активности, в том числе в периоды ее спадов.

Все это обуславливает особую значимость процесса формирования и прироста собственного капитала банковского учреждения на различных этапах функционирования.

В настоящее время развитие методологии формирования собственного капитала и поиск целевой структуры источников его финансирования осуществляется в двух направлениях:

1) моделирование компенсирующего риск показателя требуемой нормы прибыли и динамическое управление инвестиционным портфелем, которое рассматривается в трудах П.Андруковича, И. Блехмана, Е. Едроновой [1]. Сторонники компенсации динамического управления исследу-

ют процесс формирования и накопления капитала банка, исходя из нереалистичной гипотезы о возможности осуществления безрисковых инвестиций;

2) изучение порядка привлечения и влияния структуры каналов финансирования на рыночную оценку кредитного учреждения [2].

Наибольший вклад в развитие данной области исследования внесли Д. Даймонд, С. Майерс, М. Миллер, Ф. Модильяни, В. Сандерленд. Приверженцы данного направления опираются на ряд не вполне логичных допущений и отчасти игнорируют действие законов спроса и предложения, а также финансовый инвестиционный риск. В результате, сторонники теории структуры капитала получают не всегда соответствующие практике модели финансирования банковского учреждения.

Таким образом, хотя имеющиеся научные наработки являются значимыми, в настоящее время ощущается логический разрыв между моделями теории структуры капитала и моделями оценки стоимости банка с позиций целевых источников его финансирования. Научная проблематика должна быть поставлена немного шире представленных моделей. В нынешнем состоянии банковский сектор не в состоянии полностью выполнять главную социальную функцию финансового посредничества, заключающуюся в аккумуляции максимально возможного объема ресурсов для целей производительного движения капитала. Поэтому на данном этапе необходимо выявить причины сложившегося положения, оценить историю развития проблемы, что позволит выработать рекомендации относительно усовершенствования механизма формирования и увеличения собственного капитала банковских учреждений в условиях глобализации финансовой системы Украины.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧИ

Целью исследования является характеристика существующих тенденций формирования собственного капитала украинских банков в условиях глобализации и выявление наиболее эффективных приемов его формирования.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Капитал — одна из центральных категорий рыночной экономики, прямой или косвенный объект исследования практически всех школ экономической теории. Собственный капитал банка является фундаментом и его главной характеристикой. С целью проведения достоверного, научно обоснованного и целостного анализа процесса создания и увеличения собственного капитала необходимо формализовать процесс его познания. Глобализация и новая гносеология институциональных основ банковского сектора привела к необходимости более широкого осмысления философского фундамента бытия, где есть адекватное место как объективной, так и субъективной сущности и их широкой взаимосвязи. В результате данных явлений наука столкнулась с процессами сопряжения объективного и субъективного (например, фактор престижной стоимости капитала в теории Менгера или усиление роли субъективизма в теории Хайека). Таким образом, появилась необходимость рассматривать объект исследования как с объективной, так и с субъективной стороны его реальности. Анализ такого высокого порядка, касающийся глубинной сущности капитала банка, необходимо проводить с использованием научной абстракции (по примеру К. Маркса), при этом должна быть выстроена исследовательская вертикаль, которая бы включала в себя идеалистический философский фундамент бытия, и материалистические потребности реальной жизнедеятельности. Для этого необходима новая методологическая база, предлагающая более широкие механизмы исследовательского аппарата. Новая методология требует также необходимости извлечения наиболее работоспособных достижений различных школ и аккумулирования их усилий в рамках проводимых исследований данной категории. В современной банковской практике разработан достаточно развитый аналитический аппарат, позволяющий описывать, сравнивать и анализировать внутреннюю и внешнюю динамику показателей капитальной базы банковского учреждения на различных уровнях хозяйственной системы. Можно выделить следующие типы основных характеристик, применяемых различными методиками исследования к достаточности, эффективности и рентабельности капитала:

- анализ и оценка структуры капитала;
- анализ и оценка риска;
- анализ и оценка эффективности;
- дисконтирование и оценка стоимости капитала.

Все из вышеперечисленных характеристик, кроме рисковых показателей, относятся к категории скалярных величин, то есть их оценка осуществляется по абсолютным значениям, а рисковые показатели являются результатами вероятностных функций, их оценка носит относительный характер и значения определяются при помощи весовых коэффициентов.

Неоспоримым является тот факт, что конфигурация задачи комплексного анализа динамики собственного капитала отечественных банков является неполной, если из нее выпадают исследования геополитических и исторических тенденций формирования процессов становления и движения капитала, включающих в себя рассмотрение совокупности особенностей развития общества, социальный прогресс, изменения в хозяйственном строе, развитие научных отношений, цикличность развития рынков и т.д. Капитал как функция динамическая, обладает как скалярными, так и векторными характеристиками, исследование которых также должно относиться к задачам комплексного анализа. К векторным характеристикам функций капитала можно отнести такие показатели как: общественно-политический строй, геополитические тенденции, основные и перспективные направления развития науки и техники и их внедрение, степень доступности, адаптации и интерпретации информации, образовательный уровень, уровень развития национальной культуры. Из вышеизложенного следует, что скалярные характеристики выполняют роль тактических индикаторов организации и осуществления банковской деятельности в соответствии с установленными планами. Векторные же характеристики служат для более глубокого общесистемного анализа: тенденций, определяющих стратегические и приоритетные направления использования инвестиционного ресурса собственного капитала, соответствия институциональных и организационных основ потенциальных реципиентов условиям инвестирования капитала. Также при формализации процесса познания собственного капитала банка необходимо акцент сделать на том, что проведение наиболее адекватного анализа данной категории предполагает сочетание как скалярных, так и векторных характеристик. Для осуществления наилучшего взаимодействия компонентов в процессе кругооборота капитала и его пространственного координатного движения целесообразно учитывать структуру и характеристику внутренних и внешних информационных потоков, а также каналов их передвижения.

Также необходимо пересмотреть требования к капиталу. При существующих нормативных значениях достаточно сложно банкам соответствовать законодательству.

Необходимо программы кредитных денег нацелить на инновационное развитие экономики. Ввести льготный режим управления и переадресации ресурсов. В основе всех проблем финансовых институтов лежит недостаточность и низкое качество их ресурсной базы, в первую очередь недостаточность собственного капитала.

Существенно также и то, что значительная часть этих средств сосредоточена лишь в нескольких крупных учреждениях, остальные — в большинстве своем мелкие структуры, фактически малый бизнес в банковском деле. В пользу данного факта свидетельствуют результаты расчета индекса Херфендаля-Хиршмана, который используется в антимонопольном комитете США и базируется на вычислении доли рынка, которую занимает каждый банк:

$$Ihh = \sum_{i=1}^{n} d_i^2 ,$$

где d_i^2 — квадрат доли *i*-того банка; n — количество банков.

ВЫВОДЫ

По результатам расчетов, проведенных в банковской системе Украины, Ihh = 342.4, что свидетельствует об отсутствии концентрации капитала среди отечественных банков. Поэтому единственным выходом для малых и средних банков, который позволит эффективно организовать бизнес и повысить весь уровень концентрации капитала, является реструктуризация путем слияния и поглощения банковских учреждений.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Блехман И.И. Механика и прикладная математика: логика и особенности приложения математики / И.И. Блехман. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Прогресс-пресс, 2000. — 219 с.

2. Едронов В. Учет и анализ финансовых активов / В. Едронов. — М.: Финансы и статистика, 1995. — 266 с.

Стаття надійшла до редакції 7 грудня 2013 року

УДК 336.77

Нєізвєстна О.В.,
к.е.н., доцент, КрЕІ ДВНЗ «КрНУ»
Касьян О.В.,
студентка, КрЕІ ДВНЗ «КрНУ»

АДАПТАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ДО УМОВ УКРАЇНИ

У статті досліджено особливості кредитування аграрного сектора в зарубіжних країнах. Обґрунтовано необхідність адаптувати міжнародний досвід забезпечення кредитними ресурсами підприємств АПК до умов України.

Ключові слова: аграрний сектор, кредитування сільського господарства, кооперація, пільгове кредитування, спеціалізований державний банк, ф'ючерсні контракти, форвардні контракти.

ВСТУП

Сільське господарство є однією з найважливіших галузей економіки країни. Свідченням цього є те, що аграрний сектор, по-перше, гарантує питання продовольчої безпеки держави, по-друге, є ресурсом зовнішньоекономічної діяльності та, по-третє, може створити надійне джерело поповнення державного бюджету. Така висока стратегічна важливість аграрного сектора існує поряд із низькою його привабливістю для інвесторів та кредиторів внаслідок невеликої рентабельності виробництва продукції, високих сільськогосподарських ризиків, відсутності ліквідної застави, сезонності виробництва. Згідно з вищенаведеним, ефективний розвиток сільського господарства залежить від повного та своєчасного забезпечення його необхідними фінансовими ресурсами, в т.ч. кредитними

Чисельні праці науковців та фахівців з питань кредитування сільськогосподарських підприємств свідчать про доволі актуальний рівень поставленої проблеми. Заслуговують на увагу публікації фахівців-практиків банківської сфери, які звертають увагу не лише на існуючі наявні проблеми, а, перш за все, пропонують більш адаптовані напрями їх вирішення. Варто відзначити значний інтерес до проблеми, що досліджується, таких молодих вчених, як О.В. Кириллова [4], М. Коробейнікова [5], А. Стоянова [8] та Д.В. Шиян [9]. Їх наукові напрацювання можна вважати доволі значним внеском в окреслення не лише проблем кредитування сільськогосподарських підприємств, а перш з все напрямків їх подолання. Проте діалектика формування й розвитку нової моделі національної економіки висуває нові питання, відповіді на які мають бути адекватними економічним умовам, що склались у країні. Кредитування все ще не відіграє належної ролі у фінансуванні вітчизняних сільськогосподарських підприємств, тому це питання потребує подальшого вивчення й удосконалення.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Головною метою роботи є здійснення аналітичного оцінювання стану та перспектив розвитку системи кредитування вітчизняних сільськогосподарських підприємств, розробка пропозицій щодо забезпечення агропідприємств кредитними ресурсами з урахуванням міжнародного досвіду.

РЕЗУЛЬТАТИ

Створення ефективної системи вітчизняного сільськогосподарського кредитування — це складне завдання, вирішення якого потребує ретельного дослідження подібних систем у високо розвинутих країнах. Вивчення зарубіжної практики ефективного функціонування системи кредитного забезпечення галузі сільського господарства необхідне не для копіювання і механічного перенесення її на наші умови, а з метою розробки власного фінансово — кредитного механізму підтримки села з урахуванням досвіду передових країн світу.

Сільськогосподарський кредит у зарубіжних країнах є важливим елементом економічного розвитку аграрного виробництва. До країн з найбільш високою часткою позикових коштів (від 30-50%) в основному капіталі сільськогосподарських підприємств належать Англія, Німеччина, Франція, Італія, Австрія і скандинавські країни [5]. В той же час, за підрахунками Міністерства аграрної політики і продовольства України в цілому на посівну компанію аграрії отримали кредитів на суму 11,5 млрд. грн., що в загальному кредитному портфелі банків складає лише 1,8%. А весь обсяг кредитного портфеля, направленого на підтримку сільськогосподарських виробників, за даними НБУ, до 1 січня 2013 р. досяг 36,5 млрд. грн., що в 2,2 рази більше в порівнянні з початком 2008 року (рис. 1).

Рис. 1. Обсяги наданих кредитів підприємствам АПК протягом 2005-2012 рр., млрд. грн. [6]

Проте, цих вкладень не достатньо. За даними EFSE загальний попит на кредитні ресурси в Україні становить 12 млрд. доларів США [7]. В Росії, для прикладу, деякі банки спрямовують на кредитування сільськогосподарського сектора до 80-85% своїх ресурсів. В США загальна сума підтримки АПК складає близько 1% ВВП (майже 150 млрд. дол.), а в ЄС — 0,7% ВВП або 120 млрд. дол. США.

Сільгоспвиробники працюють у доволі специфічних умовах, яким притаманний і сезонний розрив між вкладенням і надходженням коштів, і безперервність процесів біологічного відтворення ресурсів тощо, а тому кредитні ресурси, особливо довгострокові, відіграють вирішальну роль у розвитку агропідприємств. Власне, кредитування цієї пріоритетної для нашої країни галузі економіки з кожним роком стає більш вигідним та «тримається» винятково на комерційному секторі. Згідно з даними USAID, лідером у кредитуванні підприємств АПК у 2012 році став Credit Agricole Bank (об'єднання Креді Агріколь Банк і «КІБ Креді Агріколь»), який надав кредитів у загальному обсязі на суму 2,9 млрд. грн. На другому місці перебуває ПАТ «ІНГ Банк Україна» з сумою наданих сільськогосподарських кредитів у розмірі 1,34 млрд. грн. і, відповідно, третє місце посів ПАТ «Віейбі Банк» — 1,1 млрд. грн. (табл. 1).

Таблиця 1. Обсяг кредитів, наданих сільськогосподарським підприємствам банками України в 2012 році [7]

Банк	Сума наданих кредитів, тис. грн.	Кількість наданих кредитів, шт.	Середня сума кредитів, тис. грн.
ПАТ «КІБ Креді Агріколь»	2 365 480,1	133	17 785,6
ПАТ «ІНГ Банк Україна»	1 340 635,9	35	38 303,9
ПАТ «Віейбі Банк»	1 096 113,5	79	13 874,9
ПАТ КБ «Приватбанк»	1 079 707,8	1432	754
ПАТ «Райффайзен Банк Аваль»	1 041 964,4	1109	939,6
ПАТ «Укрексімбанк»	933 618,2	74	12 616,5
ПАТ «Креді Агріколь Банк»	509 441,1	236	2 158,6
ПАТ «ПУМБ»	352 072,3	67	5 254,8
ПАТ «Ощадбанк»	325 271,4	265	1 227,4
ПАТ «Промінвестбанк»	257 468,6	35	7 356,2
ПАТ «Прокредит Банк»	188 864,9	410	460,6
ПАТ «Мегабанк»	176 802,5	195	906,7
ПАТ «ОТП банк»	176 191,8	283	622,6
ПАТ «Фінансова Ініціатива»	90 021,8	60	1 500,4
ПАТ «Банк Київська Русь»	71 309,1	46	1 550,2
ПАТ «Укрсоцбанк»	59 125,1	47	1 258
ПАТ «Кредобанк»	49 389,4	74	667,4
ПАТ «Мегабанк»	44 827,2	54	830,1
ПАТ «Ерсте Банк»	17 011,3	36	472,5
ПАТ КБ «Надра»	12 724,5	543	23,4
Всього	**10 188 040,9**	**5 213**	**1 954,4**

Безумовно, важливим залишається механізм державної компенсації процентних ставок за кредитами. Компенсація передбачена за кредитами в національній валюті в розмірі подвійної облікової ставки Національного банку України, яка діє на дату нарахування процентів, і по кредитам в іноземній валюті в розмірі 7% річних, але не вище ставки, передбаченої кредитним договором. Слід зауважити, що в 2012 році жодне підприємство в Україні не отримувало кредитів на пільгових умовах, хоча державним бюджетом передбачалося 417,8 млн. грн. для здешевлення кредитів аграріям. Звісно, цих коштів недостатньо і необхідний більш дієвий механізм державної підтримки.

Кредитні відносини з підприємствами аграрного сектора для банків були й залишаються дуже ризикованими. З-поміж основних видів ризиків, які гальмують розвиток сільськогосподарського кредитування можна виділити наступні:

1) сезонність виробництва і попиту на продукцію (з цим пов'язані коливання обсягів грошових надходжень і платоспроможність позичальника);

2) висока залежність результатів господарювання від погодних умов;

3) недостатня ліквідність застави, що пропонується в забезпечення кредиту;

4) необхідність формування кредитором значних страхових резервів на покриття можливих втрат від проведення кредитних операцій, що знижує рентабельність цих операцій та інші.

Через сезонність виробництва у сільському господарств виникає не тільки постійна потреба у залученні кредитних коштів, а й невизначеність щодо того, чи покриватиме виручка від продажу продукції всі понесені витрати (придбання насіння, добрив, засобів захисту, оплата праці тощо). Причиною такої невизначеності є те, що в усьому світі, в тому числі в Україні, змінюються обсяги виробництва, диверсифікуються ринки збуту та змінюються постачальники товарів. Саме тому, в зарубіжних країнах дуже популярним є використання біржових механізмів, як інструмента ефективного ведення бізнесу в аграрному секторі. У розвинених країнах виробники сільськогосподарської продукції вирішують ці проблеми за допомогою таких фінансових інструментів як форварди, ф'ючерси та опціони. Чинним законодавством України регулюється використання лише позабіржових фінансових інструментів — форвардів. Форвардні контракти можуть використовуватися в тому випадку, коли ціна на продукцію дуже часто змінюється, а дохідність в такому випадку відповідно не може бути фіксованою.

Придбавши форвардний контракт, сільськогосподарське підприємство-позичальник отримує гарантію на одержання в майбутньому кредитних коштів за обумовленою відсотковою ставкою та у визначеному обсязі і це забезпечить позичальнику виконання певних виробничих операцій у передбачені технологічні терміни. В той же час, форвардне кредитування дає можливість кредитору отримати фінансові ресурси за кредитами, які надаються з значним відтермінуванням, чітко планувати кредитний портфель і визначати кредитну політику [4].

Запровадження механізму форвардного кредитування дає можливість:

- знизити вартість кредиту (підприємство-позичальник сплачує певну частку відсотків у вигляді вартості форвардного контракту раніше, ніж одержує реальний кредит, що дає змогу банку-кредитору зменшити ставку відсотка за кредитом на суму кредитного ризику);
- вдосконалити систему планування діяльності сільгоспвиробників;
- забезпечити безперервний процес виробництва сільськогосподарської продукції.

В світовій практиці широко розповсюдження набуло використання ф'ючерсів. Проте, в Україні біржовий ринок не розвинений. Зараз в Україні працює група консультантів з Чиказької товарної біржі CBOT і USAID, яка розробляє рекомендації по вдосконаленню законодавства. Одним із важливих питань в даній сфері є прийняття закону «Про товарну біржу» в новій редакції, який би вніс ясність в роботу товарних бірж [8]. Важливу роль в удосконаленні функціонування товарних бірж України повинно відігравати державне регулювання. Удосконалення регулювання біржової торгівлі вимагає врахування тенденцій світового фінансового ринку у разі впровадження Україною нових законодавчих актів (стосовно укладення форвардних, ф'ючерсних угод та опціонів, діяльності розрахунково-клірингових установ) та внесення змін до уже існуючих.

Розвиток біржового ринку в Україні в найближчому майбутньому повинен бути спрямований на перетворення бірж реального товару на ф'ючерсні біржі. Формування ф'ючерсної ціни на аграрних біржах, її хеджування дозволить більш прогнозовано діяти всім зацікавленим суб'єктам як на ринку зерна та іншої сільськогосподарської продукції, так і на ринку фінансово-кредитних, матеріально-технічних ресурсів, які постачаються сільськогосподарським товаровиробникам. Прогнозування майбутньої ціни на сільськогосподарську продукцію за допомогою торгівлі ф'ючерсними контрактами дозволить також ефективніше здійснювати експортну політику.

Для кращого розуміння механізму дії ф'ючерсних контактів приведемо приклад. Фермер планує виростити кукурудзу і продати її по ціні 1400 грн./т В такому випадку фермер повинен продати ф'ючерсний контракт на 1400 грн./т в період посівних робіт. В період реалізації зерна ціна може як підвищитися, так і знизитися. Так, якщо ціна на кукурудзу знизиться в жовтні місяці на 100 грн./т, то дохід буде забезпечений ф'ючерсний контрактом, а на реальному ринку фермер реалізує зерно за зниженою ціною, але при цьому його дохідність залишиться на запланованому рівні (табл. 2).

Таблиця 2. Механізм отримання прибутку від використання ф'ючерсних контрактів *

	Ринок реального товару	Ф'ючерсний ринок
01.05.2013	1 400 грн./т	1 400 грн./т (продаж ф'ючерсу)
01.10.2013	1 300 (реалізація зерна)	1 300 грн./т (купівля ф'ючерсу)
Результат	Недоотриманий дохід - 100 грн./т	Додатковий дохід + 100 грн./т

* Складено авторами

Якщо ж ціна збільшиться на 100 грн./т, то в такому випадку фермер матиме збиток на реальному ринку, а на ф'ючерсному ринку отримає на 100 грн. більше.

Отже, використання строкових фінансово-кредитних інструментів дасть сільгоспвиробникам можливість укладати кредитні угоди з банками до реального строку отримання кредитних коштів, забезпечуючи певну диверсифікацію своєї діяльності.

У деяких країнах помітну участь у кредитуванні аграрної сфери беруть спеціалізовані державні банки. Одним з таких банків є Сільськогосподарський рентний банк Німеччини. Основним напрямом банківській діяльності якого є середньо- і довгострокове кредитування аграрного і продовольчого секторів. У своїй діяльності банк не вступає в пряму конкуренцію з комерційними банками. Видача кредитів здійснюється лише через інші банки. Прикладом ще однієї країни із показовим спеціалізованим державним банком є Китай. Банк розвитку сільського господарства Китаю забезпечує ефективне і цільове державне кредитування села. Кредитування цим банком включає: кредити на закупівлю основних видів сільгосппродукції, її зберігання, переробку; кредити на надання допомоги бідним сільським районам та на комплексне освоєння аграрних ресурсів. Основними джерелами ресурсів банку є:

- облігації, що випускаються фінансовими органами;
- бюджетний фонд підтримки сільського господарства;
- заощадження закупівельних підприємств «політичної» орієнтації;
- рефінансування центрального банку [9].

Для українського АПК великий інтерес становить досвід функціонування державних спеціалізованих банків іноземних країн, адже 2 липня 2012 р. постановою Кабінету міністрів України було створено Державний земельний банк України, 100% статутного капіталу якого належить державі та не підлягає приватизації. А вже 6 вересня 2013 року банк отримав банківську ліцензію. Державний земельний банк створений з метою залучення фінансових ресурсів в аграрний сектор економіки шляхом налагодження ефективного управління державними землями. Основна ціль Держзембанку — фінансова підтримка малого та середнього бізнесу в сфері АПК [1]. На скільки ефективно функціонуватиме банк та сприятиме зміцненню аграрного сектору економіки України покаже час.

Помітну роль у кредитуванні аграрного сектора у ряді країн відіграють кооперативні банки. Сьогодні Центральні кооперативні банки «Креді Агріколь» (Франція), «Рабобанк» (Нідерланди), «ДГ- Банк» (Німеччина) є одними з найбільших банківських монополій світу. У міжнародній практиці саме кредитній кооперації належить провідна роль у кредитуванні сільськогосподарських виробників [3]. Крім кредитування поточної діяльності аграріїв, кооперативні банки здійснюють інвестиції в їх основний капітал і будівельні проекти, надають своїм пайовикам пільгові кредити під низькі відсотки за державними програмами фінансування. Також більшість банків залучена в торгівлю місцевого виробництва: вони здійснюють закупівлю сільськогосподарської продукції, маркетинг аграрних продуктів і фінансування операцій з фермерським устаткуванням.

Дослідження західноєвропейських кооперативних банків переконливо свідчить про те, що в сучасних умовах винятково позитивну роль відіграє кооперація. В українській практиці діяльність

кооперативів тільки починає розвиватися. Так, одним з основних завдань держави на 2013 р. є розвиток мережі сільгоспкооперативів, які підвищать конкурентоспроможність села і поліпшать соціальну інфраструктуру в сільській місцевості. Розвиток кооперативного руху і підтримка його з боку держави є необхідною умовою відродження українського села. І світовий досвід підтверджує, що саме завдяки об'єднанню в кооперативи, дрібно- і середньотоварні виробники можуть підвищити конкурентоспроможність своєї продукції. Тому інтерес селян до таких об'єднань поступово зростає. Переконані у перспективності розвитку сільгоспкооперативів і в регіонах. В рамках організованого Мінагрополітики опитування, більше 9 тис. голів сільських та селищних рад, що становить більше 84% з їх загального числа, підтримали створення обслуговуючих сільгоспкооперативів. Першим же кроком до формування кооперативів повинні стати сімейні ферми. Зараз уряд активно підтримує їх створення [1]. Таким чином, залучення механізму кооперації сприятиме налагодженню надійної системи фінансування дрібного підприємництва у вітчизняному аграрному секторі.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження зарубіжного досвіду кредитування підприємств АПК стає зрозумілим, що Україна потребує оновлення в системі забезпечення кредитними ресурсами сільськогосподарських підприємств. Для подальшого розвитку й удосконалення системи забезпечення кредитними ресурсами аграрного сектора в Україні необхідно:

- адаптувати механізм ф'ючерсної торгівлі на товарних біржах та правову базу, що регулюватиме даний механізм;
- враховуючи перспективність агробізнесу, комерційним банкам необхідно розробляти продукти, які пристосовані саме для сільгоспвиробників;
- забезпечити дієвий механізм пільгового кредитування, який має бути реалізований Державним земельним банком України;
- розвивати систему кооперації, яка забезпечить фінансування дрібного підприємництва в агробізнесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Держзембанк готується видати аграріям перші кредити за зниженими ставками. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://apk.rbc.ua/ukr/goszembank-gotovitsya-vydat-agrariyam-pervye-kredity-po-23102013134600

2. До 2020 року сільські кооперативи створять 1,6 млн. робочих місць в Україні. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://news.finance.ua

3. Зарубежный опыт развития кредитной кооперации в аграрном секторе. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.creditcoop.ru/index.php?option =com_content&view =article &id=791:apk-credforeign&catid=34:countries&directory=34.

4. Кириллова О.В. Сучасні форми кредитування сільськогосподарських підприємств / О.В. Кириллова — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/avpch /En/2010_53/Kirillov.pdf

5. Коробейников М. Зарубежная практика кредитования сельского хозяйства / М. Коробейников. — [Електронний ресурс] — Режим доступу http://www.creditcoop.ru/index.php?option =com_content&view= article&id= 108:agropractice&

6. Матеріали офіційного сайту Міністерства аграрної політики та продовольства України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.minagro.gov.ua

7. Матеріали офіційного сайту консалтингової компанії України Pro-Consulting. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pro-consulting.ua/comments/127161/#pressa_ home

8. Стоянов А. Хеджирование на аграрном ринке. Украинские реалии и перспективы / А. Стоянов. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.agribusiness.kiev.ua

9. Шиян Д.В. Перспективи розвитку банківського кредитування аграрного сектора на основі зарубіжного досвіду / Д.В. Шиян // Вісник Української академії банківської справи. — 2011. — №2 (31). — С. 73-78.

Стаття надійшла до редакції 19 листопада 2013 року

УДК 004.91

Філатова Я.В.,
к.е.н., доцент, ДонНУ

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ У ФІНАНСОВО-БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

У статті досліджуються питання впровадження та застосування систем електронного документообігу. Враховуючи специфіку банківської діяльності, аналізуються особливості організації електронного документообігу в фінансово-кредитних установах.

Ключові слова: електронний документ, електронний документообіг, електронний цифровий підпис, фінансово-банківська сфера, фінансово-кредитні установи.

ВСТУП

Документи лежать в основі будь-якої організації. Будь-яка організаційна, комерційна, виробнича, дослідницька діяльність ведеться на основі набору документів (статуту, ліцензій, наказів, розпоряджень тощо), і містить, в якості своєї істотної компоненти, організацію роботи з документами (законодавчими, організаційно-розпорядчими, інформаційно-довідковими, комерційними, рекламними, науковими та ін.). Якщо проаналізувати діяльність фінансово-кредитних установ, то можна відзначити їх основну відмінну особливість в порівнянні з іншими підприємствами та організаціями різних видів економічної діяльності: практично всі бізнес-процеси банків пов'язані зі створенням документів та організацією роботи з ними під час управляння. Можна сказати, що основна діяльність фінансово-кредитних установ побудована виключно на основі документів: банки нічого не виробляють, нікого не навчають і т.д. Виходячи з цього, розв'язання питань щодо ефективної організації роботи як з паперовими, так і електронними документами, що містять у собі необхідну інформацію для своєчасного прийняття управлінських рішень і досягнення цілей установи, набувають актуального значення для фінансово-кредитних установ в умовах глобальної інформатизації суспільства. Крім того, треба мати на увазі, що документаційне забезпечення діяльності фінансових організацій і банків має свої особливості, обумовлені специфікою банківської діяльності, вимогами чинного законодавства у даній сфері, а також відповідальністю, яка лягає на співробітників при роботі з фінансовою документацією.

Значний вклад у дослідженні теорії, методології та практики організації роботи з документами, автоматизації діловодства та впровадження систем електронного документообігу внесли зарубіжні і вітчизняні науковці; Асєєв Г., Бездрабко В., Глушков В., Дорохов В., Еліс К., Енгельбарт Д., Ільїна Т., Клименко І., Логінова А., Матвієнко О., Новичков А., Палеха Ю., Романов Д., Саттон М., Цивін М., Ярошенко Т. та ін. Сучасними, актуальними та практично корисними є наукові роботи Арлазарова В., Стахарчук А., Уварова С.В., Храмцовської Н. Більш детального дослідження потребує питання документаційно-інформаційного забезпечення банківської діяльності, зокрема автоматизація роботи з документами фінансово-кредитних установ, визначення основних проблем та перспектив розвитку електронного документообігу в цій сфері.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є виявлення особливостей організації електронного документообігу в фінансово-кредитних установах та визначення сучасних дієвих інструментів його вдосконалення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Загальне визначення терміну «електронний документ» міститься в Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 24.06.2005 № 851-15, згідно з п. 1 ст. 5 якого, електронний документ — це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Виходячи зі ст. 6 цього ЗУ, електронний підпис є обов'язковим реквізитом електронного документа, який використовується для ідентифікації автора та/або підписувача електронного документа іншими суб'єктами електронного документообігу. Накладенням підпису завершується створення електронного документа. Отже, варто з'ясувати, що таке електронний підпис.

В ст. 1 Закону України «Про електронний цифровий підпис» від 18.10.2012 № 852-15 зазначено, що електронний підпис — це дані в електронній формі, які додаються до інших електронних даних або логічно з ними пов'язані та призначені для ідентифікації підписувача цих даних. Під це визначення фактично підпадає будь-який спосіб підписання електронного документа, в тому числі

і графічне зображення рукописного підпису, а також звичайні паролі. Однак вищезгаданий ЗУ зробив акцент на регулюванні різновидів електронного підпису, а саме — електронного цифрового підпису. Відповідно до цього ж ЗУ електронний цифровий підпис — це вид електронного підпису, отриманого за результатом криптографічного перетворення набору електронних даних, який додається до цього набору або логічно з ним поєднується і дає змогу підтвердити його цілісність та ідентифікувати підписувача. Електронний цифровий підпис накладається за допомогою особистого ключа та перевіряється за допомогою відкритого ключа. Згідно ст. 3 цього ЗУ електронний цифровий підпис за правовим статусом прирівнюється до власноручного підпису (печатки) [1].

В нормативно-правових джерелах, які регулюють банківські відносини (див. п. 1 глави 1 Постанови Правління НБУ «Про затвердження Інструкції про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті» від 27.12.2013 № z1035-06), вживаються такі похідні від електронного документа терміни як електронний банківській документ, під яким розуміється електронний документ, що використовується в банківській діяльності, формат, обов'язкові реквізити і засоби захисту якого відповідають вимогам законодавства України; міжбанківський електронний розрахунковий документ — електронний документ на переказ коштів, сформований банком (філією) на підставі власних розрахункових документів, розрахункових документів клієнтів і стягувачів, документів на переказ готівки для виконання міжбанківського переказу коштів.

Аналізуючи документаційну діяльність фінансових та банківських установ, необхідно відзначити, що сьогодні в банківській сфері використовуються велика кількість паперових документів. В процесі автоматизації банківської діяльності і запровадження новітніх технологій виникають деякі труднощі в переході з паперового документообігу на електронний. Крім того, не всі електронні документи можуть повністю замінити всі паперові, як це визначено в чинному законодавстві країни.

Основною причиною відсутності електронного документа в явному вигляді є недосконалість і недоробленість регламентуючих законодавчо-нормативних баз, наукових та методичних матеріалів, які би повною мірою відповідали потребам ділової діяльності установ, а також описували б повний життєвий цикл електронного документа, його формати, можливості обробки, використання та зберігання. Крім того, норми, які регулюють використання електронних документів та електронних підписів в фінансово-банківській сфері, безсистемно розпорошені по великому масиву підзаконних нормативно-правових актів, внаслідок чого між змістом деяких з них виникають протиріччя. При цьому організація роботи з документами в фінансово-банківській сфері має свої специфічні аспекти, які досить важко відобразити в загальногалузевих законах.

На думку Кирилюка Д., необхідно прийняття в Україні спеціалізованого закону, в якому були б системно згруповані норми, направлені на регулювання відносин в сфері електронного банківського документообігу саме в банківській сфері. Зазначений закон повинен закріпити за Національним банком контрольно-владні повноваження відносно електронних цифрових підписів, які використовуються в банківській діяльності [1].

Серед інших складнощів повноцінної роботи з електронними документами треба відзначити практично повну відсутність розроблених методик і стандартів експертизи цінності електронних документів, передачі їх на архівне зберігання, знищення електронних документів, роботи з конфіденційними і секретними електронними документами.

Більш детального розгляду вимагає вирішення питання, як зберігати інформацію в змішаному діловодстві банківської установи. При веденні змішаного документообігу виникає проблема забезпечення повноти справ, адже досить часто одні документи створюються на паперових носіях, а інші існують тільки в електронному вигляді. І тільки разом вони утворюють повний комплект документів — гібридну справу. Ряд фахівців дотримуються думки, що для зручності роботи хоча б один з комплектів документів (паперовий або електронний) повинен бути повним, за рахунок доповнення його копіями або дублікатами. Можливі два рішення, кожне з яких є досить трудомістким: сканувати паперові документи або роздруковувати електронні документи [2].

Враховуючи безсумнівну ефективність використання електронного документообігу в управлінських бізнес-процесах банківських та фінансових установ, необхідно відзначити і ряд слабких місць застосування даної технології роботи з документами:

- швидке моральне старіння технологій, що змушує організації постійно вдосконалювати використовувані методи роботи, регулярно переміщати документи та інформацію з одних систем в інші, проводити їх міграцію із застарілих носіїв і форматів на нові;
- короткий термін служби носіїв інформації та їх різноманіття, що призводить до досить частого їх оновлення, що вимагає від організації постійного контролю за збереженням інформації;

• необхідність використання висококваліфікованого персоналу, чия зарплата автоматично збільшує витрати на управління документами та інформацією.

При впровадженні автоматизованого діловодства та електронного документообігу в установі необхідно враховувати повний перелік існуючих документів, що створюються в процесі діяльності банку як суб'єкту господарювання, з урахуванням місця їх складання та руху. По-перше, розглянемо види службових документів, що утворюються у господарській діяльності будь-якого підприємства: організаційні документи (статут, положення, інструкції, правила); розпорядчі документи (розпорядження, постанови, накази із загальних питань); довідково-інформаційні документи (довідки, протоколи, доповідні та пояснювальні записки, акти, службові листи, звернення громадян, факси, доповіді, плани робіт, звіти, телефонограми); документи з кадрових питань (заяви, накази, трудові книжки, особові листи, особові картки, трудові угоди, контракти); особово-офіційні документи (пропозиції, розписки, особові доручення).

По-друге, враховуючи специфічність банківських установ, можна виділити категорію фінансово-бухгалтерських документів, що створюються в процесі їх господарської діяльності [1]:

• електронні банківські документи, які використовуються у внутрішньобанківській діяльності (наприклад, при здійсненні автоматизації бухгалтерського оформлення банківських операцій);

• електронні банківські документи, які використовуються у міжбанківських розрахунках (з використанням різноманітних платіжних систем);

• електронні банківські документи, які застосовуються у відносинах між клієнтом і банком (електронні розрахункові документи, які подаються клієнтами до банків з метою проведення банківських операцій).

Таким чином, однією з основних вимог щодо ефективної організації роботи з електронними документами у банківській діяльності є автоматизація не тільки бухгалтерського обліку, а й документообігу установи в цілому. Автоматизується рух вхідних, вихідних і внутрішніх електронних документів. Вхідні документи, які надходять в банк в паперовому вигляді, будуть переводитися в електронну версію вже на етапі реєстрації, а вихідні та внутрішні — на самому початку будуть готуватися в рамках системи електронного документообігу. Така організація роботи дозволить значно прискорити і спростити не тільки документообіг, а й багато інших операцій банку.

Автоматизована система документообігу фінансово-банківської сфери повинна мати такі властивості [3]: обробляти різноманітні типи документів (фінансові та інші), перелік яких можна змінити і розширити; мати вбудовані засоби визначення не тільки набору типів документів, що обробляються системою, а й реквізитного складу кожного з них. При цьому екранні форми представлення будь-якого типу документів мають настроюватися під конкретного користувача чи групу користувачів; забезпечувати формалізацію опису технології обробки документів: стадій обробки, правил переходу від однієї стадії до другої, виконавця чи групи виконавців кожної стадії тощо; забезпечувати настроювання облікових операцій, виконуваних на тій чи іншій стадії; автоматично виконувати облікові дії, залучаючи породжувані бухгалтерські і фінансові документи в загальний документообіг; вирішувати завдання однозначної ідентифікації користувачів, що виконують у системі ті чи інші дії; гарантувати незмінність уведеної користувачем інформації.

Якщо система передбачає обробку різних видів документів, має гнучке настроювання і прозорий інтерфейс з іншими системами, то в автоматизований документообіг можна включити навіть документи, які створені за межами корпоративної мережі. Наприклад, до картки клієнта можуть бути приєднані установчі документи і бізнес-план організації, які клієнт надав банку. Застосування індивідуального настроювання форм і списків кожного робочого місця відіб'ється на підвищенні ергономічності роботи кінцевого користувача. Можливість описати технологічні процеси значно знизить кількість інструкцій щодо виконання бізнес-операцій і перекладе функцію контролю за незалежним виконанням бізнес-правил з людини на комп'ютер. Автоматичне формування облікових документів, з одного боку, зменшить залежність від людського фактора, а з іншого — підвищить оперативність, чіткість і якість виконуваних дій.

Серед основних функціональних завдань, що повинні реалізуватися системою електронного документообігу можна виділити такі [4]:

• автоматизація бізнес-процесів, обміну документацією при територіальної розрізненості установи, застосування та поєднування всіх можливих технологій віддаленої взаємодії (міжфіліальна взаємодія банківських установ);

• організація гнучкої рольової структури і обмеженість доступу у певних користувачів системи (наявність декількох видів автоматизованих робочих місць, призначених для різних категорій користувачів: діловодів, виконавців, керівників та ін.);

• можливість інтеграції з іншими інформаційними системами фінансово-кредитної установи й накопичення всередині системи обширної консолідованої інформації про якість виконання бізнес-процесів;

• можливість переміщення електронних документів в спеціальні сховища — архіви, у відповідності з певними умовами і настройками.

За наявності повного пакету дій і можливостей системи електронного документообігу використовується широкий функціонал, режим багатокористувацької роботи, можливість роботи навіть при обривах зв'язку з сервером, робота без використання мережі Інтернет через локальну мережу. Для роботи з обмеженим функціоналом електронного документообігу використовується невеликий розмір дистрибутива, всі дії виконуються на стороні сервера, який надає інформацію в готовому для відображення вигляді. Що стосується веб-клієнта, то при його використанні спеціальне програмне забезпечення не вимагається, вся робота здійснюється через web-браузер, оновлення та модифікації відбуваються на стороні сервера, що робить віддалену роботу дуже зручною і досить швидкою. У даному випадку система забезпечує роботу з документами не тільки в стінах банківських установ, а й ззовні, що є досить корисним для керівників вищої та середньої ланки. Маючи мінімум вільного часу, перебуваючи в частих відрядженнях, виїзних заходах керівники можуть вносити рукописні і звукові коментарі до документів і доручень.

Банківські установи відрізняються від всіх інших комерційних структур тим, що вони щодня підводять баланс. І, відповідно, щодня всі документи, оброблені протягом дня, переплітаються в справи і задаються в архів. До документів, на підставі яких були виконані банківські операції, додаються також супровідні документи. В процесі роботи банку часто доводиться знов звертатися до цих вже оброблених і зданих в архів документів. Тому при традиційній організації робіт великі шафи-сейфи з документами поточного року займають часто кімнату (або декілька) в приміщенні офісу [5]. Вирішити дану проблему дозволить створення образів документів.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки, необхідно відзначити, що сьогодні у фінансово-банківській сфері використовується змішаний документообіг. Повністю відмовитися від паперових носіїв в найближчій перспективі не планується — це і не передбачається українськими законами та стандартами. Але можна з упевненістю сказати, що справжні електронні документи поступово почнуть витісняти паперові. Перш за все, це торкнеться масових внутрішніх документів банку, таких як службові та доповідні записки. На цьому етапі важливо грамотно відрегулювати роботу в змішаному документообігу у внутрішніх нормативних документах — зокрема, такі питання, як використання ЕЦП у документообігу установи.

Отже, система електронного документообігу — це один з найважливіших чинників ефективного розвитку фінансово-банківської сфери. У результаті впровадження та використання системи електронного документообігу роботи, пов'язані з документами, стануть набагато менш трудомісткими за рахунок скорочення паперового документообігу, підвищиться виконавська дисципліна працівників та якість роботи з інформацією, організаційні процеси стануть більш прозорими і зрозумілими як для керівників, так і для підлеглих. Все це призведе до підвищення конкурентоспроможності вітчизняних банківських та фінансових установ в сучасних умовах господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кирилюк Д. Правові засади використання електронних розрахункових документів та електронних підписів в банківській діяльності / Дмитро Кирилюк // Юридичний журнал. — 2005. — №10(40). — С. 73 77.

2. Храмцовская Н. Переход от бумажного к смешанному документообороту [Текст] / Н. Храмцовская // Кадровик. Кадровое делопроизводство. — 2009. — №2. — С. 4-9. — (Система кадровой документации).

3. Стахарчук А.Я. Інформаційні системи в банках: навчальний посібник / А.Я. Стахарчук, В.П. Стахарчук. — К.: УБС НБУ: Знання, 2010. — 515 с. — (Інформаційні системи і технології в економіці).

4. Уваров С.В. Системы электронного документооборота: развитие и трансформация / С.В. Уваров // Управленец. — 2012. — №7-8 (35-36). — С. 70-72.

5. Арлазаров В.Л. Документы — основа автоматизированной банковской системы [Электронный ресурс] / В.Л. Арлазаров, И.М. Безмозгий, Н.Е. Емельянов. — Режим доступа: http://www.cognitive.ru/assets/docs/scienwork/sbornic2/arlazar.docэ. — Загл. с экрана.

Стаття надійшла до редакції 27 листопада 2013 року

УДК 330.341.1

Шаперенков А.В.,
к.е.н., заст. голови правління ПАТ «ВіЕйБі Банк»

ДЕРЖАВНО-БАНКІВСЬКЕ ПАРТНЕРСТВО У ГРОШОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УКРАЇНІ

У статті досліджено суть, принципи та специфіку механізму державно-банківського партнерства, запропоновано розширення традиційних принципів його функціонування. Виявлено суттєві переваги банків від партнерських стосунків із державою та резерви цього партнерства на окремих стадіях розвитку інноваційного потенціалу.

Ключові слова: банк, держава, інновація, інноваційний потенціал, партнерство, потенціал.

ВСТУП

Важливою умовою сучасного формування та розвитку інноваційного потенціалу будь-якої країни є розвиток партнерства і співробітництва державного та приватного секторів. Більшість індустріально розвинених країн проблему модернізації економіки розв'язують за рахунок адекватного механізму взаємодії органів державної влади і бізнесу [1]. В Україні через обмеженість ресурсної бази держави, власних фінансових можливостей підприємств, високі процентні ставки за кредитами та високі економічні ризики освоєння нової продукції розвиток механізму грошового забезпечення інноваційного потенціалу неможливий без залучення недержавних коштів, що можливо лише шляхом використання механізму державно-приватного партнерства. У цьому зв'язку подальший розвиток інноваційного потенціалу в Україні зумовлює потребу зміцнення партнерських взаємовідносин учасників інноваційного підприємництва на взаємовигідних засадах. За таких умов до надважливих відповідних завдань належать дослідження процесів створення сприятливого середовища для національного бізнесу, в якому інвестиції в інновації будуть основним способом отримання високих і стабільно зростаючих доходів; чітке визначення інноваційної спеціалізації країни, концентрації інтелектуального потенціалу, створення альянсу науки, бізнесу та влади тощо.

Загальнометодологічні аспекти розвитку та можливості використання механізму державно-приватного партнерства в реалізації інноваційних проектів досліджували багато зарубіжних та вітчизняних учених, зокрема М.В. Вілісов, Л.Л. Гриценко, Дж.В. Беркман, М. Джерард, А. Есташ, Е.В. Зімеліс, Л.О. Лігоненко, С.П. Луценко, О.В. Міщук, Дж. Стронг, Манмохат Сингх, М. Ромеро, Н.І. Іванова, А.П. Патрон, В.А. Федорович, А. Харріс, ЛІ.С. Чорний та ін. Питання безпосереднього використання державних (муніципальних) запозичень і кредитних ресурсів для розвитку партнерства держави та приватного капіталу досліджували безпосередньо Р. Барро, А.В. Баженов, В.А. Бєлов, С.Л. Брю, Д.Л. Головачов, Ю.А. Данілов, Е. Домар, Б.І. Златкіс, А.А. Льовченко, А. Лернер, Ф. Рабоуцці та ін. Разом з тим не досліджено особливості та можливості використання механізму державно-банківського партнерства у грошовому забезпеченні інноваційного потенціалу. У цьому зв'язку недостатнє теоретичне осмислення проблем, що виникають як при функціонуванні механізму державно-приватного партнерства загалом, так і за окремими напрямами його розвитку, гальмує його впровадження у сформовані ринкові відносини. Використання накопичених значних фінансових ресурсів представників вітчизняного банківського сектору дасть змогу організувати та зорієнтувати потенціал альянсу держави і банків на розв'язання проблем розвитку інноваційного потенціалу, значно прискорити впровадження масштабних проектів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає в дослідженні державно-банківського партерства у грошовому забезпеченні інноваційного потенціалу.

РЕЗУЛЬТАТИ

У світовій економічній системі державно-приватне партнерство — це юридично оформлена система взаємовідносин сторін-партнерів, спрямована на спільну реалізацію інвестиційних проектів, базується на справедливому розподілі необхідних організаційних, фінансових, виробничих та інших ризиків, що забезпечує всім учасникам прийнятний результат [2, с. 22; 3]. На практиці державне партнерство передбачає укладення договору між державою та юридичними чи фізичними особами про співробітництво. Наприклад, у Франції так будувалися канали ще в 1552 р. Це явище названо принципом концесії. У 1920 р. народне господарство СРСР, зокрема, золотодобувна, лісова, рибна та інші галузі промисловості розроблялися із залученням приватних партнерів. У Великобританії нині такі проекти дають змогу зберегти до 17% бюджету країни. На основі

концесії в цій країні існують об'єкти, на побудову яких було витрачено 24 млрд. фунтів стерлінгів, а на наступні три роки в цю сферу заплановано вкласти ще 12 млрд. фунтів стерлінгів [3].

Разом з тим державно-приватне партнерство не просто об'єднання ресурсів держави і бізнесу, а нова економічна форма взаємодії держави і бізнесу з метою досягнення якнайефективніших для суспільства результатів. Ця взаємодія може здійснюватися в різних інституційно-економічних формах, на різних рівнях національного господарства, з різними суб'єктами бізнесу, у тому числі банками.

Механізм партнерства держави та банків у сфері розвитку інноваційного потенціалу має певні особливості, на відміну від партнерства держави з нефінансовими інститутами. Це зумовлено як особливим положенням банківських установ, що є традиційними фінансовими посередниками і крім суто бізнесової посередницької діяльності регулюють сукупну грошову масу, так і специфікою розвитку інноваційного потенціалу. З огляду на зазначене це партнерство передбачає участь не двох, а трьох і більше партнерів, зокрема (рис. 1):

• держави, яка делегує свої повноваження державній кредитній установі банківського чи небанківського типу;

• комерційного банку, який виконує функції фінансового посередництва;

• фірм та домогосподарств, що одночасно є постачальниками і споживачами банківських ресурсів.

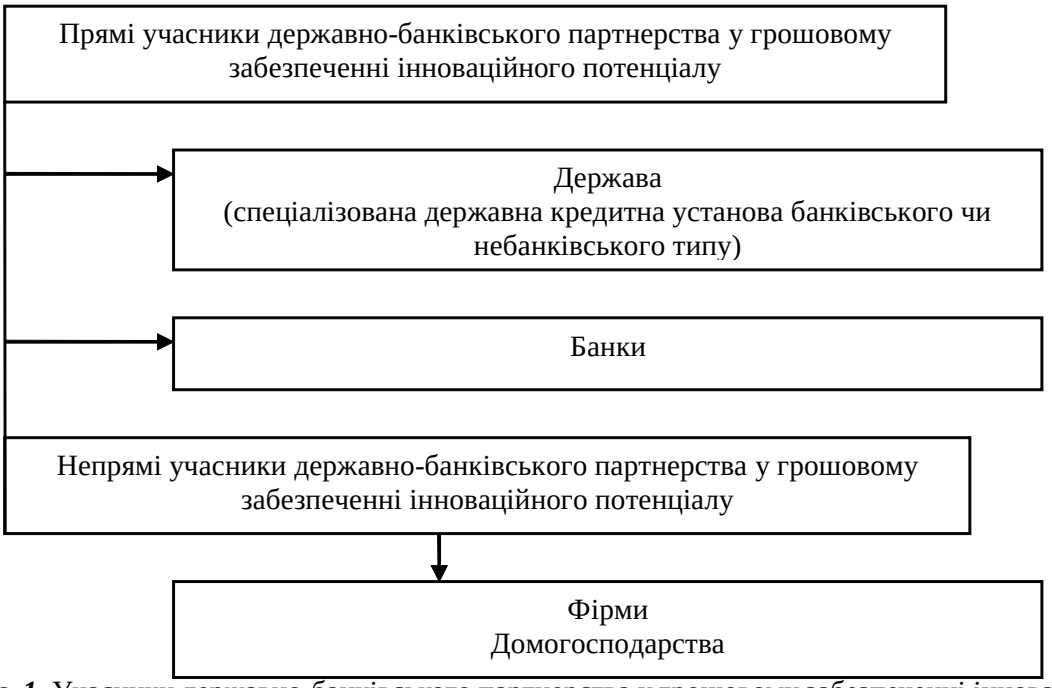

Рис. 1. Учасники державно-банківського партнерства у грошовому забезпеченні інноваційного потенціалу (Складено автором)

У подальшому досягненню ефективного розвитку державно-приватного партнерства сприятимуть розроблення аспектів ретельного планування проектів, створення умов для швидкого залучення інвесторів та їх капіталу в економіку країни, забезпечення державою максимального розподілу ризиків та її зацікавленість у розв'язанні проблем у цій сфері [4].

Насамперед механізм партнерства держави та банків у сфері розвитку інноваційного потенціалу залежить від принципових засад організації їх відносин. Механізм державно-приватного партнерства згідно із Зеленою книгою про державно-приватне партнерство будується за двома основними принципами [5]:

• співзасновництва — приватна чи публічна організація стає співзасновником при створенні державно-приватної установи;

• договірного партнерства — укладання договорів та угод концесії, лізингу, оренди державного майна, розподілу продукції, управління державним майном, спільної діяльності тощо.

На нашу думку, партнерство держави та банків доцільно будувати саме за другим принципом, тобто на договірних засадах. Це зумовлено особливим положенням банківських установ на грошовому ринку, які є традиційними фінансовими посередниками і відповідальні за залучені кошти клієнтів, тобто мають ризик відповідальності перед клієнтами, так і провідниками грошово-кредитної політики центрального банку, тобто несуть ризик відповідальності перед державою. Специфіка розвитку інноваційного потенціалу, з одного боку, посилює ці ризики, з іншого боку, передбачає гнучкість будь-яких програм з його грошового забезпечення. У цьому зв'язку з метою оптимізації зазначених проблем договірне партнерство найприйнятніше щодо розвитку партнерства держави та банків, оскільки є найгнучкішим і передбачає закладення механізму мінімізації ризиків. Проте при цьому принцип співзасновництва в побудові партнерства держави та банків не виключається. За таким принципом доцільно будувати партнерство саме масштабних та довгострокових об'єктів інноваційного фінансування.

Згідно із Законом України «Про державно-приватне партнерство» до традиційних основних принципів безпосереднього здійснення державно-приватного партнерства належать [6]:

- рівність перед законом державних та приватних партнерів;
- заборона будь-якої дискримінації прав державних чи приватних партнерів;
- узгодження інтересів державних та приватних партнерів з метою отримання взаємної вигоди;
- незмінність протягом усього терміну дії договору, укладеного в межах державно-приватного партнерства, цільового призначення та форми власності переданих приватному партнеру об'єктів, що перебувають у державній або комунальній власності чи належать Автономній Республіці Крим;
- визнання державними та приватними партнерами прав і обов'язків, передбачених законодавством України та визначених умовами договору, укладеного в межах державно-приватного партнерства;
- справедливий розподіл між державними та приватними партнерами ризиків, пов'язаних з виконанням договорів, укладених в межах державно-приватного партнерства;
- визначення приватного партнера на конкурсних засадах, крім випадків, встановлених законом.

На нашу думку, організація партнерства держави та банків у сфері грошового забезпечення інноваційного потенціалу потребує розширення зазначених принципів. Це зумовлено як специфічністю власне розвитку інноваційного потенціалу, так і особливістю банківських установ, зокрема, їх місії в суспільно-економічній системі. Так, однією зі специфічних ознак розвитку інноваційного потенціалу є його підвищена базова значущість для загального розвитку суспільства та наявність ймовірнісних результатів досягнення цілей його розвитку. Особливість банків полягає в тому, що крім бізнесових параметрів функціонування вони мають регулятивні, тобто на них покладена місія впливати на баланс між грошовим і реальним капіталом суспільства. Крім того, у банківській ресурсній базі переважають не власні, а залучені кошти, а це стримує їх бажання надмірно ризикувати. Усе зазначене зумовлює необхідність додаткового встановлення принципів партнерських взаємовідносин держави і банків у сфері грошового забезпечення інноваційного потенціалу, до яких належать:

- гнучка мотивація партнерської участі держави та банків у системі грошового забезпечення інноваційного потенціалу;
- диференційований розподіл ризиків між державою і банками залежно від стадії розвитку інноваційного потенціалу.

Слід зазначити, що попри те що мотивація партнерської участі державного та банківського секторів у системі грошового забезпечення інноваційного потенціалу різна, існують спільні мотиви діяльності основних учасників партнерства, а саме: забезпечення умов економічного зростання країни; забезпечення бажаного рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції і послуг; гармонізація, встановлення відповідності між уречевленим та трудоресурсним чинниками розвитку інноваційного потенціалу; посилення інноваційної спрямованості та спеціалізації країни (табл. 1).

Мотивація держави щодо партнерства з установами банківського бізнесу в системі грошового забезпечення інноваційного потенціалу концентрується в економії бюджетних коштів на окремих етапах фінансування інноваційних проектів; залученні позабюджетних джерел фінансування; підвищенні якості аналітичних послуг інноваційних проектів тощо.

До основних причин зацікавленості банківського бізнесу щодо партнерства з державою в системі грошового забезпечення інноваційного потенціалу можна зарахувати розширення бізнесу через можливість доступу до сегментів економіки, де роль бізнесу мінімальна; можливість реалі-

Таблиця 1. Мотивація партнерської участі державного та банківського секторів у системі грошового забезпечення інноваційного потенціалу *

Цілі партнерської участі в системі грошового забезпечення інноваційного потенціалу		
базові	державні	банківські
Забезпечення умов економічного зростання країни	Підвищення якості аналітичних послуг інноваційних проектів	Розширення бізнесу через можливість доступу до сегментів економіки, де роль бізнесу мінімальна
Забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції та послуг	Економія бюджетних коштів на окремих етапах фінансування інноваційних проектів	Можливість реалізації масштабних проектів з тривалими термінами окупності
Посилення інноваційної спеціалізації країни	Залучення позабюджетних джерел фінансування	Проведення незалежної державної експертизи інноваційних проектів
Встановлення відповідності між уречевленим та трудоресурсним чинниками розвитку інноваційного потенціалу	Стимулювання інноваційної активності підприємств	Розподіл ризиків фінансування інноваційних проектів між державою і банками

* Складено автором

зації масштабних інноваційних проектів з тривалими термінами окупності; проведення незалежної державної експертизи інноваційних проектів; розподіл ризиків фінансування інноваційних проектів між державою і банками тощо. Проте найбільший інтерес банківського бізнесу щодо партнерства з державою зумовлений необхідністю мінімізації їх ризиків при фінансуванні інноваційної діяльності. Цілком припустимий при цьому розумний розподіл ризиків між банками і державою [7]. Крім того, залучення банків до участі в державно-партнерських відносинах створить передумови для їх підтримання в післякризовий період.

За участі в державно-приватному партнерстві банківські установи самостійно контролюють інвестора і мають додаткові права, які надає їм держава. Наприклад, при проектному фінансуванні банки укладають угоду, де зазначається, що в разі невдалого завершення проекту інвестор зобов'язаний виплатити банкам-кредиторам кредити з належними їм відсотками. Існує можливість також використання права *step-in-rights*, тобто заміни інвестора у випадку, якщо банк має підстави вважати, що інвестор не виконує зобов'язань згідно з умовами договору.

До переваг належать також такі, що держава перебирає на себе ризики зміни валютних курсів, кредитних ставок, неотримання встановлених домовленостей. Незмінність протягом усього терміну дії договору, укладеного в межах державно-приватного партнерства, цільового призначення та форми власності об'єктів надає банкам і приватним інвесторам більших гарантій за участі в таких проектах. Реалізація проектів у межах державно-приватного партнерства може спричиняти продовження термінів проведення конкурсних процедур укладання угоди, відповідно підвищення вартості проекту, оскільки банки потребують залучення великої кількості консультантів на різних стадіях упровадження проекту. У цьому зв'язку першочерговим завданням у контексті розвитку співробітництва державного та приватного секторів у країні повинна бути необхідність удосконалення механізму реалізації концепції державно-приватного партнерства. Крім того, прийняття Закону України «Про державно-приватне партнерство» та затвердження інших нормативно-правових документів повинно стати поштовхом для активізації впровадження такої форми співробітництва.

Загалом у результаті дослідження сучасного стану державно-партнерських відносин в Україні вирізняються такі переваги участі в них банків України: розширення бізнесу завдяки можливості доступу до сегментів економіки, в яких роль бізнесу мінімальна; можливість реалізації масштабних інноваційних проектів з тривалими термінами окупності; проведення незалежної державної експертизи інноваційних проектів; розподіл ризиків фінансування інноваційних проектів між державою і банками; створення додаткового захисного механізму на випадок кризових потрясінь; отри-

мання додаткових прав, які надає банкам держава щодо контролю за інвестованими коштами; мінімізація ризиків зміни валютних курсів, кредитних ставок, недотримання визначених домовленостей.

Гнучкість мотивації партнерської участі держави та банків у системі грошового забезпечення інноваційного потенціалу передбачає можливість перегляду умов договірних угод з боку як держави, так і банків з певних підстав, якими можуть бути:

- виявлення значущості об'єктів інноваційного фінансування для суспільно-економічного розвитку;
- зміна параметрів грошово-кредитної політики центрального банку;
- посилення системних ризиків банківської діяльності, що ускладнили фінансовий стан банку.

Так, виявлення значущості об'єктів інноваційного фінансування для суспільно-економічного розвитку може спровокувати зміну мотивації участі держави в системі державно-банківського партнерства як у бік збільшення, так і зменшення. Зміна параметрів грошово-кредитної політики центрального банку та посилення системних ризиків банківської діяльності, що ускладнили фінансовий стан банку, можуть спровокувати зміну мотивації участі банків у системі державно-банківського партнерства.

Запропонований автором принцип диференційованого розподілу ризиків між державою і банками зумовлений особливостями окремих стадій розвитку інноваційного потенціалу. Нагадаємо, що на стадії створення і наявного, і резервного рівня можливостей інноваційного розвитку використовують виключно джерела власних державних та залучених грошових коштів. Стадії накопичення можливостей інноваційного розвитку відповідає державна і комерційна форми грошового забезпечення. На стадії перерозподілу можливостей інноваційного розвитку до загальної системи грошового забезпечення долучається кредитна форма, на стадії використання можливостей інноваційного розвитку — усі форми грошового забезпечення. Результати дослідження сучасного стану та перспектив розвитку банківської сфери України засвідчують, що найактивніше банк беруть участь у розвитку інноваційного потенціалу на стадії використання можливостей інноваційного розвитку, тобто на останній. Форми партнерства держави та банків на різних стадіях розвитку інноваційного потенціалу наведено в табл. 2.

Таблиця 2. Форми партнерства держави та банків на окремих стадіях розвитку інноваційного потенціалу *

Стадія розвитку інноваційного потенціалу	Форми партнерства держави та банків
Створення можливостей інноваційного розвитку (державна форма забезпечення інноваційного потенціалу)	Повна фінансова участь держави Повна гарантійна участь держави
Накопичення можливостей інноваційного розвитку (державна та комерційна форми забезпечення інноваційного потенціалу)	Повна чи переважаюча фінансова участь держави Часткова фінансова участь банку Повна гарантійна участь держави
Перерозподіл можливостей інноваційного розвитку (державна, комерційна та кредитна форми забезпечення інноваційного потенціалу)	Часткова фінансова участь держави Часткова чи переважаюча фінансова участь банку Повна гарантійна участь держави
Використання можливостей інноваційного розвитку (державна, комерційна, кредитна та змішана форми забезпечення інноваційного потенціалу)	Повна гарантійна участь держави Повна фінансова участь банку

* Складено автором

Саме на стадії використання можливостей інноваційного розвитку ризики банків можна більш-менш передбачити. Починаючи зі стадії перерозподілу можливостей інноваційного розвитку і завершуючи стадією їх створення можливостей, банківські інвестиційні ризики попри зростання виявляються недостатньо. На цих стадіях комерційні банки не виявляють бізнесового інтересу до

грошового забезпечення інноваційного потенціалу. Для активізації їх інтересу в такій діяльності потрібно сформувати систему високогарантованих та привабливих преференцій, досвід отримання яких спостерігається лише у світовій практиці. Партнерство держави та банків доцільно посилювати від стадії використання можливостей інноваційного розвитку до стадії створення можливостей інноваційного розвитку, що сприятиме реалізації цих резервів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, в Україні процес грошового забезпечення інноваційного потенціалу та активізація ролі банків у цьому процесі неможливий без використання механізму державно-приватного партнерства, який має певну специфіку: завжди передбачає участь чотирьох партнерів (держави, комерційних банків, фірм та домогосподарств, що є одночасно як постачальниками, так і споживачами банківських ресурсів) та будується переважно на договірній основі, що створює відповідну гнучкість партнерства і передбачає процес мінімізації ризиків. Практична організація цього партнерства держави та банків потребує розширення традиційних принципів цих стосунків наступними: гнучка мотивація партнерської участі держави та банків у системі грошового забезпечення інноваційного потенціалу, диференційований розподіл ризиків між державою і банками залежно від стадії розвитку інноваційного потенціалу. Наявність суттєвих переваг банків від партнерських стосунків із державою обумовлює активізацію їх участі у грошовому забезпеченні інноваційного потенціалу. Резерви партнерства держави та банків зростають від стадії використання можливостей інноваційного розвитку до стадії створення можливостей інноваційного розвитку. Саме вивчення цих резервів та шляхів їх використання є нині недостатньо вивченими та потребують подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Якунин В.И. Партнерство в механизме государственного управления / В.И. Якунин // Соц. исслед. — 2007. — №2. — С. 18–22.

2. Максимов В.В. Государственно-частное партнерство в транспортной инфраструктуре: критерии оценки концессионных конкурсов / В.В. Максимов. — М.: Альпина Паблишерз, 2010. — 178 с.

3. Тараненко І.В. Державно-приватне партнерство в інноваційній сфері: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні / І.В. Тараненко, О.В. Охінько. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/bmnef/2011_1_4/58.pdf

4. Гриценко Л.Л. Місце банків у механізмі реалізації державно-приватного партнерства. Проблеми і перспективи розвитку банківських систем України: зб. тез доп. 14 Всеукр. наук.-практ. конф. (27–28 жовтня 2011 р.) / Л.Л. Гриценко. — У 2 т. — Суми: УАБС НБУ, 2011. — 172 с.

5. Green Paper on Public-Private Partnerships and Community Law on Public Contracts and Concessions. — Brussels, 2004. — 30.04. — P. 3.

6. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 № 2404-VI. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.zakon. rada.gov.ua

7. Пепеляева Л.В. Государственно-частное партнерство в целях стимулирования инвестиций в инновационные компании: возможности фондового рынка / Л.В. Пепеляева // Новая экономика. Инновационный портрет России. — М.: Центр стратег. партнерства, 2010. — С. 261.

Стаття надійшла до редакції 20 листопада 2013 року

УДК 336.7

Мстоян К.В.,
асистент, КрЕІ ДВНЗ «КрНУ»
Мохамад О.В.,
магістрант, КрЕІ ДВНЗ «КрНУ»

БАНКРУТСТВО БАНКУ: ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ, ВИДИ ТА ПРИЧИНИ

Проведено морфологічний аналіз та виділено основні підходи до трактування категорії «банкрутство банку». Наведено види банкрутства та їх характеристику. Досліджені зовнішні та внутрішні причини банкрутства банків. Проаналізовані поточні тенденції у розвитку банківської системи України.

Ключові слова: банкрутство, банкрутство банку, реальне банкрутство, технічне банкрутство, навмисне банкрутство, фіктивне банкрутство, приховане банкрутство, ознаки проблемності банку, зовнішні причини банкрутства, внутрішні причини банкрутства.

ВСТУП

Банківська система будь-якої країни відіграє провідну роль у розвитку фінансової системи держави. У зв'язку з цим, банкрутство банківської установи матиме негативні наслідки як для певних суб'єктів, так і для економіки країни в цілому, оскільки банківська діяльність суттєво впливає на об'єктивні процеси її функціонування, особливо на ефективність і стабільність економічного розвитку.

Проблема банкрутства та неплатоспроможності комерційних банків вивчалася багатьма науковцями. Такі вчені, як Р. Бурганов, О. Іванілов, Г. Кірейцев, А. Мороз, М. Савлук, Ю. Нікітін, К. Ларіонова, О. Базілінська, І. Каракулова, Н. Харнут, В. Степанов, О. Терещенко, А. Меньшова та інші приділяли велику увагу питанням виникнення, шляхам запобігання банкрутства та фінансового оздоровлення. В. Успаленко, І. Зотов, Т. Тохтамиш зосередили своє вивчення даної проблеми на визначенні оцінки схильності комерційного банку до банкрутства [1]. Але не зважаючи на те, що існує багато робіт науковців, які пов'язані з дослідженням та вирішенням даної проблеми, остання не втрачає своєї актуальності і потребує з часом більш детального аналізу.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідити економічну сутність, види та причини банкрутства банків, а також провести аналіз поточних тенденцій у розвитку банківської системи України та з'ясувати наявність можливих загроз для її стабільності.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сучасне поняття «банкрут» походить від італійського виразу banca rotta, який означав звичай «перекидати лавку банкіра, що стояла на площі міста, у разі його неспроможності розрахуватися з кредиторами» [2]. Термін «конкурс» раніше широко застосовувався в німецькому законодавстві про банкрутство, яке передбачало єдину процедуру — конкурсне провадження. У законодавстві США взагалі не використовувалось поняття «банкрутство», хоча цей термін міститься в назві основного нормативного акта у цій сфері — Кодексу про банкрутство. А в самому кодексі дається визначення поняття неспроможності. У країнах, які не мали своїх традицій правового регулювання, найчастіше застосовувалися терміни «неспроможність» і «банкрутство» [3].

Аналіз економічної літератури дозволив виділити три основні підходи до трактування поняття «банкрутство» (табл. 1), серед яких виділяють наступні:

1) фінансовий крах та абсолютна неплатоспроможність [4, 7];
2) нездатність фінансувати поточну операційну діяльність [5, 6, 9, 10-12];
3) відмова від сплати за власними боргами [8].

Відповідно до цього, маємо обґрунтовані підстави визначити, що банкрутство комерційного банку — це неспроможність здійснювати банківською установою фінансування поточної операційної діяльності, а також відповідати за власними борговими зобов'язаннями перед кредиторами через нестачу активів у ліквідній формі.

В наукових розробках зустрічаються різні підходи щодо виділення основних видів банкрутства. Захарченко В., як і Подольська В.О. та Яріш О.В., розрізняє чотири види банкрутства [13, 14], а на думку Поддєрьогіна А.М. та Базілінської О.Я. необхідно виокремлювати лише три основні види банкрутства [15, 16] (рис. 1).

Суть основних видів банкрутства полягає у наступному:

1) реальне передбачає повну неспроможність банківської установи відновити у найближчий період свою фінансову стабільність та платоспроможність;

Таблиця 1. Морфологічний аналіз терміну «банкрутство» *

Автор, нормативно-правовий документ	Джерело	Тлумачення
1	2	3
О.В. Старцев	[4]	В сучасному розумінні банкрутство означає фінансовий крах боржника, який стає неспроможним виконати майнові зобов'язання перед своїми кредиторами. В світовій практиці під банкрутством розуміється визнана судом абсолютна неплатоспроможність боржника.
А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулін	[5]	Під банкрутством суб'єкта господарювання розуміє його нездатність фінансувати поточну операційну діяльність і погасити термінові зобов'язання.
О. Третяк	[6]	Банкрутство — це пов'язана з недостатністю активів у ліквідній формі нездатність юридичної особи — суб'єкту підприємницької діяльності задовольнити вимоги своїх кредиторів у встановлений для цього строк.
Є.М. Андрущак	[7]	Банкрутство — це визнане судовими органами незадовільне господарське становище фізичної чи юридичної особи, ознакою якого є припинення розрахунків за зобов'язаннями через нестачу активів у ліквідній формі.
Т.В. Пепа, В.О. Федорова, А.Б. Кондрашихін, О.В. Андрєєва	[8]	Банкрутство — відмова громадянина або фірми сплачувати за власними борговими зобов'язаннями через брак коштів.
Господарський кодекс України	[9]	Банкрутство — нездатність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів інакше як через застосування визначеної судом ліквідаційної процедури вважається банкрутством.
Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»	[10]	Банкрутство — визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.
Методичні рекомендації щодо застосування комерційними банками Закону України «Про банкрутство»	[11]	Банкрутство — це неспроможність юридичної особи — суб'єкта підприємницької діяльності у встановлений строк задовольнити вимоги кредиторів, повернути кредити банку та забезпечити обов'язкові платежі до бюджету.
Методичні рекомендації з аналізу і оцінки фінансового стану підприємств	[12]	Банкрутство — неспроможність підприємства платити за своїми борговими зобов'язаннями. Банкрутство може бути зумовлене конкуренцією, некомпетентним управлінням, біржовими спекуляціями тощо.

* Складено авторами

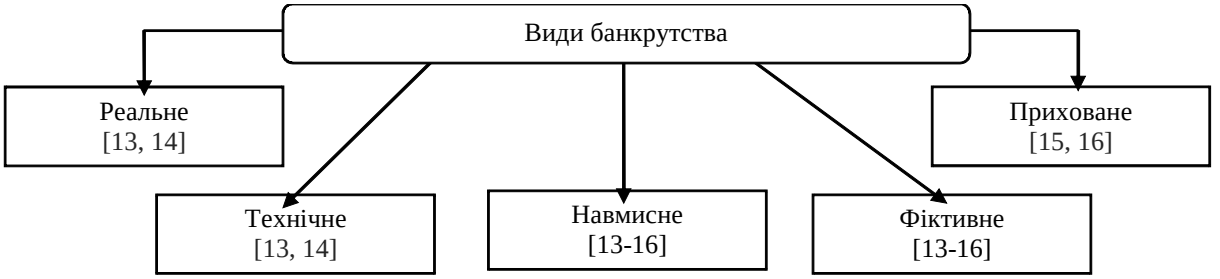

Рис. 1. Основні види банкрутства (Складено авторами)

2) технічне — це неплатоспроможний стан підприємства, що викликаний суттєвим простроченням дебіторської заборгованості;

3) навмисне являє собою свідоме доведення стану комерційного банку до стійкої фінансової неплатоспроможності через здійснення з корисливих мотивів акціонерів та управлінців вищої

ланки протиправних дій або через невиконання чи неналежне виконання ними своїх службових обов'язків;

4) фіктивне є результатом свідомого, неправдивого оголошення банку щодо своєї фінансової неплатоспроможності задля того, щоб ухилитись від виконання своїх зобов'язань чи отримання певної відстрочки по їх виплаті;

5) приховане виникає при навмисному приховуванні факту стійкої фінансової нестабільності банківської установи через подання недостовірної інформації щодо результатів своєї діяльності.

Банкрутство банку не є випадковим станом, а зумовлюється рядом причин і обставин. Причини банкрутства достатньо вивчені в економічній літературі і розділяються авторами на зовнішні та внутрішні. Зовнішні обставини не залежать від керівництва та акціонерів банку, а внутрішні спричинені чинниками, що існують всередині установи (рис. 2).

Рис. 2. Причини банкрутства комерційних банків (Складено авторами)

Оголошенню банкрутства передує прояв у банку певних ознак проблемності, серед них [18]:

1) банк допустив зменшення розміру регулятивного капіталу та/або нормативів капіталу банку, встановленого законом та/або нормативно-правовими актами Національного банку України, на 10 і більше відсотків протягом звітного місяця;

2) банк не виконав вимогу вкладника або іншого кредитора, строк якої настав п'ять і більше робочих днів тому;

3) системне порушення банком законодавства, що регулює питання запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

4) банк порушив вимоги законодавства щодо порядку подання та/або оприлюднення звітності, в тому числі подав Національному банку України та/або оприлюднив недостовірну звітність, що призвело до суттєвого викривлення показників фінансового стану банку;

5) систематичне незабезпечення ефективності функціонування та/або адекватності системи управління ризиками, що створює загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку.

Протягом наступних 180 днів, якщо ситуація у банку не покращилась, НБУ приймає рішення про віднесення його до категорії неплатоспроможних та припиняє нагляд за його діяльністю. Згідно Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», роботу з проблемними банками здійснює Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Цю нову функцію Фонд отримав нещодавно після відповідних законодавчих змін [19]. Фонд розпочинає процедуру виведення неплатоспроможного банку з ринку та здійснення тимчасової адміністрації в банку на наступний робочий день після офіційного отримання рішення Національного банку України про віднесення банку до категорії неплатоспроможних.

Проте, якщо ситуація з проблемним банком не зазнала позитивних зрушень упродовж визначеного терміну часу, то, як правило, передбачено визнання даного банку банкрутом і здійснення процедури його ліквідації. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб у день отримання рішення Національного банку України про ліквідацію банку набуває прав ліквідатора та розпочинає процедуру ліквідації. Процедура ліквідації банку вважається завершеною, а банк ліквідованим з дня внесення запису про це до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців.

Офіційні дані щодо розвитку банківської системи України свідчать про її відновлення після періоду світової економічної кризи, позитивні зміни щодо залучення коштів та їх розміщення, покращення фінансових результатів діяльності. Проте наявні негативні прояви. Зокрема, станом на початок 2013 року 22 банки перебували у стадії ліквідації, а протягом попереднього року 26 установ було виключено з державного реєстру (рис. 3).

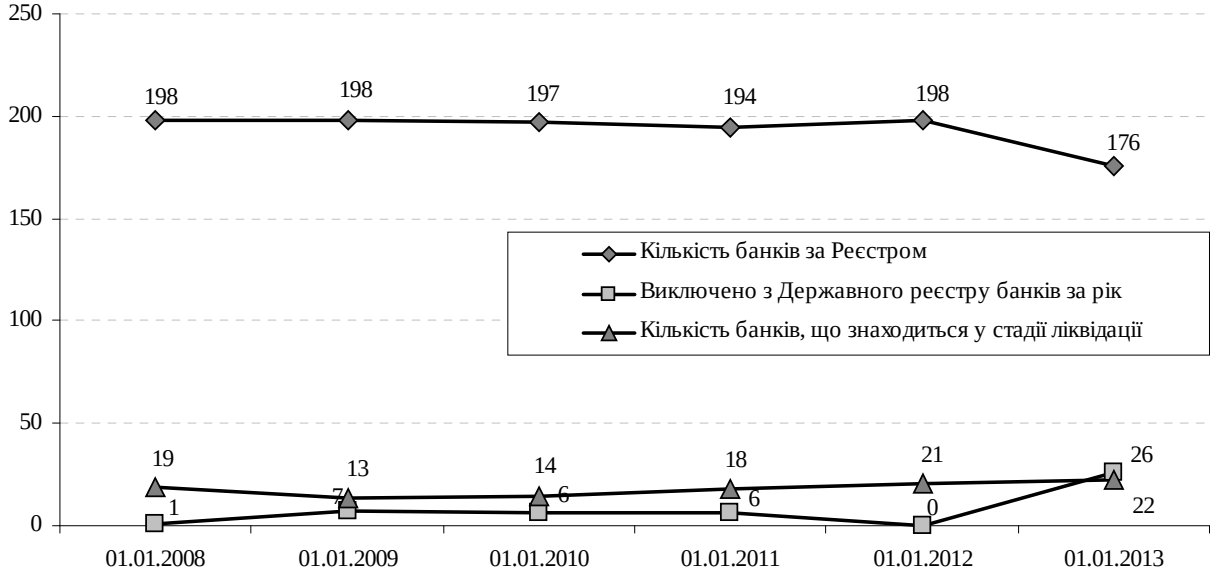

Рис. 3. Динаміка кількості банків України за 2008-2013 рр. [20]

До переліку комерційних банків, які сьогодні знаходяться на етапі ліквідації, включено наступні [20]: АТ «Градобанк»; Акціонерний комерційний банк «Трансбанк»; Акціонерний банк «Банк регіонального розвитку»; ТОВ «Український промисловий банк»; ВАТ Банк «БІГ Енергія»; Акціонерний комерційний банк «Східно-Європейський банк»; КБ «Українська фінансова група»; ПАТ «Банк Столиця»; ПАТ «ЕРДЕ БАНК»; ПАТ «БАНК «ТАВРИКА» та інші.

Дві останні зазначені банківські установи були включені до даного списку на початку 2013 року і їх ліквідація здійснюється Фондом гарантування вкладів фізичних осіб відповідно до Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

Як було зазначено, однією з причин банкрутства банків є зниження якості їх активів. У табл. 2 представлено зміни, які відбувалися у період з 2008 по 2013 роки щодо обсягу активів банківських установ, простроченої заборгованості та резервів, що сформовані для покриття можливих втрат за активними операціями банків.

Таблиця 2. Аналіз активів банків України за 2008-2013 рр., млн. грн. [20]

Назва показника	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013
Активи банків	599 396	926 086	880 302	942 088	1 054 280	1 127 192
Прострочена заборгованість за кредитами	6 357	18 015	69 935	84 851	79 292	72 520
Резерви під активні операції банків	20 188	48 409	122 433	148 839	157 907	141 319
Частка простроченої заборгованості у активах банків,%	1,06	1,95	7,94	9,01	7,52	6,43
Якість активів,%	3,37	5,23	13,91	15,80	14,98	12,54

Згідно з даними таблиці 2, за попередні 6 років обсяг активів комерційних банків зріс на 88,05%, що у гривневому еквіваленті складає 527,796 млрд. грн. При цьому за цей період часу обсяг простроченої заборгованості збільшився в 11,5 рази, а обсяг резервів під активні операції — у 7 разів. Графічно ситуацію у банківському секторі відображено на рис. 4 та рис. 5.

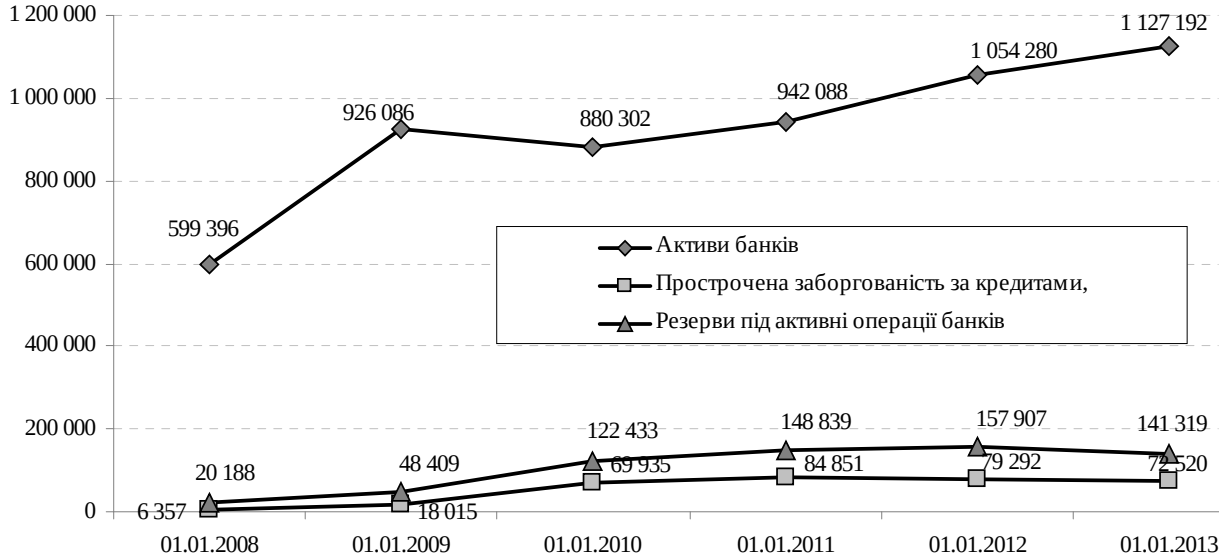

Рис. 4. Динаміка активів, простроченої заборгованості та резервів під активні операції банків України за 2008-2013 рр., млн. грн. [20]

Розглядаючи зміни обсягів активів банків за аналітичний період виявлено, що тенденція до збільшення характерна для двох проміжків часу, а саме 2008-2009 рр. та 2010-2013 рр. Така ситуація в країні може бути обумовлення наслідками світової фінансової кризи 2009 року. Що ж до динаміки обсягів резервів та простроченої заборгованості, то її можна описати наступним чином:

- для обсягу резервів тенденція зростання була притаманна лише в період з 2008 по 2012 роки, оскільки на початок 2013 року резерви комерційних банків України склали 141,3 млрд. грн., що на 16,6 млрд. грн. або у відсотковому значення на 10,5% менше за обсяг попереднього року;
- для обсягу простроченої заборгованості аналогічна тенденція була характерною упродовж 2008-2011 років, а у наступні два роки відбувався спад і, у зв'язку з цим, обсяг скоротився більш, ніж на 12,3 млрд. грн., що у відсотковому виразі становить 14,5%.

Ознайомившись із ситуацією, яка склалася упродовж останніх 6 років у банківському секторі щодо якості активів банків (рис. 5), можна зробити наступний висновок: частка простроченої заборгованості у активах банків різко збільшувалась з 2008 року до 2011 року, але на початок 2013 року значення даного показника становило 6,43%, що є нижчим на 1,51 в.п. від відповідного значення за 2010 рік. Аналогічна ситуація відбувалась і щодо якості активів (співвідношення обсягу сформованих резервів до загальних активів): значення даного показника збільшувалось з 3,37% у 2008 році до 15,80 % у 2011 році, проте на початок поточного року показник якості активів банків складав 12,54%. Отже, намітилась позитивна тенденція.

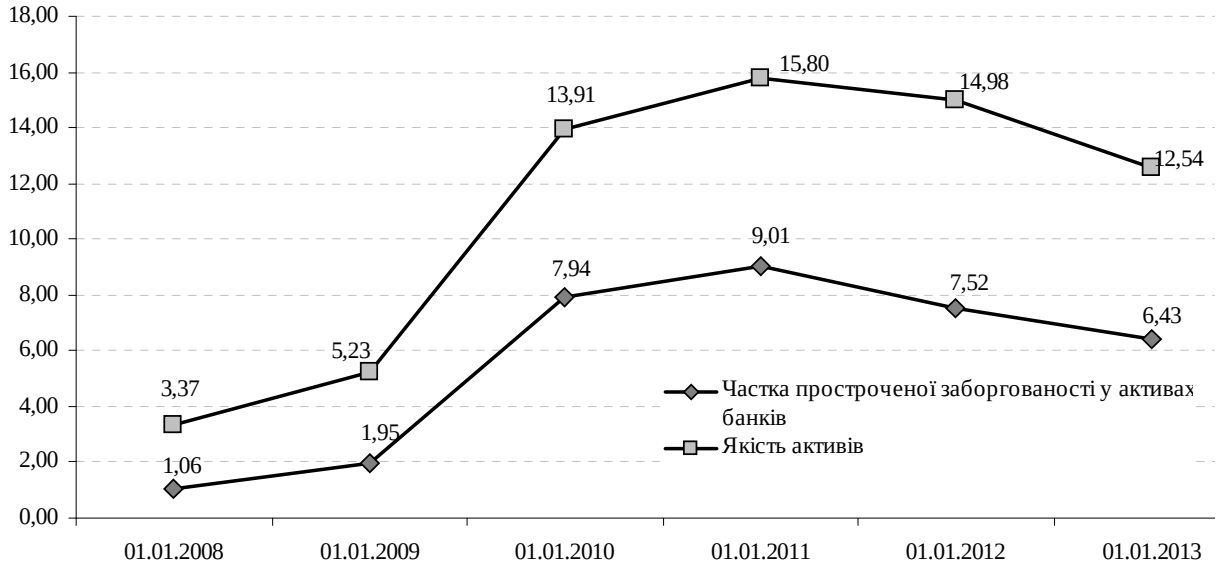

Рис. 5. Динаміка показників якості активів банків України за 2008-2013 рр., % [20]

Аналіз зобов'язань банків України в 2008-2013 роках (табл. 3) засвідчив зростання їх загального обсягу до 2009 року, в якому відбулось суттєве зниження показника переважно через відтік депозитних вкладів. Проте, за результатами діяльності комерційних банків України в 2010 році спостерігається відновлення і рівень зобов'язань сягнув тієї точки, якій відповідав до кризового року, а подальші зміни можна описати за допомогою тенденції зростання.

Аналогічні зміни відбувались і в обсягах строкових коштів, залучених банками від своїх клієнтів. Таким чином, частка строкових коштів у зобов'язаннях банків зменшувалась з 2007 року до по-

Таблиця 3. Аналіз зобов'язань банків України за 2008-2013 рр., млн. грн. [20]

Назва показника	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013
Зобов'язання банків	529 818	806 823	765 127	804 363	898 793	957 872
Строкові кошти клієнтів банків	179 814	248 494	205 712	261 906	311 677	381 915
Міжбанківські кредити та депозити	—	—	—	172 800	166 500	119 300
Частка строкових коштів у зобов'язаннях, %	33,94	30,80	26,89	32,56	34,68	39,87
Частка міжбанківських кредитів і депозитів у зобов'язаннях банків, %	—	—	—	21,48	18,52	12,45

чатку 2010 року, але з настанням посткризового періоду її величина за 3 роки зросла з 26,89% у 2009 році до 39,87% станом на 1 січня 2013 року. Варто зазначити, що незважаючи на значні зміни, значення даного показника все ж таки перебувало в допустимих (оптимальних) нормах (25-40%), оскільки мінімальне значення становило 26,89% (2009 рік), максимальне — 39,87% (2012 рік). Даний показник характеризує ступінь мінімізації ризику стійкості ресурсної бази або її витратності. Його значення у розмірі 25% забезпечує мінімізацію витрат, а у розмірі 40% — мінімізацію ризику стійкості [21].

Аналізуючи зміни, які відбулись у статті «Міжбанківські кредити і депозити», варто відмітити, що її обсяг скорочувався упродовж останніх трьох років: з 21,48% всіх зобов'язань банків на початок 2010 року до 12,45% станом на 1 січня 2013 року. Це свідчить про те, що банки стали більш «самостійними» і «незалежними» від міжбанківського ринку.

Отже, за проведеним аналізом можна зробити висновок, що комерційні банки в Україні за останні 3 роки почали активніше залучати кошти від населення та юридичних осіб, вдвічі меншою стала частка залучених коштів з міжбанківського ринку по відношенню до зобов'язань. Такі зміни є позитивною характеристикою ділової активності банків України.

Вагомою проблемою для банків може стати недокапіталізація. Регулятивний капітал є одним із найважливіших показників діяльності банківських установ, основним призначенням якого є покриття негативних наслідків різноманітних ризиків, які банки беруть на себе у процесі своєї діяльності, та забезпечення захисту вкладів, фінансової стійкості та стабільності. У табл. 4 подано динаміку зміни обсягу регулятивного капіталу за останні 6 років.

Таблиця 4. Аналіз регулятивного капіталу банків України за 2008-2013 рр., млн. грн. [20]

Назва показника	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013
Регулятивний капітал	72 265	123 066	135 802	160 897	178 454	178 909
Достатність (адекватність) регулятивного капіталу (Н2), %	13,92	14,01	18,08	20,83	18,90	18,06

Упродовж всього аналітичного періоду розмір регулятивного капіталу банків збільшувався з 72,3 млрд. грн. на початок 2008 року до 178,9 млрд. грн. станом на 1 січня 2013 року, тобто у відсотковому еквіваленті дане збільшення становило 2,47 рази. Відповідно до Постанови НБУ в першій групі економічних нормативів, а саме у групі «Нормативи капіталу», введений норматив Н2, який інформує про адекватність регулятивного капіталу банків. Його нормативне значення для діючих банківських установ повинно бути не менше 10%, що є свідченням про достатність даного капіталу. Згідно з даними таблиці 4 значення даного нормативу зростало з 13,92% на початок 2008 року до 20,83% у 2010 році, що вдвічі більше за нормативне і свідчить про зростання частки ризику, який пов'язаний зі здійсненням банками своєї діяльності, що беруть на себе власники банківських установ. Проте, у наступні 2 роки значення даного показника знизилось до 18,06%, але є не нижчим за нормативне.

ВИСНОВКИ

В цілому результати аналізу свідчать про наявність позитивних тенденцій у розвитку банківської системи України. Проте банки в процесі своєї діяльності щоденно стикаються зі складними проблемами, що можуть стати серйозною загрозою для їх існування. Установи, що здатні їх подолати, працюють далі, а інші — опиняються на межі банкрутства. Дослідження показало, що банкрутство банку являє собою неспроможність останнього здійснювати фінансування своєї діяльності та відповідати за власними борговими зобов'язаннями через нестачу активів у ліквідній формі. Основними причинами виникнення такої ситуації є недостатність капіталу комерційного банку, його неплатоспроможність, а також зниження якості активів у зв'язку зі збільшення обсягів проблемних кредитів.

Запобігання стану неплатоспроможності банківської установи можливо завдяки вирішенню таких задач, як: своєчасне проведення якісного та повного контролю за діяльністю банку, здійснення ефективного управління активами і пасивами, досягнення і підтримка якісної структури кредитного портфеля, а також розробка заходів щодо покращення ефективності роботи банку в цілому.

Також варто відмітити і те, що коли банкрутство маленького банку в Україні може пройти відносно безболісно для економіки країни, то ліквідація великої банківської установи (банка-гіганта), або мережі банківських установ, призведе до негативних наслідків не лише для фінансового сектору, а і для країни загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Успаленко В.І. Оцінка схильності банку до банкрутства: монографія / В.І. Успаленко, І.В. Зотов, Т.О. Тохтамиш. — Х.:ХДТУБА, 2008. — 130 с.

2. Шершеневич Г.Ф. Курс торгового права. / Г.Ф. Шершеневич. — Т. 4. — М.: Бр. Башмаковы, 1898. — С.88.

3. Орловский Ю.П. Банкротство предприятий и право трудового коллектива [текст] / Ю.П. Орловский // Право и экономика. — 1997. — №5-6. — С. 34-41.

4. Старцев О.В. Підприємницьке право: навч. посіб. / За ред. О.В. Старцева. — К.: Істина, 2006. — 208 с.

5. Шеремет А.Д. Финансы предприятий: учебник / А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулин. — М.: ИНФРА-М, 1999. — С. 145.

6. Третяк О. Про проблему банкрутства підприємств [текст] / О. Третяк // Економіка України. — 2000. — №2. — С. 47.

7. Андрущак Є.М. Удосконалення інституту банкрутства [текст] / Є.М. Андрущак // Фінанси України. — 2001. — №9. — С. 29.

8. Пепа Т.В. Управління фінансовою санацією підприємств: навч. посіб. / Т.В. Пепа, В.О. Федорова, А.Б. Кондрашихін, О.В. Андрєєва. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 440 с.

9. Господарський кодекс України: Закон України №436-IV від 16 січня 2003 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15

10. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України №2343-XII від 14 травня 1992 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2343-12.

11. Методичні рекомендації щодо застосування комерційними банками Закону України «Про банкрутство» №23012/105 від 21 липня 1994 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_105500-94.

12. Методичні рекомендації з аналізу і оцінки фінансового стану підприємств від 28 липня 2006 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=n0005626.

13. Захарченко В. Практика організаційно-правового регулювання процедур банкрутства в державах з ринкової економікою [текст] / В. Захарченко // Економіка. — 2002. — №4. — С. 107.

14. Подольська В.О. Фінансовий аналіз: навч. посіб. / В.О. Подольська, О.В. Яріш. — К.: Центр навчальної літератури, 2007. — С. 159.

15. Поддєрьогін А.М. Фінанси підприємств: підручник / А.М. Поддєрьогін, М.Д. Білик, Л.Д. Буряк та ін.; кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін. — 6-те вид., перероб. та допов. — К.: КНЕУ, 2006. — 552 с.

16. Базілінська О.Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика: навч. посіб. / О.Я. Базілінська. — К.: ЦУЛ, 2009. — 328 с.

17. Терещенко О.О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: навч. посіб. / О.О. Терешенко. — К.: КНЕУ, 2004. — 412 с.

18. Про банки і банківську діяльність: Закон України №2121-III від 7 грудня 2000 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14.

19. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України №4452-VI від 23 лютого 2012 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4452-17.

20. Офіційний сайт Національного банку України / Національний банк України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua.

21. Герасимович А.М. Аналіз банківської діяльності: підручник / А.М. Герасимович, М.Д. Алексеєнко, І.М. Парасій-Вергуненко та ін.; за ред. А.М. Герасимовича. — К.: КНЕУ, 2004. — 599 с.

Стаття надійшла до редакції 2 грудня 2013 року

ІНВЕСТИЦІЇ

УДК 336.71

Гузенко О.П.,
к.е.н., доцент, КЕІ
Шокало Т.П.,
старший викладач, КЕІ

БАНКІВСЬКЕ ІНВЕСТИЦІЙНЕ КРЕДИТУВАННЯ: ОКРЕСЛЕННЯ ПРОБЛЕМ І ПЕРСПЕКТИВ

Стаття присвячена проблематичним аспектам банківського інвестиційного кредитування, містить авторську позицію його сутнісної характеристики, надає оцінку сучасному стану фінансування капітальних інвестицій за рахунок кредитного ресурсу та висвітлює перспективні напрямки покращення ситуації у сфері інвестиційного кредитування.

Ключові слова: інвестиції, кредит, інвестиційне кредитування, банківська установа, статистична оцінка, інвестиційний регулятор, інвестиційний сегмент, кредитний аспект.

ВСТУП

Банківське інвестиційне кредитування займає доволі помітне місце в розвитку банківської установи. Інвестиційне кредитування здатне генерувати значні кредитні потоки, котрі надають можливість банківській установі отримувати певну величину маржі (прибутку). Проте, на даний час, банки функціонують в складних фінансово-економічних умовах, які викликані трансформаційними економічними змінами в країні. Разом з тим, в умов ринкової економіки посилюється роль інвестиційних процесів, які здатні забезпечити розвиток пріоритетних сфер економіки. Специфіка цих процесів полягає в тому, що вони завжди повинні мати фінансове забезпечення, котре, у більшості випадків, спирається на позиковий ресурс. Проблема полягає у пошуку оптимального рішення у сфері інвестиційного кредитування як з позиції банківської установи, так і з позиції суб'єкта господарювання (позичальника). Розуміння необхідності нових підходів до розробки етапів банківського інвестиційного кредитування, обґрунтування їх взаємозв'язку та націлення їх на пошук найбільш раціональних і оптимальних методів досягнення кінцевої інвестиційної мети. У зв'язку з цим, тема є доволі актуальною і сучасною.

Існує велика кількість досліджень, присвячених банківському інвестиційному кредитуванню, його проблемам та напрямкам можливих їх вирішень. Проте плинність часу, ринкові важелі управління висувають все нові вимоги, які породжують проблеми. Доцільно зауважити, що значний вклад в розвиток банківського інвестиційного кредитування внесли такі вчені-економісти як А.А. Пересада та Т.В. Майорова [1], Б.Л. Луців [2], О.Д. Вовчак [3], О.І. Копилюк та О.М. Музичка [4] та інші. Науковці стверджують, що знання основ банківського інвестиційного кредитування має важливе значення для обґрунтованого вибору варіанту при кредитуванні інвестиційного проекту.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета дослідження полягає в окресленні проблем банківського інвестиційного кредитування та пошуку шляхів їх вирішення. У ході дослідження застосовувалися такі методи як: термінологічний аналіз — для уточнення поняття «банківське інвестиційне кредитування»; статистичний метод обробки даних та графічний метод — для оцінювання сучасного стану інвестиційного сегменту та наочного відображення статистичного матеріалу; абстрактно-логічний метод — для теоретичного узагальнення й формулювання висновку та пропозицій.

РЕЗУЛЬТАТИ

Банківське інвестиційне кредитування відіграє значну роль у вирішенні проблем фінансування інвестиційних проектів. Основними етапами фінансування проекту, як правило, є: попереднє вивчення життєздатності проекту; розробка плану реалізації та організації фінансування інвестиційного проекту; контроль за дотриманням умов фінансування проекту. Зрозуміло, що зазначені етапи мають класичну платформу. Проте, дана послідовність виконання робіт виступає діями, що притаманні суб'єкту-позичальнику інвестиційного кредитного ресурсу. В свою чергу, кредитний менеджер банку здійснює операцію банківського інвестиційного кредитування за умови, що позичальник отримав згоду від кредитного комітету.

Інвестиційна кредитна практика доводить, що рівень якісного забезпечення операції в контексті банківського інвестиційного кредитування, в першу чергу, залежить від правильного ро-

зуміння його сутнісного змісту. Мається на увазі понятійний апарат, який залучають кредитні менеджери банківських установ у даному випадку.

Дослідження показують, що науковці розкривають сутність поняття «інвестиційне кредитування» наступним чином. Так А.А. Пересада та Т.В. Майорова [1, с. 38] стверджують, що «…це кредитний процес, який включає сукупність механізмів реалізації кредитних відносин в інвестиційній сфері». Як зауважує Б.Л. Луців [2, с. 26], «…банківські інвестиції опосередковують процес використання тимчасово вільних грошових капіталів у вигляді фінансування (кредитування) капіталовкладень або іншої форми вкладень у реальні активи інвестиційних товарів безпосередньо для обслуговування процесу відтворення».

У монографічних дослідженнях О.Д. Вовчак [3, с. 11] розкривається банківський інвестиційний кредит з позиції економічної категорії, що в основі має складні взаємовідносини між кредитором і позичальником. Разом з тим, О.І. Копилюк та О.М. Музичка [4, с. 178] звертають увагу на те, що «…банківський кредит — будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми».

Враховуючи результати дослідження можна стверджувати, що проблема банківського інвестиційного кредитування, в першу чергу, витікає з відсутності більш змістовного та єдиного трактування його з позиції економічної категорії. Автори вважають, що виникла нагальна потреба уточнити зміст поняття «банківське інвестиційне кредитування», надавши йому сутнісну характеристику. Пропонується банківським інвестиційним кредитуванням вважати — економічну категорію, котра за своєю суттю розкриває цикл взаємовідносин на принципі довгострокового кредитування. Автори вважають, що такі міркування витікають з доцільності поєднання декількох ключових сегментів:банки, інвестиційна сфера, принципи кредитування, інвестиційно-кредитні взаємовідносини.

Наступною проблемою банківського інвестиційного кредитування вважається питання його організації. Доведено, низький рівень організаційного циклу породжує низку запитань проблемного характеру як з боку інвестора (позичальника), так і з боку банку (кредитора). За результатами проведених досліджень можна констатувати наступне: більшість банківських установ схиляються до класичної схеми організації інвестиційного кредитування, враховуючи лише окремі специфічні моменти. Проте відсутність на законодавчому рівні єдиного нормативного регулятора призводить до породження проблематичних моментів у сфері визначення змістовності окремих етапів організації банківського інвестиційного кредитування.

З цього приводу, доцільно навести етапи організаційного циклу банківського інвестиційного кредитування, котрі на думку авторів, більш предметно представлені у наукових доробках А.А. Пересади та Т.В. Майорової (рис. 1).

Банківська практика доводить, що кожен із етапів організаційного циклу виступає відокремленим, чітко визначеним колом подій, які відбуваються за участі обох сторін. Питання полягає у пошуку оптимального рівня взаємовідносин між позичальником та кредитором, а на цій основі досягнення взаємовигідних умов протікання операції банківського інвестиційного кредитування.

З метою більш предметного дослідження поставленої проблеми варто звернутися до статистичної бази даних у сфері інвестиційного кредитування. Для виконання такого завдання скористаємося інформацією Державної служби статистики України у розрізі джерел фінансування капітальних інвестицій в основний капітал [5]. Наочне представлення результатів дослідження демонструє рис. 2.

Результати обробки статистично-інформаційної бази показали, що виваженої політики стосовно фінансування капітальних інвестицій з позиції позикового ресурсу не існує. Відмічається зміна тенденції коливання його частки у загальному обсязі джерел фінансування капітальних інвестицій. Проте справедливо визначити, що починаючи з 2004 року по 2012 рік включно, частка інвестиційного кредиту зросла на 9,5%. Цікавим є той факт, що з 2010 року активізувалися як позичальники, так і кредитори у сфері інвестиційного кредитування. Так, лише за останні три роки кредитний ресурс зріс з величини 20611 млн. грн. 2010 рік) до 50105 млн. грн. (2012 рік). До такої ситуації варто віднестися з двох позицій: банки більш активніше стали проводити політику просування позикового інвестиційного продукту на ринок джерел фінансування проекту, а підприємницький сектор в умовах обмеженості власних фінансових ресурсів більше уваги став приділяти інвестиційним рішенням, які мають бути впроваджені із врахуванням банківського інвестиційного ресурсу.

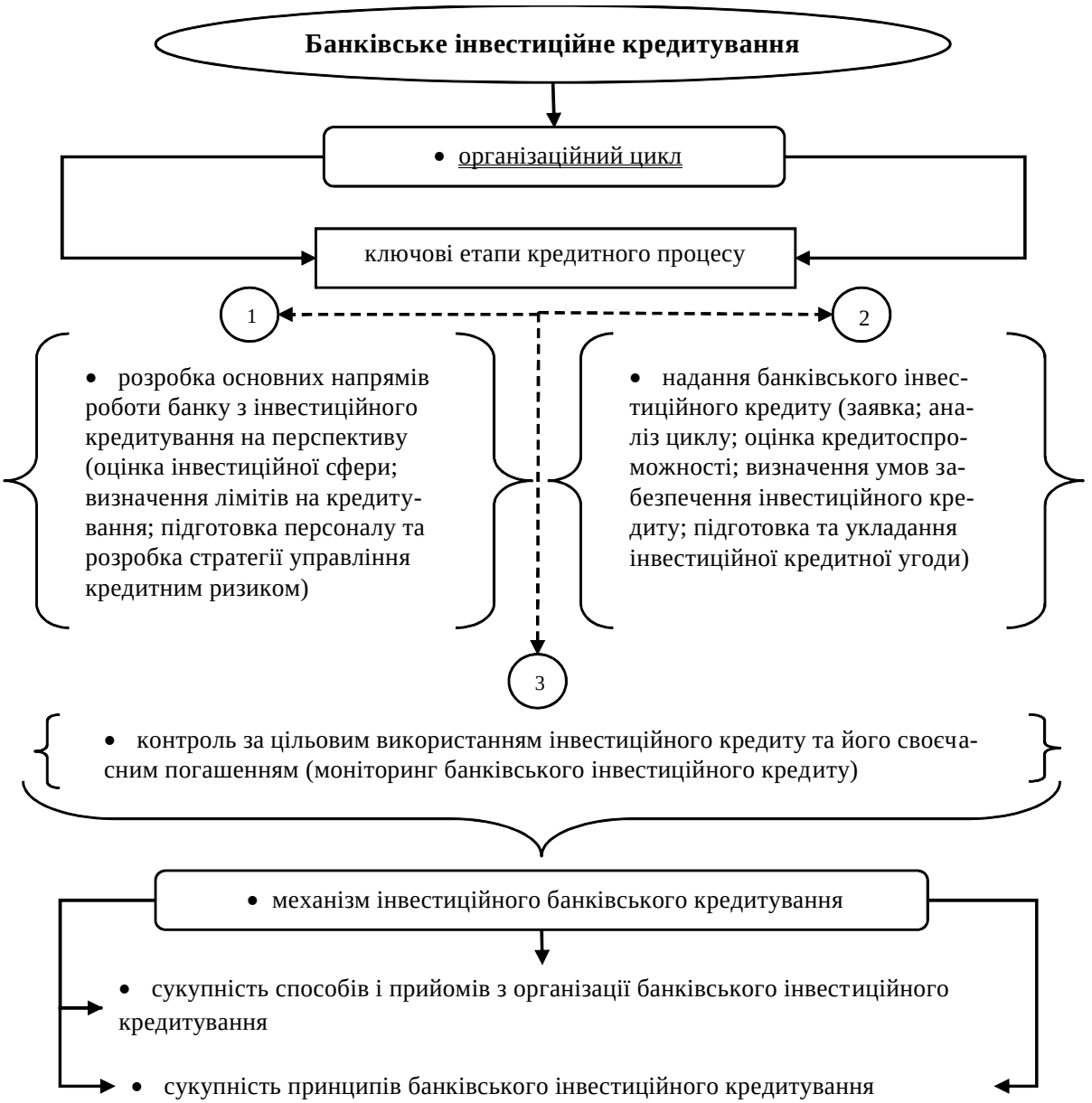

Рис. 1. Схема етапів організаційного циклу банківського інвестиційне кредитування (Складено авторами на основі [1])

Автори схиляються до думки необхідності та доцільності розширення меж взаємовідносин між інвестором (позичальником) та банком (кредитором). Мається на увазі розробка спільних пропозицій у сфері покращення банківського інвестиційного кредитування. Ми вважаємо за доцільне необхідність створення ініціативної робочої групи, яка б включала представників великого бізнесу в Україні, фахівців банківського сектору країни та науковців, які планують змістовні наукові доробки з даної проблеми. Результатом спільної роботи фахівців міг би бути нормативний регулятор з методологічною основою, котрий розкривав би правові та науково обґрунтовані етапи банківського інвестиційного кредитування. Саме такий підхід, на думку авторів, став би початком підвищення якісного рівня кредитування інвестиційних проектів.

Справедливо зауважують В.В. Рисін та М.В. Рисін [6] про те, що «…необхідно підвищувати якісний рівень інвестиційного кредитування за рахунок розширення маркетингових досліджень». Наковці пропонують надавати різні варіанти кредитування інвестицій як для великого, так і середнього і малого бізнесу. В свою чергу, Р.Р. Коцовська, О.П. Павлишин та Л.М. Хміль [7] пропонують удосконалювати самі етапи інвестиційного кредитування з метою мінімізації часу на оформ-

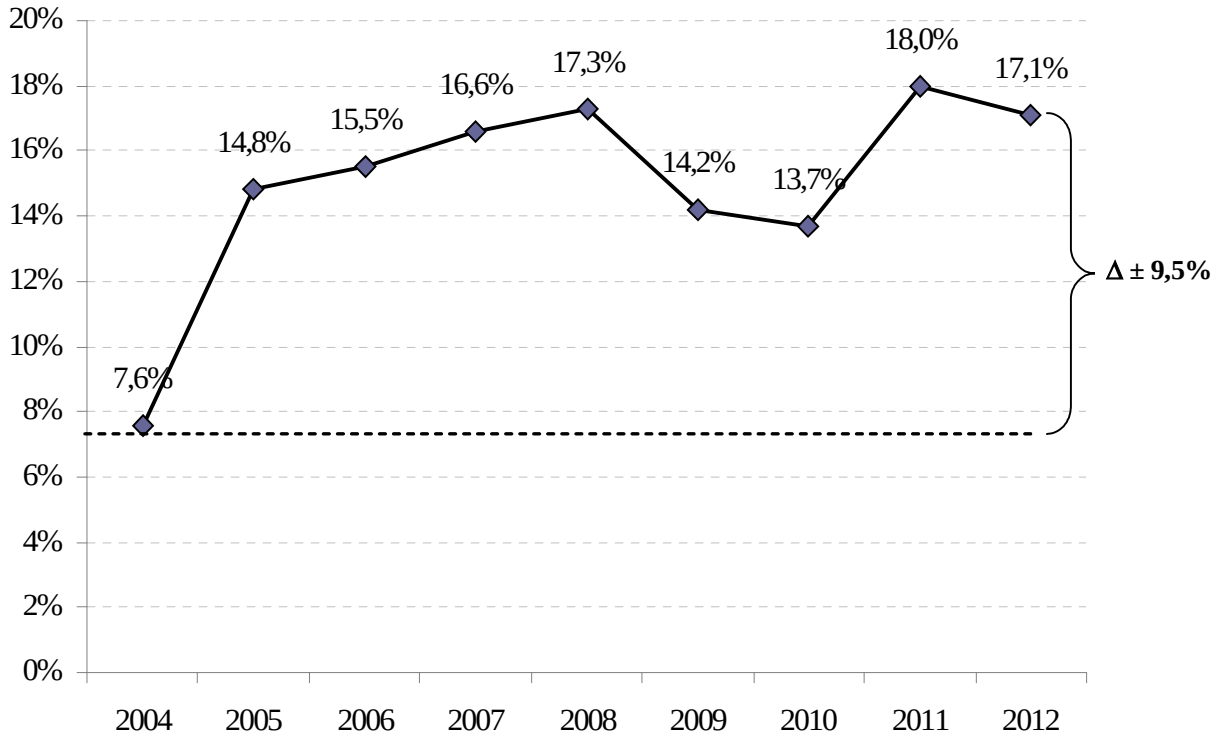

Рис. 2. Графічна інтерпретація частки позикового інвестиційного ресурсу в джерелах фінансування капітальних інвестицій за 2004-2012 роки (Систематизовано авторами на основі [5])

лення кредитних угод. Разом з тим, І.М. Чмутова та О.В. Пересунько [8] вважають, що суб'єкти господарювання повинні не лише звертатися за банківським інвестиційним кредитом, а перш за все, обґрунтовувати суму, яка має бути покрита позиковим ресурсом. У даному випадку науковці пропонують залучати лише той обсяг інвестиційного кредиту, який здатен покрити перший етап впровадження проектів.

ВИСНОВКИ

З огляду на вищезазначене автори отримали можливість зробити наступні висновки. По-перше, банківська система України потребує інноваційно-наукових сегментів у сфері інвестиційного кредитування. Це можливо досягти за рахунок залучення кредитними менеджерами більш адаптованих у зарубіжній практиці та науково обґрунтованих вітчизняними науковцями способів і прийомів у сфері організаційного циклу банківського інвестиційного кредитування. По-друге, варто розглянути на макроекономічному рівні можливість розробки нормативно-законодавчого акту, котрий би призвів до єдиних правил здійснення банківського інвестиційного кредитування. По-третє, назріла нагальна потреба більш активного впровадження комп'ютерних методів обробки інформаційного потоку із врахуванням специфічних умов проведення банківського інвестиційного кредитування. Особливої уваги заслуговує інформаційний ресурс, який здатен висвітлити напрямки зниження ризику інвестиційного кредитування взагалі та кожного із учасників інвестиційно-кредитної угоди зокрема.

Напрямком подальших досліджень поставленої проблеми можна вважати наукові доробки у сфері змістовності етапів банківського інвестиційного кредитування, які мають увійти до складу вищевказаного нормативно-правового регулятора. Саме такий підхід, на думку авторів, став би доволі дієвим регулятором з позиції вдосконалення банківського інвестиційного кредитування в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Пересада А.А. Управління банківськими інвестиціями: [монографія] / А.А. Пересада, Т.В. Майорова. — К.: КНЕУ, 2005. — 388 с.

2. Луців Б.Л. Банківська діяльність у сфері інвестицій: [монографія] / Богдан Любомирович Луців. — Тернопіль: Економічна думка, Карт-бланш, 2001. — 320 с.

3. Вовчак О.Д. Банківська інвестиційна діяльність в Україні: [монографія] / Ольга Дмитрівна Вовчак. — Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2005. — 544 с.

4. Копилюк О.І. Банківські операції: [навчальний посібник] / О.І. Копилюк, О.М. Музичка. — К.: Центр учбової літератури, 2012. — 536 с.

5. Капітальні інвестиції в основний капітал за джерелами фінансування // Державна служба статистики України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.

6. Рисін В.В. Формування та розміщення довгострокових ресурсів банків в Україні: [монографія] / В.В. Рисін, М.В. Рисін. — К.: УБС НБУ, 2008. — 234 с.

7. Коцовська Р.Р. Банківські операції: [навчальний посібник] / Р.Р. Коцовська, О.П. Павлишин, Л.М. Хміль. — К.: УБС НБУ: Знання, 2010. — 390 с.

8. Чмутова І.М. Капітал підприємства: аналіз, оцінка, інструменти управління та роль банківської системи у його фінансуванні: [монографія] / І.М. Чмутова, О.В. Пересунько. — Х.: ФОД Павленко О.Г.; ВД «ІНЖЕК», 2010. — 380 с.

Стаття надійшла до редакції 25 листопада 2013 року

УДК 336.8

Антонец М.В.,
аспирант, ДонНУ
Лендел А.В.,
аспирант, ДонНУ

МЕТОДЫ И ИНСТРУМЕНТЫ ФИНАНСОВОГО МОНИТОРИНГА ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрены основные инструментальные средства финансового мониторинга инвестиционных проектов предприятия, позволяющие обеспечить реализацию принципов рационального финансирования деятельности предприятий в условиях риска.

Ключевые слова: финансовый мониторинг, инвестиционный проект, финансовое планирование, добавленная стоимость, прибыль, финансовые ресурсы.

ВВЕДЕНИЕ

Развитие рыночных отношений в Украине существенно влияет на функционирование предприятий, обуславливая потребность обеспечения приоритета интересов собственников и максимизации стоимости предприятий по результатам хозяйствования. В Украине переход к современным методам управления рыночными процессами практически завершен, сформированы финансово-промышленные группы, которые выступают ключевыми субъектами управления финансовым капиталом предприятий. Как следствие, в нашей стране все активнее развивается фондовый рынок, финансово-банковская система переживает период бурного преобразования и стабилизации, а предприятия увеличивают объемы активов, повышается инвестиционная активность населения. Это вызывает необходимость изменения подходов к инструментарию финансового управления, основным элементом которого является финансовый мониторинг. Финансовый мониторинг как инструмент управления предприятием находится в стадии становления, поиска новых решений, теоретического обобщения и развития финансовой науки в этом направлении, особенно при решении вопросов эффективного функционирования предприятия в условиях экономической и политической нестабильности.

В этом контексте значительный вклад в исследование финансового мониторинга в системе управления предприятием внесли такие ученые, как: И.А. Бланк, К. Бородкин, В. Бочаров, О. Василик, Л. Дробозина, А.М. Поддерегин, В.В. Ковалев, Г. Савицкая, Дж. К. Ван Хорн, Ю.Ф. Бригхем и др. Однако единого научного и методологического подхода, который направлен на построение системы эффективного финансового мониторинга в системе управления предприятием до сих пор не сформировано. В этой связи разработка комплексного подхода к формированию финансового мониторинга деятельности предприятия является актуальной и своевременной задачей.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧИ

Цель исследования состоит в разработке на основе системного подхода методов и инструментов финансового мониторинга инвестиционных проектов в системе управления предприятием, направленных на увеличение финансового результата и эффективности использования его ресурсов.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Эффективное функционирование предприятия связано с реализацией инвестиционных проектов, что предусматривает проведение в рамках финансового мониторинга углубленного анализа элементов консолидированного денежного потока предприятия. С целью управления инвестиционными денежными потоками предприятия финансовый мониторинг должен быть направлен на исследование маркетинговой, операционной, логистический, инвестиционной и других видов деятельности, которые обеспечивают рост рыночной стоимости. При этом требуют совершенствования методы и инструменты финансового мониторинга, связанные с инвестиционной деятельностью на современных предприятиях.

При выборе источников средств, в рамах системы финансового мониторинга инвестиционн6ых проектов, необходимо соблюдение базовых принципах рационального финансирования [1]:

1) необходимые финансовые ресурсы должны находиться в распоряжении предприятия пока они остаются связанными в результате реализации соответствующих инвестиций;

2) при использовании инструмента коммерческого кредитования (рост кредиторской задолженности) необходимо обеспечить возможность увеличение срока ее погашения без ущерба сложившихся деловых отношений и финансовых санкций.

Важным этапом финансового мониторинга предприятия в рамках управления инновационно-инвестиционной деятельностью является организация системы бюджетирования. Предприятие в своей деятельности должно использовать единую методологию финансового планирования, которая включает:

- обоснование структуры операционного бюджета, финансового и инвестиционного бюджетов;
- определение конечных форм сводного бюджета предприятия;
- выбор базового метода финансового планирования.

В последние годы наибольшее распространение в практике финансового менеджмента получили три метода планирования [2, 3, 4] финансового планирования: метод процента от продаж, метод бюджетного планирования, расчетно-аналитический метод.

Сущность метода процента от реализации заключается в решении двуединой задачи:

1. На основе запланированного в процентах роста объема продаж на предстоящий период необходимо определить активы, обязательства и будущие расходы в виде процента от продаж. Часто прогноз объема продаж оценивают в виде вероятностного распределения возможных уровней объема реализации.

2. На основе полученных финансовых параметров составляются сбалансированные форматы прогнозной информации. Главным достоинством метода процента от продаж является простота и ясность. Основные ограничения метода: недостаточнно обосновываются предположения о том, что предприятие постоянно работает на полную мощность и для роста объема продаж нужны лишь капитальные вложения; все связанные ресурсы сбалансированы; при наличии на предприятии недогруженных активов использование данного метода вызывает усиление степени недогрузки, что может привести к серьезным искажениям в конечных параметрах всего финансового плана.

Метод бюджетного планирования состоит в том, что построение прогнозных форм финансовой отчетности осуществляется на основе расчета каждого элемента активов, пассивов, доходов и затрат с помощью вспомогательных бюджетов, объединенных в группу операционных бюджетов. Процесс бюджетного планирования проводится в два этапа: 1) подготовка операционного бюджета; 2) подготовка финансового бюджета. Операционный бюджет состоит из следующих бюджетов: бюджет продаж; бюджет производства; бюджет производственных запасов; бюджет прямых затрат на материалы; бюджет производственных накладных расходов; бюджет прямых затрат на оплату труда; бюджет коммерческих расходов; бюджет управленческих расходов; отчет о прибылях и убытках. Финансовый бюджет состоит из следующих финансовых документов: 1) бюджет потока денежных средств; 2) балансовый отчет. Несмотря на глубокую проработку метода бюджетного планирования и широкое распространение в западной практике, применение его в современной отечественной практике сопряжено с трудностями, что вызвано рядом причин:

1. В практике отечественых предприятий часто не выполняется «золотое правило» финансирования, рассмотренное выше как базовые условия построения системы финансового планирования в целом.

2. Метод базируется на предположении о наличии равновесного состояния в ррыночном хозяйстве, что позволяет существенно снизить значимость фундаментального финансового противоречия. В Украины такое предположение не может быть принято.

Расчетноаналитический метод финансового планирования на базе матричного баланса предполагает:

1. Преобразование стандартного баланса в матричный баланс.

2. Подбор источников финансирования согласно «золотому правилу» финансирования в прогнозном матричном балансе с одновременным их отражением в прогнозе денежного потока. В ходе этой операции выявляется необходимая структура и объем источников финансирования, которые в дальнейшем подлежат оптимизации.

3. Подбор недостающих источников финансирования и обоснование их содержания в ходе формирования третьего раздела прогноза денежного потока, предназначенного для завершения окончательной балансировки всех параметров финансового плана. Поэтому прогнозный баланс выполняется до завершения прогноза денежного потока.

4. Трансформирование построенного прогнозного матричного баланса обратно в баланс стандартного формата. На основе стандартного прогнозного баланса и прогнозного отчета о прибылях и убытках составляется прогнозный отчет о движении денежных средств предприятия.

5. Оценка эффективности спланированного сценария с помощью финансовых коэффициентов и оформление сводной аналитической записки.

Для конкретных условий каждого предприятия на базе модели матричного баланса можно выбрать оптимальный вариант текущих активов и оптимальную схему их финансирования. Для этих целей оптимальные параметры матричного баланса можно рассчитать с помощью алгоритма «транспортной задачи». Достоинства данного метода:

1. Матричный баланс позволяет учесть или исключить большую часть неопределенностей (рисков), характерных для развивающихся рынков.

2. Данный метод основан на методике планирования от достигнутого, но делается это на основе результатов реструктуризации потока денежных средств, что существенно повышает достоверность результатов планирования.

3. Формирование статей активов прогнозного баланса по данному методу одновременно разрешает задачу оптимизации структуры оборотного капитала.

4. Практическая реализация «золотого» правила финансирования в данном методе приводит к возникновению жестких требований по обеспечению ряда финансовых пропорций в балансе, строгой корреспонденции определенных активов и пассивов.

5. Применение концепции матричного моделирования во многом облегчает задачу построения прогнозного баланса. Матричные прогнозные модели позволяют широко использовать большое количество ограничений финансовых пропорций и развитый экономико-математический аппарат.

Общую схему организации финансирования инновационно-инвестиционных проектов с учетом выявленных ранее особенностей можно представить в следующем виде — рис. 1.

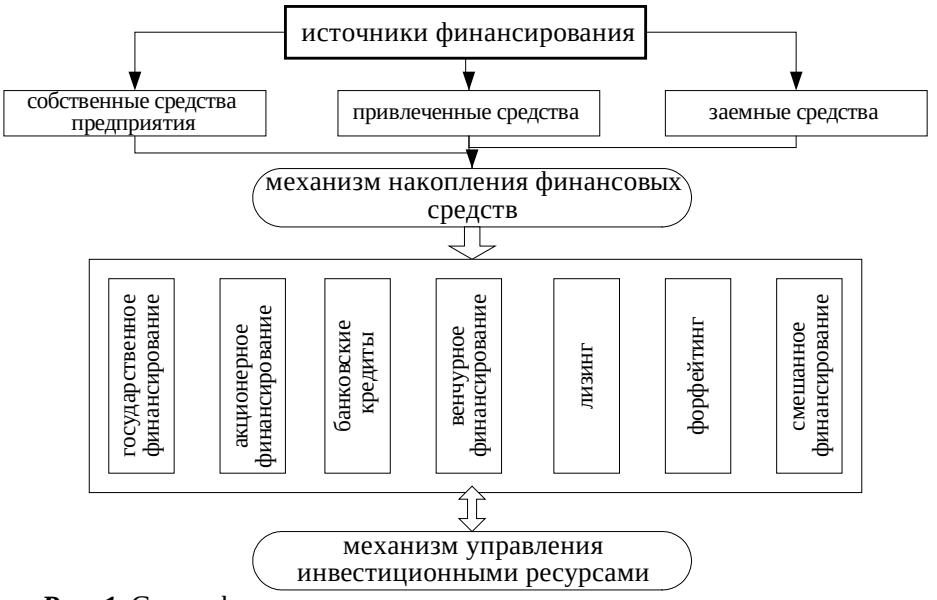

Рис. 1. Схема финансирования инновационных проектов в системе управления капиталом предприятия (Составлено авторами)

На рис. 1 представлены ключевые организационно-правовые формы реализации процесса финансирования инновационного развития, предусматривается возможность использования различных источников инвестиционных ресурсов, а используемые в процессе управления финансовыми активами инновационных проектов механизмы показаны в тесной взаимосвязи.

К основным источникам финансирования инвестиционного развития предприятия относятся:

- собственные средства предприятия (реинвестируемая часть прибыли, амортизационные отчисления, страховые суммы по возмещению убытков, средства от реализации нематериальных активов);
- привлеченные средства (выпуск акций и других ценных бумаг, взносы, пожертвования, средства, предоставляемые на безвозвратной основе);
- заемные средства (бюджетные, коммерческие, банковские кредиты).

Финансовые ресурсы, полученные из различных источников, в рамках конкретных необходимо оптимизировать как часть общих пассивов предприятия количественно и структурно. Для этого используется метод оценки рыночной стоимости капитала.

Финансирование инновационной деятельности может принимать различные формы (государственное финансирование, акционерное финансирование, банковские кредиты, венчур-

ное финансирование, лизинг, форфейтинг, смешанное финансирование), а следовательно, необходимым является формализация механизма управления инвестиционными ресурсами для обеспечения их эффективного использования и возвратности заемного капитала, который обеспечит выбор оптимального для каждого конкретного инвестиционного проекта решения относительно той или иной формы его финансирования, их сочетания, координации их совместного использования.

Исходя из представленной схемы организации финансирования инновационных проектов (рис. 1), необходимой, является формализация соответствующих процессов, представляющих собой систему финансовых потоков при комплексном управлении инновационными проектами.

Обобщим все рассмотренные выше составные элементы механизма управления реализацией инновационных проектов в рис. 2, на котором представлена формализованная схема механизма финансового мониторинга денежных потоков, связанных с реализацией инновационных проектов предприятия.

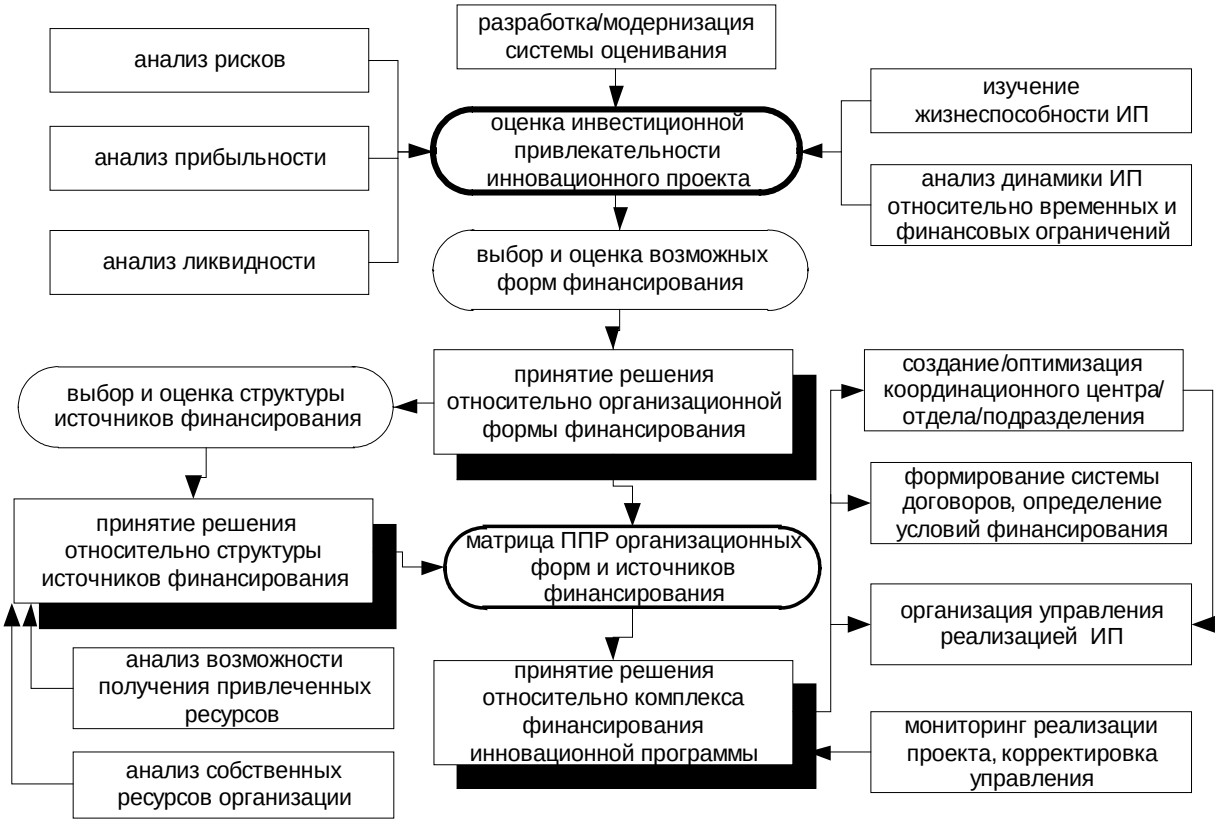

Рис. 2. Схема механизма управления финансовыми потоками в рамках реализации инвестиционных проектов предприятия (Составлено авторами)

Данная схема предполагает анализ как непосредственно структуры финансовых потоков при управлении инвестиционными проектами, но также предусматривает их оценку на различных этапах реализации проекта. Начальным этапом механизма является мониторинг источников финансирования инноваций и оценка инвестиционной привлекательности проекта, которые базируются на таких основных составляющих:

- скорректированная под специфику определенной отрасли, сегмента рынка, на котором реализуется (продвигается) инновационный проект, система комплексной оценки данного проекта;
- анализ рисков, экспертиза отдельного инновационного проекта по критерию рисков;
- экспертиза отдельного инновационного проекта по критерию эффективности (прибыльности);
- экспертиза отдельного инновационного проекта по критерию ликвидности (прибыльности);
- предварительное изучение жизнеспособности инновационного проекта (определение целесообразности проекта исходя из затрат и запланированной прибыли (экономической, социальной и т.д.));

• анализ динамики инвестиционного проекта (для уже реализующихся программ). Она должна обеспечивать реализацию проекта относительно временных и финансовых ограничений.

Следующим этапом при финансовом мониторинге реализации инновационных программ является выбор возможных и оценка применимых, исходя из системы стандартных и специфических ограничений, форм финансирования; на основании проведенной процедуры оценки происходит завершении процедуры поддержки реализуется процедура оценки возможных источников финансирования, которая завершается определением их структуры с указанием подробного перечня, объемов необходимых финансовых средств относительно каждого источника исходя из общей потребности и возможности самих финансирующих организаций.

Матрица процесса принятия решения при выборе конечной совокупности источников финансирования и выбранной его формы завершает данную часть процесса моделирования объекта исследования, матрица систематизирует и конкретизирует совокупность возможных источников финансовых средств относительно выбранной ранее формы инвестирования инновационного проекта.

Следующим этапом при финансовом мониторинге управления финансовыми потоками при инвестировании инноваций является формирование организационных элементов, таких как создание координационного центра, который может представлять собой или функцией отдельного подразделения, или входить в систему функций общего субъекта управления. Затем происходит формирование системы договорных обязательств, определение условий и ограничений, между всеми субъектами, принимающими участие в системе управления реализацией инновационным проектом.

Необходимым условием является и постоянный мониторинг за процессом реализации инновации с возможностью корректировки отдельных параметров управления и возможностью изменения отдельных элементов его системы, что и указано на рассматриваемой схеме.

ВЫВОДЫ

Перспективным направлением в дальнейшем исследовании вопроса финансового мониторинга в рамках инновационных проектов является разработка механизма управления финансовыми ресурсами, предусматривающего комплексный анализ потенциальной и реальной привлекательности инновационного проекта по системе абсолютных и относительных финансовых показателей, экспертных оценок.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Афанасьев А. Планування структури капіталу / А. Афанасьев // Банківська справа. — 2011. — №2. — С. 23-24.

2. Балабанов И.Т. Финансовый анализ и планирование хозяйствующего субъекта / И.Т. Балабанов. — 2-е изд., доп. — М.: Финансы и статистика, 2009. — 486 с.

3. Нанькович Д.В. Оцінка невизначеності і ризику в системі управління фінансовими ресурсами промислового підприємств / Д.В. Нанькович // Фінанси України. — 2010. — №9. — С.79–86.

4. Стецюк П.А. Економічна сутність фінансових ресурсів / П.А. Стецюк // Фінанси України. — 2007. — №1. — С. 129-143.

Стаття надійшла до редакції 5 грудня 2013 року

УДК 330.322

Талалаєва А.О.,
здобувач, НТУ «ХПІ»

ФАКТОРИ, ЩО ФОРМУЮТЬ РЕЙТИНГ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ДЕРЖАВИ

У статті розглядається сучасне значення міжнародних рейтингів інвестиційної привабливості для світової економіки та економіки окремих країн. Пропонується укрупнена класифікація факторів, що впливають на рейтингову оцінку. Наведені приклади зміни оцінки міжнародних агентств під дією різних чинників із зазначенням наслідків подібного коливання. Підкреслюється вагома роль міжнародних рейтингів інвестиційної привабливості та неоднозначне ставлення до них у сучасному світі.

Ключові слова: інвестиційна привабливість, суверенний рейтинг інвестиційної привабливості, фактори інвестиційної привабливості, міжнародні рейтингові агентства, оцінка інвестиційного клімату.

ВСТУП

На сьогоднішній день оцінки міжнародних рейтингових агентств щодо інвестиційної привабливості країн мають надзвичайно важливий вплив на перерозподіл капіталу на світових фінансових ринках, на політичні, економічні рішення та на зовнішнє й внутрішнє життя держав. В умовах глобалізації, всесвітніх криз рейтинги стали своєрідним еталоном неупередженої інформації про ризики, умови інвестування у конкретній країні та перспективи їх змін. Від присвоєного рейтингу залежить рішення інвестора щодо капіталовкладення, знижується або підвищується вартість залучення капіталу, формуються результати порівняння об'єктів інвестування, ліміти інвестування у конкретний актив для пенсійних та інвестиційних фондів тощо. Відповідно, кожна країна прагне покращити власну інвестиційну привабливість, через що у своїй діяльності бере до уваги критерії оцінки й зауваження агентств. У той же час неправильне або несвоєчасне визначення рейтингової оцінки може призвести до вагомих втрат та важких економічних наслідків. Отже, актуальним залишається аналіз впливу різних факторів на формування рейтингу інвестиційної привабливості.

Проблема інвестиційної привабливості країн або окремих територій та способів урахування особливостей регіонів при її оцінці широко висвітлена в літературі: в авторських посібниках, наукових статтях, аналітичних оглядах. Наприклад, роботи І.А. Бланка, А.П. Гайдуцького, В.С. Панасейкіної, А.Д. Данілова, А.Г. Мазура, З.В. Герасимчука, А.Р. Сафіулліна, А.І. Бєлікової та інших. Проте, аспектом висвітлення переважно є розгляд інвестиційної привабливості певного регіону, пошук шляхів покращення його рейтингу або вузько спрямований аналіз впливу інвестиційної привабливості на окрему характеристику, наприклад, конкурентоспроможність регіону. В даній роботі здійснюється комплексний аналіз факторів впливу на рейтинг та впливу рейтингу на крани.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета дослідження — проаналізувати фактори, що формують рейтингову оцінку інвестиційної привабливості території, та сучасне значення міжнародних рейтингів у світовій економіці. Для досягнення поставленої мети визначені наступні завдання: ознайомитися з історією підходів оцінки інвестиційної привабливості країн, класифікувати фактори впливу на рейтингову оцінку, навести приклади впливу рейтингів на економіку країни, проаналізувати ситуацію в Україні.

У ході дослідження були використані методи аналізу, синтезу та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Прийнято вважати, що активна діяльність з оцінки інвестиційної привабливості країн розпочалася у середині 1960-х років. У цей час у журналі «Harvard Business Review» стаття «How to Analyze Foreign Investment Climate» презентувала одну з перших розробок у даній сфері, здійснену Гарвардською школою бізнесу [1, с. 140]. Автор Роберт Стобах запропонував експертну шкалу оцінки інвестиційного клімату на основі наступних критеріїв: законодавство з регулювання внутрішніх та іноземних інвестицій, можливість вивезення капіталу, стан національної валюти, політична ситуація у країні, рівень інфляції, можливість використання національного капіталу. [2, с. 28]. Даний підхід не охоплював увесь спектр умов, що враховуються інвесторами, тому подальші дослідження призводили до зміни складу параметрів і поступового переходу від оцінки інвестиційного клімату (умови капіталовкладень) до оцінки інвестиційної привабливості регіону (інтегральна характеристика переваг та недоліків напрямку інвестування).

Формування значної кількості країн з перехідною економікою обумовили появу другого підходу до оцінювання наприкінці 1980-х років: проведення експертними групами ряду іноземних еко-

номічних журналів («Fortune», «Multinational Business Finance», «Euromoney», «The Economist») та консультаційною фірмою PlanEcon щорічного комплексного рейтингу інвестиційної привабливості країн. У даних оцінках інвестиційного ризику та надійності країн враховуються специфічні умови інвестування та їх результати, наближеність до світових економічних центрів, обсяг ВНП та його структура, забезпеченість ресурсами, демократичні традиції, якість процесів праці та процесів реформування у країні [1, с. 141].

Третім і більш досконалим підходом є спеціальні кредитні та фінансові рейтинги країн, що складаються спеціалізованими міжнародними агентствами. Кредитний рейтинг у сфері фінансів з'явився ще у першій половині XIX століття у США в період підвищення попиту на облігації залізничних компаній, для активного залученням приватного капіталу на фінансовий ринок, а сам процес присвоєння класичних рейтингів регіонам склався в Америці у період між Великою депресією та початком Другої світової війни, масове застосування рейтингів інвестиційної привабливості країн почалося відносно нещодавно [3], [2, с. 27]. Найвідомішими рейтинговими агентствами у світі є Moody's Investors Service, Standard & Poor's (S&P), Fitch Ratings. Для оцінки використовується розроблена шкала від AAA (дуже висока здатність своєчасно та повністю виконувати свої боргові зобов'язання) до D (дефолт за борговими зобов'язаннями), також проміжні значення (наприклад, B+, BB-). Окрім рейтингу надається прогноз його руху на найближчий час: позитивний (рейтинг може бути підвищено), негативний (можливе пониження), стабільний (зміна маловірогідна), розвивається (можливе як підвищення, так і зниження). Fitch додає п'яту категорію — несуттєвий, тобто складно прогнозувати. Окрім міжнародних застосовуються й національні рейтинги, в яких порівняння здійснюються між регіонами однієї держави, а до назви додаються індекси країни (наприклад, для Росії — ruAAA, для України — uaAAA) [2, с. 27-29].

За своєю суттю рейтинги — це сукупність незмінних показників, обраних рейтинговим агентством, що надають інтегровану оцінку певних складових інвестиційного клімату країни або регіону. Тобто рейтинги інвестиційної привабливості регіону виступають відносною оцінкою того, наскільки переконливі гарантії влади та держави в цілому щодо виконання взятих на себе зобов'язань, у тому числі по поверненню залучених прямих іноземних інвестицій [4]. Вони розраховуються щорічно, проте можуть переглядатися під дією різних чинників.

Фактори, що враховуються при оцінці інвестиційної привабливості багаточисельні, різноманітні та важко піддаються точному обліку. Окремі агентства укрупнено поділяють останні на дві підсистеми: інвестиційний потенціал, як сукупність наявних у регіоні факторів виробництва та сфер прикладення капіталу, та інвестиційний ризик, що закономірно випливає з першої підсистеми. Пропонується наступна укрупнена класифікація основних факторів інвестиційної привабливості регіону:

1. Макроекономічні (обсяг ВВП (абсолютне значення та на душу населення)) і його структура, облікова ставка, рівень інфляції, рівень безробіття та зайнятості, ступінь слідування принципам ринкової економіки, валютний курс, стан державного бюджету, державні витрати, стан платіжного балансу, розмір внутрішнього та зовнішнього боргів країни, розмір золотовалютних резервів, темп економічного зростання, рівень споживання, збереження та інвестування у країні, структура власності, частка прямих іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій тощо).

2. Фактори стану та розвитку фінансового ринку (капіталізація фондового ринку, склад інструментів, що використовуються на фондовій біржі, доступність короткострокових та довгострокових позик, умови банківського кредитування, стан валютного ринку).

3. Політичні (ступінь демократії, стабільність політичної ситуації у країні, рівень корупції, збереження правопорядку).

4. Правові (інвестиційне законодавство та його реалізація, визначеність прав власності та її недоторканність, схожість стандартів ведення та нормативного регулювання бізнесу, відповідність до міжнародних стандартів, податкове та митне законодавство, наявність податкових пільг та інших переваг для іноземних інвесторів, кількість поправок до законодавчої бази за звітний період, екологічне законодавство).

5. Інноваційні (використання інноваційних та ресурсозберігаючих технологій, патентна активність, частка відвантаженої інноваційної продукції у загальному обсязі, розвиток науки, інформаційних технологій, дослідницький потенціал, розмір державних витрат на дослідження та розробки, індекс розвитку людського потенціалу).

6. Демографічно-трудові (чисельність та щільність населення на території, якість трудових ресурсів, рівень освіти, природний приріст населення, рівень смертності, розмір середньої номінальної заробітної плати як вартість трудових ресурсів).

7. Природнокліматичні (клімат, наявність корисних копалин, запаси природних ресурсів, частка земель сільськогосподарського призначення у загальній площі, частка незабудованих земель, стан екології та інше).

8. Геополітичні (розташування щодо державних кордонів, до розвинених міст, транспортних артерій, наявність виходу до моря, приналежність до політичних блоків, міжнародних, регіональних організацій).

9. Інституціональні фактори (наявність організацій та механізмів контролю у ключових сферах функціонування країни, ефективність управління, середній час реєстрації юридичної особи).

У межах кожної групи питома вага окремих факторів не однакова. Наприклад, зростання валового національного продукту на 1% призводить до збільшення обсягу притоку прямих іноземних інвестицій у середньому на 10 млрд. доларів США, зниження рівня інфляції на 1% значно менше впливає на зазначений показник. Складність кількісного вираження усього різноманіття факторів доповнюється наявністю окрім об'єктивних факторів й суб'єктивних, що пов'язані з психологічними особливостями та індивідуальними перевагами інвесторів. Наприклад, американські інвестори переважно орієнтовані на отримання максимального поточного прибутку, що здатен гарантувати їм відповідні дивіденди, одночасно інвестори з Японії, Китаю, Кореї традиційно надають перевагу довгостроковим вкладенням коштів у стратегічно важливі галузі економіки [4].

Прогнози зміни рейтингу інвестиційної привабливості країни впливають на рух прямих іноземних інвестицій, на рішення внутрішніх інвесторів (Інститутів спільного інвестування, Пенсійних фондів, торгівців), тому країни намагаються сприяти підвищенню власного рейтингу, оскільки він є відображенням її розвитку, позиції на світовому ринку. Рейтинги окремих компаній, корпорацій, міст або іншої складової одиниці, як правило, не перевищують загальний рейтинг країни (винятками можуть стати лише корпорації, що мають гарантії від третьої сторони, наприклад, авторитетного банку США).

Досвід демонструє суттєвий вплив міжнародних рейтингів інвестиційної привабливості на світову економіку. Подібним негативним прикладом є події 2007-2008 років. Рейтингові агентства Standard & Poor's та Moody's Investors Service звинувачують у завищенні рейтингів іпотечних облігацій у 2007 році, що на думку Департаменту юстиції США стало причиною розвитку світової фінансової кризи 2008-2009 років. За результатами роботи спеціальної комісії по розслідуванням сенату США встановлено, що при наявності множини факторів, що свідчила про зниження стандартів кредитування та вірогідну кризу на іпотечному ринку (зростання долі іпотечних кредитів з високою долею ризику з 8 до 20% від загального обсягу, надання майже 90% кредитів з плаваючою відсотковою ставкою, збільшення долі субстандартних (subprime) кредитів), S&P та Moody's зберігали рейтинги похідних цінних паперів, забезпечених іпотечними заставами, на стабільно високому рівні. Зростання неплатежів за кредитами призвело до швидкого зниження рейтингів, що посилило паніку на фондовому ринку. Наслідки подібної помилки були важкими. Наприклад, державний пенсійний фонд США Calpers, що керує накопиченнями майже 173 млрд. дол., у 2006 році інвестував 1,3 млрд. дол. у три спеціалізовані інвестиційні фонди, що містили іпотечні облігації, та при цьому мали рейтинги ААА. Через кризу фонди не змогли розплатитися й втрати Calpers перевищили 1 млрд. дол. [5].

Іншим прикладом може слугувати зниження міжнародним рейтинговим агентством S&P рейтингу інвестиційної привабливості США з ААА до АА+ з негативним прогнозом у серпні 2011 року. Причинами слугували: досягнення співвідношення державного боргу США до ВВП майже 90%, що могло спричинити дефолт; подовження пільгових умов оподаткування при дефіциті держбюджету 1,299 трлн. дол. (8,7% ВВП). Пониження лише погіршило ситуацію: спровокувало зростання вартості запозичень (витрати на обслуговування державного боргу зросли на 100 млрд. дол. на рік (при тому, що у 2010 році боргові виплати склали 414 млрд. дол. або 2,7% від ВВП)), вже за тиждень індекс Dow Jones втратив 2,5 трлн. дол. на загальній капіталізації компаній та продовжив падіння до вересня того ж року [6]. Розпродажі акцій почалися, оскільки від рейтингу залежить максимальний обсяг лімітів інвестиції у певну країну в інвестиційних та пенсійних фондах.

Запобігти значних втрат США та падіння світових ринків допоміг той факт, що долар США є ключовою світовою резервною валютою, і більшість країн світу не змінила структуру золотовалютних резервів. Крім того, Штати є країною з мінімальним ризиком інвестування, тобто альтернативи з подібним рівнем ліквідності майже немає. Оскільки країни ЄС самі мають проблеми з бюджетами, то на ринку конкурентів для США немає. Якщо відмовитися від долару, то рухне вся світова економіка. Звісно, подібне зниження рейтингу не може похитнути американську економічну міць, проте це похитнуло довіру. Рейтинг досі залишається на заниженому рівні, змінюючи

лише прогноз з негативного на позитивний. Звідси відзначаються періодичні скандали недовіри до оцінки рейтингів, звинувачення у їх необ'єктивності, вимоги змінити методики розрахунку.

Одночасно, коли на початку 2012 року агентство Moody's поставила під сумнів рейтинг Aaa Великобританії, більшість учасників ринку не відреагувала на подію. Причиною перегляду оцінки стало посилення трьох груп ризиків: уповільнення економічного росту та наслідки різкого скорочення державних видатків, значне збільшення вартості державних позик через зростання інфляції, високої можливості виникнення кризи у банківській системі країни. Однак, фондові ринки більшості європейських країн зростали, що свідчить про початок зміни відношення до рейтингових оцінок, тобто сприйняття їх як відносно об'єктивної думки, а не достовірного факту [7].

Наростаючий сумнів недовіри до рейтингових агентств підтверджує й думка фахівців. Професор Інституту економіки Університету Санкт-Галлена Манфред Гертнер (Manfred Gaertner) наголошує у корисливих намірах, суб'єктивності агентств через їх приналежність до фінансового ринку. Допускається заниження рейтингу з метою отримання грошей. За дослідженнями того ж інституту, наприклад, не було виявлено вагомих причин для пониження рейтингів Ірландії, Португалії, Іспанії та навіть Греції протягом останніх кризових років [8].

Відповіддю Європи та розвинених країн світу на подібні помилки стало підготування ряду відповідних дій: планується створення європейської альтернативи американським рейтингам, європейська організація по цінним паперам та фінансовим ринкам (ESMA) обіцяє запровадити штрафні санкції та відзивати ліцензії за помилки у присвоєнні суверенних рейтингів [9].

В Україні на сьогоднішній день працюють три міжнародних агентства, які є признаними Національною комісією по цінним паперам та фондовому ринку: Standard & Poor's, Moody's Investors Service, Fitch Ratings. Також рішенням НКЦПФР №2314 від 27.12.2007 були затверджені рівні рейтингових оцінок, що застосовуються агентствами при визначенні рейтингів всередині країни [3]. Національна рейтингова шкала дозволяє ширше включати та краще диференціювати українських позичальників та емітентів між собою за умов низького суверенного рівня неінвестиційної категорії. За подібною шкалою рейтинг AAA надається емітенту або регіону з найкращими характеристиками, інші оцінки визначаються відносно нього.

Окрім міжнародних у країні працює ряд національних рейтингових агентств: «Кредит-рейтинг», «IBI-Rating», «Українське кредитно-рейтингове агентство» (UCRA), «Незалежне Рейтингове Агентство» та інші.

Складність оцінки інвестиційної привабливості регіонів України полягає у наявності диспропорцій у економічному, соціальному, інфраструктурному розвитку, у природних та геополітичних умовах, диспропорція у розвитку кадрового, ресурсного, науково-технічного потенціалу, різному рівні фінансової підтримки великомасштабних та суспільно важливих проектів [10].

Серед основних факторів, що понижують рейтинг країни можна зазначити: зростаючий державний борг, політична нестабільність, залежність від імпорту енергоносіїв та зовнішніх позик, як наслідок, проблеми у банківській системі. Через ці причини у липні 2013 року згідно оцінкам S&P Україна посіла 7 місце у списку найбільш ризикованих країн для інвестування (на рівні Аргентини, Кіпру, Греції, Єгипту, Пакистану, Лівану), тобто збільшили вірогідність дефолту з 34,8% до 44% [11].

У вересні поточного року агентство Moody's знизило суверенний рейтинг країни з B3 до Caa1, що призвело до різкого падіння цін на українські єврооблігації, рейтинг яких також понизився. Причинами стали: погіршення зовнішньої ліквідності країни, відсутність угоди з Міжнародним валютним фондом та погіршення відносин з Росією перед плановим підписанням угоди про асоціацію з Європейським союзом [12]. Слідом за цим агентства Fitch, S&P у листопаді знизили суверенний рейтинг країни з B до B-. Події грудня, внутрішнє протистояння та невизначеність у зовнішній політиці, лише погіршують обставини. Як наслідок, рейтингові агентства втрачають віру у можливість України залучити зовнішнє фінансування та тримають низький рейтинг. Так, 20 грудня поточного року S&P підтвердило рейтинг Києва B- з негативним прогнозом. Позитивні фактори (роль міста як адміністративного та економічного центру країни, достатньо диверсифікована економіка з високим рівнем добробуту, що у декілька разів перевищує середній показник по країні) суттєво перекриті негативними. Серед останніх: високі ризики рефінансування через «волатильну та недофінансовану» українську систему міжбюджетних відносин, обмежену можливість управління джерелами доходів та видатків; суттєва обмеженість внутрішніх джерел ліквідності Києва; слабкі показники бюджету; низька якість управління (невисокий рівень політичної стійкості); значне боргове навантаження, звідси валютні ризики [13].

Подальший негативний прогноз базується на допущеннях про зниження резервів через складну схему виплати зовнішніх боргів до 2014 року та складнощів через залучення позикових коштів з міжнародного ринку капіталу. Критика цих песимістичних прогнозів ґрунтується на факті сприйняття за основу оцінки американської моделі, що не є адекватним по відношенню до України.

ВИСНОВКИ

Згідно з результатами проведеної роботи на сьогоднішній день міжнародні рейтинги інвестиційної привабливості країн активно впливають на світову економіку, відображаючи відносний ризик інвестування у різні країни. Фактори, що враховуються при формуванні даної оцінки є чисельними та важко піддаються класифікації, однак основними з них є макроекономічні, фінансові, політичні.

З метою запобігання негативного впливу від неточного або невірного встановлення рейтингу пропонується змінити методику оцінки національних шкал за принципом встановлення ключових критеріїв (найбільш вагомих факторів) для певного регіону світу, що допоможе у більшому ступені враховувати особливості об'єкту, що розглядається. Наприклад, для України робити акцент на політичну стабільність, законодавчий фактор й стан державного бюджету. При виділенні подібних критеріїв можливе використання запропонованої класифікації факторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Сафиуллин А.Р. Инвестиционная привлекательность территории как фактор ее конкурентоспособности / Азат Рашитович Сафиуллин // Экономические стратеги. — 2009. — №8. — С. 140–149.

2. Панасейкина В.С. Оценка инвестиционной привлекательности территориальных образований: основные концепции / В.С. Панасейкина // Общество: политика, экономика, право. — 2010. — №2. — С. 27–32.

3. Світова практика використання рейтингів // Рейтингове агентство «IBI-Rating». — 2013. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ibi.com.ua/ua/o-rejtingovanii-mirovaya-praktika-ispolzovaniya-rejtingov/.

4. Что мы знаем о Moody's и международных рейтинговых агентствах // Информационно-аналитический сайт «SPRINTinvest.RU». — 2013. —[Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://sprintinvest.ru/teoriya-investirovaniya/chto-myi-znaem-o-moody-s-i-mezhdunarodnyih-reytingovyih-agentstvah#ixzz2nWzB9Tgf.

5. Информационный сайт «delo.ua». — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://delo.ua/

6. США опустили в 1917 год // Информационный сайт «газета.ru». — 2011. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.gazeta.ru/financial/2011/08/06/3724833.shtml.

7. Снижение рейтингов Moody's подчеркнуло утрату агентствами влияния // Информационный сайт «forextimes». — 2012. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.forextimes.ru/biznes-novosti/snizhenie-rejtingov-moodys-podcherknulo-utratu-agentstvami-vliyaniya.

8. Рейтингові агенції з корисливих міркувань занижують кредитні рейтинги — експерт // Офіційний сайт телеканалу «БТБ». — 2013. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://btb.tv/uk/news/543-reytingovi-agentsiyi-z-korislivikh-mirkuvan-zanizhuyut-kreditni-reytingi-ekspert.

9. ЕС пригрозил рейтинговым агентствам санкциями // Информационный сайт «Комментарии». — 2013. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://comments.ua/world/439745-ec-prigrozil-reytingovim-agentstvam.html.

10. Васильева Т.А. Научно-методические подходы к оценке инвестиционной привлекательности регионов Украины / Т.А. Васильева, Л.Л. Гриценко, Н.В. Винниченко // Механізм регулювання економіки. — 2005. — №3. — С. 199–205.

11. S&P: Украина ухудшила позиции в списке наиболее рискованных стран для инвестирования // Информационный сайт «УНИАН. Экономика». — 2013. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://economics.unian.net/rus/news/173056-sp-ukraina-uhudshila-pozitsii-v-spiske-naibolee-riskovannyih-stran-dlya-investirovaniya.html.

12. Удар рейтингом // Информационный сайт «Коммерсантъ. Украина». — 2013. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.kommersant.ua/doc/2324634.

13. S&P подтвердил рейтинг Киева B- // Информационный сайт «UBR». — 2013. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://ubr.ua/finances/macroeconomics-ukraine/sp-podtverdil-reiting-kieva-v-271048.

Стаття надійшла до редакції 30 листопада 2013 року

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ

УДК 338.42

Кондратенко Н.О.,
д.е.н., профессор, ХНУМГ імені О.М. Бекетова
Лук'янченкова В.Є.,
старший викладач, ХНУМГ імені О.М. Бекетова

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ РЕГІОНУ

Розглянуто теоретичні питання стимулювання інноваційної діяльності підприємств будівельної галузі та виділення основних інструментів стимулювання інноваційної діяльності регіонів. Визначено, що сфера будівництва для регіонів та регіонального розвитку є дуже актуальною, оскільки від її розвитку залежить багато життєво утворюючих чинників. Доведено, що стимулювання інноваційної діяльності на підприємствах будівельної галузі регіону можна розглядати як універсальний рецепт успішної взаємодії органів влади регіонального рівня управління, бізнес-структур та наукової спільноті.

Ключові слова: стимулювання, інноваційна діяльність, будівельна галузь, підприємство, регіон, активність, ефективність.

ВСТУП

Усвідомлення державою ролі інновацій в стійкому економічному зростанні додало певний динамізм політиці в даній сфері, підтримка якої кілька років тому увійшла в число національних пріоритетів. До фундаментальних факторів, що визначає ступінь інноваційної активності підприємств, відносяться масштаб бізнесу, фінансове становище, галузева приналежність, рівень конкуренції на товарних ринках. Сценарії розвитку національних інноваційних систем для різних країн мають відмінні риси. Базовими умовами успішності цих сценаріїв є державна підтримка конкретних інноваційних програм, концепцій, інститутів стимулювання та розвитку інновацій. Політика України в галузі інновацій, навіть на сучасному етапі, відноситься до традиційної, оскільки досягнення якості товарів і послуг світового рівня стикається з подоланням проблем техніко-технологічної відсталості української економіки.

Теоретичні та практичні проблеми стимулювання інноваційної діяльності в різних галузях економіки, в тому числі у будівництві, знайшли відображення у наукових працях закордонних та вітчизняних вчених-економістів, зокрема: Сороки Л.Г., Серьогіна Н.В., Драгана І.В., Гамидової Г.С., Варнавського В.Г., Колосової В.П., Коливанова В.Ю., Гасанова М.К., Гранберга А.Г. та інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статі є розгляд теоретичних питань стимулювання інноваційної діяльності підприємств будівельної галузі та виділення основних інструментів стимулювання інноваційної діяльності регіонів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Соціально-економічний розвиток регіонів України істотно розрізняється. До основних факторів, які визначають стан регіону відносяться територіальні та природно-кліматичні умови, наявність ресурсів та ступень їх використання. Другу групу факторів складають застосовувані у господарської діяльності передова техніка та сучасні технології, рівень підготовки персоналу і т. ін. [1].

Кожний регіон при плануванні у цілому власного соціально-економічного розвитку повинен планувати і розвиток будівельної галузі, як однієї з провідних та системоутворюючих галузей національної економіки. У рішенні завдань забезпечення виживання та сталого розвитку керівництву підприємств будівельної галузі необхідно стимулювати інноваційну діяльність, так як саме інновації забезпечують безперервне оновлення технічної та технологічної бази виробництва, освоєння і випуск конкурентоспроможної будівельної продукції. Науковці зосереджують свою увагу на подоланні цих проблем [2], однак і нині ще залишаються актуальними питання стимулювання інноваційної діяльності в різних галузях економіки.

Для будівельного комплексу України характерно низька активність інноваційного супроводження виробничих та управлінських процесів. Але сучасні системи існуючого менеджменту будівельних підприємств роблять певні кроки для визначення інструментарію підвищення ефективності реалізації інноваційних процесів. Рівень інноваційного розвитку будівельної галузі для економіки регіонів України мають дуже важливе значення. Будівельний комплекс України на сьогоднішній день складає 10% усієї економіки країни [3]. Сфера будівництва для регіонів та регіо-

нального розвитку є дуже актуальною, оскільки від її розвитку залежить багато життєво утворюючих чинників:

• забезпеченість населення регіонів житлом, медичними закладами, закладами освіти і науки, культури;

• забезпеченість об'єктами виробничого та торгівельного призначення;

• організація та проведення загально будівельних та спеціалізованих робіт щодо реконструкції підприємств, житлового будівництва, об'єктів побутово-культурного призначення;

• своєчасне введення в дію перелічених об'єктів.

Аналіз стану інноваційної активності господарюючих суб'єктів України свідчить про те, що на сьогоднішній день українська економіка помітно поступається не лише провідним індустріальним країнам, але й більшості держав Центральної та Східної Європи за багатьма показниками інноваційного розвитку. У цьому зв'язку обґрунтованою необхідністю є вдосконалення пропозицій про стимулювання діяльності інноваційно-активних господарюючих суб'єктів, які хочуть вкласти кошти в розвиток виробничого потенціалу. Відомо, що в даний час на частку сучасних технологій і продукції, обладнання в розвинених країнах припадає понад 70% приросту ВВП.

Інновації — це нововведення, доведені до стадії комерційного використання і пропозиції на ринку у вигляді нового продукту. Справжня новизна продукту завжди пов'язана з ростом економічного ефекту від його використання [3].

Новизна може бути «відносною», «абсолютною» і «приватною».

Абсолютна новизна характеризується відсутністю аналогів даного нововведення; відносна — це нововведення, яке вже застосовувалося на інших підприємствах, але вперше здійснюється на даному підприємстві; приватна новизна має на увазі оновлення елемента виробу.

Інноваційна діяльність — це процес спрямований на розробку інновацій, реалізацію результатів закінчених наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень у новий чи удосконалений продукт, реалізований на ринку, у новий чи удосконалений технологічний процес, використовуваний у діяльності, а також пов'язані з цим додаткові наукові дослідження і розробки.

До того ж, інноваційна діяльність — це практичне використання інноваційно-наукового та інтелектуального потенціалу в масовому виробництві з метою отримання нового продукту, який задовольняє споживчий попит у конкурентоспроможних товарах і послугах. Важливою характеристикою цієї діяльності є інноваційна активність — цілеспрямована підтримка високої сприйнятливості персоналу підприємства до нововведень за допомогою цілеспрямованих структур та методів керування. Сама інноваційна діяльність характеризується прискоренням темпів створення нововведень, їх дифузії, що сприяє поглибленню і розширенню структурних зрушень в економіці, збільшення розмірів ринку та задоволення існуючих і виникаючих потреб [4] .

Специфіка, яка склалася в даний час щодо стимулювання інноваційної діяльності полягає в тому, що в Україні є значні фундаментальні та технологічні розробки, унікальна науково-виробнича база. Водночас вкрай слабка орієнтація існуючого інноваційного потенціалу на реалізацію наукових досягнень у виробництві та інших сферах діяльності гальмує ці процеси. Крім цього, інноваційна діяльність в Україні не має чіткої концепції розвитку. Основною правовою базою на державному рівні, регулюючої інноваційний процес, в даний час є законодавство в області інтелектуальної власності. При цьому питання стимулювання інноваційної діяльності та підтримки інноваційного бізнесу мають фрагментарний, не до кінця опрацьований характер. Необхідно не тільки формування прогресивного технологічного укладу, а й використання всього арсеналу інструментів прямого і непрямого державного регулювання для інвестування інноваційної діяльності.

На думку авторів, система стимулювання інновацій повинна сприяти вирішенню двоєдиного завдання держави в галузі економіки: загальної активізації застосування інновацій, забезпечення структурної перебудови і підвищення конкурентоспроможності реальних секторів економіки. Головне, що слід винести з досвіду країн з ринковою економікою, полягає в наступному: висока інноваційна активність економіки забезпечується провідною роллю держави на науково-технічній ринку, у визначенні національних пріоритетів і активним впливом держави на процес інноваційного розвитку через систему економічного стимулювання.

На наш погляд, новацією можна вважати не тільки оформлений результат фундаментальних або прикладних досліджень, а й досягнення передового досвіду, що дозволяють використовувати в різному поєднанні вже відомі новації. Тому до складу інновацій на практиці включаються: передові методи управління і прийоми, технічно досконалі засоби і предмети праці, технологічні процеси, які стали застосовуватися в результаті їх раціоналізації та використання передового досвіду.

На думку авторів слід вважати, що не всяке використання новацій можна вважати інноваційною діяльністю, а тільки таке, яке впливає на ресурсозбереження та підвищення економічної ефективності, пов'язане з інтенсифікацією виробництва.

Під інтенсифікацією розуміється процес розвитку виробництв на основі досягнень науково-технічного прогресу і застосування інноваційних засобів виробництва, більш досконалих форм організації праці та технологій, що дозволяють забезпечувати економію всіх видів ресурсів у розрахунку на одиницю продукції [5]. Результати дослідження дозволили виявити види інновацій та класифікувати їх за ознаками впливу на інтенсифікацію виробництва (рис. 1).

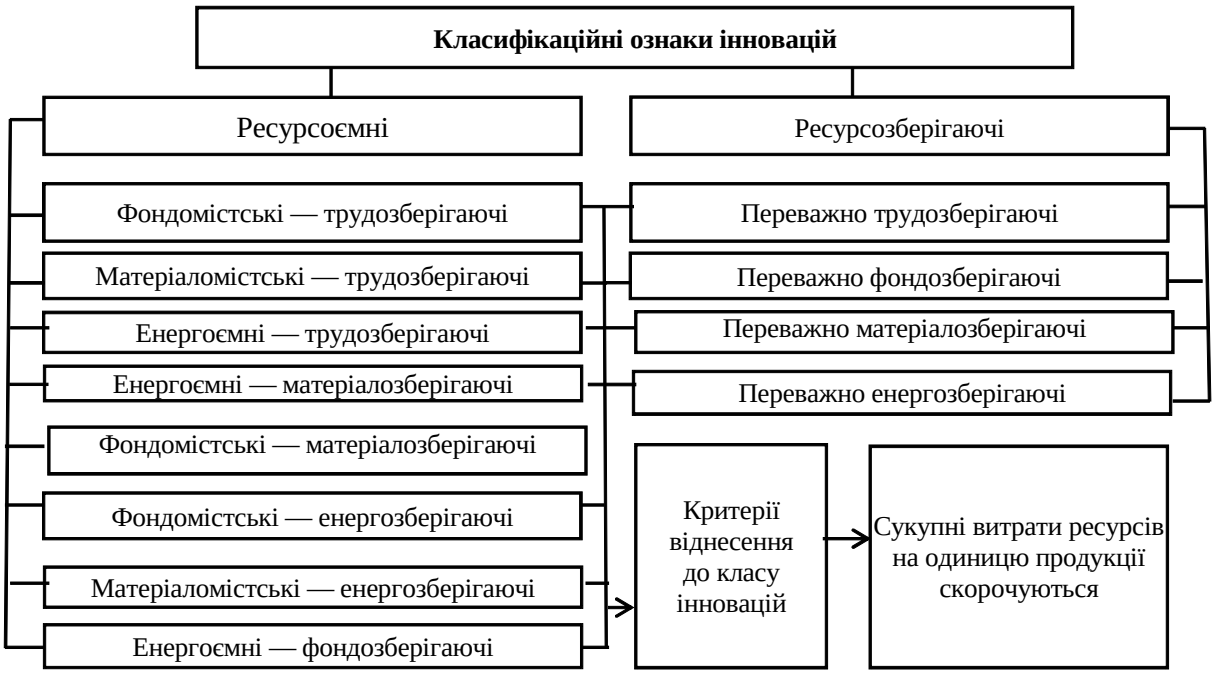

Рис. 1. Класифікація інновацій за критерієм інтенсифікації виробництва (Розроблено авторами на основі [6])

Будівельна галузь України сьогодні є спроможною і готовою здійснювати ефективну інноваційну діяльність. Під спроможністю підприємств будівництва слід розуміти достатність рівня розвитку потенціалу і наявних ресурсів галузі та підприємств для ефективної інноваційної діяльності. Але в будівництві недостатньо застосовують можливі перш за все організаційні форми інноваційної діяльності (табл. 1).

Розвиток інноваційної діяльності на будівельному підприємстві пов'язано з безперервним вдосконаленням засобів і предметів праці, сучасних методів і систем управління, з активним впровадженням у виробництво досягнень науки, техніки і передової практики. Постійне оновлення технологій робить інноваційну діяльність основною умовою стабільної роботи підприємства в умовах конкуренції.

Досить очевидним є тій факт, що джерелом еволюційних інновацій служать науково-дослідна і дослідно-конструкторська діяльність (розробки та впровадження винаходів), які необхідно постійно вдосконалювати. Звідси випливає, що будівельним підприємствам необхідно навчитися оперативно реагувати на зміну потреб, але ця стратегія зможе забезпечити йому тільки тимчасову перевагу, оскільки буде дуже скоро використана конкурентами. Інноваційне налаштоване керівництво будівельних підприємств має передбачати побажання споживачів, бачити контури майбутнього ринку. Саме таким чином вони повинні створювати будівельну продукцію, у яких деякий час не буде конкурентів [7].

Нами визначено вплив інноваційної діяльності будівельної галузі на регіональний розвиток. Проведені дослідження дають підстави припустити, що інноваційна діяльність тісним чином пов'язана з творчою діяльністю персоналу, який повинен бути оптимальним чином мотивований на досягнення результату, пов'язаного з постійним оновленням виробництва на підприємстві. Тому

Таблиця 1. Організаційні форми інноваційної діяльності в будівництві *

Організації	Характеристика
Державні науково-технічні центри	Проведення фундаментальних та прикладних досліджень в сфері будівництва з експериментальною перевіркою та оформленням патентів
Технопарк	Комплекс самостійних організацій з науково-виробничого циклу створення нового (НДІ, ВНЗ, будівельні підприємства)
Спеціалізовані підрозділи підприємств, фірм	Створюються на великих будівельних підприємствах та фірмах, які виробляють наукоємну продукцію
Відділення нової продукції	Самостійні підрозділи, які координують інноваційну діяльність на будівельному підприємстві, узгоджують цілі та напрями технічного розвитку виробництва
Відділи НДДКР	Здійснення пошуку і розробки нових перспективних ідей, доведення їх до стадії освоєння
Венчурні фірми (ризик-менеджмент)	Спеціально створене підприємство для реалізації інноваційного проекту, пов'язане зі значним ризиком
Тимчасові науково-технічні колективи	Створюються для розробки конкретної науково-технічної проблеми на певний період
Бізнес-інкубатори	Організація створена місцевими органами влади або великими компаніями з метою «вирощування» нових підприємств, видів бізнесу

* Складено авторами

виникає об'єктивна необхідність у розробці ефективного механізму стимулювання персоналу до інноваційної діяльності.

Стимулювання інноваційної діяльності можна забезпечити через механізм впливу, що включає сукупність форм і методів стимулювання персоналу, які базуються на розвитку майново — трудових відносин, що складаються на підприємстві. Аналіз наукових досліджень показав, що методи впливу на персонал залежать, насамперед, від досягнення цілей, які ставить вище керівництво виходячи з інтересів власників з урахуванням ступеня впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на діяльність підприємства. Ці фактори, з точки зору впливу на персонал, можуть бути короткостроковими і довгостроковими. Методи стимулювання повинні враховувати також характер і рівень розвитку майново — трудових відносин на підприємстві, а також способи впливу на персонал в залежності від об'єкта мотивації, кар'єрної спрямованості і методів винагороди [8] .

Доведено, що регіональна інноваційна політика реалізується у вигляді заходів регіональної підтримки, формування сприятливого інноваційного клімату, підвищення інноваційної активності та інноваційної сприйнятливості регіонів. У сучасних умовах завданням першорядної важливості є збереження та подальше посилення інноваційно-промислового потенціалу регіону, підвищення ступеня його впливу на економічну ефективність виробництва. Без цього недосяжно забезпечення стійкості регіонального розвитку.

Встановлено, що в якості основних інструментів стимулювання інноваційної діяльності регіонів в даний час використаються наступні механізми:

- механізм створення, спрямований на формування нових підприємств, структурних підрозділів або одиниць, покликаних здійснювати інноваційну діяльність;
- механізм поглинання великими підприємствами невеликих інноваційних підприємств, діяльність яких входить до кола інтересів цього підприємства;
- механізм інноваційної інтеграції, що полягає у встановленні тісних зв'язків великого підприємства і малих інноваційних підприємств, заснованих на створенні довгострокових договірних відносин;
- механізми розробки і впровадження, спрямовані на генерацію нових ідей, технічних рішень, створення новацій;
- механізми фінансування і стимулювання, що визначають способи формування фінансових ресурсів регіонів і підвищення їх зацікавленості у впровадженні інновацій;
- механізм технологічного трансферту, що передбачає передачу технологій, розроблених в державному секторі в підприємницький сектор;

• механізм інтелектуальної власності, що передбачає дотримання вимог забезпечення отримання технологічної ренти інноватором, низьковитратних процесів патентування і можливість отримання пільгового кредиту для його проведення, отримання підтримки державних структур при покупці ліцензій для організації виробництва нових продуктів і технологій.

Таким чином економічне зростання регіону досягається шляхом якісного вдосконалення усієї системи продуктивних сил, насамперед речових і особистих факторів виробництва для збільшення масштабів випуску продукції. До інтенсивних факторів економічного зростання відносять:

• прискорення науково-технічного прогресу (запровадження нової техніки, технологій шляхом оновлення основних фондів і т.д.);

• підвищення кваліфікації робітників;

• поліпшення використання основних та обігових коштів;

• підвищення ефективності господарської діяльності за рахунок кращої її організації [9].

ВИСНОВКИ

Таким чином, стимулювання інноваційної діяльності на підприємствах будівельної галузі регіону можна розглядати як універсальний рецепт успішної взаємодії органів влади регіонального рівня управління, бізнес-структур та наукової спільноті. Для того, щоб дана співпраця завжди було взаємовигідною та результативною необхідно забезпечити ефективне використання інноваційного ресурсу регіону за умови взаємної зацікавленості всіх сторін, які приймають участь у інноваційному процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Буркинський Б.В. Інноваційна стратегія у соціально-економічному розвитку регіону / Б.В. Буркинський, Є.В. Лазарєва; НАН України; Інститут проблеми ринку та економіко-екологічних досліджень. — О.: ІПРЕЕДНАН України, 2007. — 140 с.

2. Інноваційна діяльність в Україні: монографія / [А.М. Гуржій, Ю.В. Каракай, З.О. Петренко та ін.]. — К.: УкрІНТЕІ, 2007. — 144 с.

3. Шевченко А.В. Формування організаційно-економічного механізму управління інноваційною діяльністю підприємства: монографія / А.В. Шевченко. — К.: НАУ, 2007. — 143 с.

4. Воронецкий Л.И. Управление интеллектуальной собственностью и инновационная экономика / Л.И. Воронецкий // Научно-инновационная политика в регионах Беларуси: Н 34 Материалы республиканской научно-практической конференции (Гродно, 19-20 октября 2005 г.). — Мн.: ГУ «БелИСА», 2006. — 100 с.

5. Дагаев А. Рычаги инновационного роста / А. Дагаев // Проблемы теории и практики управления. — М. — 2005. — №5. — С. 55.

6. Иванов Н. Инновационная сфера: Итоги столетия / Н. Иванов // Мировая экономика и международные отношения. — 2001. — №8. — 25 с.

7. Ситник В.П. Завдання наукових установ УААН щодо організації наукового менеджменту у сфері інтелектуальної власності та маркетингу інновацій / В.П. Ситник // Економіка АПК. — 2005. — № 8. — С. 3-9.

8. Серьогіна Н.В. Концесійна діяльність у стратегіях розвитку будівництва / Н.В. Серьогіна, Н.А. Петриненко / Вісник соціально-економічних досліджень. — Вип. 21. — О.: ОДЕУ, 2005. — С. 241-245.

9. Чернюк Л.Г. Економіка та розвиток регіонів (областей) України: навч. посіб. / Л.Г. Чернюк, Д.В. Клиновий. — К.: ЦУЛ, 2002. — 644 с.

Стаття надійшла до редакції 26 листопада 2013 року

УДК 338.48/49

Вершицкий А.В.,
к.э.н., доцент, ТНУ им. В.И. Вернадского

СОСТОЯНИЕ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ИНФРАСТРУКТУРЫ ТУРИЗМА

В статье рассмотрены состояние и направления развития инфраструктуры туризма, проведен анализ изменений индекса конкурентоспособности туризма и путешествий Украины, выделенных стран Черноморского бассейна и других близлежащих стран, ориентированных на туризм. Обоснована необходимость разработки и процедура построения инструментария интегральных индексов оценки уровня развития туристской деятельности и сравнительного анализа (рейтинга).

Ключевые слова: туризм, инфраструктура, конкурентоспособность, туристский продукт, развитие, ресурсы.

ВВЕДЕНИЕ

В современных условиях, с усилением конкуренции на туристском рынке, актуальным является развития инфраструктуры туризма для повышения конкурентоспособности туристских регионов, дестинаций, предприятий. Для обеспечения развития туризма в регионах необходимо эффективное управление развитием туристской инфраструктуры, улучшение ее количественных и качественных характеристик [1, 2]. Это требует выявления основных тенденций, характеристик и показателей развития инфраструктуры, а также их сопоставления стратегическим целям.

В соответствии со Стратегией экономического и социального развития Автономной Республики Крым на 2011–2020 гг., стратегической целью развития АР Крым «является достижение устойчивого роста уровня и качества жизни крымчан на основе сбалансированной социально-экономической системы инновационного типа, гарантирующей экологическую безопасность, динамичное развитие экономики и реализацию стратегических интересов Украины в Черноморском регионе» [3]. По мнению отечественных и зарубежных учёных, период перехода к устойчивому развитию характеризуется «изменением философии производства туристского продукта, мировоззренческим фундаментом которой являются ценности и критерии гуманистичности и экологичности, обеспечение на этой основе устойчивого и равновесного экономического развития предприятий туристской сферы» [1].

Вопросы развития инфраструктуры туризма на различных уровнях исследованы в работах отечественных и зарубежных авторов: Александровой А.Ю. [4], Кабушкина Н.И. [5], Квартальнова В.А. [6], Ткаченко Т.И. [1] и др. Однако, актуальность и недостаточная исследованность комплексного развития и управления инфраструктурой туризма требуют специального изучения, определения показателей и критериев оценки, состояния и тенденций развития инфраструктуры туризма.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧИ

Целью статьи является определение показателей, характеризующих состояние и тенденции развития инфраструктуры туризма.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Современные условия, происходящие трансформации туристского рынка требуют анализа и определения направлений развития инфраструктуры туризма в широком смысле для обеспечения устойчивого развития.

Происходящие изменения на туристском рынке характеризуются индивидуализацией потребностей, расширением спроса, диверсификацией предложения, формированием дифференцированного туризма в условиях безопасной окружающей среды и качественного сервиса [1, с. 17].

Во время путешествия туристами потребляются различные услуги: общие, специфические туристские и сопутствующие. Отнесение какого-либо продукта или услуги к определенной группе, зависит «от того, кто, когда, где и зачем его приобретает» [4]. В качестве критерия отнесения продуктов к определенной группе, Всемирная туристская организация (UNWTO) рекомендует использовать долю поступлений, возникающих исключительно в связи с туристским движением [1].

Производство туристского продукта требует определенных ресурсов и условий. Александрова А.Ю. выделяет три основные категории производственных ресурсов, или факторов производства: природные и культурно-исторические, людские, капитальные [4]. Дж. Криппендорф рассматривает 4 группы составляющих туристский продукт: природные факторы (климат, географическое положение, топография, флора и фауна и др.), факторы, связанные с особенностями мест-

ного населения (гостеприимство, культура, язык, менталитет, фольклор), наличие единой инфраструктуры (транспорт и коммуникации, энерго- и водоснабжение), туристское оборудование (средства размещения, наличие мест досуга, торговля сувенирами и т.п.) [1, с. 222]. Аналогичную классификацию, состоящую из четырех элементов рассматривают Квартальнов В.А. (природные ресурсы, инфраструктура, культурные ресурсы гостеприимства, материально-техническая база туризма) [6, с. 183] и Кабушкин Н.И. (природные особенности страны, общая инфраструктура, социально-культурные факторы, туристская инфраструктура) [5, с. 23]. Одна из наиболее полных классификаций, используемая UNWTO состоит из 7 групп: природные богатства, энергетические богатства, человеческий фактор (рассматривается в соответствии с демографическими данными, условиями жизни, привычками и склонностями населения в отношении туристских услуг, а также — данные о различных аспектах культуры), институциональные, политические, юридические и административные аспекты, социальные аспекты (социальная структура государства, участие населения в управлении государством, соотношение между рабочим временем и временем отдыха, наличие оплачиваемого отпуска, уровень и традиции сферы образования, здравоохранения, отдыха), инфраструктура сферы отдыха и досуга (транспорт и оборудование, различные блага и услуги), экономическая и финансовая деятельность [1, с. 222].

В текущем году опубликованы результаты пятого исследования Всемирного экономического форума по конкурентоспособности стран в сфере туризма и путешествий [7]. Страны — лидеры по конкурентоспособности в 2013 г.: Швейцария (сводный индекс туристской конкурентоспособности составил 5,66 балла), Германия (5,39 балла), Австрия (5,39 балла), Испания (5,38 балла), Великобритания (5,38 балла). Среди стран СНГ и соседних государств Эстония занимает 30-е место (4,82 балла); Польша — 42-е место (4,47 балла); Латвия — 48-е место (4,43 баллов); Литва — 49-е место (4,39 балла); Российская Федерация — 63-е место (4,16 балла); Грузия — 66-е место (4,10 балла); Украина — 76-е место (3,98 балла); Азербайджан — 78-е место (3,97 балла); Армения — 79-е место (3,96 балла); Казахстан — 88-е место (3,82 балла); Молдова — 102-е место (3,60 балла); Кыргызстан — 111-е место (3,45 балла) и Таджикистан — 114-е место (3,41 балла) [7]. На рис. 1 представлена динамика изменения значения индекса конкурентоспособности путешествий и туризма Украины в период с 2007 по 2013 гг. Индекс конкурентоспособности снижался во время кризиса 2008 г. и в 2011 г., но имеет тенденцию к росту.

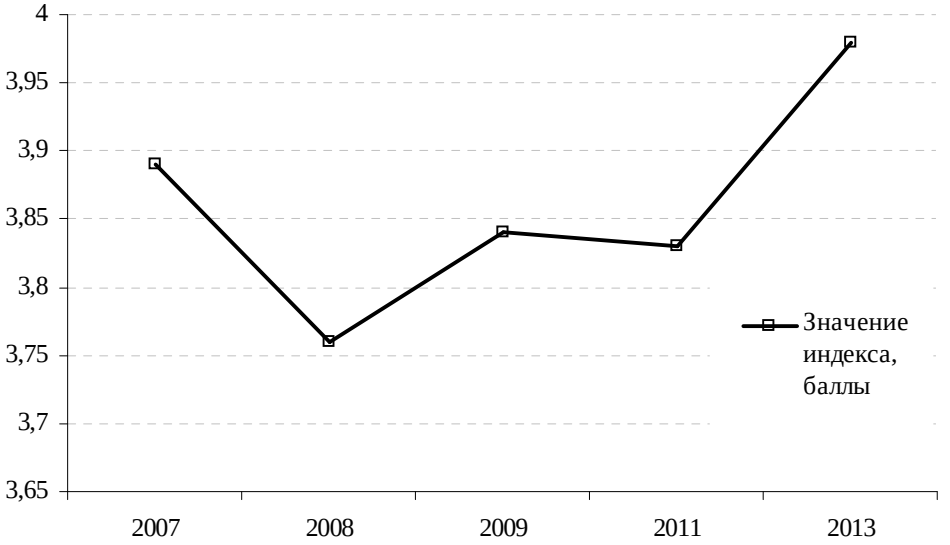

Рис. 1. Изменения индекса конкурентоспособности туризма и путешествий Украины (Составлено автором на основании [7-11])

Для определения конкурентоспособности государств применяется специальная система оценивания, состоящая из трех субиндексов, 14 групп (табл. 1) и множества факторов, количество которых частично изменяется по мере совершенствования методики (в 2013 г. — 78 факторов).

Интерес представляет сравнение рейтинга Украины с выделенными странами Черноморского бассейна и другими близлежащими странами, ориентированными на туризм (рис. 2).

Выделяются три кластера: 1) Греция; 2) Турция и Болгария; 3) Украина, Грузия и Румыния. За рассматриваемый период (2007-2013 гг.) существенно улучшились позиции Румынии (на 8 позиций), Турции (на 6 позиций), Болгарии (на 4 позиции), существенно ухудшились позиции Греции (на 8 позиций). Рассмотрим динамику позиций стран по трем субиндексам (рис. 3-5).

Таблица 1. Динамика индекса конкурентоспособности туризма и путешествий в глобальном рейтинге в 2007-2013 гг. *

Показатель	2007		2008		2009		2011		2013	
	Позиция	Индекс	Позиция	Индекс	Позиция	Индекс	Позиция	Индекс	Позиция	Индекс
Сводный показатель	**78**	**3,89**	**77**	**3,76**	**77**	**3,84**	**85**	**3,83**	**76**	**3,98**
1. Регуляторная структура	**76**	**4,01**	**59**	**4,53**	**62**	**4,66**	**64**	**4,63**	**60**	4,7
Государственная политика и регулирование	88	3,99	100	3,72	104	3,80	107	3,78	114	3,9
Устойчивость окружающей среды	109	3,04	83	4,23	79	4,31	88	4,24	92	4,3
Уровень безопасности	73	4,23	93	4,53	86	4,74	82	4,54	77	4,7
Уровень охраны здоровья и гигиены	39	5,55	17	6,40	18	6,44	17	6,51	8	6,6
Приоритетность туризма и путешествий	90	3,25	96	3,76	87	4,03	101	4,06	84	4,2
2. Деловое окружение и инфраструктура	**73**	**3,21**	**78**	**3,24**	**72**	**3,37**	**76**	**3,53**	**71**	3,6
Инфраструктура авиатранспорта	87	2,56	98	2,44	94	2,57	93	2,60	78	2,8
Инфраструктура наземного транспорта	67	3,39	84	3,24	72	3,32	74	3,41	73	3,5
Инфраструктура туризма	75	2,66	62	3,54	55	3,71	53	4,43	50	4,6
Инфраструктура информационно-коммуникационных технологий	64	2,56	52	3,06	51	3,37	68	3,25	70	3,1
Ценовая конкурентоспособность индустрии туризма и путешествий	37	4,89	115	3,94	116	3,88	119	3,95	110	4,0
3. Человеческие, культурные и природные ресурсы	**89**	**4,45**	**100**	**3,51**	**103**	**3,50**	**118**	**3,33**	**99**	3,6
Человеческие ресурсы	73	5,00	80	4,87	68	5,07	68	4,88	65	4,9
Уровень гостеприимства	46	5,21	62	4,83	66	4,74	117	4,23	101	4,3
Природные ресурсы	118[1]	3,12	104	2,39	112	2,40	119	2,31	102	3,0
Культурные ресурсы	118[1]	3,12	84	1,95	88	7,79	86	1,90	80	2,1

[1] Рассчитывался суммарный показатель
* Рассчитано автором

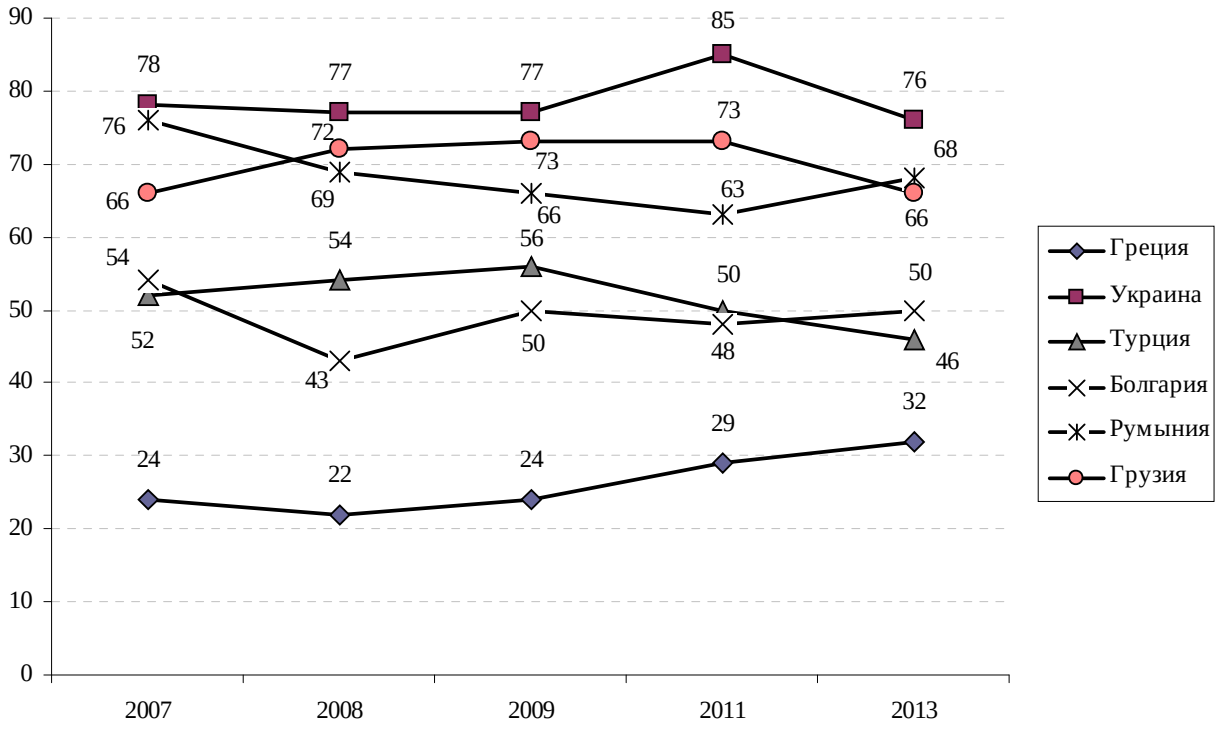

Рис. 2. Динамика позиций стран в рейтинге конкурентоспособности путешествий и туризма в 2007-2013 гг. (Построено автором)

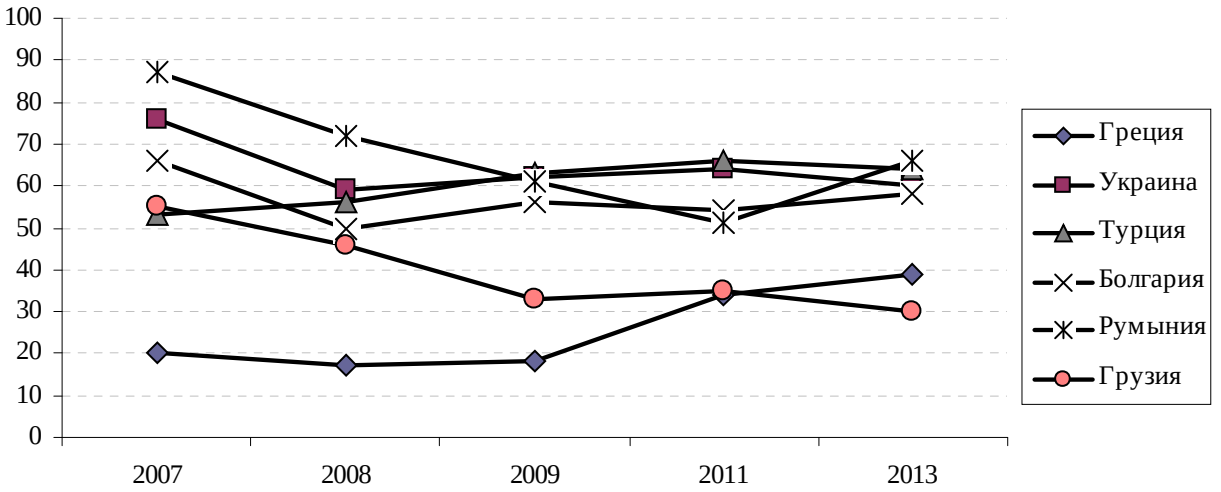

Рис. 3. Динамика субиндекса регуляторной структуры по странам (Построено автором)

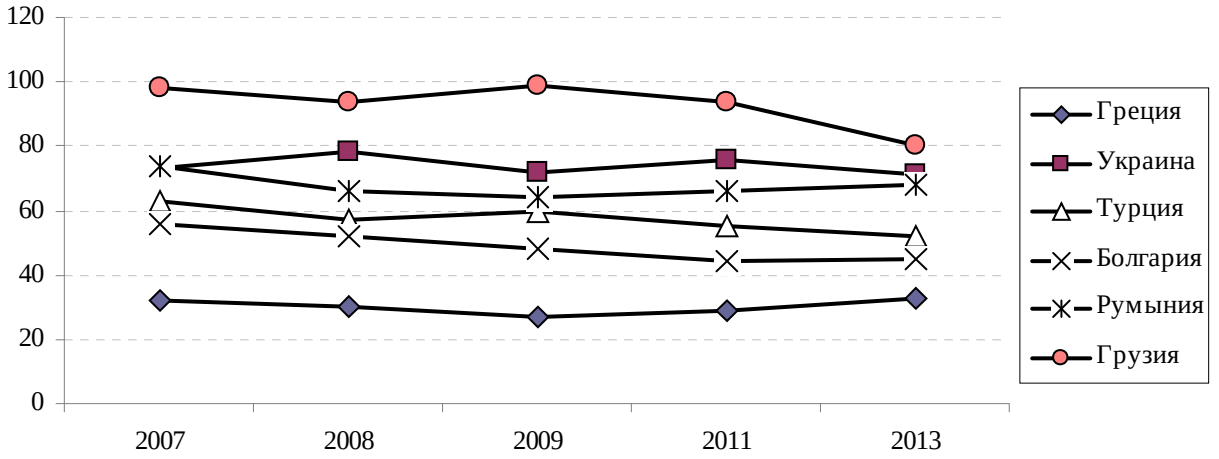

Рис. 4. Динамика субиндекса делового окружения и инфраструктуры по странам (Построено автором)

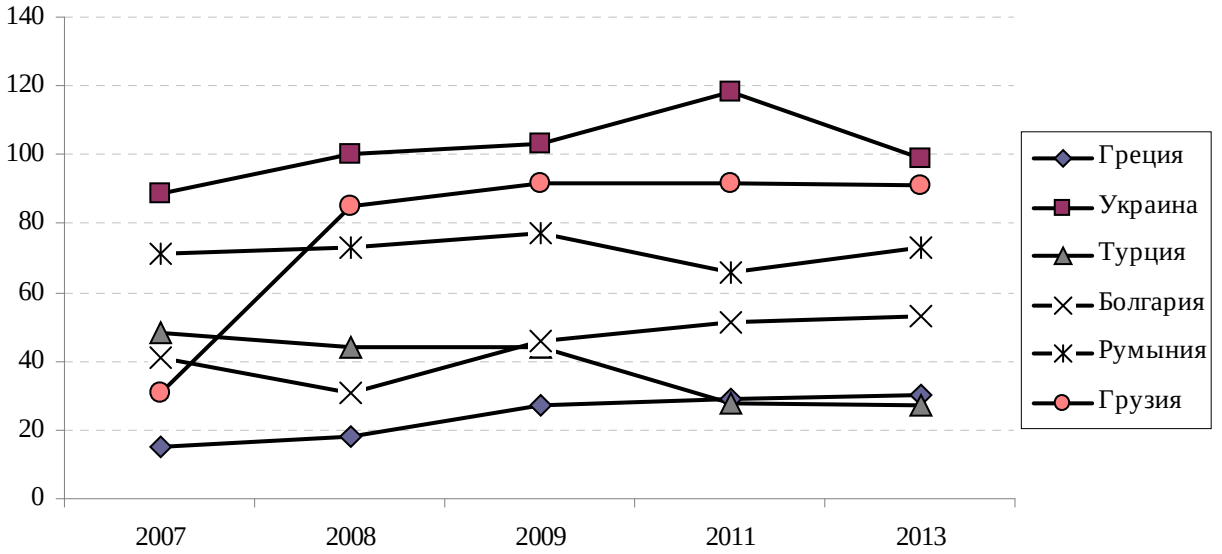

Рис. 5. Динамика субиндекса человеческих, природных и культурных ресурсов по странам (Построено автором)

Наибольшие улучшения позиций отмечаются у Грузии по субиндексу регуляторной структуры (на 25 позиций), субиндексу делового окружения и инфраструктуре (на 18 позиций), у Румынии по субиндексу регуляторной структуры (на 21 позицию), у Турции по субиндексу человеческих, культурных и природных ресурсов (на 21 позицию).

В то же время произошло ухудшение позиций Грузии по субиндексу человеческих, культурных и природных ресурсов (на 60 позиций) и у Греции по субиндексу регуляторной структуры (на 19 позиций).

Важность рейтинга World Economic Forum заключается в том, что он охватывает широкий круг значимых факторов, которые определяют успех туристской индустрии в отдельной стране и акцентирует внимание на наиболее острых проблемах. На основании этих данных, общей динамики в отдельных позициях, страны могут принимать определенные меры, которые они сочтут адекватными.

Поскольку в каждый субиндекс входит несколько групп факторов, проанализируем структуру показателей с наибольшими отклонениями.

Позитивное изменение субиндекса регуляторной структуры у Грузии (на 25 позиций) обусловлено значительным улучшением позиции по факторам государственной политики и регулирования (на 40 позиций) и приоритетности туризма и путешествий (на 42 позиции). Рост позиций Румынии (на 21 позицию) вызван улучшением факторов уровня охраны здоровья и гигиены (на 45 позиций) и устойчивости окружающей среды (на 43 позиции). По субиндексу человеческих, культурных и природных ресурсов позитивная динамика Турции (на 21 позицию) обеспечивается увеличением всех групп показателей данного субиндекса. Рост значения субиндекса делового окружения и инфраструктуры Грузии (на 18 позиций) также определяется улучшением всех показателей субиндекса, но, в особенности, улучшением по группам: инфраструктура наземного транспорта, инфраструктура туризма, инфраструктура информационно-коммуникационных технологий на 15, 14 и 12 позиций соответственно. Таким образом, мы наблюдаем повышение различных показателей в различных странах.

Существенное ухудшение показателей субиндекса человеческих, природных и культурных ресурсов Грузии (на 60 позиций) в основном определяется изменением методики расчета с 2008 г.

В рейтинге используются как официальные статистические данные, так и оценочные подходы. На основании официальных статистических данных из 78 показателей в 2013 г. получены 46 показателей, остальные являются оценочными. Данный факт определяет неоднозначность и дискуссионность их значений. Фактор неопределенности связан, прежде всего, с субъективностью экспертных оценок.

Подсчет рейтинга конкурентоспособности World Economic Forum является, безусловно, полезным и практически значимым. Внедрение подобного рейтингового подхода необходимо в Украине на уровне государства, региона, дестинации. Точнее необходима система интегрированных индексов, включающая и индекс конкурентоспособности, ориентированная на систему стратегических целей и базирующаяся на доступных статистических показателях (данных) и экспертных качественных оценках пригодных для принятия решений по эффективному управлению туристской деятельностью, в том числе по развитию инфраструктуры туризма.

Такая система индексов и субиндексов с более частой периодичностью, чем год (квартал, месяц) является инструментом сравнительного анализа (рейтинга) для выявления сложившихся тенденций и построения прогноза.

В основу рейтинга должна быть положена Стратегия экономического и социального развития Автономной Республики Крым на 2011–2020 гг. Для оценки обеспечения конкурентоспособности инфраструктуры туризма рекомендуется использовать системный подход: формирование системы целей достигается путем декомпозиции главной цели «Развитие Крыма как национального и международного центра туризма и рекреации»; осуществляется структуризация проблемы формирования конкурентоспособности региона. Разрабатываемая система целей соответствует стратегии:

1. Реформирование санаторно-курортного и туристского сектора;
2. Формирование агросектора XXI века;
3. Модернизация отраслевой структуры промышленности;
4. Развитие транспортного потенциала;
5. Создание среды, благоприятной для жизни.

Системе целей соответствует система индексов, субиндексов, показателей, отражающая значения критериев достижения целей. В первую очередь система индексов должна обеспечивать

оценку интегрированного развития инфраструктурных элементов и эффективность управления инфраструктурой для достижения стратегической цели развития.

ВЫВОДЫ

Существует широкий круг факторов, определяющих успех туристской индустрии в стране, регионе, дестинации. Показана необходимость разработки и процедура построения инструментария интегральных индексов оценки уровня развития туристской деятельности и сравнительного анализа (рейтинга). На основании оценки наиболее острых конкретных проблем, общей динамики изменения индексов по отдельным позициям принимаются необходимые корректирующие воздействия.

Отмечена необходимость оценки интегрированного развития инфраструктурных элементов и управления инфраструктурой туризма для достижения стратегической цели развития туризма.

Разработка методики оценки инфраструктуры туризма с помощью системы показателей является перспективным направлением для дальнейших научных исследований.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія / Тетяна Іванівна Ткаченко. — 2-ге вид., випр. та доповн. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. — 463 с.

2. Щедловская М.В. Влияние инфраструктуры на формирование и развитие привлекательности и конкурентоспособности туристской дестинации (на примере Наро–Фоминского муниципального района): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. эконом. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами — сфера услуг)» / М.В. Щедловская. — Москва, 2013. — 24 с.

3. Стратегия экономического и социального развития Автономной Республики Крым на 2011–2020 гг. / Верховная Рада Автономной Республики Крым. — 2010. — № 121-6/10. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.ark.gov.ua/blog/2010/12/15/strategiya-razvitiya-ark-obsuzhdaem-vmeste.

4. Александрова А.Ю. Международный туризм / А.Ю. Александрова. — М.: Аспект Пресс, 2002. — 470 с.

5. Кабушкин Н.И. Менеджмент туризма: Учеб. пособие / Н.И. Кабушкин. — Мн.: БГЭУ, 1999. — 644 с.

6. Квартальнов В.А. Туризм / В.А. Квартальнов. — М.: Финансы и статистика, 2002. — 320 с.

7. Blanke J. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013: Reducing Barriers to Economic Growth and Job Creation / Jennifer Blanke, Thea Chiesa. — Geneva: World Economic Forum, 2013. — 517 p.

8. Blanke J. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2007: Furthering the Process of Economic Development / Jennifer Blanke, Thea Chiesa. — Geneva: World Economic Forum, 2007. — 491 p.

9. Blanke J. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2008: Balancing Economic Development and Environmental Sustainability / Jennifer Blanke, Thea Chiesa. — Geneva: World Economic Forum, 2008. — 505 p.

10. Blanke J. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2009: Managing in a Time of Turbulence / Jennifer Blanke, Thea Chiesa. — Geneva: World Economic Forum, 2009. — 525 p.

11. Blanke J. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2011: Beyond the Downturn / Jennifer Blanke, Thea Chiesa. — Geneva: World Economic Forum, 2011. — 531 p.

Стаття надійшла до редакції 18 листопада 2013 року

УДК 338.436

Манжура О.В.,
к.е.н., доцент, заступник директора, ПКТ

ТИПОЛОГІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ УКРАЇНИ

Визначено сутність сільськогосподарської кооперації та її роль в розвитку аграрного бізнесу і ринкових відносин в Україні. Проведено порівняння сільськогосподарських обслуговуючих і виробничих кооперативів за виділеними ознаками. Визначено напрями використання проведеної типологізації для розвитку підприємницької діяльності сільськогосподарських кооперативів.

Ключові слова: сільськогосподарські кооперативи, виробничі, обслуговуючі, типологізація.

ВСТУП

Ідея існування кооперативів є транснаціональною, це не лише тип підприємства або форма господарювання, а ідеологія виживання сільськогосподарського товаровиробника за умов ринкової економіки [1]. У працях вітчизняних дослідників визначено соціально-економічну сутність виникнення та напрями розвитку сільськогосподарської кооперації в зарубіжних країнах, основні принципи створення і функціонування кооперативних структур [2], виявлено прагми фінансової розбалансованості вітчизняних сільськогосподарських кооперативів [3]. В Україні серед великих сільськогосподарських підприємств виділяють господарські товариства, приватні підприємства та виробничі сільськогосподарські кооперативи [4]. У найближчій перспективі ефективність їх функціонування визначатиме кон'юнктуру ринків агропродовольчої продукції та виробничо-економічну структуру сільськогосподарського виробництва.

Суперечність між об'єктивною потребою у розвитку кооперативного сегмента аграрного ринку і відсутністю інституційних передумов для цього може бути подолана за рахунок адресного регуляторного впливу держави у даній сфері [5]. У цьому зв'язку завдання держави на перспективу полягає у стимулюванні розвитку кооперативної діяльності та сімейного фермерства як єдиної можливості для дрібних сільськогосподарських товаровиробників забезпечити необхідний рівень якості своєї продукції і тим самим — конкурентні позиції на ринку [6].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є проведення типологізації сільськогосподарських кооперативів для визначення напрямів розвитку їх підприємницької діяльності.

РЕЗУЛЬТАТИ

Кооперативні ідеї, що прийшли до нас із Західної Європи, оживили традиційні цінності національного способу життя [7]. Фундаментальні кооперативними принципами є: добровільне і відкрите членство; членський демократичний контроль; економічна участь членів; незалежність і самостійність; освіта, навчання та інформація; кооперування серед кооперативів; піклування про суспільство.

Принципова відмінність кооперативних організацій від інших форм господарювання ґрунтується на колективній власності, добровільному об'єднанні, демократичному самоуправлінні, моральних та гуманних відносинах між об'єднаними сільськогосподарськими товаровиробниками [8]. Кооператив має подвійну сутність, з одного боку — це громадська організація з демократичним управлінням та самоврядуванням, створена громадянами для взаємодопомоги, соціального та економічного самозахисту в умовах ринкової економіки; з іншого боку, це господарюючий суб'єкт, який діє на ринку та конкурує з іншими суб'єктами господарської діяльності. Кооператив є видом колективної діяльності, що має суспільно-економічний характер і пов'язана з виробництвом, купівлею-продажем, постачанням засобів до існування і задоволенням потреб членів сільськогосподарського кооперативу. Суб'єктами кооперативних відносин є виробники, наймані працівники, споживачі та торговці [9].

Кооперативний агробізнес — процес динамічний та швидко зростаючий, який адекватно відповідає на виклик глобалізації світового ринку продовольства [10]. Сільськогосподарське виробництво має кооперативну природу, що виражається в системі об'єднання виробничих, забезпечувальних, переробних, транспортних, зберігаючих, торговельних галузей тощо. У сільськогосподарських кооперативах діють принципи самозахисту та взаємодопомоги.

Сільськогосподарська кооперація — система сільськогосподарських кооперативів, їх об'єднань, утворених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб членів кооперативів. Термін «аграрна кооперація» не є синонімом до поняття «сільськогосподарська кооперація» [11],

який за законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» стосується сільськогосподарських виробничих та обслуговуючих кооперативів [12]. У більш широкому розумінні «аграрна кооперація» є сукупністю кооперативів різних видів, насамперед сільськогосподарських, споживчих, кредитних та інших, які функціонують у сільській місцевості. Утім учені виступають проти занадто широкого трактування поняття сільськогосподарської кооперації (включення до неї хліборобських артілей, сільськогосподарських спілок, громадських організацій та інших позаринкових утворень) [13]. Сільськогосподарська кооперація є комплексом взаємопов'язаних і взаємообумовлених господарсько-організаційних кооперативних форм, які забезпечують конкурентоспроможність дрібних селянських виробників: кредитної, споживчої, постачальницької, переробної, а також універсальної та спеціалізованої кооперації різних видів.

Міжгосподарська кооперація — співпраця сільськогосподарських підприємств, фермерських, селянських господарств та окремих кооперативів [14]. Вона об'єднує господарства для спільної діяльності незалежно від організаційно-правової форми та рівня економічного розвитку з метою раціонального використання ресурсів, зростання обсягів сільськогосподарського виробництва з мінімумом витрат на одиницю продукції. Важливість міжгосподарської кооперації полягає в тому, що її перевагами користуються не окремі підприємства, а створюються рівні можливості для усіх господарств, які є учасниками кооперації. Це зумовлює матеріальну заінтересованість у розвитку й підвищенні ефективності діяльності як кооперативного об'єднання в цілому, так і кожного підприємства зокрема.

Вибір організаційно правової форми побудови кооперативних відносин сільськогосподарських товаровиробників залежить від сфери та масштабів підприємницької діяльності, наявності капіталу, підприємницького досвіду, рівня знань в питаннях менеджменту та маркетингу, новітніх технологій [15]. Типологізація сільськогосподарських кооперативів дозволить з'ясувати їх принципові відмінності.

Типологізація є методом наукового пізнання, спрямованим на розбиття деякої сукупності об'єктів, що вивчається, на групи з визначенням їх специфічних особливостей. Кооперативи за функціональною ознакою поділяються на типи (виробничі, обслуговуючі, комбіновані) і види діяльності [16]. Виробничі кооперативи можуть бути рослинницькими, тваринницькими, садово-городніми. До обслуговуючих кооперативів відносять переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі тощо. Прикладом комбінованого кооперативу є молочарський кооператив, створений за ініціативи молокопереробного комбінату, який функціонально об'єднує обслуговуючу діяльність молоковиробників сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств і виробничу й обслуговуючу діяльність господарств населення [17]. Соціально-економічна доцільність створення молочних кооперативів на базі побудови культурних зрошуваних пасовищ зумовлюється необхідністю підвищення концентрації та ефективності виробництва молока, зосередженого внаслідок здійснення аграрної реформи майже на 80% у господарствах населення [18].

Сільськогосподарський виробничий кооператив — сільськогосподарський кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних осіб, які є виробниками сільськогосподарської продукції, для провадження спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку [19]. Дана організаційно-правова форма підприємства передбачає обов'язкову безпосередню трудову участь його членів-власників у господарській діяльності підприємства із спрямуванням кооперативної взаємодії на вирішення не тільки економічних, але й соціальних проблем сільської громади.

Сільськогосподарські виробничі кооперативи беруть свій початок від колективних господарств. Зазнавши докорінних змін і трансформацій у постсоціалістичних країнах, вони все ж таки не можуть бути віднесені і до традиційних кооперативів у ринковій економічній системі. Основними причинами, що стримували розкриття потенціалу сільськогосподарської виробничої кооперації в минулому, є: відсутність демократичного управління, порушення принципу відкритості і добровільності членства, знеособлення власності на майно та землю, обмеження господарської самостійності структурних підрозділів, застосування неадекватного кооперативній ідеології розподілу доходів тощо.

Економічна природа виробничих кооперативів визначається такими ознаками: чітка персоніфікація власності членів виробничих кооперативів; право виходу або продажу паїв членів-власників; можливість входження до будь-якої економічної організації (наприклад, маркетингового або постачальницького кооперативу), якщо це не суперечить укладеним угодам; використання договірних цін у розрахунках із партнерами; відповідальність за кінцеві результати діяльності тощо.

Враховуючи складність сільськогосподарського виробництва, його спеціалізацію, товаровиробники одночасно не мають можливості приділяти увагу і виробництву, і комерційній діяльності, пошуку необхідних ресурсів за прийнятними цінами, тому виникає об'єктивна необхідність створення обслуговуючих кооперативів [20].

Світовий досвід показує, що сільськогосподарський товаровиробник може брати участь у декількох обслуговуючих кооперативах. У США, наприклад, сфера діяльності обслуговуючих кооперативів дуже широка і пов'язана із забезпеченням ферм технікою, пальним, добривами, насінням; надання послуг по збиранню урожаю і переробці продукції; надання фінансових послуг; реалізація продукції.

Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив — сільськогосподарський кооператив, що утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб — виробників сільськогосподарської продукції для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів. Обслуговуючий кооператив ставить на меті збільшення прибутковості господарств своїх членів, виходячи з їх потреб (наприклад, налагодження збуту готової продукції, забезпечення засобами виробництва тощо), і виробник не перекладає управління усім своїм господарством на кооператив. На відміну від обслуговуючого, виробничий кооператив безпосередньо керує усіма процесами виробництва сільськогосподарської продукції, від членів потрібні земельні паї і трудова участь. Більш детальний опис відмінностей двох типів кооперативів приведено в табл. 1.

Сільськогосподарські виробничі кооперативи провадять господарську діяльність, основною метою якої є отримання прибутку, та реалізують свою продукцію за цінами, що встановлюються самостійно на договірних засадах з покупцем, і є суб'єктами підприємницької діяльності.

Таблиця 1. Порівняльна таблиця відмінних ознак сільськогосподарських обслуговуючих і виробничих кооперативів *

Ознака	Виробничий кооператив	Обслуговуючий кооператив
Мета діяльності	Отримання прибутку для самого підприємства	Зменшення витрат та/або збільшення доходів членів кооперативу
Мета об'єднання	Провадження спільної виробничої або іншої господарської діяльності	Організація обслуговування під час провадження членами сільськогосподарської діяльності
Засновники	Лише фізичні особи	Юридичні і фізичні особи
Трудова участь у процесі виробництва	Обов'язкова трудова участь	Не передбачається
Участь у господарській діяльності	Не передбачається	Обов'язкова участь у господарській діяльності
Розподіл прибутку	Через заробітну плату, кооперативні виплати	Через кооперативні виплати, або надання послуг за цінами, нижчими за ринкові
Види	Немає розподілу на види	Переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі, сервісні, багатофункціональні та інші
Податок на прибуток	Можливість набуття статусу платника фіксованого сільгосп-податку	Може отримати неприбутковий статус
Сплата ПДВ	Спеціальний режим оподаткування (акумуляція ПДВ)	Сплата на загальний засадах (після реєстрації платником ПДВ)
Сплата податку на дохід членами — фізичними особами	Звільняються в разі, якщо дохід отримано з земельних ділянок для ведення ОСГ, якщо їх розмір не було збільшено (ст. 165.1.48. Податкового Кодексу)	Звільняються кооперативні виплати, отримані з земельних ділянок для ведення ОСГ, якщо їх розмір не було збільшено (ст. 165.1.24. Податкового Кодексу)

* Складено автором

Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи здійснюють обслуговування своїх членів — виробників сільськогосподарської продукції, не маючи на меті одержання прибутку, і є неприбутковими організаціями. Неприбутковість діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів визначається виходячи із сукупності таких ознак: кооператив надає послуги тільки своїм членам; члени кооперативу несуть відповідальність за зобов'язаннями, взятими перед кооперативом щодо їх участі у господарській діяльності кооперативу; послуги надаються з метою зменшення витрат та/або збільшення доходів членів кооперативу.

Після виконання зобов'язань сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу та відшкодування збитків за минулі періоди залишок фінансового результату господарської діяльності кооперативу розподіляється загальними зборами у вигляді відрахувань до фондів кооперативу, кооперативних виплат його членам та нарахувань на паї членам кооперативу, у тому числі асоційованим. Кооперативні виплати у сільськогосподарському обслуговуючому кооперативі — повернення членам кооперативу частини попередньо надлишково сплаченої вартості наданих кооперативом послуг відносно їх фактичної вартості, що розподіляється за результатами фінансового року між його членами. Членство в сільськогосподарському обслуговуючому кооперативі переривається у разі припинення участі в господарській діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу протягом двох років поспіль.

Різниця в оподаткуванні базується на двох ключових моментах. Виробничий кооператив є сільськогосподарським товаровиробником і має можливість перейти на режим сплати фіксованого сільгоспподатку відповідно ст. 301 Податкового Кодексу України, а також акумулювати ПДВ [21]. Згідно із спеціальним режимом оподаткування (ст. 209.2) сума податку на додану вартість, нарахована сільськогосподарським підприємством на вартість поставлених ним сільськогосподарських товарів/послуг, не підлягає сплаті до бюджету та повністю залишається в розпорядженні такого сільськогосподарського підприємства для відшкодування суми податку, сплаченої (нарахованої) постачальнику на вартість виробничих факторів, за рахунок яких сформовано податковий кредит, а за наявності залишку такої суми податку — для інших виробничих цілей. Зазначені суми податку на додану вартість акумулюються сільськогосподарськими підприємствами на спеціальних рахунках, відкритих в установах банків та/або в органах, які здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України. Обслуговуючий кооператив може отримати статус неприбуткового.

Податковий статус членів сільськогосподарських підприємств визначено ст. 165 Податкового Кодексу України. До загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку з доходів фізичних осіб не включаються такі доходи: від відчуження безпосередньо власником сільськогосподарської продукції (включаючи продукцію первинної переробки), від кооперативних виплат та/або від одержання паю членом сільськогосподарського виробничого кооперативу у разі його виходу з кооперативу, отриманих членом сільськогосподарського виробничого кооперативу, з використанням земельних ділянок членів, наданих для ведення особистого селянського господарства (ОСГ), якщо їх розмір не було збільшено в результаті отриманої в натурі (на місцевості) земельної частки (паю); будівництва і обслуговування жилого будинку, господарських будівель і споруд (присадибних ділянок), ведення садівництва та індивідуального дачного будівництв.

ВИСНОВКИ

1. Основний результат статті полягає у типологізації сільськогосподарських кооперативів України. Характерними ознаками виробничого кооперативу є орієнтація на отримання прибутку, провадження спільної виробничої або іншої господарської діяльності, членство лише фізичних осіб, обов'язкова трудова участь у процесі виробництва, розподіл прибутку через заробітну плату і кооперативні виплати, можливість отримання спеціального податкового статусу платника фіксованого сільськогосподарського податку і акумуляції ПДВ.

2. Характерними ознаками обслуговуючого кооперативу є орієнтація на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів кооперативу, організація обслуговування під час провадження членами сільськогосподарської діяльності, членство юридичних і фізичних осіб, обов'язкова участь у господарській діяльності, розподіл прибутку через кооперативні виплати, або надання послуг за цінами, нижчими за ринкові; неприбутковий статус і сплата ПДВ на загальних підставах. Спільним для виробничого і обслуговуючого кооперативів є звільнення від оподаткування отриманих від них доходів фізичних осіб — членів кооперативу.

3. Проведена типологізація дозволяє визначити напрями активізації підприємницької діяльності сільськогосподарських кооперативів. Їх ринкова орієнтація не суперечить принципам і суті сільськогосподарської кооперації й не є свідченням перетворення кооперативів на підприємницькі структури.

Метою подальших досліджень є розробка рекомендацій із розширення джерел фінансування сільськогосподарських кооперативів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Зіновчук В.В. Сільськогосподарська кооперація: теорія, методологія, практика: Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.07.02 / В.В. Зіновчук; Ін-т аграр. економіки УААН. — К., 2000. — 35 с.

2. Волик А.М. Розвиток сільськогосподарської кооперації в країнах Західної Європи (результати та можливості застосування в агропромисловому виробництві України): Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / А.М. Волик; Ін-т аграр. економіки УААН. — К., 2000. — 21 с.

3. Мельник К.М. Фінансова безпека сільськогосподарських виробничих кооперативів: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / К.М. Мельник; Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки» УААН. — К., 2010. — 21 с.

4. Лавренюк Н.М. Ефективність сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / Н.М. Лавренюк; Львів. нац. аграр. ун-т. — Л., 2009. — 20 с.

5. Могильний О.М. Організаційно-економічний механізм державного регулювання аграрного виробництва у трансформаційний період: Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.07.02 / О.М. Могильний; Ін-т аграр. економіки УААН. — К., 2003. — 38 с.

6. Сокольська Т.В. Якісна складова конкурентоспроможності продукції агросфери: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.03 / Т.В. Сокольська; Білоцерк. нац. аграр. ун-т. — Біла Церква, 2009. — 20 с.

7. Попівняк Р.Б. Організаційно-економічне обґрунтування розвитку кооперативів в аграрному секторі: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / Р.Б. Попівняк; Львів. держ. аграр. ун-т. — Л., 2007. — 20 с.

8. Величко І.М. Розвиток кооперативних форм господарювання в аграрній сфері економіки: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / І.М. Величко; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. — Х., 2006. — 20 с.

9. Іванюта В.Ф. Методологічне забезпечення розвитку аграрного виробництва регіону: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.05 / В.Ф. Іванюта; Рада по вивч. продукт. сил України НАН України НАН України. — К., 2009. — 39 с.

10. Нечипоренко О.М. Організаційно-економічні аспекти формування кооперативних підприємств в аграрному секторі економіки: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / О.М. Нечипоренко; Нац. аграр. ун-т. — К., 2004. — 21 с.

11. Пантелеймоненко А.О. Становлення і розвиток кооперативних організацій аграрного сектору України (друга половина XIX – початок XXI ст.): автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.01 / А.О. Пантелеймоненко; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. В.Гетьмана». — К., 2009. — 36 с.

12. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17.07.1997 №469/97-ВР. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80

13. Дідківська Л.В. Теорія і практика сільськогосподарської кооперації в Україні у контексті її світового розвитку: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.01 / Л.В. Дідківська; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. — К., 2009. — 20 с.

14. Паневник Т.М. Ефективність функціонування підприємств молокопродуктового підкомплексу в умовах розвитку міжгосподарської кооперації: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / Т.М. Паневник; Нац. аграр. ун-т. — К., 2008. — 20 с.

15. Шевченко В.В. Економічний механізм функціонування кооперативних аграрних підприємств в умовах перехідної економіки: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / В.В. Шевченко; Миколаїв. держ. аграр. акад. — Миколаїв, 2000. — 20 с.

16. Павленчик Н.Ф. Кооперація в агробізнесі Львівської області: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / Н.Ф. Павленчик; Держ. агроекол. ун-т. — Житомир, 2003. — 20 с.

17. Гнатенко Є.П. Організаційно-економічні засади стабільного та ефективного розвитку молокопереробних підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Є.П. Гнатенко; Миколаїв. держ. аграр. ун-т. — Миколаїв, 2011. — 20 с.

18. Гриценко А.П. Розвиток агропромислового виробництва в Кримському регіоні на інноваційній основі: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.03 / А.П. Гриценко; Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки» УААН. — К., 2008. — 21 с.

19. Бурачек І.В. Розвиток виробничих кооперативів в сільському господарстві перехідного періоду: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / І.В. Бурачек; Держ. агроекол. ун-т. — Житомир, 2005. — 20 с.

20. Смоленюк А.П. Обслуговуюча сільськогосподарська кооперація: теорія і практика / А.П. Смоленюк // Інноваційна економіка. — 2012 — №2 (28). — С. 64-69.

21. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 №2755-VI. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17

Стаття надійшла до редакції 27 листопада 2013 року

УДК 330.101:338.24.021.8

Ревак І.О.,
к.е.н., доцент, ЛДУВС

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ У ПРОЦЕСАХ СТРУКТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Охарактеризовано найважливіші проблеми структурної трансформації національної економіки та обґрунтовано вплив інтелектуального потенціалу держави на процеси збалансування структури економіки України.

Ключові слова: інтелектуальний потенціал, структурна трансформація, збалансована структура національної економіки, інноваційна економіка.

ВСТУП

Економіка України вже понад 20 років перебуває в умовах структурної трансформації, про що свідчать перебудовчі процеси у всіх сферах господарської діяльності, порушення відтворювальних пропорцій у промисловості, низька ефективність здійснюваної макроекономічної політики, незавершений процес реформування інститутів влади, відсутність чітко окресленого зовнішньоекономічного вектора. Невисокий ступінь інтелектуалізації національної економіки, неналежне використання наявного інтелектуального потенціалу та незалучення наукової еліти до процесів державного управління зумовили гальмівні процеси щодо формування збалансованої структури національної економіки та побудови інноваційної економіки.

Аксіомою є твердження, що високі темпи економічного розвитку неможливі без ефективного використання нагромаджених в суспільстві знань, зокрема, спеціалізованих, вмінь, навичок, досвіду тощо. Позитивні трансформаційні зміни сприяють зростанню частки нематеріального виробництва, підвищенню продуктивності інтелектуальної праці, впровадженню сучасних інформаційних технологій, продукування високотехнологічної продукції. Усе це, на наш погляд, можливе за умови нагромадження, розвитку та ефективного використання інтелектуального потенціалу.

Структурна трансформація, що у різні періоди охоплювала розвинуті нині країни світу, дала поштовх до становлення нових ефективних методів ринкового господарювання та впровадження новітніх інноваційних технологій. У сучасних динамічних умовах під дією деструктивних чинників порушується цілісність виробничо-господарських комплексів, що визначають стратегічні пріоритети розвитку економіки. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність адаптації національної економіки до нових структурних зрушень, а ключовим стає питання впливу інтелектуального потенціалу на процеси структурної трансформації економіки України.

Досвід економічно розвинутих країн світу засвідчує, що розвиток теорій структурних трансформацій тісно пов’язаний з необхідністю наукового обґрунтування та висвітлення характеру впливу структурних процесів на стан національної економіки, а в періоди фінансово-економічних збурень особливої актуальності набувають питання здатності національної економіки адекватно впливати на внутрішні та зовнішні виклики чи негативні прояви. Серед найвідоміших теорій структурної трансформації варто назвати інституційну модель Д.Норта, модель «трифазного розвитку» Х. Венері та А. Страута, теорію структурних змін Й. Шумпетера, теорію забезпечення національної безпеки Д. Олвея, Дж.Р. Голдена і Р. Келлі та ін. Серед українських дослідників проблеми трансформації національної економіки досліджували О.Г. Білорус, А.Ю. Васіна, А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, С.А. Єрохін, О.В. Коломицева, А.Ф. Мельник, Л.О. Потравка, Л.І. Федулова та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті — охарактеризувати найважливіші проблеми структурної трансформації національної економіки та обґрунтувати вплив інтелектуального потенціалу держави на процеси збалансування структури економіки України.

РЕЗУЛЬТАТИ

Головною передумовою здійснення позитивних структурних зрушень в економіці України, а відтак і формування економіки інноваційного типу, є інвестиційне забезпечення інтелектуалізації національної економіки. Розширення фінансових можливостей, постійне накопичення інтелектуального потенціалу та спрямування його у визначені державою пріоритетні сфери сприятимуть швидшому завершенню перехідних трансформаційних процесів і формуванню конкурентоспроможної національної економіки. Інтелектуальний потенціал держави є тим локомотивом, від використання якого залежить економічний успіх та достойне місце України у світовій спільноті.

Інтелектуальний потенціал держави, на нашу думку, — це інтегрована динамічна сукупність можливостей держави залучати наявні інтелектуальні ресурси (людські, освітні, наукові, духовні, культурні та ін.), інститути (освітні заклади, наукові установи, навчальні комплекси), інструментарій (методи, засоби, важелі, функції) до науково-технологічних процесів, що сприятимуть формуванню конкурентоспроможної національної економіки. Сутнісні характеристики, форми прояву та трансформації представлені на рис. 1.

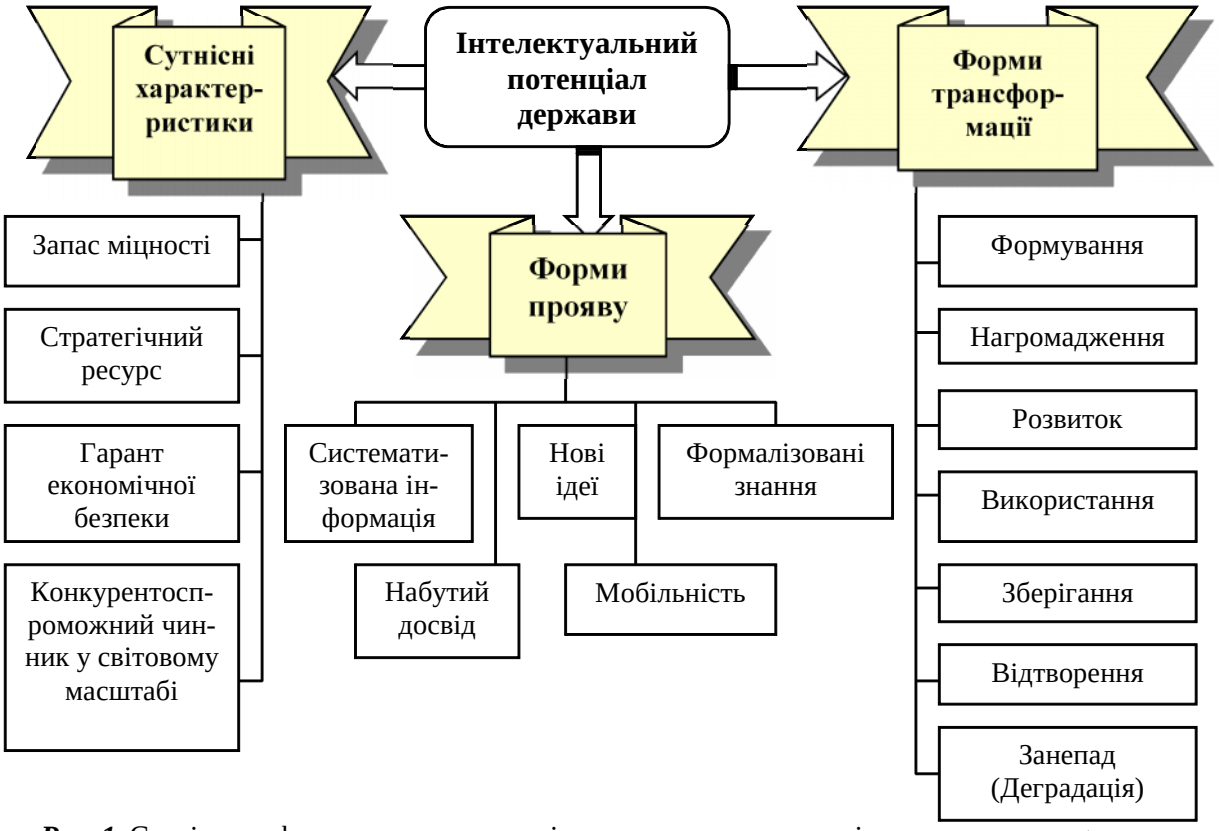

Рис. 1. Сутність та форми представлення інтелектуального потенціалу держави (Розроблено автором)

На жаль, низький ступінь використання наявного інтелектуального потенціалу в економічних процесах сприяв появі цілої низки проблем як на макро-, так і на мікрорівнях. На нашу думку, найважливішими проблемами структурної трансформації економіки України є:

1) технологічна багатоукладність національної економіки, в якій частка високотехнологічних підприємств становить менше однієї четвертої та переважання 3-го і 4-го технологічних укладів (ТУ). Запровадження проривних технологій, які б забезпечили перехід економіки України на вищі технологічні рівні стримується низькими темпами нагромадження основного капіталу та валового капітального інвестування, про що свідчать дані табл. 1.

Як видно з табл. 1, невиправдано низькими залишаються темпи валового нагромадження, особливо у відсотках до ВВП. Так, поступове зростання даного показника у період з 2005 по 2009 роки із 22,0 до 26,4% відповідно знизилося до позначки 18% у 2009 році, коли національну економіку охопила фінансово-економічна криза, і досі залишається на тому ж рівні. Частка інвестицій в основний капітал по відношенню до ВВП теж катастрофічно зменшується, що свідчить про низький рівень інвестування в основний капітал. Дані показника «Інвестицій в основний капітал у % до ВВП», є тривожним сигналом щодо перспективи оновлення основного капіталу.

Окрім цього, структура динаміки обсягів реалізованої промислової продукції у розрізі технологічних укладів за останні кілька років залишається незмінною: 3-й ТУ > 85%, 4-й ТУ > 10%, 5-6 ТУ < 3% [3].

Ці та низка інших чинників свідчать про відсутність фінансових, а відтак і технологічних передумов покращення стану основних виробничих фондів вітчизняних підприємств.

Таблиця 1. Обсяги валового нагромадження основного капіталу та інвестицій в основний капітал [4]

Показники	Роки							
	2005	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**
Валовий внутрішній продукт, млн. грн.	441452	544153	720731	948056	913345	1082569	1302079	1408889
Валове нагромадження основного капіталу, млн. грн.	96965	133874	198348	250158	167644	195927	241785	265349
у % до ВВП	22,0	24,6	27,5	26,4	18,4	18,1	18,6	18,8
Капітальні інвестиції, млн. грн.	111174	148972	222679	272074	192878	189061	259932	293692
у % до ВВП	25,2	27,4	30,9	28,7	21,1	17,5	20,0	20,8
Інвестиції в основний капітал, млн. грн.	93096	125254	188486	233081	151777	150667	209130	
у % до ВВП	25,2	27,4	26,2	24,6	16,6	13,9	16,1	
Індекс капітальних інвестицій за видами економічної діяльності, у % до попереднього року*	101,9	119,0	129,8	97,4	58,5	103,4	118,9	108,3

* до 2009 р. розраховувався Індекс інвестицій в основний капітал за видами економічної діяльності

2) низька ефективність інститутів влади через відсутність в органах управління на всіх рівнях представників наукової еліти, які б виступала ініціаторами конструктивних ідей та прогресивних змін у суспільстві. Інституційну архітектоніку в Україні представляють інститути державної влади, місцевого самоврядування, громадянського суспільства, а також економічні та соціальні інститути, основне завдання яких — забезпечити функціонування економічної системи як єдиного цілого;

3) невисокий ступінь залучення інтелектуальної молоді до трансформаційних процесів, пов'язаних із переходом на нові прогресивні високотехнологічні та ресурсозберігаючі технології та новітні методи управління національною економікою. Останніми роками спостерігається значний відплив талановитої молоді з України, яка здобула вищу освіту за рахунок держави, а сьогодні інвестує власні знання, вміння та досвід в економіку інших держав. Це, в основному, стосується фахівців в галузі природничих наук та інформаційних і комп'ютерних технологій, які і надалі залишаються затребуваними іноземними роботодавцями;

4) відсутність макроекономічної стабільності та зниження рівня економічної безпеки, про що свідчать такі дані: зростання рівня тінізації економіки з 28% від обсягу ВВП у 2007 р. до 45% — у 2012 р. [1]; поступове зниження індексу промислової продукції з 111,2% у 2010 р. до 98,2% у 2012 р. [4]; катастрофічне падіння показника «Схильність населення до заощадження»: так, за останні два роки він зменшився майже вдвічі — із 18,6% у 2010 р. до 9,6% у 2012 р.[1]; високий рівень корупції. За даними Transparency International у 2012 р. Україна посіла 144 місце за рівнем корупції, при цьому головними причинами міжнародні експерти вважають бездіяльність Національного антикорупційного комітету при Президентові України, недостатнє фінансування державної антикорупційної програми, зміни у законодавстві про держзакупівлі, які вивели у тінь десятки мільярдів гривень державних коштів [5];

5) низький рівень ринкової конкуренції та відсутність умов для створення конкурентного ринку, що відповідають принципам прозорості та чесності від усіх учасників ринку. Вважаємо, що формування ефективного конкурентного середовища повинно відбуватися із врахуванням таких принципів, як системність, комплексність, гласність, гнучкість, своєчасність, повнота;

6) глибокий ступінь державного втручання у справи приватного сектору національної економіки, що проявляється у створенні штучних бар'єрів стосовно організації та ведення бізнесу; значний обсяг державної власності (понад 30%). На наш погляд, в компетенції держави повинні зна-

[1] Розраховано за даними Держстатистики України http://www.ukrstat.gov.ua/

ходитися лише об'єкти стратегічного значення, а залучений інтелектуальний потенціал гарантував би високий ступінь захисту національних інтересів та зміцнення національної безпеки;

7) практична відсутність дії механізму ринкового ціноутворення, що мав би стати основою позитивних структурних зрушень в економіці Україні, а також незацікавленість держави підтримувати національного товаровиробника та запроваджувати ефективні методи протекціоністської політики;

8) низька передбачуваність потенційних загроз внутрішнього і зовнішнього проявів та відсутність протидії реальним загрозам. На жаль, в Україні немає ефективно діючих національних інститутів, які б постійно відстежували оперативну інформацію про можливість настання загроз та розробляли ймовірні сценарії розвитку подій.

Розв'язання цих та низки інших проблем із залученням наявного інтелектуального потенціалу можливе за умови прийняття відповідної стратегії переходу економіки України до економіки інноваційного типу. Окрім цього пріоритетним напрямом державної політики має бути спрямування фінансових ресурсів у галузі нематеріального виробництва — освіту, науку, культуру, мистецтво, спорт, головне завдання яких — розвивати високий освітній, духовно-культурний та фізичний рівень усіх громадян.

З метою збалансування структури національної економіки, на нашу думку, необхідно здійснити низку заходів, серед яких найважливішими є:

по-перше, змінити існуючий вектор економічного розвитку в бік становлення інноваційної економіки, що забезпечить залучення наявного інтелектуального потенціалу у пріоритетні високотехнологічні сектори економіки. Переконані, що розвиток економіки інноваційного типу є єдиним ефективним способом формування конкурентного середовища, переорієнтації вітчизняних підприємств на виробництво конкурентоспроможної експортноорієнтованої продукції та зміцнить позиції України у світовому економічному просторі;

по-друге, активізувати інвестиційну політику, спрямовану на створення сприятливого клімату для залучення не лише зовнішніх, а й внутрішніх інвестицій. Адже відомо, що загальний обсяг депозитів лише за 2012 рік підвищився на 16,1 % — до 567,9 млрд. грн. (з них у національній — на 13,8 %, в іноземній валютах — на 19,2 %) [2], що, без сумніву є потенційним інвестиційним ресурсом, який за вигідних умов та відповідних гарантій держави може трансформуватися в масштабні інноваційні програми. Це, без сумніву, частково збалансує наявну структуру національної економіки та збільшить частку високотехнологічних виробництв;

по-третє, розробити та якнайшвидше впровадити ефективну модель структурної політики держави. Сприйнятливішою, на наш погляд, було б проведення активної структурної політики, що передбачає діяльну участь держави у формуванні прогресивної структури економіки. Водночас пасивна структурна політика в Україні не може бути реалізована, бо в її основі закладена дія ринкового механізму, що ґрунтується на помірному втручанні держави в господарську діяльність суб'єктів господарювання, дії конкурентного ринку, переважанні приватної форми власності тощо;

по-четверте, сформувати збалансований багатогалузевий комплекс, в якому б домінували галузі з високою часткою доданої вартості, а перехідною умовою для цього має стати створення альянсу між освітою, наукою та високотехнологічним виробництвом. З метою захисту національних інтересів у науково-технологічній сфері доцільно створити елітарні вузи, які б готували фахівців відповідно до визначених національних пріоритетів. Лише підвищення конкурентоспроможності національного виробництва і зростання експортного потенціалу гарантуватимуть економічне зростання та зміцнення економічної безпеки.

Окрім цього ефективне проведення трансформаційних перетворень повинно носити системний характер, відповідати національним інтересам і забезпечувати процес становлення ринкової економіки з дієвим механізмом ринкового ціноутворення та конкурентоспроможним національним ринком.

ВИСНОВКИ

Отже, структурна трансформація національної економіки повинна здійснюватися відповідно до прийнятої стратегії національної перебудови, передбачати технічне і технологічне оновлення всього виробничого комплексу, запобігати реалізації потенційних загроз та формувати інноваційну модель з переважанням високотехнологічної і конкурентоспроможної продукції. З огляду на сучасні тенденції в національній економіці структурна трансформація повинна відбуватися за участю вітчизняного інтелектуального потенціалу та стати фундаментом довгострокового економічного зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.me.gov.ua/

2. Монетарний огляд за 2012 рік / Національний банк України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=503712

3. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник за 2012 рік / Державна служба статистики України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

4. Статистичні щорічники України за 2005-2012 роки / Державна служба статистики України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

5. Transparency International. — [Electronic resource]. — Access mode: http://www.transparency.org/research/cpi/overview

Стаття надійшла до редакції 25 листопада 2013 року

336.647/.648

Янковська В.А.,
к.е.н., ХІФ УДУФМТ
Семенець А.О.,
к.е.н., ХІФ УДУФМТ
Кузнецова С.О.,
к.е.н., ХТЕІ КНТЕУ

УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ ТА ПАСИВАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто питання необхідності аналізу стану активів та пасивів як невід'ємної складової проведення аналізу фінансового стану підприємства, що дозволяє оцінити фінансову стійкість, ліквідність та ділову активність підприємства.
Ключові слова: управління, активи, пасиви, аналіз.

ВСТУП

У сфері управління активами та пасивами підприємства існує велика кількість фундаментальних наукових робіт та низка нормативно-правових актів, що регламентують діяльність топ-менеджерів підприємств щодо формування, розподілу та використання певних ресурсів підприємства. В українській економічній літературі це роботи Большакова С.І., Качури А.Є., Кірсанової Т.О., Момота Т.В., Павленко І.М., Петренко Н.І., Петруні Н.В., Шинкаренко О.М. та інші, а також наступні законодавчі та нормативні акти: Положення (стандарти) бухгалтерського обліку, Податковий кодекс України, Господарський кодекс України, Закон України «Про господарські товариства». Серед науковців, які приділяли значну увагу управлінню активами підприємств, виокремимо таких, як Бланк І.О., Поддєрьогін А.М., Павленко І.М., Швидаренко М.В., Коваленко Л.О., Щаділова С.Н., Фаріон І.Д., Урбан Н.М. та інші. Але незважаючи на високий ступінь опрацювання даної проблематики до сьогодні залишаються невирішеними концептуальні положення управління активами та пасивами підприємства в сучасних умовах ведення бізнесу.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Актуальність статті полягає у тому, що в даний час зростає значення фінансової стійкості суб'єктів господарювання. Це значно збільшує роль аналізу фінансового стану підприємства, який неможливо проводити без аналізу стану активів та пасивів підприємства. Для виживання і розвитку підприємства необхідно максимально чітко і ефективно управляти його капіталом. Основа ділової активності — нарощування економічного потенціалу підприємства.

Мета та завдання статті полягає у вивченні теоретичних питань процесу управління активами та пасивами підприємства, здійснення аналізу ступеня оптимізації їх складу та ефективності використання та на цій основі розробка заходів щодо вдосконалення управління активами та пасивами діючого підприємства.

РЕЗУЛЬТАТИ

Управління активами підприємства є однією з функцій фінансового менеджменту, проте цей напрямок фінансового управління довгий час ототожнювався з управлянням капіталом. Виділення у самостійний блок фінансового менеджменту активів, як окремого напрямку, із загальної системи фінансового менеджменту пов'язане із необхідністю доповнення й розвитку методів аналізу, планування, обґрунтування оперативних управлінських рішень та контролю активів [7, с. 100].

Оскільки активи — це майнова цінність підприємства, яка має вартість, то питанням порядку її визначення приділяється багато уваги. Результати оцінки вартості активів впливають на різні аспекти господарської діяльності підприємства:

1) визначають об'єктивність бухгалтерського обліку й формування фінансової звітності;
2) визначають потребу у капіталі, необхідному для формування активів;
3) вартість активів впливає на рівень собівартості продукції та цінову політику;
4) реальна оцінка вартості активів визначає об'єктивність фінансових результатів діяльності;
5) вартість активів використовується під час залучення підприємством кредитів для їх майнового забезпечення;
6) оцінка вартості активів є обов'язковою при майновому страхуванні;
7) вартість активів являє собою базу для розрахунків з метою оподаткування;
8) вартість активів безпосередньо впливає на формування показника ринкової вартості підприємства, який у системі фінансового менеджменту є одним із найважливіших показників [7, с. 101].

Отже, детально дослідивши сутність та класифікацію активів можна сказати, що класифікаційні ознаки мають розширюватись та доповнюватись відповідно до розвитку теорії активів та практики фінансової діяльності в Україні та в світі.

Як вже було зазначено в економічній літературі, в теорії та на практиці можна знайти різноманітні визначення термінів «актив» та «пасив». Якщо термін «актив» у більшості країн має майже однозначне визначення, то термін «пасив» (хоча при складанні балансу в усіх випадках використовується) у більшості країн та літературних джерелах не визначається.

Термін «пасив» видатні економісти Ж.Б. Сей, А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс та інші використовували у значенні «капіталу» — як визначення власності, і підкреслювали, що право власності на майно означає термін «капітал». І тому якщо під терміном «пасив» у всьому світі визначають насамперед «власний капітал», то термін «зобов'язання» має означати «чужий капітал», тобто позичений, взятий у тимчасове користування. Це означає також, що термін «капітал» відносно активів неправомірний, бо якщо «капітал» означає право власності, то цей самий термін не може означати речовий елемент, наприклад «оборотний капітал» чи «основний капітал» тощо [2, с. 178].

З позиції практичної діяльності підприємств доведено, що раціональне використання грошових коштів, своєчасність впровадження заходів накопичення власних коштів для поповнення оборотного і основного капіталу, впровадження нововведень, сприяє підвищенню конкурентоспроможності продукції підприємства, підвищенню його довгострокової та короткострокової ліквідності, а також прибутковості та власного рейтингу на товарних ринках. З метою отримання повної інформації про підприємство проводиться аналіз його господарської діяльності [1, с. 35].

Аналіз господарської діяльності є важливим етапом в діяльності підприємства, він сприяє підвищенню ефективності прийняття управлінських рішень, контролю та прогнозуванню діяльності підприємства шляхом дослідження змін і розвитку економічних явищ, виявлення відхилень фактичних даних від заданих параметрів та встановлення причинно-наслідкових зв'язків, які спровокували ці відхилення.

Аналізуючи літературні джерела в частині повноти розкриття методики аналізу стану активів, власного та залученого капіталу, встановлено, що визначене питання не достатньо розкрито у навчальній літературі, що, пояснюється тим, що автори розглядають лише окремі етапи здійснення аналізу стану активів та пасивів, які необхідні для визначення конкретних аспектів фінансового стану підприємства, ігноруючи при цьому вагому впливовість безпосередньо аналізу стану активів та пасивів на контроль та планування діяльності підприємства.

При проведенні аналізу господарської діяльності підприємства мають вирішуються наступні завдання:

1) на основі вивчення причинно-наслідкового взаємозв'язку між різними показниками виробничої, комерційної і фінансової діяльності дається оцінка виконання плану по надходженню фінансових ресурсів і їх використанню з позиції покращення фінансового стану підприємства;

2) прогнозування можливих фінансових результатів, рентабельності, виходячи з реальних умов господарської діяльності і наявності власного і позикового капіталу, розробка моделей фінансового стану при різноманітних варіантах використання ресурсів;

3) розробка конкретних заходів, спрямованих на ефективніше використання фінансових ресурсів і зміцнення фінансового стану підприємства.

Петряєва З.Ф. зазначає такі завдання класичного економічного аналізу активів:

1) оцінка стану, структури та динаміки зміни активів підприємства;

2) оцінка впливу зміни активів на зміну фінансового стану підприємства;

3) аналіз та оцінка ефективності функціонування активів підприємства;

4) виявлення причин позитивних і негативних тенденцій зміни активів підприємства [5, с. 58].

Вищезазначені завдання виконуються у ході виконання бухгалтерського, фінансового та стратегічного аналізу активів підприємства.

Усі етапи аналізу активів не є самодостатніми. Здійснювати стратегічне управління компанією не можливо лише на основі даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності. У той же час неможливо провести стратегічний аналіз активів без їх кількісних оцінок, які відображаються у бухгалтерських та фінансових звітах. В умовах інноваційної економіки задача економічного аналізу активів ускладнюється. Оскільки, крім проходження всіх зазначених етапів аналізу, необхідно адаптувати їх до умов сучасності.

Така адаптація, в першу чергу, повинна полягати у визначенні відповідності наявних активів короткостроковим і довгостроковим цілям підприємства, що може виражатися у таких узагальне-

них показниках, як стійкість конкурентної позиції підприємства та стабільність функціонування, які характеризують діяльність підприємства незалежно від специфіки галузі, ринку, тощо [4, с. 56].

Сучасний етап розвитку економіки України вимагає від суб'єктів господарювання підвищення ефективності використання кожної одиниці активів та пасивів підприємства, що перебувають у їх власності. Виникає необхідність розробки та впровадження таких підходів до управління активами і пасивами, які б забезпечували конкурентоспроможність, фінансову стійкість та інвестиційну привабливість підприємства.

Основний проблемний аспект управління всіма активами підприємства полягає у виборі адекватних методів та аналітичних процедур, що дозволяють виявляти, оцінювати, формувати необхідні підприємству стратегічні активи та забезпечувати безпосередньо ефективну політику управління ними. Вирішення цього завдання можливе шляхом створення та розвитку методологічних підвалин стратегічної діагностики активів підприємства, яка передбачатиме системне дослідження фінансів організації, виявлення комплексу взаємопов'язаних питань, що дадуть відображення об'єктивного стану справ організації, її систем управління.

Якщо розглядати управління пасивами підприємства, то можна сказати, що основна його задача полягає у забезпеченні стійкої фінансової діяльності підприємства.

Управління пасивами підприємства скероване на вирішення таких основних завдань:

1) формування достатнього обсягу капіталу, що забезпечить необхідні темпи економічного розвитку підприємства;

2) оптимізація розподілу сформованого капіталу за видами діяльності та напрямами використання;

3) забезпечення умов досягнення максимальної доходності капіталу при запланованому рівні фінансового ризику;

4) забезпечення мінімізації фінансового ризику, пов'язаного з використанням капіталу, при запланованому рівні його дохідності;

5) забезпечення постійної фінансової рівноваги підприємства у процесі його розвитку;

6) забезпечення достатнього рівня фінансового контролю над підприємством з боку його засновників;

7) забезпечення достатньої фінансової гнучкості підприємства;

8) оптимізація обігу капіталу;

9) забезпечення своєчасного реінвестування капіталу [3, с. 116].

Отже, в основу системи управління пасивами покладено концепцію їх структури. Під структурою капіталу розуміється співвідношення власного й позикового капіталу в цілому й у розрізі складових елементів.

Формування структури капіталу здійснюється під впливом комплексу факторів, до яких за винятком стартової забезпеченості ресурсами відноситься також доступність джерел фінансових ресурсів, характер відповідальності за користування ресурсами, плата за ресурси [6, с. 80].

Управління формуванням структури капіталу, як складова управління загалом є системою принципів і методів розроблення та реалізацією управлінських рішень, пов'язаних із встановленням оптимальних параметрів його обсягу та структури, а також його залучення з різних джерел та в різноманітних формах для здійснення господарської діяльності підприємства.

ВИСНОВКИ

За допомогою проведених досліджень визначено, що аналіз стану активів та пасивів є невід'ємною складовою проведення аналізу фінансового стану підприємства, що дозволяє оцінити фінансову стійкість, ліквідність та ділову активність підприємства. Основний проблемний аспект управління активами та пасивами підприємства полягає у виборі адекватних методів та аналітичних процедур, що дозволяють виявляти, оцінювати, формувати необхідні підприємству стратегічні активи та пасиви і забезпечувати безпосередньо ефективну політику управління ними. Вирішення цього завдання можливе шляхом створення та розвитку методологічних підвалин діагностики активів і пасивів підприємства, яка передбачатиме системне дослідження фінансів організації, виявлення комплексу взаємопов'язаних питань, що дадуть відображення об'єктивного стану справ організації, її систем управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агапова А.В. Сутність поняття «оцінка економічного стану підприємства» / А.В. Агапова // Збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. — 2009. — №6 (22). — С. 35–43.

2. Крамаренко М.Н. Оптимізація структури капіталу підприємства / М.Н. Крамаренко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. — 2009. — №7. — С. 178–182.

3. Ліпич Л.Г. Капітал в системі управління підприємством / Л.Г. Ліпич, І.О. Гадзевич. — Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2009. — С. 114–119.

4. Павленко І.М. Аналіз активів підприємства : задачі і пріоритети / І.М. Павленко, В.А. Верба, А.С. Семененко // Формування ринкової економіки. — 2011. — №25. — С. 52–62.

5. Петряєва З.Ф. Організація і методика економічного аналізу: навчальний посібник / З.Ф. Петряєва. — Харків: Вид. ХНЕУ, 2009. — 236 с.

6. Пілецька С.Т. Управління структурою капіталу підприємства / С.Т. Пілецька // Вісник Запорізького національного університету. — 2010. — №3(7). — С. 79–83.

7. Тимощенко Ю.М. Фінансовий менеджмент активів підприємства, актуальні напрямки його розвитку / Ю.М. Тимощенко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. — 2010. — №1. — С. 94–103.

Стаття надійшла до редакції 8 листопада 2013 року

УДК 338.42

Якименко О.В.,
доцент, ХНУМГ імені О.М. Бекетова

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ТА МЕТОДИ ЙОГО ОЦІНКИ

Розглянуто теоретичні основи управління інноваційною діяльністю та інноваційним потенціалом підприємств будівельної галузі та методи його оцінки. Визначено, що комплексною характеристикою спроможності підприємства до інноваційної діяльності є його інноваційний потенціал. Розглянуто місце інноваційного потенціалу в економічному потенціалі підприємства та визначено показники його оцінки на етапі створення та освоєння. Доведено, що вкрай важливим для будівельних підприємств є знання і розуміння теоретичних основ управління інноваційним потенціалом, закономірностей процесу його формування, підвищення та методів його оцінки.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційний потенціал, підприємство, будівельна галузь, підвищення, оцінка.

ВСТУП

Сучасні трансформаційні процеси, які сьогодні відбуваються в економіці України потребують від підприємств здійснювати пошук ефективних механізмів управління інноваційною діяльністю, як інструментом переорієнтації та розвитку підприємств і галузей національного господарства. Будівельний комплекс повинен виконувати перш за все всі народногосподарські функції, а саме: створення основних фондів і виробничих потужностей з впровадженням передових досягнень науково-технічного прогресу, швидку модернізацію діючих підприємств на основі прогресивних технологій, комплексну і своєчасну реалізацію соціальних програм, забезпечення високої якості будівельної продукції, скорочення строків будівництва і підвищення ефективності інвестування [1].

Проблемам управління інноваційною діяльністю та інноваційним потенціалом підприємств присвячені праці багатьох вітчизняних вчених економістів, таких як О. Амоша, Ю. Бажал, А. Гальчинський, В. Геєць, О. Лапко, Д. Черваньов, А. Яковлєва та інші. Серед зарубіжних дослідників, які внесли значний вклад у розвиток теорії та практики інновацій варто відзначити Р. Акоффа, П. Друкера, П. Завліна, М. Портера, Б. Твіса, М. Хучека та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статі є розгляд теоретичних основ управління інноваційним потенціалом підприємства будівельної галузі та методів його оцінки.

РЕЗУЛЬТАТИ

Інноваційна діяльність підприємств — це не лише рішення технічних завдань відносно створення нового продукту, новій технології або удосконалення наявних, а і відбір перспективних науково-технічних досягнень, своєчасне патентування винаходів, просування наукомістких товарів на ринок. Провідна роль в реалізації цих завдань належить менеджерам [2]. Комплексною характеристикою спроможності підприємства до інноваційної діяльності є його інноваційний потенціал.

Існують різні підходи до тлумачення поняття інноваційний потенціал. Одні автори роблять наголос на наявності ресурсів, інші на можливості їх використання. На думку Д. Кокуріна [3] до розгляду сутності інноваційного потенціалу слід підходити як до економічної категорії, котра є ієрархічно організованою системою понять, що знаходяться на різному рівні наближення до сутності потенціалу.

Але більшість керується так званим ресурсним підходом, тобто уявляє інноваційний потенціал як сукупність ресурсів, виділяючи найчастіше такі його елементи, як кадрова, інформаційно-технологічна, організаційна й матеріально-технічна складові. Окремо можна виділити фінансові ресурси, які забезпечують умови реалізації інших елементів і виконують роль їх кількісної оцінки. Фінансова складова інноваційного потенціалу забезпечує надходження коштів для виконання інноваційних процесів, створює стимули і умови для розробки інновацій, впливає на вибір тематики інноваційних проектів відповідно до потреб функціонування і розвитку самої інноваційної сфери, сприяє ефективному формуванню витрат на інновації, реалізує необхідну еластичність надходжень фінансових ресурсів відповідно до протікання інноваційного процесу [4,5].

Дослідження взаємодії нововведень і організацій у нових умовах дає змогу врахувати вплив особливостей організацій на впровадження і поширення інновацій. Особливості взаємодії нововведення й організації розподіляється на декілька типів:

- організація — користувач інновації;
- організація — творець нововведення;

• організація — розроблювач і користувач нововведення;
• організація — носій нововведення;
• організація — нововведення.

Матеріально-технічні ресурси є речовинною основою інноваційного потенціалу, визначають його техніко-технологічну базу, впливають на масштаби й темпи інноваційної діяльності. Формування інноваційного потенціалу може бути ускладнене їх одержанням. Тому актуально, особливо в наших умовах, орієнтуватися на створення не матеріаломістких нововведень, що дасть змогу максимально комплексно використовувати наявну сировинну базу, нові види матеріалів, утилізацію відходів відповідно до екологічних вимог, що висуває суспільство до виробників.

Кадрова складова інноваційного потенціалу будівельних підприємств може характеризуватися такими показниками, як загальна чисельність працівників, зайнятих в НДДКР, структурний розподіл чисельності персоналу за видами діяльності, за кваліфікаційними групами. Важливим фактором є ставлення робітників до інноваційних процесів, розвиток їх свідомого бажання вкладати свої знання й навички в інноваційну сферу. Дослідження, проведені на вітчизняних промислових підприємствах виявили, що серед керівників вищого й середнього рівнів підтримують і беруть участь в інноваційних процесах у середньому 70% респондентів, 8% ставляться до них пасивно, 10% опитаних чинять опір, 12% взагалі не визначилися. Серед інженерно-технічних працівників ці показники становлять відповідно 55%, 17%, 12% та 16%. Такі дані свідчать про середній рівень зацікавленості працівників українських підприємств у розвитку інновацій [6].

Усі складові частини, що мають вплив на розвиток інновацій, мають бути узгоджені між собою і виконувати певні функції згідно з механізмом їх використання, який розробляється у надрах інноваційного менеджменту підприємства. Розгляд потенціалу лише як сукупності ресурсів і можливостей їх використання є обмеженим. Таке уявлення про нього не враховує цільової характеристики цієї категорії. Використання ресурсів завжди є цілеспрямованим і певним чином організованим для реалізації потреб суспільства й суб’єктів господарювання. Цілями інноваційної діяльності можуть бути виживання підприємства й збереження ніші на ринку, збільшення конкурентоспроможності продукції, експансії, збільшення прибутку тощо. До інноваційного потенціалу також має належати поняття, яке характеризує внутрішню можливість самого інноваційного середовища, у котрому перебуває підприємство, здійснювати цілеспрямовану діяльність із залучення конкретних господарських ресурсів, з їхньої раціональної переробки для формування інноваційного продукту.

Слід враховувати й зовнішні економічні фактори, що впливають на інноваційний потенціал, такі, як державна інноваційна політика, політика кредитних установ, конкурентні стратегій споживачів, постачальників, фінансових посередників, зміни у вподобаннях споживачів тощо. Отже, ресурсний підхід є недостатнім для визначення поняття «інноваційний потенціал». Інноваційний потенціал слід розглядати як складну динамічну систему генерування, накопичення і трансформування наукових ідей та науково-технічних результатів в інноваційні продукти, процеси. Інноваційний потенціал підприємства — це підсистема цілісної системи, в якій він взаємодіє з іншими потенціалами підприємства (кадровим, науково-технічним, технологічним тощо) [7].

Отже, можна вважати, що інноваційний потенціал складає ядро загального економічного потенціалу підприємства, органічно входячи до його складових і визначає потенційну можливість підприємства щодо здійснення інноваційного розвитку (рис. 1).

Для оцінки інноваційного потенціалу будівельних підприємств застосовують такий важливий показник як вага витрат на НДДКР у загальній їх сумі. Витрати на НДДКР тісно пов’язані з показниками рентабельності, тому слід визначити частку її зростання внаслідок ефективної науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності, рівень якої встановлюють завдяки ефективному менеджменту.

Ще одним показником ефективного функціонування та розвитку підприємства є кількість інновацій з урахуванням рівня їх новизни. Цей показник можна виміряти за отримання інформації про нову продукцію, що з нею підприємство виходить на ринок. Причому рівень новизни інновації можна визначити на засадах детального аналізу істотних властивостей інноваційної ідеї та порівняння відносного рівня її новизни з іншими.

Слід відзначити, що оцінку інноваційної діяльності будівельного підприємства можна здійснювати, використовуючи такі показники, як впровадження нових технологічних процесів, автоматизація виробництва за розробки та освоєння нових видів будівельної продукції. Проте використання кількості інновацій як показника, що характеризує інноваційну діяльність ускладнено у зв’язку з неможливістю його розрахунку. Саме тому визначення економічної ефективності інноваційної діяльності доцільно здійснювати з використанням економічних результатів (рис. 2).

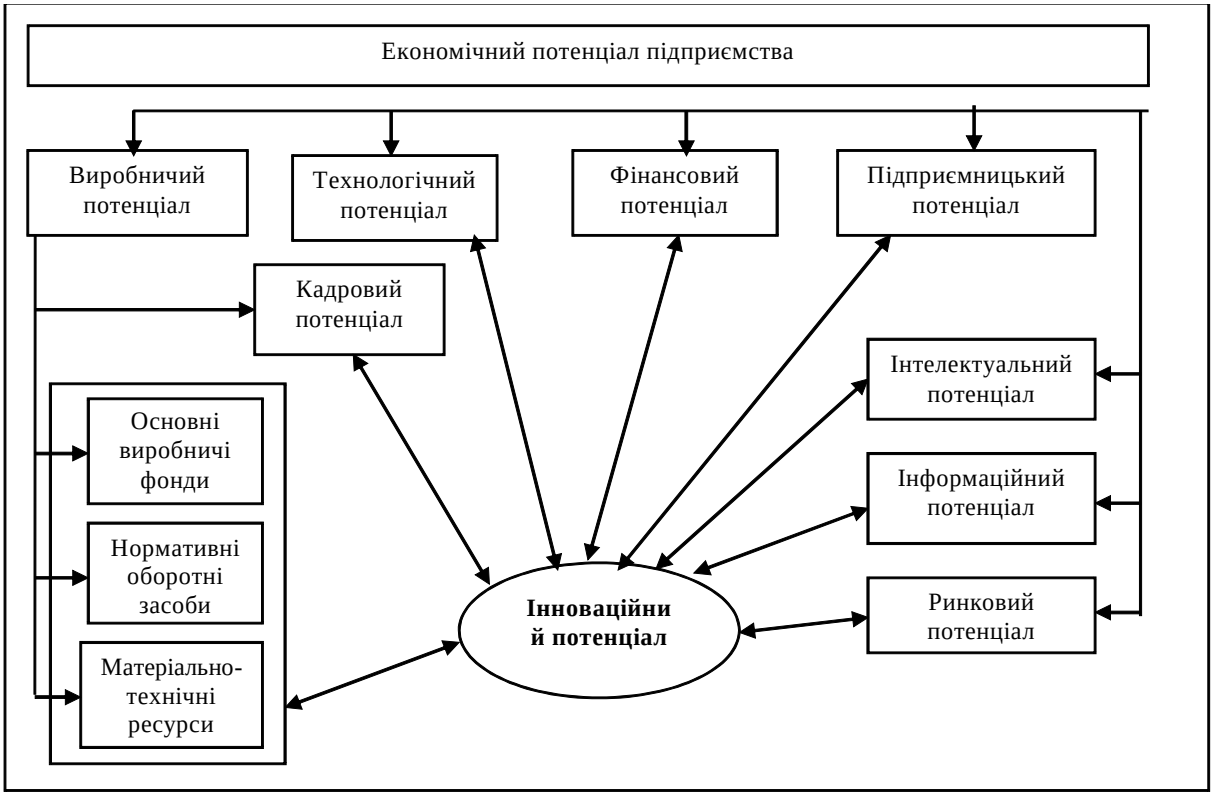

Рис. 1. Місце інноваційного потенціалу в економічному потенціалі підприємства (Розроблено автором на основі [8])

Рис. 2. Схема послідовності оцінки інноваційного потенціалу підприємства [9]

Оцінку інноваційного потенціалу підприємства треба здійснювати з використанням відповідної системи показників, які різняться між собою в залежності від етапу розробки та впровадження інновацій враховуючи те, що Важливою ознакою інноваційного розвитку підприємства є його здатність адаптуватися до внутрішніх змін та зовнішнього впливу (табл. 1, табл. 2).

Таблиця 1. Показники оцінки ІПП на етапі створення інновацій *

Показник	Формула розрахунку	Умовні позначення
Питома вага витрат на НДДКР у загальній сумі витрат	$К_1 = В_{НДДКР} / В_З$	$В_{НДДКР}$ — витрати на проведення НДДКР, $В_З$ — загальні витрати на виготовлення та реалізацію нової продукції
Питома вага кількості науково-технічних працівників з науковим ступенем у загальній їх кількості	$К_2 = Ч_С / Ч_З$	$Ч_С$ — чисельність працівників з науковим ступенем, $Ч_З$ — загальна чисельність науково-технічних працівників
Питома вага наукових публікацій щодо стратегічного напрямку інноваційного розвитку підприємства в загальній кількості наукових праць протягом року	$К_3 = П_С / П_З$	$П_С$ — кількість публікацій щодо стратегічного напрямку інноваційного розвитку підприємства, $П_З$ — загальна кількість публікацій протягом року
Рівень забезпечення інноваційної діяльності науково-дослідним обладнанням	$К_4 = О_{НДДКР} / О_З$	$О_{НДДКР}$ — вартість обладнання для проведення НДДКР, $О_З$ — вартість основних виробничих фондів
Питома вага вартості проданих ліцензій у поточному році в балансовому прибутку підприємства	$К_5 = Л_П / П_Б$	$Л_П$ — вартість проданих ліцензій у поточному році, $П_Б$ — балансовий прибуток підприємства у тому ж році
Питома вага вартості придбаних ліцензій у поточному році в балансовому прибутку підприємства	$К_6 = Л_{ПР} / П_Б$	$Л_{ПР}$ — вартість придбаних ліцензій у поточному році, $П_Б$ — балансовий прибуток підприємства у тому ж році
Кількість дослідних зразків, розроблених власними силами підприємства	$К_7$	Х
Кількість дослідних зразків, розроблених іншими підприємствами на замовлення даного підприємства	$К_8$	Х

* Складено автором

Інноваційний розвиток будівельного підприємства здійснюється на засадах відповідної стратегії, що ґрунтується на інноваційному потенціалі розроблених і освоєних інновацій з урахуванням впливу зовнішнього середовища. Ефективність інноваційної стратегії підприємства залежить від якості інформації, отриманої із зовнішнього середовища та від аналізу внутрішнього стану. Наведенні показники застосовують для оцінки інноваційного потенціалу будівельних підприємств.

Від якості управління інноваційними процесами багато в чому залежить економічне благополуччя підприємств будівельної галузі: знижується частка неефективних проектів, зменшується ступінь ризику, підвищується корисна віддача дослідницького колективу. Інноваційна сфера, орієнтована на створення і використання новизни, вимагає і нових форм її організації. Разом з традиційними оргструктурами формуються нові такі, як технопарки, науково-технічні центри (комплекси), інкубатори, різного роду об’єднання (союзи, асоціації), тимчасові трудові колективи.

Галузевий підхід до управління інноваційними процесами на підприємстві вирішує дві взаємозв’язані задачі: організація взаємодії усередині підприємства при проектуванні і виробництві інноваційного продукту, організація взаємодії між суб’єктами ринку. Така організація дозволяє

Таблиця 2. Показники оцінки ІПП на етапі освоєння інновацій *

Показник	Формула розрахунку	Умовні позначення
Фізичний знос обладнання для здійснення НДДКР	$К_1$	Х
Моральний знос обладнання для здійснення НДДКР	$К_2$	Х
Вибуття обладнання для проведення НДДКР	$К_3$	Х
Оновлення обладнання для проведення НДДКР	$К_4$	Х
Питома вага нових технологій, освоєних у поточному році в загальній кількості технологічних процесів	$К_5 = Т_Н / Т_З$	$Т_Н$ — нові техпроцеси, $Т_З$ — загальна кількість техпроцесів
Рівень інформатизації робіт, пов'язаних з НДДКР	$К_6 = М_І / М_З$	$М_І$ — кількість робочих місць, оснащених комп'ютерами, $М_З$ — загальна кількість робочих місць науково-технічних працівників
Рівень професіоналізму науково-технічного персоналу	$К_7 = Ч_б / Ч_З$	$Ч_б$ — чисельність науково-технічних працівників з базовою вищою освітою, $Ч_З$ — загальна чисельність науково-технічних працівників
Рівень підвищення кваліфікації науково-технічного персоналу	$К_8 = Ч_{ПК} / Ч_З$	$Ч_{ПК}$ — чисельність науково-технічних працівників, які підвищили кваліфікацію протягом року
Рівень прибутковості реалізованої інновацій	$К_9 = П_І / В_І$	$П_І$ — прибуток від впровадження інновації, $В_І$ — витрати, пов'язані зі створенням інновації
Питома вага нових товарів у річних обсягах продажів у поточному році	$К_{10} = О_Н / О_З$	$О_Н$ — обсяг продаж нових товарів, $О_З$ — загальний обсяг продажів

* Складено автором

здійснювати взаємодію між трьома основними компонентами: ринком, будівельною продукцією і технологіями, які одночасно повинні забезпечити ефективність, якість, гнучкість, адаптивність, задоволеність.

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумок у розгляді зазначеного важливого питання можна стверджувати, що для управління інноваційною діяльністю підприємств будівельної галузі та розробки системи заходів щодо організації та реалізації інноваційних проектів необхідно мати достовірну оцінку інноваційного потенціалу виробництва будівельної продукції. Передумовою та важливою складовою інновації є інноваційний потенціал, тому є вкрай важливим для будівельних підприємств знати і розуміти теоретичні основи, закономірності процесу формування, підвищення, методи оцінки та напрями його ефективного використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Шевчук В.Я. Умови ефективного інвестування в будівництві / В.Я. Шевчук. — К.: Будівельник, 1991. — 112 с.

2. Стадник В.В. Економіка і організація інноваційної діяльності / В.В. Стадник, М.А. Йохна. — К., 2005. — 400 с.

3. Кокурин Д.И. Инновационная деятельность / Д.И. Кокурин. — М.: ИНФРА-М, 2001. — 356 с.

4. Писарева М. Інноваційний потенціал України: оцінка стану та перспективи реалізації / М. Писарева // Економіка. — 2006. — №10. — С. 180-184.

5. Власенко В.В. Управління інноваційною діяльністю підприємства: автореф. дис… канд. екон. наук: спец. 08.06.01 / В.В. Власенко. — Х., 2009. — 20 с.

6. Мартюшева Л.С. Інноваційний потенціал підприємства як об'єкт економічного дослідження / Л.С. Мартюшева, В.О. Калишева // Фінанси підприємств. — 2002. — №10. — С. 61-66.

7. Іванілов О.С. Інноваційний потенціал підприємства / О.С. Іванілов, О.М. Таряник // Економіка, фінанси, право. — 2004. — №12. — С. 5-7.

8. Федонін О.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. посібник / О.С. Федонін, І.М. Рєпіна, О.І. Олексик — К.:КНЕУ, 2003. — 316 с.

9. Гриньов А.В. Оцінка інноваційного потенціалу підприємства / А.В. Гриньов // Проблеми науки. — 2003. — №12. — С. 12-17.

Стаття надійшла до редакції 26 листопада 2013 року

УДК 338.22

Азарченкова М.К.,
здобувач, ХНУМГ імені О.М. Бекетова

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ В БУДІВНИЦТВІ

Розглянуто теоретичні та методичні основи антикризового управління у будівництві та визначені основні завдання антикризового управління будівельним підприємством. Визначено існування тісного зв'язку кризи та ризиків. Виявлені фактори ризику, які характерні для підприємств будівельної галузі. Доведено, що створення системи ефективного антикризового управління будівельним підприємством базується на оцінці його вихідного (поточного) стану та стабільність його роботи визначається такими основними факторами, як зростаючий обсяг реалізації продукції, стабільна прибутковість, фінансова стійкість.

Ключові слова: антикризове управління, будівельне підприємство, ризик, менеджмент, ефективність, діяльність.

ВСТУП

На сучасному етапі розвиток і ефективність будівельного виробництва в значній мірі залежать від оперативності структурної та внутрішньогалузевої перебудови, реформування відносин власності, поширення та поглиблення ринкових відносин між всіма суб'єктами господарювання. Однак багаторічний досвід управління підприємствами будівельної галузі свідчить о том, що сфера будівництва максимально схильна до ризиків, джерелами яких є як зовнішнє середовище, так і внутрішні параметри будівельного підприємства. Тому проблеми антикризового управління у будівництві стоять достатньо гостро і потребують формування інструментарію управління ризиками на основі системного і комплексного розгляду проблем ринкового функціонування будівельних підприємств.

Питанням антикризового управління в будівництві присвячено багато робіт провідних вчених-економістів, таких як Л.І. Воротіної, В.Г. Герасимчука, В.Т. Долі, А.В. Крушевського, М.М. Мартиненка, В.О. Міхельса, О.І. Муравйова, В.І. Науменка, В.П. Ніколаєва, М.П. Педана, В.М. Огорельцева, З.І. Соколовської, С.А. Ушацького, А.Д. Шеремета, Е.Й. Шилова та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статі є розгляд теоретичних та методичних основ антикризового управління у будівництві та визначення основних завдань антикризового управління будівельним підприємством.

РЕЗУЛЬТАТИ

Будівництво та будівельна галузь є однією з провідних та системоутворюючих галузей національної економіки України, в який сьогодні працює велика кількість дрібних та крупних організацій: підрядні та субпідрядні будівельні організації; проектні інститути, інжинірингові фірми. Безпосередньо впливаючи на створення економічного потенціалу і економічний розвиток країни, будівельні підприємства, як активні суб'єкти ринку, мають постійно оцінювати ефективність своєї господарської діяльності на фоні конкурентного середовища, вчасно знаходити і використовувати сприятливі можливості, виявляти негативні тенденції й попереджувати їх наслідки. До основних специфічних особливостей галузі можна віднести:

- відсутність серійного виробництва однотипової продукції і, як наслідок різноманітність об'єктів, що зводяться;
- зведення на одному будівельному майданчику різних типів будівель і споруд, що обумовлює різний склад матеріальних ресурсів необхідних для виконання робіт;
- змінення кількості асортименту матеріалів, що потребуються, виробів за окремими періодами в залежності від типів споруд;
- нерівномірність обсягів виконання будівельних робіт за періодами року під впливом кліматичних умов, внаслідок чого споживання матеріалів протягом року істотно різняться і т. ін.

Дослідження діяльності підприємств будівельної галузі довели, що на більшості будівельних підприємств значно уповільнилося оновлення основних фондів. Виробничий термін тільки чверті основних фондів не перевищує 10 років. Таку саму частину становлять і повністю зношені основні фонди.

У сучасній науковій літературі досі ще не усталилася полеміка щодо характерних рис і сутності економічної кризи. Чітким лише склалося уявлення про те, що вони властиві капіталістичному способу виробництва і мають виражений циклічний характер [1]. Входження України в ринкові умови господарювання на початку 90-х років минулого сторіччя переконливо довело, що

чекати настання чергової, циклічної кризи не було необхідності, оскільки вона майже одразу наздогнала нашу економіку з причини впливу багатьох чинників, у тому числі непідготовленості та невміння передбачати і попереджати руйнуючий вплив криз на макро- і мікроекономіку. Існує тісний зв'язок кризи та ризиків, який в тій чи іншій мірі впливає на методику розробки будь-якого управлінського рішення. Якщо виключити з нього очікування кризи, то зникне гострота сприйняття ризику, стануть несподіваними і від того ще більш гострими не тільки кризові ситуації, а й цілком звичайні поточні проблеми господарювання підприємств.

Всі кризові явища в економіці можна класифікувати наступним чином:

1. За широтою охоплення: окремі (або поодинокі); локальні (або групові, що охоплюють лише частину або групу явищ, процесів, суб'єктів господарювання) і системні (вражаючі хворобою весь економічний організм у цілому, будь то підприємство, корпорація, галузь, економіка країни в цілому);

2. За рівнями економіки: мікро; мезо; макро і світової;

3. За силою впливу: хворобливі; руйнівні і катастрофічні;

4. За часом впливу: короткострокові, середньострокові і довгострокові;

5. За джерелами походження: внутрішні; зовнішні; змішані, з внутрішніх і зовнішніх джерел; стихійні (розвинулися самі по собі); штучні (свідомо створені тими чи іншими силами) і змішані зі стихійних і штучних;

6. По можливості подолання: переборні за допомогою внутрішніх сил; переборні з зовнішньою допомогою або під зовнішнім впливом і непереборні [2].

Антикризове управління включає сукупність знань і результати аналізу практичного досвіду, які спрямовані на оптимізацію механізмів регуляції систем, виявлення прихованих ресурсів, потенціалу розвитку на складному етапі розвитку. Специфіка антикризового управління пов'язана з необхідністю прийняття складних управлінських рішень в умовах обмежених фінансових коштів, великого ступеня невизначеності і ризику. Менеджер, який вирішає подібні завдання, стикається з необхідністю діяти своєчасно і швидко, до того ж зростає рівень його відповідальності.

Питання про можливість виникнення кризи в діяльності окремих підприємств, тобто на рівні мікроекономіки є риторичним, оскільки підприємства, будучи частиною макроекономіки, підпорядковані її законам і сполучені з закономірностями її розвитку. Отже, очевидно, що кризи не тільки можливі, вони відображають власні ритми розвитку кожного окремого підприємства, які не завжди збігаються з ритмами загального розвитку або розвитку інших господарських суб'єктів. Приходимо до висновку про те, що підприємства мають свій потенціал розвитку, свої умови господарювання і, разом з тим, підкоряються закономірностям циклічного розвитку всієї соціально — економічної системи на макрорівні, знаходяться в стані певного ставлення до загальних циклів економіки, маючи при цьому власні внутрішні цикли розвитку [3].

Всі фактори, що зумовлюють виникнення кризових ситуацій поділяються на дві великі групи: зовнішні і внутрішні фактори (рис. 1). Перша група чинників, яка може негативно вплинути на можливості діяльності будівельного підприємства, пов'язана з усіма аспектами існуючого соціально-економічного ладу, а також і певною мірою з міжнародною ситуацією. Ці аспекти включають економічну, соціально-демографічну, політичну, ринкову, правову та міжнародну області життєдіяльності України.

Фактори виникнення криз у підприємства можуть бути різними. На будівельному підприємстві факторами кризи можуть розглядатися зниження якості продукції, незадовільний маркетинг, порушення технологічної дисципліни, старіння технічних засобів, велика кредиторська заборгованість та ін. Причиною можуть бути фінансово — економічні прорахунки, загальне положення економіки, низька кваліфікація персоналу, недоліки системи мотивування і т. д. Симптоми кризи на підприємстві — поява перших ознак негативних тенденцій, стійкість цих тенденцій, ділові конфлікти, наростання фінансових проблем та ін.

Дуже важливо своєчасно визначити симптоми кризового розвитку, щоб мати можливість реалізувати адекватні міри — від самих м'яких, щадних і адаптивних — до найжорсткіших методів хірургічного втручання.

Швидкість і методи подолання кризи багато в чому залежать від того, які причини її виникнення і як швидко вона буде виявлена. Вихід з кризи можливий тільки при усуненні причин її появи. Для цього необхідно провести ретельний і всебічний аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища економічного суб'єкта, виділити ті компоненти, які дійсно мають пріоритетне значення, зібрати інформацію по кожному компоненту, а також оцінити реальний стан підприємства [4].

Основними завданнями антикризового управління на будівельному підприємстві є:

- попередня діагностика причин виникнення кризових ситуацій;
- аналіз зовнішнього середовища і потенціалу конкурентних переваг підприємства для вибору стратегії розвитку;
- бізнес-планування підвищення конкурентних переваг та фінансового оздоровлення підприємства;
- розробка заходів фінансового оздоровлення;
- реалізація програм антикризового управління та контроль за їх проведенням.

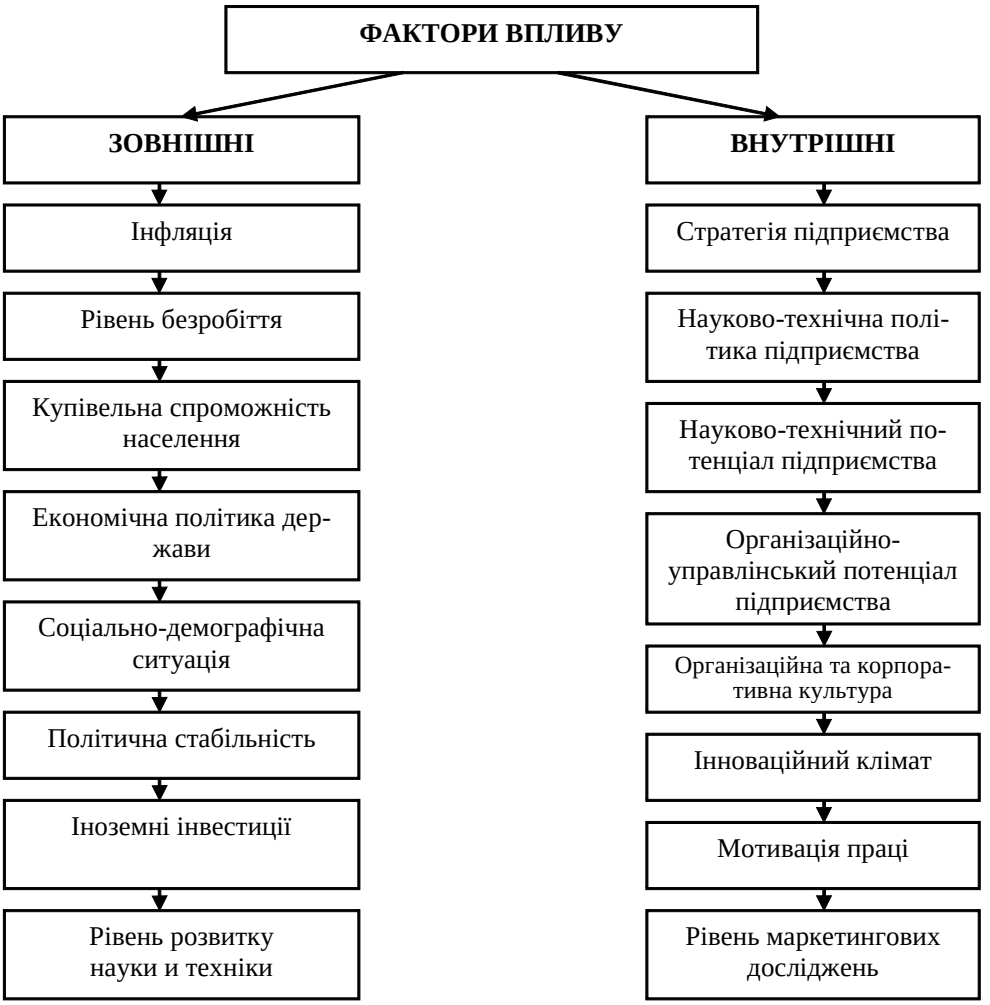

Рис. 1. Фактори впливу на виникнення кризових ситуацій на будівельних підприємствах України (Розроблено автором)

Як вже вказувалося раніше, існує тісний зв'язок кризи та ризиків. Фактори ризику, які характерні для підприємств будівельної галузі слід розглядати у такий площині:

- специфіка ринку підрядних робіт;
- специфіка будівельної продукції;
- специфіка будівельного виробництва;
- специфіка бізнес-процесів;
- специфіка конкуренції будівельної продукції.

Особливу увагу для подолання кризових явищ та ефективного антикризового управління слід приділяти менеджменту. Причинами кризового положення економічного суб'єкта можуть стати недосконалість в реалізації функцій і завдань фінансового менеджменту, недостатній досвід комерційної роботи, слабка орієнтація керівництва у правових питаннях і ін. Якщо будівельне підприємство працює стабільно, без великих зривів навіть у нестабільній обстановці, у великій мірі це є наслідком раціональної організаційної структури, грамотного керівництва та управління ресурсами підприємства [5]. Міри щодо управління ризиками теж слід розглядати у розрізі функцій управління (табл. 1).

У розумінні кризи велике значення мають не тільки його причини, але й різноманітні наслідки: можливе оновлення або руйнування соціально-економічної системи, оздоровлення або виникнення нової кризи. Наслідки кризи можуть вести до різких змін чи м'якого тривалого і послідовного виходу на новий етап розвитку економічного суб'єкта. Різні наслідки кризи визначаються не тільки його характером , а й політикою та технологією антикризового управління.

Таблиця 1. Напрями ризик-менеджменту за функціями управління *

Функції управління	**Джерела проблем**	**Напрями ризик-менеджменту**
1. Організація	1. Нестійкі формальні зв'язки. 2. Інформаційні зв'язки підсистем не визначились. 3. Ділова репутація відсутня. 4. Сегмент ринку не визначено. 5. Керованість персоналу низька. 6. Структура надзвичайно централізована.	1. Бізнес-планування. 2. Організаційне регламентування. 3. Налагодження довгострокових зв'язків з постачальниками та субконтракторами.
2. Мотивація	1. Організаційна культура не сформована. 2. Неадекватна винагорода за працю.	1. Розробка мотиваційного механізму. 2. Відкритість прийняття управлінських рішень.
3. Планування	1. Відсутня система планування. 2. Низьке інформаційне забезпечення. 3. Не визначені організаційні одиниці, які планують.	1. Бізнес-планування. 2. Створення планово-економічних служб. 3. Формування систем інформаційного забезпечення плану. 4. Розробка систем внутрішньо фірмових стандартів.
4. Контроль	1. Контроль є безсистемним і несистематичним. 2. Немає системи критеріїв контролю. 3. Немає методик ідентифікації самої фази життєвого циклу.	1. Впровадження систем моніторингу строків, кошторисів і якості. 2. Створення організаційної системи контролю.

* [6]

Політика антикризового управління на будівельному підприємстві повинна бути частиною загальної виробничо-господарчої та фінансової стратегії підприємства, що полягає в розробці системи методів попередньої діагностики загрози банкрутства і «включення» механізмів фінансового оздоровлення підприємства, які забезпечують його вихід з кризового стану.

До основних етапів формування та проведення політики антикризового управління будівельним підприємством відносяться:

- моніторинг фінансового стану підприємства з метою виявлення ознак кризового стану;
- визначення масштабів кризового стану підприємства;
- дослідження основних факторів, що обумовлюють кризовий розвиток підприємства;
- формування системи цілей виведення підприємства з кризового стану;
- вибір і використання дієвих внутрішніх механізмів фінансової стабілізації підприємства, що відповідають масштабам його кризо-вого фінансового стану;
- забезпечення контролю за результатами розроблених заходів щодо виведення підприємства з фінансової кризи [7].

Технологія антикризового управління — це комплекс послідовно здійснюваних заходів попередження, профілактики, подолання кризи, зниження рівня її негативних наслідків. Вона допускає як велику дослідницько-аналітичну роботу, так і соціально організовану діяльність. Не можна технологію антикризового управління зводити тільки для пошуку варіантів поведінки. Це технологія активної управлінської діяльності в повному комплексі всіх її функцій, ролей й повноважень [8].

Глибокі зміни в умовах господарювання, загострення конкуренції, глобалізація економіки спонукають провідні підприємства будівельної галузі переглядати свою стратегію, яка в свою чергу, кардинально змінює організаційно-управлінські підходи, структуру і стан підприємств. У кризо-

вих умовах у будівельного підприємства велика ймовірність опинитися банкрутом, у зв'язку з чим персоналу потрібне вміння в ризик-ситуаціях, з одного боку, уникати невиправданих втрат, з іншого — діяти сміливо і ініціативно. Менеджер повинен вміти ризикувати, тобто виважено, не перебільшуючи небезпеки, домагатися намічених цілей, природно, при дотриманні меж правомірності ризику.

Практичне значення антикризового управління на підприємствах будівельної галузі полягає в наступному:

- оцінка пріоритетності проблем, що виникають у діяльності будівельних підприємств;
- засіб виживання у важкий період;
- зниження ризику банкрутства і ліквідації суб'єкта господарювання;
- координація діяльності підприємства в цілому;
- раціональне використання всіх наявних ресурсів;
- подолання невизначеності ринкового середовища.

ВИСНОВКИ

Створення системи ефективного антикризового управління будівельним підприємством базується на оцінці його вихідного (поточного) стану, що включає: аналіз фінансового стану підприємства; оцінку вартості підприємства. В даний час антикризове управління будівельним підприємством, тобто стабільність його роботи визначається такими основними факторами, як зростаючий обсяг реалізації продукції, стабільна прибутковість, фінансова стійкість. У більшості випадків погіршується становище підприємств пов'язано з неефективною системою управління ними, неекономічним і нетехнологічним виробництвом, слабким урахуванням ринкових умов господарювання в усіх аспектах (кон'юнктура, ціноутворення, ризики).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Довбня С.Б.. Методичні аспекти реструктуризації і санації підприємства / С.Б. Довбня, О.В. Щербина // Стратегія економічного розвитку України. Вип. 2 (9). — К.: КНЕУ, 2002. — С. 543-555.

2. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій: Моногр. / Л.О. Лігоненко; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. — 579 с.

3. Коротков Э.М. Антикризисное управление: Учеб. для вузов по экон. специальностям / Э.М. Коротков, А.А. Беляев, Д.В. Валовой и др.; Гос. ун-т упр. — М.: ИНФРА-М, 2002. — 432 с. — («Высшее образование»).

4. Масленченков Ю.С. Стратегический и кризисный менеджмент фирмы: Учебное пособие для вузов [Текст] / Ю.С. Масленченков, Ю.Н. Тронин. — М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К0», 2005. — 884 с.

5. Штангрет А.М. Антикризове управління підприємством: навч. посіб. [Текст] / А.М. Штангрет, О.І. Копилюк. — К.: Знання, 2007. — 335 с.

6. Самарская Н.А. Оценка уровня интегрального потенциала строительной организации в условиях неблагоприятного функционирования / Н.А. Самарская // Экономический анализ. — 2006. — №4 (61). — С. 36-41.

7. Фінанси підприємств: Підручник [Текст] / Керівник авт. кол. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін. — 3-тє вид., перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2003. — 460 с.

8. Василенко В.О.Антикризове управління підприємством: Навч.посібник. [Текст]. — Вид. 2-ге, виправл. і доп. — Київ: Центр навчальної літератури, 2005. — 504 с.

Стаття надійшла до редакції 26 листопада 2013 року

УДК 330.341.1

Бережанський М.М.,
здобувач, доцент, ІЕМВ ДВНЗ «УНУ»

АНАЛІЗ УМОВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Проаналізовано інноваційний рейтинг України у світі; досліджено умови інноваційного розвитку економіки України, а саме: людський капітал та дослідження, інфраструктуру, привабливість бізнесу, результати інноваційної діяльності; визначено сильні та слабкі сторони національної економіки України.

Ключові слова: інноваційний розвиток, умови інноваційного розвитку, Глобальний індекс інновацій, інноваційна інфраструктура, інноваційна діяльність.

ВСТУП

Характерною особливістю сучасного розвитку національних країн світу є перехід на інноваційну складову, що передбачає здатність досягати основного приросту ВВП за рахунок реалізації інтелектуальних можливостей нації на базі інноваційної (високотехнологічної) продукції. Наразі Україна також знаходиться на етапі формування власної політики інноваційного розвитку, яка має враховувати нові вимоги і виклики сучасності. Як відзначалося в проекті Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів: «Визнання високої актуальності тиску зовнішніх і внутрішніх викликів, що посилюються, врахування їх можливих наслідків з метою недопущення кризових явищ в економіці і суспільстві є головною передумовою формування дієздатної інноваційної політики соціально-економічного розвитку держави [12]».

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Аналізу інноваційного розвитку економіки України присвячено праці таких вчених, як О. Вермінська та П. Гориславець, В. Дементьєв та В. Вишневський, О. Кірдіна, Л. Лігоненко, С. Полковниченко, О. Левківький та В. Левківський, П. Бубенко, В. Геєць та В. Семиноженко, О. Григор, М. Петрина, Л. Федулова. Незважаючи на значну кількість наукових робіт, присвячених оцінці інноваційного розвитку економіки України та узагальненню існуючих проблем, наразі відсутні комплексні дослідження спрямовані на аналіз умов інноваційного розвитку національної економіки з позиції її світового інноваційного рейтингу.

В цьому контексті доцільним є проведення досліджень, спрямованих на аналіз умов інноваційного розвитку економіки України з позиції її світового інноваційного рейтингу з метою визначення сильних та слабких сторін національної економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ

Як відзначалося раніше, з одного боку, інструменти інноваційної політики держави впливають на різноманітні аспекти соціально-економічного життя суспільства, які створюють умови інноваційного розвитку економіки країни. З іншого боку, від умов, які обумовлюють інноваційний розвиток країни, залежить ефективність та доцільність тих або інших інструментів інноваційної політики держави. Отже доцільним є проведення досліджень спрямованих на узагальнення існуючих умов інноваційного розвитку економіки України та вибір відповідних інструментів інноваційної політики.

Для більш адекватної оцінки умов інноваційного розвитку економіки України розглянемо місце України в рейтингу Глобального індексу інновацій [5]. Адже «Глобальний індекс інновацій визнано цінним інструментом для полегшення державно-приватного діалогу, в якому політики, лідери бізнесу та інші зацікавлені сторони на постійній основі можуть оцінювати стан і прогрес у впровадженні інновацій [10, 15]».

Глобальний індекс інновацій базується на розрахунку двох субіндексів: (1) вхідний субіндекс інновацій — субіндекс передумов; (2) вихідний субіндекс інновацій — субіндекс результатів. При розрахунку вхідного субіндексу інновацій враховуються такі показники розвитку національної економіки, як інститути, інфраструктура, людський капітал та дослідження, привабливість ринку та привабливість бізнесу. При розрахунку вихідного субіндексу інновацій враховуються наукові та творчі результати.

Незважаючи на той факт, що за останні шість років рейтинг України за Глобальним індексом інновацій покращився на вісім пунктів (Україна у 2013 р. посідає 71 місце у порівнянні з 79 у 2008 р.), загальна картина інноваційності економіки України є доволі нестабільною та дещо суперечливою.

Як представлено на рис. 1, динаміка зміни одних показників не завжди обумовлює динаміку зміни інших. Так, наприклад, у 2011 р. простежувалося покращення динаміки за всіма показниками, окрім інфраструктури (Україна втратила 33 пункти за цим показником, що на фоні інших позитивних зрушень, негативно вплинуло на загальний результат — лише плюс 1 пункт у порівнянні з попереднім роком).

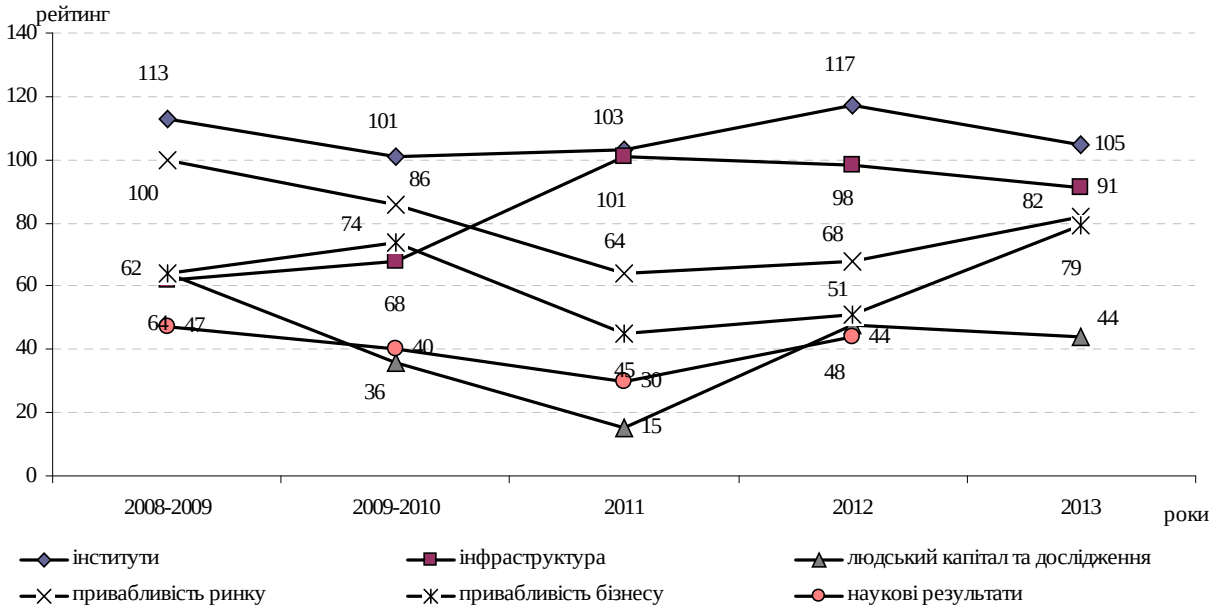

Рис. 1. Динаміка зміни показників рейтингу Глобального індексу інновацій за 2008-2013 рр. (Розраховано автором на основі [1-5])

Аналізуючи міжнародний рейтинг України за Глобальним індексом інновацій у 2013 р., до найсильнішої сторони національної економіки можна віднести людський капітал та дослідження (плюс 20 пунктів за 6 років), які відображають стан освіти, в тому числі вищої, та стан досліджень та розробок.

До найслабкіших сторін національної економіки можна віднести інфраструктуру (мінус 29 пунктів за останні шість років) та привабливість бізнесу (мінус 15 пунктів за останні 6 років).

Щодо результатів інноваційного розвитку національної економіки України, то найбільш ефективно вони представлені науковими результатами (плюс 2 пункти за останні п’ять років та 45 місце у Глобальному індексі інновацій), ніж творчими (мінус 6 пунктів за останні п’ять років та 81 місце у Глобальному індексі інновацій). При цьому слід зауважити, що наукові результати охоплюють такі показники, як створення, узагальнення та поширення знань, а творчі результати — створення матеріальних активів та створення товарів та послуг.

Щоб визначити коректність оцінок, представлених Глобальним індексом інновацій, розглянемо ситуацію, яка склалася з інноваційним розвитком економіки України, починаючи від аналізу найсильнішої та найслабкішої передумови та закінчуючи аналізом результатів.

Людський капітал та дослідження. Національна система освіти є відносно розвиненою ще за часів Радянського союзу [9, с. 5]. Незважаючи на це нинішній рівень освіти в Україні не дає їй змоги повною мірою виконувати функцію ключового ресурсу соціально-економічного розвитку країни та сприяти підвищенню добробуту громадян [11].

Також відповідно до Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки національній системі освіти притаманний ряд проблем, який не дозволяє відносити її до сильних сторін національної економіки [11, с. 8-9].

Більше того, слід зауважити, що за період 2000-2012 рр. спостерігається тенденція до скорочення кількості випускників професійно-технічних навчальних закладів на 25%. Це при тому, що «існують підрахунки, за якими 60% різниці у зростанні між Європейськими країнами та США можна віднести на той факт, що Європейська освітня система в першу чергу налаштована на професійно-технічну та середню освіту [9, 5]». Отже збереження високого рівня професійно-тех-

нічної освіти є завданням першорядної важливості для забезпечення інноваційного розвитку національної економіки.

Подібна динаміка притаманна також і вищій освіті. Все це обумовлено складною демографічною ситуацією. Залишається критичним стан фінансового та матеріально-технічного забезпечення системи освіти, низький рівень оплати праці працівників освіти і науки.

У табл. 1 представлено показники виконання бюджету України, які дозволяють проаналізувати стан фінансування освіти.

Таблиця 1. Окремі показники виконання бюджету України за 2003-2012 рр. *

Роки	Видатки бюджету всього, млрд. грн.	ВВП, млрд. грн.	Видатки на освіту, млрд. грн.	Видатки на освіту, у % до загальної суми видатків	Видатки на освіту, у % до ВВП
2003	56,1	267,3	5,7	10,2	2,1
2004	79,5	345,1	7,2	9,1	2,1
2005	113,0	441,5	9,9	8,8	2,3
2006	137,1	544,2	12,1	8,8	2,2
2007	174,3	720,7	15,2	8,7	2,1
2008	241,5	948,1	21,6	8,9	2,3
2009	242,4	913,3	23,9	9,9	2,6
2010	303,6	1082,6	28,8	9,5	2,7
2011	333,5	1302,1	27,2	8,2	2,1
2012	395,7	1408,9	30,2	7,6	2,1

* Розраховано автором

Як видно з табл. 1 починаючи з 2010 р. спостерігається тенденція до скорочення видатків на освіту у порівнянні з загальною сумою видатків бюджету, а також видатків на освіту у відсотках до ВВП. При цьому існують дослідження, відповідно до яких: «Збільшення витрат на вищу освіту на $ 1000 на одну особу спричинить приріст річних темпів зростання у країні, що відноситься до групи технологічних лідерів, приблизно на 0,27 відсоткових пункти, в той час як інвестування такої суми у країну, яка не належить до лідируючих, збільшує темпи зростання лише на 0,1 відсоткових пункти [9, 5]». Отже технологічно не лідируючі країни, до яких зокрема відноситься Україна, для досягнення результатів технологічних лідерів мають вкладати в національну систему освіти майже в три рази більше фінансових ресурсів.

Порівнюючи результати оцінок Глобального індексу інновацій з наявними статистичними даними щодо стану освіти в Україні, можна дійти висновку, що вони не є узгодженими. Так, наприклад, покращення рейтингу на 20 пунктів відбулося на фоні зниження кількості випускників професійно-технічних та вищих навчальних закладів, а також на фоні скорочення обсягів фінансування освіти (2008 р. — 2,3% до ВВП; 2012 р. — 2,1% до ВВП).

Щодо показника наукової діяльності, то за період з 2000 р. по 2008 р. обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами організацій (підприємств) виріс майже в 6 разів (за період з 2000 р. по 2008 р. — більше ніж у 4 рази; а за період з 2008 р. по 2012 р. — у 1,3 рази). При цьому у загальному обсязі наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами організацій (підприємств) найвагоміше місце посідають наукові розробки (2000 р. — 56%; 2008 р. — 49%; 2012 р. — 48%).

Щодо розподілу обсягу наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами організацій (підприємств) за галузями наук, то найвагоміше місце займають технічні науки, що в цілому є виправданим. При цьому така тенденція спостерігається протягом усього аналізованого періоду.

Незважаючи на позитивні зрушення щодо обсягів наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами організацій (підприємств), спостерігається не надто сприятлива ситуації з кількістю спеціалістів, які виконували такі наукові та науково-технічні роботи Так за період 2000-2012 рр. скоротилася загальна кількість спеціалістів, які виконували наукові та науково-технічні роботи зі 120,8 тис. осіб до 82,0 тис. осіб. Найбільше скорочення відбулося за період 2000-2008 рр. — на 23%. А за аналізований період 2008-2012 рр. це скорочення становило 13%.

Неоднозначна ситуація спостерігається зі спеціалістами, які мають науковий ступінь. Тут спостерігається позитивна динаміка щодо використання праці докторів наук (4,5 тис. осіб у 2012 р. у порівняні з 4,1 тис. осіб у 2000 р.) та негативна динаміка щодо кандидатів наук (15,9 тис. осіб у 2012 р. у порівнянні з 17,9 тис. осіб у 2000 р.).

Щодо вікового розподілу спеціалістів з науковими ступенями, зайнятих в економіці, то тут також спостерігається неоднозначна динаміка. З одного боку, кількість докторів та кандидатів наук зростає (докторів та кандидатів наук побільшало у 1,5 за період 2000-2012 рр.). З іншого боку, неминучою стала проблема старіння наукових кадрів. Так якщо у 2000 р. доля докторів наук старше 71 року становила 12%, то у 2012 р. — 24%. Аналогічна ситуація і з кандидатами наук: у 2000 р. доля кандидатів наук старше 71 року становила 3%, а у 2012 р. — 8%.

Аналізуючи ситуацію з фінансуванням наукових та науково-технічних робіт, а також інноваційної діяльності в промисловості України, слід зауважити, що: «отримана у спадок з радянських часів малоефективна система фінансування української науки за часи незалежності майже не змінилася, залишившись високозалежною від державних коштів [12]».

Як представлено у табл. 2 доля коштів державного бюджету у 2011 р. становила 40% від загального обсягу фінансування наукових та науково-технічних робіт. Проте це є позитивною динамікою, адже у 2008 р. їх доля складала 48%. При цьому за період 2008-2011 рр. збільшилася доля іноземних замовників (з 15% у 2008 р. до 25% у 2011 р.).

Таблиця 2. Розподіл фінансування наукових та науково-технічних робіт за джерелами фінансування, млн. грн. [14]

Показники	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Усього	2046,3	4251,7	5160,4	5164,4	6149,2	8024,8	7822,2	8995,9	9591,3
у тому числі за рахунок									
держбюджету	614,5	1449,5	1711,2	2017,4	2815,4	3909,8	3398,6	3704,3	3859,7
власних коштів	61,3	375,9	338,5	462,7	521,1	592,5	629,4	872,0	841,8
коштів замовників									
вітчизняних	785,8	1475,0	1680,1	1563,3	1725,7	2072,2	1870,8	1961,2	2285,9
іноземних держав	477,1	908,6	1258,0	1000,9	978,7	1254,9	1743,4	2315,9	2478,1
інших джерел	107,6	142,7	172,6	120,1	108,3	195,4	180,0	142,5	125,8

Незважаючи на це, розмір інвестицій, які включаються у вітчизняну науку, залишається незначним та становить менше 1% ВВП. Це на думку окремих спеціалістів «об'єктивно лишає її можливості реалізувати свою функцію ефективного наукового забезпечення інноваційного розвитку економіки, для чого потрібно було б мати наукомісткість ВВП понад 1,7% [12]».

Інфраструктура. Відповідно до Концепції Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2008-2012 роки»: «…передові позиції за рівнем технологічного та соціально-економічного розвитку займають держави, в яких створено розгалужену інноваційну інфраструктуру, що активно використовується для реалізації інновацій [13]».

Під інноваційною інфраструктурою в Україні розуміється сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо) [7]. Наразі в Україні сформовано окремі елементи інноваційної інфраструктури (табл. 3).

Порівнюючи ці данні з даними за 2010 р., можна дійти висновку, що кількість усіх суб'єктів інноваційної інфраструктури значно скоротилася. Так у 2010 р. відповідно до даних Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва нараховувалося 440 бізнес-центрів; 70 бізнес-інкубаторів; 41 технопарк; 795 центрів лізингу; 3168 інформаційних та консультаційних організацій; 252 фонди підтримки підприємництва.

Щодо кількості наукових організацій, то вона також зменшується з роками. Так, наприклад, якщо у 2000 р. загальна кількість наукових організацій становила 1490 одиниця, то у 2012 р. — 1208 одиниць (у 1,2 рази менше).

Також за період 2000-2012 рр. змінилася структура наукових організацій у міждисциплінарному розділі. За останні роки намітилася негативна динаміка до зменшення кількості наукових організацій, які займаються технічними науками (з 881 одиниці у 2000 р. до 509 одиниць у 2012 р.), а також суттєво збільшилася кількість наукових організацій соціогуманітарного профілю (за період 2000-2012 рр. їх кількість зросла майже у 2 рази).

Таблиця 3. Суб'єкти інфраструктури інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні станом на 30.12.2011 р. [6]

Суб'єкти інфраструктури інвестиційної та інноваційної діяльності	Кількість	Примітка
Бізнес-центри	270	Більшість знаходиться у Харківській (53), Одеській (30) та Донецькій (25) областях
Бізнес-інкубатори	57	Більшість зосереджена в Харківській області (5), Донецькій (4), Київській (4), Миколаївській (4) та Одеській (4) областях
Технопарки (без державної реєстрації)	10	Функціонують у Харківській (7), Хмельницькій (2), Вінницькій (2), Івано-Франківській (1) областях
Саморегулятивних організації професійних учасників ринку цінних паперів	3	Професійна асоціація реєстраторів і депозитаріїв; Українська асоціація інвестиційного бізнесу; Асоціація «Українські фондові торговці»
Інститути спільного інвестування	1726	Із них 282 — корпоративних інвестиційних фондів, 1444 — пайових інвестиційних фондів

Незважаючи на це, наукові організації, зорієнтовані на технічні науки досі займають провідні позиції у загальній кількості наукових організацій та станом на 2012 р. становлять 42% (у 2000 р. цей показник дорівнював майже 60%).

Підсумовуючи аналіз інноваційної інфраструктури в України, слід зауважити, що наразі відсутні комплексні передумови для інноваційного розвитку національної економіки та надання послуг з підтримки інноваційного бізнесу. Адже, як відзначено у Проекті Європейського союзу «Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні»: «…суб'єкти інновацій та інфраструктури підтримки бізнесу не отримують достатнього фінансування та не мають необхідних інструментів, методик та знань для надання сучасних послуг з підтримки. На нові компанії і малі та середні підприємства (чиї потенційні клієнти постійно глобалізуються та збільшують попит) така ситуація впливає найбільше, оскільки вони не можуть самотужки розвивати міжнародну співпрацю, і, відповідно, не мають можливості отримати досвід, необхідний для запровадження інновацій та для створення рентабельних товарів і послуг з тією швидкістю та якістю, яку вимагають високо конкурентні та складні ринки [8, 19]».

Простежуючи залежність між негативними оцінками Глобального індексу інновацій за показником «інфраструктура» (мінус 29 пунктів за останні шість років) та представленими статичними даними можна дійти висновку, що такі оцінки є об'єктивними та такими, що адекватно відображають стан інноваційної інфраструктури в Україні.

Привабливість бізнесу. Показник привабливості бізнесу характеризує такі чинники, як знання працівників, інноваційні в'язки та поглинання знань.

Наразі в Україні 17,4% промислових підприємств займаються інноваціями, що на 33% більше, ніж у 2000 р. Проте слід зауважити, що понад 60% з них приходиться на придбання машин, обладнання, програмного забезпечення та лише 12% — на внутрішні науково-дослідні роботи та 7% — на зовнішні наукові роботи. При цьому домінуючою в цьому процесі є переробна промисловість (майже 90% у 2012 р.).

За структурою впроваджені на промислових підприємствах інновації розподіляються наступним чином: у 2012 р. 60% припадає на впровадження інноваційних видів продукції та 40% — на впровадження нових технологічних процесів. Для порівняння, у 2008 р. на впровадження інноваційних видів продукції припадало 59%, а на впровадження нових технологічних процесів — 41%, що говорить про відносну стабільність структури інновацій за останні п'ять років.

Незважаючи на значну кількість впроваджених інноваційних видів продукції, 80% з них припадає на нові види продукції тільки для даного підприємства, і лише 20% є новими для ринку. У 2008 р. ці показники становили 65% та 35% відповідно. Все це, незважаючи на позитивні зрушення щодо загальної кількості впроваджених інновацій (за період 2000-2012 рр. кількість впроваджених інновацій на промислових підприємствах зросла з 4093 одиниць до 5591 одиниці, тобто на 20%), може говорити про негативну динаміку їх структури.

Щодо розподілу обсягів фінансування інноваційної діяльності на промислових підприємствах, то тут також ситуація є неоднозначної. По-перше, і так незначна доля фінансування з держбюджету (3% до загального обсягу у 2008 р.) стала ще меншою (1% до загального обсягу у 2012 р.). При цьому у фактичних цінах ці суми скоротилися майже у 2,3 рази.

По-друге, скоротилася доля фінансування за рахунок власних коштів та стала дорівнювати 53% у 2011 р. на відміну від 61% у 2008 р. По-третє, доля коштів інвесторів є настільки незначною, що іноді складає менше 1%. Навіть достатньо позитивні показники щодо долі фінансування за рахунок іноземних інвесторів у 2008-2009 рр., які становили понад 30%, нівелювалися у наступні 2010-2011 рр. та стали меншими 1%. Все це відбувається на загальному фоні начебто зростання обсягів фінансування — за 4 роки фінансування збільшилося на 19% у розрахунку у фактичних цінах.

Аналізуючи залежність між кількістю інноваційно активних промислових підприємств та загальним обсягом інноваційних витрат у промисловості (рис. 2), можна дійти висновку, що за період 2000-2006 рр. спостерігалася зворотна залежність, тобто зростаючі інноваційні витрати припадали на меншу кількість інноваційно активних підприємств. А з 2007 р. по 2012 р. вже спостерігається пряма залежність, тобто зі зростанням долі інноваційно активних підприємств зростає доля інноваційних витрат і навпаки.

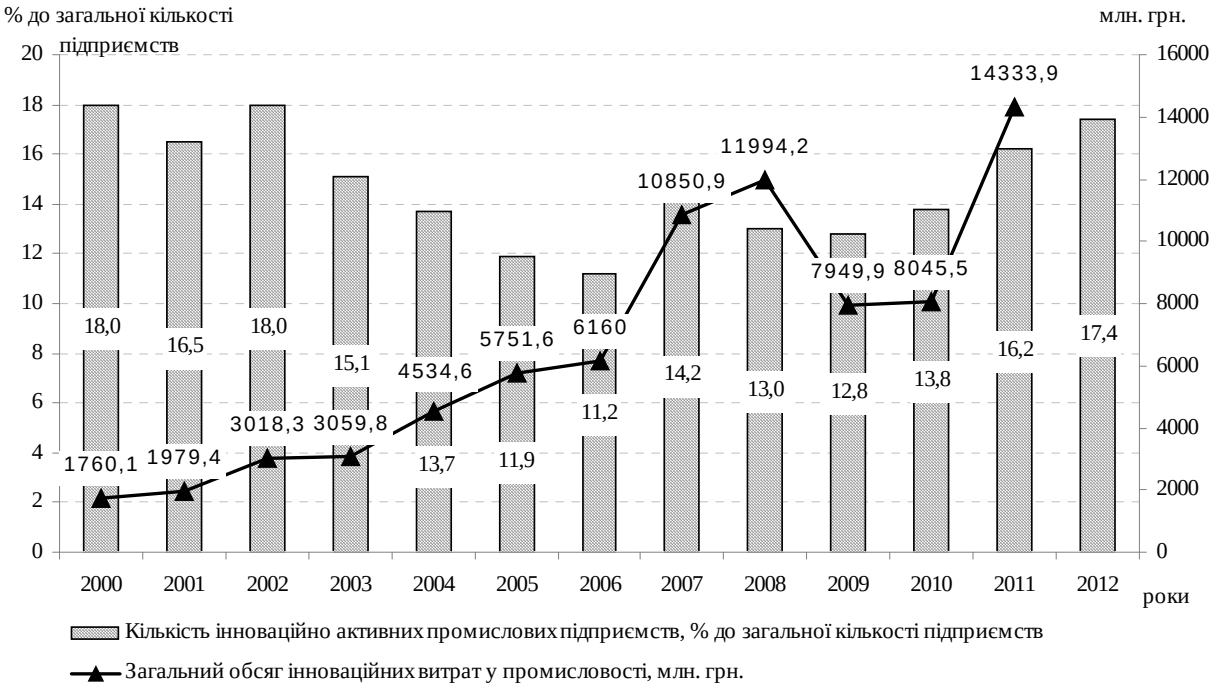

Рис. 2. Залежність між кількістю інноваційно активних промислових підприємств та загальним обсягом інноваційних витрат у промисловості [15]

Отже загальна негативна динаміка щодо інноваційного вітчизняних промислових підприємств відповідає оцінкам Глобального індексу інновацій, відповідно до якого Україна втратила 15 пунктів за останні п’ять років.

Результати інноваційної діяльності. Аналізуючи результати інноваційної діяльності, слід зауважити, що однією з найбільших проблем інноваційного розвитку України є саме комерціалізація інноваційної продукції. Так, кількість промислових підприємств, які реалізували свою іннова-

ційну продукцію, є незначною. Особливо це стосується нової для ринку продукції (260 підприємств у 2011 р. та 243 підприємства у 2012 р.).

Ще гіршою є ситуація з обсягами реалізованої інноваційної продукції, особливо із тією, що поставляється на експорт (за період 2008-2011 рр. скорочення обсягів становило 11002,5 млн. грн. або 47%).

Отже за даними 2011-2012 рр. кількість підприємств, які впровадили інноваційну продукцію становила 3238 та 3403 відповідно, з них лише 1013 та 1037 підприємств її реалізували (30% аналізованих підприємств).

ВИСНОВКИ

Аналіз умов інноваційного розвитку економіки України показав, що до найсильніших сторін національної економіки можна віднести значну кількість науково-дослідних інститутів, професійно-технічних та вищих навчальних закладів тощо. При цьому вони також потребують захисту та ефективної політики їх розвитку, адже за останні роки спостерігається динаміка поступової втрати такої інноваційної переваги. Щодо слабких сторін національної економіки, які негативно впливають на інноваційний розвиток економіки України, то до них можна віднести інноваційну інфраструктуру та привабливість бізнесу. Отже недостатньо розвиненою є система інноваційної інфраструктури. Більше того вона зосереджена в обмеженому колі областей та має тенденцію до скорочення.

Інноваційна активність вітчизняних підприємств також не відповідає належному рівню. Так інновації, які впроваджуються на вітчизняних суб'єктах господарювання, в основному представляють собою продукцію, що є новою саме для цього підприємства, а не для ринку. Також проблемною є комерціалізація виробленої інноваційної продукції.

До найбільшої проблеми, яка охопила всі сфери інноваційного розвитку національної економіки, є фінансування. На низькому рівні залишається як фінансування освіти, науки, так і інноваційної діяльності промислових підприємств. При цьому негативні тенденції охопили не лише державне фінансування, а й фінансування за рахунок власних коштів. Це свідчить про незацікавленість держави та підприємницького сектору у підтримці науково-дослідних робіт та сприянні інноваційного розвитку національної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Global innovation index 2008-2009. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/GII-2008-2009-Report.pdf.

2. Global innovation index 2009-2010. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/GII-2009-2010-Report.pdf.

3. Global innovation index 2011: Accelerating Growth and Development. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/GII-2011_Report.pdf.

4. Global innovation index 2012: Stronger Innovation Linkages for Global Growth. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/GII-2012-Report.pdf.

5. The Global Innovation Index 2013: The Local Dynamics of Innovation. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.wipo.int/export/sites/www/freepublications /en/economics/gii/gii_2013.pdf.

6. Довідка щодо стану інституційного забезпечення інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні / Матеріали офіційного сайту Міністерства економічного розвитку і торгівлі в Україні, 2012. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/publish/article/main ?art_id=127481&cat_id=127480.

7. Про інноваційну діяльність: Закон України №40-IV від 04.07.2002 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — №36. — Стаття 266.

8. Інновації в Україні: Європейський досвід та рекомендації для України. — Том 3. — Інновації в Україні: пропозиції до політичних заходів. Остаточний варіант (проект від 19.10.2011). — К.: Феникс, 2011. — 76 с.

9. Інновації в Україні: Європейський досвід та рекомендації для України. — Том 3. — Інновації в Україні: пропозиції до політичних заходів Остаточний варіант (проект від 19.10.2011). — К.: Фенікс, 2011. — 76 с.

10. Лігоненко Л. Оцінка інноваційності економіки України в міжнародних рейтингах / Л. Лігоненко // Вісник КНТЕУ. — 2012. — № 3. — С. 5-22.

11. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf.

12. Проект Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів. — Матеріали офіційного сайту Комітету з питань науки і освіти. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/ control/uk/publish/article?art_id=47920.

13. Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2008-2012 роки: Розпорядження Кабінету міністрів України №381-р від 06.06.2007 р. // Офіційний вісник України. — 2007. — №43. — С. 65. — стаття 1726.

14. Статистичний щорічник України за 2011 рік; за ред. О.Г. Осауленка — К.: Август Трейд, 2012. — 559 с.

15. Україна у цифрах у 2012 році: статистичний збірник; за ред. О.Г. Осауленка. — К.: Державна служба статистики України, 2013. — 248 с.

Стаття надійшла до редакції 14 листопада 2013 року

УДК 331.522.4 (477+77.87)

Кирлик Н.В.,
аспірант, ДВНЗ «УНУ»

КОМПОНЕНТНА СТРУКТУРА ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА УКРАЇНИ

У статті розкрито сучасний стан людського капіталу України та Закарпатської області. Виділено п'ять складових компонентів людського капіталу та визначено показники, що їх характеризують. Проведено кількісний аналіз цих компонентів на рівні України та Закарпаття, визначено збалансованість їх розвитку.

Ключові слова: людський капітал, фізична компонента, професійно-кваліфікаційна, соціально-психологічна, культурно-моральна, інноваційна компонента.

ВСТУП

Розвиток людського капіталу залежить від ефективності та масштабів інвестиційної політики у його складові. Однак відповідь на питання, щодо віддачі інвестицій у кожну із компонентів, дають результати оцінки сформованого (наявного) людського капіталу на рівні підприємства, регіону чи країни. Як показали попередні дослідження автора, на формування людського капіталу підприємства здійснюють вплив низка факторів, більшість із яких детерміновані саме макроекономічною ситуацією в державі та рівнем її соціокультурного і економіко-політичного розвитку. Саме це, а також логіка дедуктивного методу проведення наукового дослідження, яка передбачає рух від загального до одиничного, призводять до необхідності аналізу рівня людського капіталу на рівні регіону та країни.

У вітчизняній та зарубіжній літературі досить широко розглядається питання компонентного наповнення людського капіталу. Теоретичну частину досліджуваного питання розглядають такі зарубіжні вчені-економісти, як Grantham C.E., Nichols L.D., Schonberner M., Booth R., Bontis N., Dzinkowski R., Baptist I., Davis H.D., Noland B.E. (досліджували питання класифікації людського капіталу на рівні якісних характеристик індивіда). Такі російські та українські вчені як Вольвач В.Г., Жуліна Є.Г., Марцинкевич В.І., Нестерова В.Г., Іванько Л.І., Люблєнкова Е.П., Новосельцева А.П. вивчали теоретичні аспекти людського капіталу та виділяли різноманітні його структурні компоненти, однак не проводили практичного аналізу даних складових на рівні країни, області, галузі, підприємства тощо.

Практична частина даної проблематики розглядається в Доповіді про розвиток людини 2013 «The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World» [1], на Світовому економічному форумі в «Доповіді про людський капітал» [2] (де проводився аналіз основних показників та індексів розвитку людського капіталу та людського потенціалу 177-ми та 122-ох країн світу).

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даної статті є проведення порівняльного аналізу структурних компонентів людського капіталу України та Закарпатської області та визначення збалансованості їх розвитку.

Відповідно до мети в процесі дослідження поставлені й вирішені наступні завдання:

- визначити рівень розвитку людського капіталу України у порівнянні із іншими країнами;
- провести кількісний порівняльний аналіз складових людського капіталу за відповідними показниками на рівні України та Закарпатської області.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сучасна економіка України нестабільна і знаходиться у фазі посткризового відновлення, про що свідчать економічні показники наведені «Статистичних щорічниках України» [3] та в «Статистиці макроекономічних показників» [4]. Спад виробництва, який на кінець 2009 р. склав 21,9%, так і не був остаточно подоланий, про що можна свідчити виходячи із показників розвитку основних складових промисловості. У 2012 р. індекси добувної, переробної та енергетичної галузей склали відповідно 101,9%, 98% і 102%, проти 106,8%, 109,6% і 103,6 у 2011 р., що свідчить про скорочення темпів економічного розвитку фактично всієї країни.

Про невисоку ефективність української економіки також свідчать низькі темпи росту ВВП — 0,2%, що у сукупності із вкрай великим зовнішнім боргом (75,3% ВВП) створює загрозу нового витка кризи, ще більш значної за обсягами негативних наслідків для України.

У 2012 р. майже всі показники української економіки демонстрували негативну або дуже низьку позитивну динаміку, що, звичайно, не є добре для розвитку людського капіталу. Лише обсяги капітальних інвестицій збільшились на 259,9 млрд. грн. що на 13% більше, ніж у 2011 р. Обсяги

сільськогосподарського виробництва скоротились на 3%, реалізованої промислової продукції на — 2%. Скорочення суми заборгованості перед банками по наданим кредитам на 14%, фактично свідчить про загальмовування темпів кредитування, що в рамках сучасної ринкової грошово-кредитної системи скоріше негативна, ніж позитивна тенденція. В 2012 році Національному банку вдалося зберегти відносну стабільність на валютному ринку і втримати курс гривні, однак це переважно, забезпечувалося за рахунок використання золотовалютних резервів, які на кінець року скоротилися на 23%.

Таким чином, аналіз сучасної макроекономічної ситуації в Україні свідчить по те, що формування і розвиток національного людського капіталу відбувається у відносно несприятливих умовах економічної нестабільності яка, загрожуючи перерости в кризу, призводить до постійної соціальної напруженості. Наслідком цього є невисокий індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП) в Україні і індекс розвитку людського капіталу (ІРЛК), які у світовій практиці є базисними при характеристиці національного людського капіталу [1].

Як показують дані із Доповіді про розвиток людини 2013 [1] за ІРЛП Україна займає 76 місце із 177 країн, включених у рейтинг. Він складає 0,788 пунктів, в той час як найкраща за результатами 2012 року країна — Ісландія — має 0,968. Наша країна знаходиться посеред країн із середнім ІРЛП і у 2012 р. спостерігалась позитивна тенденція до збільшення цього показника і покращення позицій України у рейтингу.

За іншим дослідженням [2], що було присвячено безпосередньо розвитку людського капіталу, Україна зайняла 64 місце із кінцевим результатом у -0,124 пункти. Воно проводилось в рамках Світового економічного форуму і метою була цілісна характеристика людського капіталу 122 країн світу по ключовим 4 напрямкам — освіті, охороні здоров'я, зайнятості та працевлаштуванню, а також оточуючому середовищу і ряду додаткових показників. По кожному із напрямках нараховувалась т.з. «Z-оцінка», яка характеризувала значення показника у вигляді певного відхилення від середнього значення. Середнє у дослідженні прирівнювалось до нуля, таким чином, відхилення вище середнього виражалось як позитивна оцінка, а відхилення нижче середнього — як негативна.

Кожен із напрямків оцінювання складався із доволі великої кількості показників. За деякими із них Україна зберігає відносно високі позиції в світі, зокрема: 8-е за доступом до вищої освіти (1,564); 7-е за стресостійкістю населення (1,300), 29-е в світі та 2-е в Європі за кількістю населення. Але все ж за сукупністю набраних балів Україна позаду навіть придатних для порівняння країн: за освітою — 45 місце (0,316), охороною здоров'я — 55 (0,078), зайнятістю та працевлаштуванням — 67 (-0,166), оточуючим середовищем чи, інакше кажучи, інфраструктурою — 96 (-0,725).

Аналіз концептуальних положень теорії людського капіталу, проведений у минулих дослідженнях автора дозволив виокремити його основні структурні компоненти: фізичний, професійно-кваліфікаційний, інтелектуальний, соціально-психологічний, культурно-моральний та інноваційний. Тепер проведемо кількісний аналіз цих складових людського капіталу, а також порівняймо сформований людський капітал України і Закарпатської області (табл. 1).

Таблиця 1. Характеристика людського капіталу України та Закарпаття за структурними компонентами (2011 р.) *

№	Показники	Україна		Закарпатська область		
		Абс. значення	Темп приросту / спаду	Абс. значення	Темп приросту / спаду	У % до України
1	2	3	4	5	6	7
1.	**Фізична компонента**					
	Кількість населення (середньорічна), млн. чол., з них:	45,706	-0,0035	1,25	0,002	2,73
	чоловіків	21,041	-0,0047	0,598	0,003	2,84
	жінок	24,665	-0,004	0,649	0,002	2,63
	Середній вік	40,3	-0,009	36,5	0,002	90,57
	Кількість вперше зареєстрованих захворювань, тис.	32381	-0,021	795,7	-0,027	2,46
	Економічно активне населення, млн. чол.	22,056	0,0002	0,578	-0,007	2,62

Продовження ***табл. 1.***

1.	Кількість штатних працівників підприємств, млн. чол. в т.ч.:	10,78	-0,019	0,204	-0,036	1,89
	у промисловості	2,842	-0,019	0,047	-0,069	1,65
	у сільському господарстві	0,504	-0,041	0,0052	0,001	1,03
	інші	7,434	-0,017	0,1518	-0,01	2,04
	Кількість зареєстрованих безробітних тис. чол.	505,3	0,11	55,2	0,095	10,92
	Кількість пенсіонерів, тис. чол.	13738	0,001	294,37	0,01	2,14
2.	**Професійно-кваліфікаційна та інтелектуальна компоненти**					
	Розподіл населення у віці старше 6 років за рівнем освіти (%):					
	повна вища	19,4	0,049	12,8	0,113	65,98
	базова вища	1,3	0,000	0,9	1,250	69,23
	неповна вища	18	0,023	12,4	0,216	68,89
	повна загальна середня	37,9	-0,005	46,8	0,022	123,48
	базова загальна середня	11,6	0,055	13,9	-0,152	119,83
	початкова загальна середня	6,9	-0,207	8,3	0,038	120,29
	не мають початкової загальної та неписемні	4,9	0,021	4,9	-0,364	100,00
	Підготовка кадрів та підвищення кваліфікації:					
	Навчено новим професіям, тис. осіб	230	0,062	5,4	-0,2	2,35
	Підвищили кваліфікацію	978,4	0,036	13,9	-0,09	1,42
3.	**Соціально-психологічна компонента**					
	Кількість зареєстрованих шлюбів (на 1000 осіб)	6,7	0,16	7,5	0,09	111,94
	Кількість розлучень (на 1000 осіб)	2,7	0,03	0,6	-0,64	22,22
	Загальна кількість домогосподарств, тис.	17022,7	-0,002	356	-0,0005	2,09
	Середній розмір домогосподарств, чол.	2,58	-0,003	3,45	0,005	133,72
	Кількість домогосподарств із дітьми, тис. в т.ч.	6450,5	-0,001	192,9	0,11	2,99
	з однією дитиною (%)	76	0,021	56,7	-0,11	74,61
	з двома дітьми (%)	21,2	-0,04	33,4	0,14	157,55
	з трьома і більше дітьми (%)	2,8	-0,125	9,9	-0,01	353,57
4.	**Культурно-моральна компонента**					
	Індекс відвідуваності театрів	0,00110232	0,065	0,0271	-0,0375	2458,46
	Індекс відвідуваності музеїв	0,00084	-0,037	0,022	0,1020	2619,05
	Індекс відвідуваності концертних організацій	0,001	-0,997	0,02634	1,5917	2407,48
	Індекс бібліотечного фонду	0,00036	-0,676	0,009975	-0,5992	2770,75
	Коефіцієнт злочинності	1138,29	0,029	581	0,06	51,04
5.	**Інноваційна компонента**					
	Кількість наукових кадрів (на 1000 населення)	2,94	-0,045	0,6488	-0,098	22,07
	Кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт (у середньому на один науковий кадр)	0,39	0,05	0,20	-0,064	52,36
	Кількість друкованих наукових робіт (у середньому на один науковий кадр)	2,63	0,078	3,42	0,22	130,03
	Чисельність авторів раціоналізаторських пропозицій (на 1000 жителів)	0,26	-0,098	0,031	-0,821	11,92

* Складено на основі [5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19]

В табл. 1 наведено кількісний аналіз складових структури людського капіталу України та Закарпаття. Перед його характеристикою варто зробити суттєве уточнення, яке стосується того факту, що багато із складових людського капіталу, практично не піддаються кількісній оцінці. Так, наприклад, неможливо статистично відобразити здатність людей до керівництва, рівень їх компетенції чи аналітичного мислення, відповідальність тощо. До того ж багато із статистично значущих показників розвитку людського капіталу (особливо галузевих) не розраховуються та не досліджуються на державному рівні. Тому дослідження людського капіталу за структурними компонентами було виконане на основі тих показників, які доступні широкому науковому загалу. З них автором виокремлено найбільш значущі та релевантні заявленим вище, після чого їх було згруповано у відповідності із структурними компонентами людського капіталу. Кожен показник по можливості доступу до даних було охарактеризовано в статиці і динаміці, а показники розвитку людського капіталу Закарпаття було співставлено із національними.

Для характеристики фізичної компоненти було обрано наступні показники:

1) кількість населення (середньорічна);
2) гендерне співвідношення населення;
3) середній вік населення;
4) кількість вперше зареєстрованих захворювань;
5) кількість економічно активного населення;
6) кількість штатних працівників підприємств, в т.ч. у:
- промисловості;
- сільському господарстві;
- інших сферах економіки;

7) кількість зареєстрованих безробітних;
8) кількість пенсіонерів.

Їх аналіз дає можливість підтвердити тезу про те, що негативна економічна динаміка спричиняє негативні тенденції у розвитку національного людського капіталу. В Україні продовжує скорочуватися населення, яке у 2011 р. становило 45,706 млн. чол. (-0,0035), причому випереджаючими темпами скорочується кількість чоловіків. Зменшується штатна кількість працівників задіяних у промисловості, яка у 2011 р. скала 10,78 млн. чол. (-0,019) і навпаки зростає зареєстроване безробіття — 505,3 тис. чол. (+0,11). До того ж середній вік середньостатистичного українця складає 40,3 роки, що свідчить про високі темпи старіння нації.

Порівняльний аналіз фізичних складових людського капіталу України і Закарпаття дає можливість зробити більш оптимістичні висновки. Тенденція до збільшення наявного населення, що намітилась ще у 2009 році [20], продовжується і у 2011 році. На кінець року середня кількість населення склала 1247,4 тис. чол., що на 0,2 відсотка більше, ніж у попередньому періоді. При цьому середній вік жителів Закарпаття 36,5 років, що на 9,4% відсотка менше, ніж в середньому по Україні. За цим показником Закарпатська область займає третє місце в Україні [11], що вкрай позитивно відображається на економічній та соціокультурній складовій людського капіталу; в області також менший процент пенсіонерів — 24% проти 30% по всій України.

Для характеристики професійно-кваліфікаційної та інтелектуальної компоненти було проаналізовано наступні показники:

1. Розподіл населення у віці старше 6 років за рівнем освіти (%):
- повна вища;
- базова вища;
- неповна вища;
- повна загальна середня;
- базова загальна середня;
- початкова загальна середня;
- не мають початкової загальної та неписемні.

2. Показники підготовки кадрів та підвищення кваліфікації:
- кількість навчених новим професіям;
- підвищили кваліфікацію.

Результати аналізу для країни показали, що питома вага людей старше 6 років із повною вищою освітою складає 19,4%. На Закарпатті даний показник значно менший і складає 12,8%. Також менше значення показників людей із базовою та неповною вищою освітою. В середньому по області відсоток людей із середньою освітою вище ніж по Україні: 46,8% і 13,9% проти 37,9% і

11,6% відповідно людей з повною та базовою середньою освітою. Щодо стану та динаміки підготовки кадрів та перекваліфікації, то у 2011 р. навчено новим професіям: в Україні — 230 тис. чол., в Закарпатській області — 5,4 тис. чол.; підвищили кваліфікацію: в Україні — 978,4 тис. чол., в Закарпатській області — 13,9 тис. чол. За останніми двома показниками на Закарпатті спостерігається негативна динаміка і темпи приросту відповідно склали -0,2 і -0,09.

Для характеристики соціально — психологічної компоненти було проаналізовано статистику сімейного положення українців, а також деякі показники розвитку домогосподарств в Україні. Це дало можливість виявити особливості формування людського капіталу на рівні окремих сімей. Серед досліджених показників:

1) кількість зареєстрованих шлюбів (на 1000 осіб);
2) кількість розлучень (на 1000 осіб);
3) загальна кількість домогосподарств;
4) середній розмір домогосподарства;
5) кількість домогосподарств із дітьми:

- з однією дитиною (%);
- з двома дітьми (%);
- з трьома і більше дітьми (%).

За результатами дослідження соціально-психологічної компоненти людський капітал, сформований у Закарпатській області виглядає значно якіснішим, ніж в середньому по Україні. Кількість зареєстрованих шлюбів на 1000 осіб вище на 11,9% (7,5 проти 6,7), а розлучень менше на 77,78% (0,6 проти 2,7). Середній розмір одного домогосподарства на Закарпатті 3,45, що на 33,72% більше, ніж по Україні. Більше половини (54,1%) всіх домогосподарств на Закарпатті мають дітей, в той час як частка домогосподарств із дітьми по Україні складає всього 37,9%. Аналогічна ситуація із структурним співставленням показників кількості дітей у домогосподарствах — по кожній із складових Закарпатська область демонструє вищі показники, ніж в середньому по Україні.

Аналіз культурно-моральної компоненти людського капіталу базувався на аналізі доступних показників відвідування закладів культури, а також на аналізі статистики правопорушень. Для того, щоб мати можливість співставити показники України і Закарпатської області, було запропоновано розрахувати додатковий показник — індекс відвідування закладу культури, за формулою 1:

$$I = \frac{B/N}{T}, \qquad (1)$$

де B — загальна кількість відвідувань закладу певного типу;

N — кількість населення;

T — кількість закладів у регіоні.

За формулою 1 були розраховані наступні показники:

- Індекс відвідуваності театрів;
- Індекс відвідуваності музеїв;
- Індекс відвідуваності концертних організацій;
- Індекс бібліотечного фонду.

Додатково також порівнювався коефіцієнт злочинності.

За даними показниками Закарпатська область також випереджає середні показники по Україні. Частково це обумовлюється невеликою кількістю закладів професійних театрів, концертних організацій, музеїв тощо. Але все ж кількість їх відвідувань у перерахунку на одного жителя виявляється значно вищою. Іншим поясненням такої ситуації є порівняно більший потік туристів на Закарпатті, ніж в середньому по країні. Злочинність в регіоні на 48,96% нижче, ніж в середньому по Україні. За цим показником Закарпаття також займає одні із найкращих позицій в нашій країні.

Останньою при аналізі стала інноваційна компонента людського капіталу. Для її характеристики було обрано наступні показники:

- кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт (у середньому на один науковий кадр);
- кількість наукових кадрів (на 1000 населення);
- кількість друкованих наукових робіт (у середньому на один науковий кадр);
- чисельність авторів раціоналізаторських пропозицій (на 1000 жителів).

Співставлення показників показало, що науково-інноваційна компонента в Закарпатській області розвинена дещо слабше, ніж по Україні. Лише за показником кількості друкованих наукових робіт область переважає на 30,3%, що частково обумовлено невеликою кількістю наукових кадрів.

В той же час за кількістю наукових кадрів на 1000 жителів, кількістю виконаних досліджень і науково-технічних робіт, а також чисельністю авторів раціоналізаторських пропозицій область відстає на 77,93%, 47,64% і 88,08% від середніх значень по Україні.

ВИСНОВКИ

Аналіз структурних компонент людського капіталу України і Закарпатської області показав, що в цілому стан та динаміка показників його розвитку співпадають з негативними тенденціями в економічній та соціокультурній сфері. В Україні скорочується кількість населення та росте безробіття. За останні роки значно зросла злочинність і спостерігається негативна динаміка у науковій сфері. Лише за деякими показниками сформований національний людський капітал України може бути охарактеризований з позитивного боку. На фоні негативних національних тенденцій людський капітал Закарпатської області виглядає більш перспективним, так як у регіоні збільшується кількість населення, менший його середній вік, а також кращі сімейно-побутові характеристики. Для нарощення людського капіталу в подальшому потрібно звернути більшу увагу на інноваційну та освітню складову, яка на Закарпатті розвинена значно менше ніж в середньому по країні.

Подальші дослідження будуть спрямовані на проведення аналізу інвестицій в людський капітал на машинобудівних підприємствах в національному та регіональному розрізі, що дозволить визначити основні особливості цього процесу та побачити його позитивні та негативні аспекти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. The 2013 Human Development Report — «The Riseofthe South: Human Progressin a Diverse World». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.webcitation.org/6FHW8e6cr

2. World Economic Forum The Human Capital Report. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_HumanCapitalReport_2013.pdf

3. Державний комітет статистики України Статистичний щорічник України за відповідні роки — [Електронний ресурс]. — Режим доступу http://ukrstat.org/druk/publicat/kat_r/publ3_r.htm

4. Національний банк України Статистика макроекономічних показників — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57896

5. Демографічний щорічник «Населення України» за 2011 р. [текст]; відп. за випуск Г.М. Тимошенко. — К.: Державна служба статистики України, 2012. — 444 с.

6. Статистичний збірник Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2012 році [текст]; відп. за випуск І.І. Осипова. — К.: Державна служба статистики України, 2012. — 81 с.

7. Статистичний збірник Діяльність суб'єктів господарювання у 2011 р. [текст]; за ред. І.М. Жук. — К.: Державна служба статистики України, 2012. — 445 с.

8. Статистичний збірник Наукова та інноваційна діяльність в Україні [текст]; від. за випуск І.В. Калачева. — К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2012.

9. Статистичний щорічник Україна в цифрах 2011 рік: [текст]; за ред. О.Г. Осауленка. — К., Державна служба статистики України, 2012. — 250 с.

10. Державна служба статистики України. Захворюваність населення. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.org/operativ/operativ2007/oz_rik/oz_r/zahvor_06_r.html

11. Інформаційно-аналітичний центр Infolight. Географія середнього віку в Україні. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://infolight.org.ua/maps/geografiya-serednogo-viku-v-ukrayini

12. Головне управління статистики у Закарпатській області. Захворюваність населення Закарпатської області — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/medicine/zahvor_naselen.pdf

13. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2011 рік; за редакцією Г.Д. Гриник. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uz.ukrstat.gov.ua/catalog/schorichnik-2011.pdf

14. Державна служба статистики України. Основні показники ринку праці (річні дані). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.org/operativ/operativ2007/rp/ean/ean_r/osp_rik07_r.htm

15. Головне управління статистики у Закарпатській області. Основні показники ринку праці (річні дані). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/pracja/2013/osn_pokaz_2000-2012.pdf

16. Статистичний щорічник України за 2010 рік: [текст]; за ред. О.Г. Осауленка. — К.: ТОВ «Август Трейд», 2011. — 250 с.

17. Головне управління статистики у Закарпатській області. Засоби масової інформації та книговидання. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/culture/zmi_books.pdf

18. Державна служба статистики України Культура. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.org/operativ/operativ2012/cltr_rik/cltr_r/cltr_rik_r.htm

19. Головне управління статистики у Закарпатській області. Заклади культури та мистецтва. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/culture/zakladi.pdf

20. Головне управління статистики у Закарпатській області. Населення. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/dem/2012/nasel_1994-2011.pdf

Стаття надійшла до редакції 8 листопада 2013 року

УДК 519.23

Кисельов К.Ю.,
аспірант, НАСОА

СПОЖИВАННЯ ПРОДУКЦІЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ: СТАТИСТИЧНИЙ АСПЕКТ

В статті проаналізовано продукцію промисловості, електробаланс України за період 2002-2010 рр. і проведено аналіз порівняння темпів приросту продукції промисловості України та окремих країн ЄС за період 2007-2011 рр.

Ключові слова: статистичні дослідження, класифікатор видів економічної діяльності, тенденція розвитку, переробна промисловість.

ВСТУП

Економіка України переживає досить складні часи у зв'язку з її трансформацією як складової ланки європейської економічної системи. Тенденція розвитку її видів економічної діяльності (видобувних, обробних та сфери послуг) потребує особливої уваги в контексті статистичного аналізу.

Статистичне вивчення споживання продукції населенням України є вкрай необхідним для соціально-економічної оцінки розвитку економіки країни в цілому та її регіонів зокрема.

Під терміном «продукція» в контексті КВЕДу розуміють результат економічної діяльності. Це загальний термін, який використовують як для позначення товарів, так і послуг. До товарів відносяться матеріальні об'єкти, на які є попит та щодо яких можна встановити права власності. Товари придатні для транспортування, їх долучають до обміну, тобто вони є предметом купівлі та продажу. Це може бути продукція серійного виробництва, унікальні витвори або матеріальні засоби для надання послуг. Послуги не підлягають продажу окремо від процесу їх виробництва. Момент завершення виробництва послуги збігається з моментом надання її споживачеві.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є розробка методичних засад, створення та впровадження сучасної системи національних статистичних класифікацій, що за умов сучасних ринкових перетворень однією з найважливіших засад розвитку національної статистики, адаптованої до умов глобалізованої економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ

Нова редакція КВЕД (ДК 009:2010), яка набула чинності з 1 січня 2012 року, є досить гармонізованою із міжнародними класифікаціями; структура КВЕДу наведена в табл. 1 [1].

Автором розглянуто основні види продукції, котрі споживаються населенням. Зокрема, це продукція промисловості та продукція сільського господарства, що згідно КВЕД-2010 відповідають галузям економіки секцій А-Е. Ці галузі економіки створюють значну валову додану вартість для економіки країни (рис. 1).

Як бачимо з рис. 1, за досліджуваний період третина ВДВ була створена в промисловості, зокрема найбільша її частка у 2006 р. — 31,7% від загального обсягу, та 28,0% у 2011 р. В сільському господарстві (в т.ч. мисливство та лісове господарство) найбільша часка ВДВ була у 2005 р. — 10,4%, а в 2011 р. — 9,6% від загальної ВДВ, що на 0,9% більше, ніж у 2010р.

Автором детально було розглянуто продукцію промисловості за видами економічної діяльності (табл. 2).

За даними таблиці 2 бачимо, що за останні три роки провідну роль відігравала переробна промисловість, частка її реалізованої продукції у 2012р. становила 63,5% усієї продукції промисловості. Попит на продукцію переробної промисловості зростає, а саме на 21,1 млрд. грн., або на 2,4% у 2012 р. в порівнянні з 2011 р. За січень-вересень 2013 р. обсяг нових замовлень на окремі види продукції переробної промисловості становив 272,5 млрд. грн. (табл. 3., рис. 2) [2].

Майже половина нових замовлень за січень-вересень 2013 р. припадала на продукцію металургійного виробництва (47,95%), на продукцію хімічної промисловості припадало 12,73% усіх нових замовлень та на виробництво інших транспортних засобів — десята частина замовлення.

Четверта частина продукції України створюється в секції D (постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря), — 24,5 % від загального обсягу реалізованої продукції у 2012 р., що на 2,4% більше, ніж в 2011 р. Споживання електроенергії України за окремими групами споживання за період 2002-2010 рр. наведено в табл. 4.

Автором були розраховані коефіцієнти структурних зрушень споживання електроенергії України за 2009-2010 рр. Лінійний коефіцієнт структурних зрушень становить 0,0029, квадратичний

Таблиця 1. Структура КВЕД (ДК 009:2010) *

Код А*10/11	Секції ISIC (Rev. 4)/ NACE (Rev. 2)/ КВЕД 2010	Назва
1	A	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство
2	B, C, D та E	Переробна промисловість, добувна промисловість, розроблення кар'єрів та інша промисловість
2a	C	З них: Переробна промисловість
3	F	Будівництво
4	G, H та I	Оптова та роздрібна торгівля, транспорт і складське господарство, тимчасове розміщування й організація харчування
5	J	Інформація та телекомунікації
6	K	Фінансова та страхова діяльність
7	L	Операції з нерухомим майном[1]
8	M та N	Професійна, наукова та технічна діяльність, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування
9	O, P та Q	Державне управління й оборона, освіта, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги
10	R, S, T та U	Інші послуги

* Складено автором

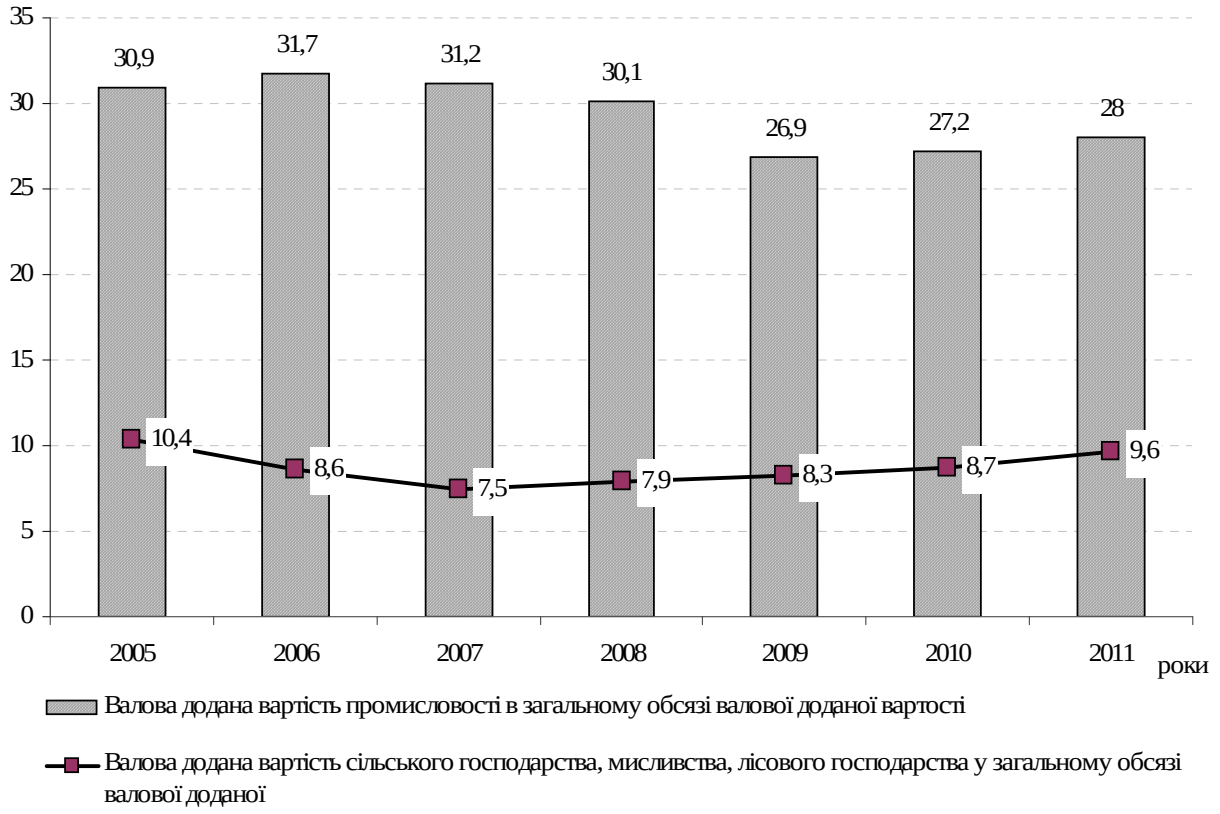

Рис. 1. Частка створеної ВДВ у загальному обсязі ВДВ за 2005-2011 рр. (Розраховано автором)

Таблиця 2. Обсяг реалізованої промислової продукції за видами економічної діяльності за період 2010-2012 рр. *

	Код за КВЕД 2010	2010		2011		2012	
		млн. грн.	у % до підсумку	млн. грн.	у % до підсумку	млн. грн.	у % до підсумку
Промисловість	B + C + D + E36	1065851	100	1331888	100	1400680	100
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	B	106055	10	146086	11	146589	10,5
Переробна промисловість	C	716401	67,2	868392	65,2	889497	63,5
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	D	221808	20,8	295165	22,1	344068	24,5
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	E36	21586,4	2	22244,7	1,7	20528,2	1,5

* Складено автором

Таблиця 3. Обсяг нових замовлень на виробництво продукції за окремими видами діяльності переробної промисловості за січень-вересень 2013 року *

	Код за КВЕД-2010	Обсяг нових замовлень на виробництво промислової продукції	% до підсумку
		млн. грн.	
Текстильне виробництво	13	1747,5	0,64
Виробництво одягу	14	1465,4	0,54
Виробництво паперу та паперових виробів	17	8730,8	3,20
Поліграфічна діяльність, тиражування записаної інформації	18	3964,1	1,45
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	20	34695,2	12,73
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	21	6741,7	2,47
Металургійне виробництво	24	130684,7	47,95
Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	25	12085,4	4,43
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	26	3930,9	1,44
Виробництво електричного устаткування	27	13641,4	5,01
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	28	20741,7	7,61
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	29	6517,4	2,39
Виробництво інших транспортних засобів	30	27579,3	10,12
Загалом	x	272525,5	100,00

* Складено автором

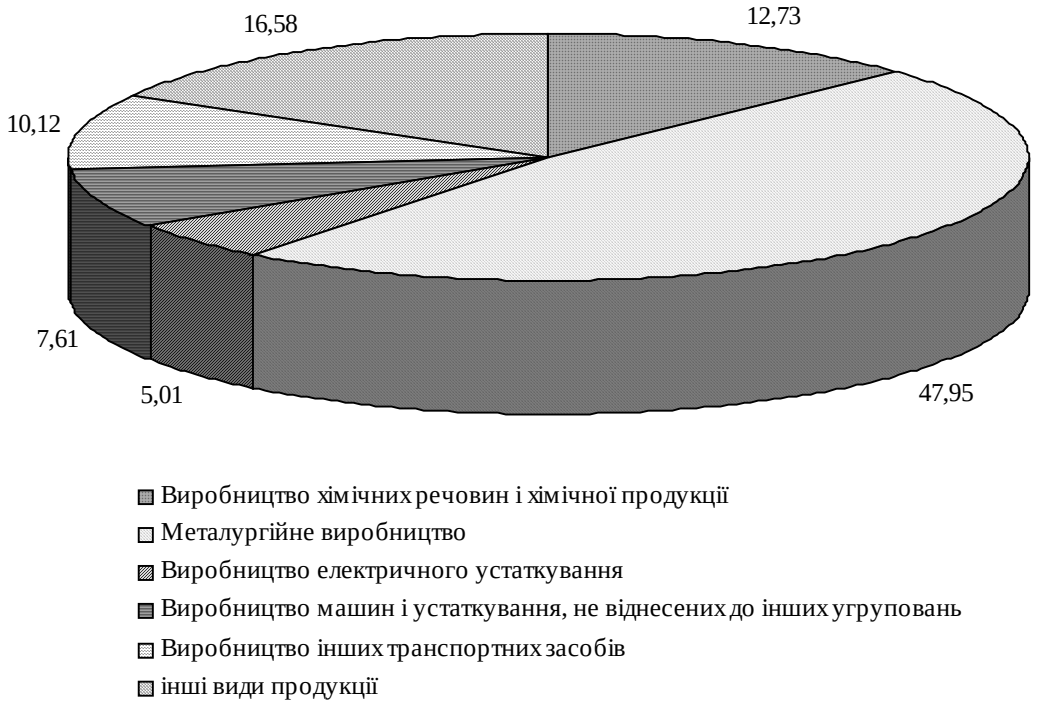

Рис. 2. Частка нових замовлень на виробництво продукції за окремими видами діяльності переробної промисловості за січень-вересень 2013 р. (Розраховано автором)

Таблиця 4. Електробаланс України за період 2002-2010 рр.*

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Спожито електроенергії (млрд. кВт. •год.)	137,1	143,4	149,6	152,9	159,1	164,1	163,5	148,8	162,9
підприємствами добувної, переробної промисловості та з виробництва і розподілення електроенергії, газу та води; підприємствами будівництва	91,7	96,4	100,7	101,1	103,5	105,8	100,7	85,4	94,3
підприємствами сільського господарства, мисливства, лісового господарства та рибальства, рибництва	3,7	3,5	3,2	3,3	3,3	3,3	3,2	3,2	3,3
підприємствами транспорту та зв'язку	9,2	9,6	9,8	9,5	9,9	10,5	10,7	9,1	10,3
підприємствами та організаціями інших видів діяльності	10,7	10,8	11,7	12,9	14,8	16,2	17,8	17,5	18,3
населенням	21,8	23,1	24,2	26,1	27,6	28,3	31,1	33,6	36,7

* Складено автором

коефіцієнт — 0,0038, що свідчить про незначні зміни в структурі споживання електроенергії України у 2010 р. в порівнянні з 2009 р. Споживання електроенергії населенням України у 2010 р. становило 22,5% від загального обсягу спожитої електроенергії. За досліджуваний період споживання електроенергії населенням України є лінійно зростаючим, рівень апроксимації є досить високим, що свідчить про адекватність лінійної моделі (R^2 = 0,968), рис. 3.

Десята частина (10,5%) реалізованої продукції у 2012 р. становила продукція видобувної промисловості, і лише 1,5% припадало на секцію Е36 (водопостачання; каналізація, поводження з відходами). В цілому обсяги реалізованої промислової продукції у 2012 р. в порівнянні до попереднього року зросли на 5,2%.

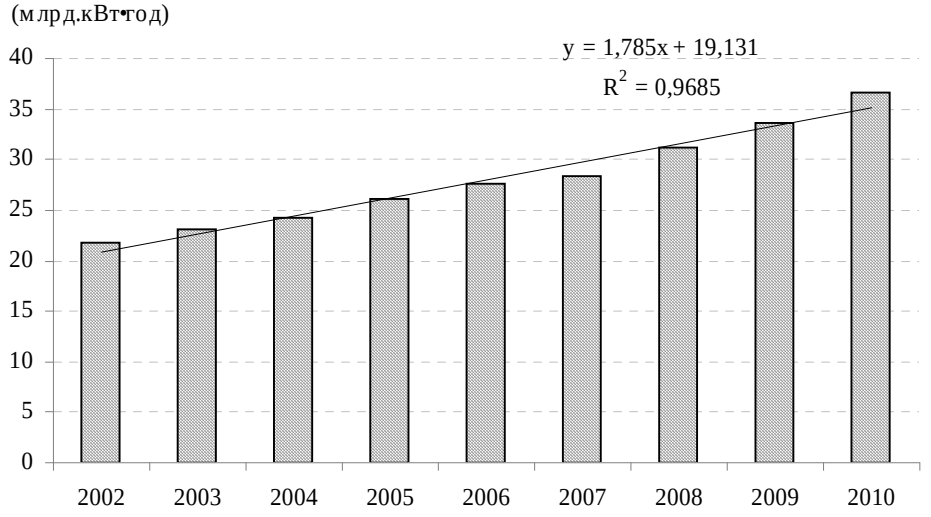

Рис. 3. Тенденція споживання електроенергії населенням України за період 2002-2010 рр. (Розраховано автором)

Автором порівняно темпи приросту (зниження) промислової продукції України в порівнянні з іншими країнами, зокрема окремими країнами Європейського Союзу (табл. 5, рис. 4) [3].

Таблиця 5. Темпи приросту (зниження) промислової продукції (у постійних цінах; відсотків до попереднього року) *

Країни	2007	2008	2009	2010	2011
Україна	7,6	-5,2	-21,9	11,2	7,6
Австрія	5,8	2,3	-11,8	7,1	7,2
Німеччина	5,8	0,6	-16,4	11,2	7,4
Польща	9,3	2,7	-3,8	11,1	6,9
Швеція	3,4	-2,6	-18,0	9,4	5,9

* Розраховано автором

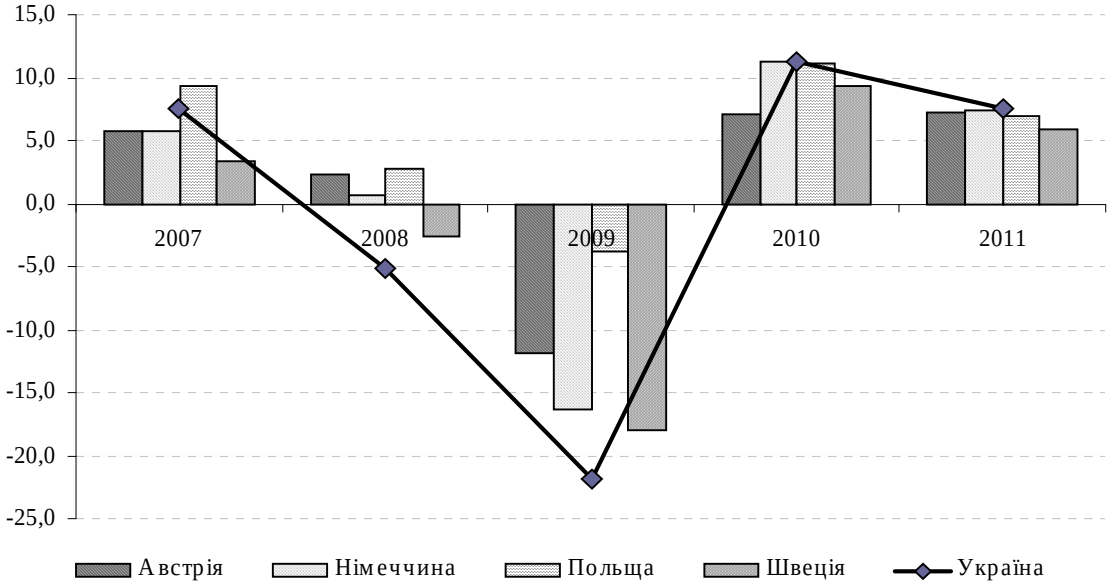

Рис. 4. Темпи приросту (зниження) промислової продукції України та окремих країн ЄС за період 2007-2011 рр. (Розраховано автором)

ВИСНОВКИ

Зважаючи на те, що продукція промисловості є ключовою в економіці країни, в тому числі в споживанні цієї продукції населенням України, слід детально вивчати стан та тенденції розвитку галузі з метою надання глибокого статистичного змісту цьому питанню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Класифікація видів економічної діяльності. КВЕД. Національний класифікатор України ДК 009:2010. К., Держспоживстандарт України, 2010 Проект [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://oblstat.kiev.ukrstat.gov.ua/content/p.php3?c=740&lang=1

2. Офіційний сайт Державного комітету статистики України / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/

3. Офіційний сайт Євростату/ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://epp.eurostat. ec. europa.eu/portal/page/portal/publications/recently_published

Стаття надійшла до редакції 5 грудня 2013 року

АННОТАЦІЇ

Воробйова О.І. *ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ*

У статті досліджуються питання використання коштів місцевих бюджетів. Обґрунтовано, що ефективність використання коштів місцевих бюджетів залежить від деяких положень. По-перше, раціональної системи формування доходів місцевих бюджетів. По-друге, від сформованої системи фінансової стійкості місцевих бюджетів. По-третє, від прозорості та демократичних процедур прийняття рішення про використання доходів місцевих бюджетів. По-четверте, від ефективного суспільного контролю за спрямуванням коштів з місцевих бюджетів у відповідності з рішенням про видатки місцевого бюджету. По-п'яте, від чіткого управління процесом безпосереднього використання коштів місцевих бюджетів. На основі дослідження обґрунтовано, що на сучасному етапі розвитку вітчизняної системи використання коштів місцевих бюджетів необхідні суттєві зміни, які дадуть змогу забезпечити більш ефективне їх використання.

Ключові слова: місцеві бюджети, видатки місцевих бюджетів, використання коштів місцевих бюджетів.

Воробйов Ю.М. *ВПЛИВ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ НА ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ*

У статті досліджується питання впливу податкової системи України на формування інвестиційного потенціалу місцевих бюджетів. Доведено, що за сучасних умов податкова система не впливає позитивно на формування інвестиційного потенціалу місцевих бюджетів. У складі чинної податкової системи практично відсутні механізми для зростання інвестиційного потенціалу місцевих бюджетів. Запропоновано подальше вдосконалення податкової системи України з метою розширення можливостей для формування інвестиційного потенціалу місцевих бюджетів.

Ключові слова: податкова система, місцеві податки та збори, місцеві бюджети, доходи місцевих бюджетів, інвестиційний потенціал місцевих бюджетів.

Белопольська Т.В. *ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ*

В статті розглянуто методологічні основи формування фінансового механізму управління інтелектуальною власністю на макро- та мікроекономічному рівні, як підстави для забезпечення засад розширеного відтворення.

Ключові слова: фінансовий механізм, інтелектуальні активи, технологізація, інноваційний розвиток.

Боднер Г.Д. *ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНИХ НАКОПИЧУВАЛЬНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ У РЕСПУБЛІЦІ КАЗАХСТАН*

У статті розглядаються питання формування й інвестування пенсійних накопичень обов'язкового пенсійного страхування в Республіці Казахстан. Досліджені особливості розвитку обов'язкової накопичувальної пенсійної системи, зокрема недержавних накопичувальних пенсійних фондів, вивчені проблеми їх функціонування, а також заходи, що приймаються урядом Казахстану для їхнього розв'язку.

Ключові слова: обов'язкова накопичувальна пенсійна система, недержавні накопичувальні пенсійні фонди, інвестовані активи, структура інвестиційного портфеля, співвідношення середньозважених коефіцієнтів номінального доходу.

Коробков Д.В., Маньковський Д.О. *КОНЦЕПЦІЯ EVA: МЕТОДОЛОГІЯ, ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ, ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РОЗРАХУНКУ*

В статті розглянуто комплексну методику застосування показника EVA на підприємстві з наведенням відповідних прикладів. Запропоновано внесення ряду змін та коректувань до цієї методики з метою підвищення точності розрахунків; висунуто припущення стосовно подальшого розвитку методики EVA та її ролі в оцінці підприємства.

Ключові слова: економічна додана вартість, вартість капіталу, власний та позичковий капітал, операційна рентабельність, операційні активи, скориговані податки.

Пантєлєєва Н.М. *МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОЦІНКИ РЕЗЕРВІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСОВИХ ІННОВАЦІЙ*

У статті запропоновано алгоритм підвищення ефективності діяльності банківської установи з урахуванням розробки та впровадження фінансових інновацій. Розроблено методику аналізу та оцінки резервів фінансових інновацій на підставі розрахунку інтегральних показників з урахуванням основних етапів їх життєвого циклу. Поєднати якісні та кількісні методи оцінки дозволяє комплексний підхід ідентифікації, аналізу та оцінки резервів підвищення ефективності фінансових інновацій.

Ключові слова: інновації, фінансові інновації, ефективність інноваційної діяльності, ефективність фінансових інновацій.

Ползікова А.В., Горшков Ю.Н. *ОСОБЛИВОСТІ СТИМУЛЮЮЧОГО ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГОСПОДАРЮЮЧИХ СУБ'ЄКТІВ*

У статті розглянуто особливості реалізації стимулюючої функції оподаткування, що визначають підходи до побудови ефективної системи оподаткування держави.

Ключові слова: податкова політика підприємства, податкове регулювання, податкові пільги, ставка податку.

Азізов Г.С., Посная О.А. *ФОРМУВАННЯ БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ*

У статті розглядається реструктуризація банківських установ як найбільш ефективний прийом формування капіталу банків.

Ключові слова: банківський капітал, глобалізація, реструктуризація, фінансово-кредитний ринок.

Нєізвєстна О.В., Касьян О.В. *АДАПТАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ДО УМОВ УКРАЇНИ*

У статті досліджено особливості кредитування аграрного сектора в зарубіжних країнах. Обґрунтовано необхідність адаптувати міжнародний досвід забезпечення кредитними ресурсами підприємств АПК до умов України.

Ключові слова: аграрний сектор, кредитування сільського господарства, кооперація, пільгове кредитування, спеціалізований державний банк, ф'ючерсні контракти, форвардні контракти.

Філатова Я.В. *ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ У ФІНАНСОВО-БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ*

У статті досліджуються питання впровадження та застосування систем електронного документообігу. Враховуючи специфіку банківської діяльності, аналізуються особливості організації електронного документообігу в фінансово-кредитних установах.

Ключові слова: електронний документ, електронний документообіг, електронний цифровий підпис, фінансово-банківська сфера, фінансово-кредитні установи.

Шаперенков А.В. *ДЕРЖАВНО-БАНКІВСЬКЕ ПАРТНЕРСТВО У ГРОШОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УКРАЇНІ*

У статті досліджено суть, принципи та специфіку механізму державно-банківського партнерства, запропоновано розширення традиційних принципів його функціонування. Виявлено суттєві переваги банків від партнерських стосунків із державою та резерви цього партнерства на окремих стадіях розвитку інноваційного потенціалу.

Ключові слова: банк, держава, інновація, інноваційний потенціал, партнерство, потенціал.

Мстоян К.В., Мохамад О.В. *БАНКРУТСТВО БАНКУ: ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ, ВИДИ ТА ПРИЧИНИ*

Проведено морфологічний аналіз та виділено основні підходи до трактування категорії «банкрутство банку». Наведено види банкрутства та їх характеристику. Досліджені зовнішні та внутрішні причини банкрутства банків. Проаналізовані поточні тенденції у розвитку банківської системи України.

Ключові слова: банкрутство, банкрутство банку, реальне банкрутство, технічне банкрутство, навмисне банкрутство, фіктивне банкрутство, приховане банкрутство, ознаки проблемності банку, зовнішні причини банкрутства, внутрішні причини банкрутства.

Гузенко О.П., Шокало Т.П. *БАНКІВСЬКЕ ІНВЕСТИЦІЙНЕ КРЕДИТУВАННЯ: ОКРЕСЛЕННЯ ПРОБЛЕМ І ПЕРСПЕКТИВ*

Стаття присвячена проблематичним аспектам банківського інвестиційного кредитування, містить авторську позицію його сутнісної характеристики, надає оцінку сучасному стану фінансування капітальних інвестицій за рахунок кредитного ресурсу та висвітлює перспективні напрямки покращення ситуації у сфері інвестиційного кредитування.

Ключові слова: інвестиції, кредит, інвестиційне кредитування, банківська установа, статистична оцінка, інвестиційний регулятор, інвестиційний сегмент, кредитний аспект.

Антонец М.В., Лендел А.В. *МЕТОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ ПІДПРИЄМСТВА*

У статті розглянуті основні інструментальні засоби фінансового моніторингу інвестиційних проектів підприємства, що дозволяють забезпечити реалізацію принципів раціонального фінансування діяльності підприємств в умовах ризику.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, інвестиційний проект, фінансове планування, додана вартість, прибуток, фінансові ресурси.

Талалаєва А.О. *ФАКТОРИ, ЩО ФОРМУЮТЬ РЕЙТИНГ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ДЕРЖАВИ*

У статті розглядається сучасне значення міжнародних рейтингів інвестиційної привабливості для світової економіки та економіки окремих країн. Пропонується укрупнена класифікація факторів, що впливають на рейтингову оцінку. Наведені приклади зміни оцінки міжнародних агентств під дією різних чинників із зазначенням наслідків подібного коливання. Підкреслюється вагома роль міжнародних рейтингів інвестиційної привабливості та неоднозначне ставлення до них у сучасному світі.

Ключові слова: інвестиційна привабливість, суверенний рейтинг інвестиційної привабливості, фактори інвестиційної привабливості, міжнародні рейтингові агентства, оцінка інвестиційного клімату.

Кондратенко Н.О., Лук'янченкова В.Є. *ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ РЕГІОНУ*

Розглянуто теоретичні питання стимулювання інноваційної діяльності підприємств будівельної галузі та виділення основних інструментів стимулювання інноваційної діяльності регіонів. Визначено, що сфера будівництва для регіонів та регіонального розвитку є дуже актуальною, оскільки від її розвитку залежить багато життєво утворюючих чинників. Доведено, що стимулювання інноваційної діяльності на підприємствах будівельної галузі регіону можна розглядати як універсальний рецепт успішної взаємодії органів влади регіонального рівня управління, бізнес-структур та наукової спільноті.

Ключові слова: стимулювання, інноваційна діяльність, будівельна галузь, підприємство, регіон, активність, ефективність.

Вершицький А.В. *СТАН І СПРЯМУВАННЯ РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ ТУРИЗМУ*

У статті розглянуто стан та напрямки розвитку інфраструктури туризму, проведено аналіз змін індексу конкурентоспроможності туризму і подорожей Україною, виділених країн Чорноморського басейну та інших прилег-

лих країн, орієнтованих на туризм. Обґрунтовано необхідність розробки і процедура побудови інструментарію інтегральних індексів оцінки рівня розвитку туристської діяльності та порівняльного аналізу (рейтингу).

Ключові слова: туризм, інфраструктура, конкурентоспроможність, туристський продукт, розвиток, ресурси.

Манжура О.В. *ТИПОЛОГІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ УКРАЇНИ*

Визначено сутність сільськогосподарської кооперації та її роль в розвитку аграрного бізнесу і ринкових відносин в Україні. Проведено порівняння сільськогосподарських обслуговуючих і виробничих кооперативів за виділеними ознаками. Визначено напрями використання проведеної типологізації для розвитку підприємницької діяльності сільськогосподарських кооперативів.

Ключові слова: сільськогосподарські кооперативи, виробничі, обслуговуючі, типологізація.

Ревак І.О. *ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ У ПРОЦЕСАХ СТРУКТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ*

Охарактеризовано найважливіші проблеми структурної трансформації національної економіки та обґрунтовано вплив інтелектуального потенціалу держави на процеси збалансування структури економіки України.

Ключові слова: інтелектуальний потенціал, структурна трансформація, збалансована структура національної економіки, інноваційна економіка.

Янковська В.А., Семенець А.О., Кузнецова С.О. *УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ ТА ПАСИВАМИ ПІДПРИЄМСТВА*

Розглянуто питання необхідності аналізу стану активів та пасивів як невід'ємної складової проведення аналізу фінансового стану підприємства, що дозволяє оцінити фінансову стійкість, ліквідність та ділову активність підприємства.

Ключові слова: управління, активи, пасиви, аналіз.

Якименко О.В. *ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ТА МЕТОДИ ЙОГО ОЦІНКИ*

Розглянуто теоретичні основи управління інноваційною діяльністю та інноваційним потенціалом підприємств будівельної галузі та методи його оцінки. Визначено, що комплексною характеристикою спроможності підприємства до інноваційної діяльності є його інноваційний потенціал. Розглянуто місце інноваційного потенціалу в економічному потенціалі підприємства та визначено показники його оцінки на етапі створення та освоєння. Доведено, що вкрай важливим для будівельних підприємств є знання і розуміння теоретичних основ управління інноваційним потенціалом, закономірностей процесу його формування, підвищення та методів його оцінки.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційний потенціал, підприємство, будівельна галузь, підвищення, оцінка.

Азарченкова М.К. *ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ В БУДІВНИЦТВІ*

Розглянуто теоретичні та методичні основи антикризового управління у будівництві та визначені основні завдання антикризового управління будівельним підприємством. Визначено існування тісного зв'язку кризи та ризиків. Виявлені фактори ризику, які характерні для підприємств будівельної галузі. Доведено, що створення системи ефективного антикризового управління будівельним підприємством базується на оцінці його вихідного (поточного) стану та стабільність його роботи визначається такими основними факторами, як зростаючий обсяг реалізації продукції, стабільна прибутковість, фінансова стійкість.

Ключові слова: антикризове управління, будівельне підприємство, ризик, менеджмент, ефективність, діяльність.

Бережанський М.М. *АНАЛІЗ УМОВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ*

Проаналізовано інноваційний рейтинг України у світі; досліджено умови інноваційного розвитку економіки України, а саме: людський капітал та дослідження, інфраструктуру, привабливість бізнесу, результати інноваційної діяльності; визначено сильні та слабкі сторони національної економіки України.

Ключові слова: інноваційний розвиток, умови інноваційного розвитку, Глобальний індекс інновацій, інноваційна інфраструктура, інноваційна діяльність.

Кирлик Н.В. *КОМПОНЕНТНА СТРУКТУРА ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА УКРАЇНИ*

У статті розкрито сучасний стан людського капіталу України та Закарпатської області. Виділено п'ять складових компонентів людського капіталу та визначено показники, що їх характеризують. Проведено кількісний аналіз цих компонентів на рівні України та Закарпаття, визначено збалансованість їх розвитку.

Ключові слова: людський капітал, фізична компонента, професійно-кваліфікаційна, соціально-психологічна, культурно-моральна, інноваційна компонента.

Кисельов К.Ю. *СПОЖИВАННЯ ПРОДУКЦІЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ: СТАТИСТИЧНИЙ АСПЕКТ*

В статті проаналізовано продукцію промисловості, електробаланс України за період 2002-2010 рр. і проведено аналіз порівняння темпів приросту продукції промисловості України та окремих країн ЄС за період 2007-2011 рр.

Ключові слова: статистичні дослідження, класифікатор видів економічної діяльності, тенденція розвитку, переробна промисловість.

АННОТАЦИИ

Воробьева Е.И. *ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СРЕДСТВ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ*

В статье исследуются вопросы использования средств местных бюджетов. Обоснованно, что эффективность использования средств местных бюджетов зависит от некоторых положений. Во-первых, рациональной системы формирования доходов местных бюджетов. Во-вторых, от сформированной системы финансовой устойчивости местных бюджетов. В-третьих, от прозрачности и демократических процедур принятия решения об использовании доходов местных бюджетов. В-четвертых, от эффективного общественного контроля над направлением средств из местных бюджетов в соответствии с решением о расходах местного бюджета. В-пятых, от четкого управления процессом непосредственного использования средств местных бюджетов. На основе исследования обоснованно, что на современном этапе развития отечественной системы использование средств местных бюджетов необходимы существенные изменения, которые дадут возможность обеспечить более эффективное их использование.

Ключевые слова: местные бюджеты, расходы местных бюджетов, использование средств местных бюджетов.

Воробьев Ю.Н. *ВЛИЯНИЕ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ НА ФОРМИРОВАНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ*

В статье исследуется вопрос влияния налоговой системы Украины на формирование инвестиционного потенциала местных бюджетов. Показано, что при современных условиях налоговая система не влияет положительно на формирование инвестиционного потенциала местных бюджетов. В составе действующей налоговой системы практически отсутствуют механизмы для роста инвестиционного потенциала местных бюджетов. Предложено последующее совершенствование налоговой системы Украины с целью расширения возможностей для формирования инвестиционного потенциала местных бюджетов.

Ключевые слова: налоговая система, местные налоги и сборы, местные бюджеты, доходы местных бюджетов, инвестиционный потенциал местных бюджетов.

Белопольская Т.В. *ФИНАНСОВЫЙ МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТЬЮ*

В статье рассмотрены методологические основы формирования финансового механизма управления интеллектуальной собственностью на макро- и микроэкономическом уровне, как основания для обеспечения основ расширенного воспроизводства.

Ключевые слова: финансовый механизм, интеллектуальные активы, технологизация, инновационное развитие.

Боднер Г.Д. *ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ НАКОПИТЕЛЬНЫХ ПЕНСИОННЫХ ФОНДОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН*

В статье рассматриваются вопросы формирования и инвестирования пенсионных накоплений обязательного пенсионного страхования в Республике Казахстан. Исследованы особенности развития обязательной накопительной пенсионной системы, в частности негосударственных накопительных пенсионных фондов, изучены проблемы их функционирования и предпринимаемые правительством Казахстана меры по их решению.

Ключевые слова: обязательная накопительная пенсионная система, негосударственные накопительные пенсионные фонды, инвестированные активы, структура инвестиционного портфеля, соотношение средневзвешенных коэффициентов номинального дохода.

Коробков Д.В., **Маньковский Д.О.** *КОНЦЕПЦИЯ EVA: МЕТОДОЛОГИЯ, ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ, ПУТИ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ РАСЧЕТОВ*

В статье рассмотрена комплексная методика применения показателя EVA на предприятии с приведением соответствующих примеров. Предложено внесение ряда изменений и корректировок к данной методике с целью повышения точности расчетов; выдвинуто предположение относительно дальнейшего развития методики EVA и ее роли в оценке предприятия.

Ключевые слова: экономическая добавочная стоимость, стоимость капитала, собственный и заемный капитал, операционная рентабельность, операционные активы, скорректированные налоги.

Пантелеева Н.Н. *МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ И ОЦЕНКЕ РЕЗЕРВОВ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ФИНАНСОВЫХ ИННОВАЦИЙ*

В статье предложен алгоритм повышения эффективности деятельности банков с учетом разработки и внедрения финансовых инноваций. Разработана методика анализа и оценки резервов финансовых инноваций с учетом основных этапов их жизненного цикла на основе интегральных показателей. Комплексный подход позволяет использовать качественные и количественные методы для идентификации, анализа и оценки резервов повышения эффективности финансовых инноваций.

Ключевые слова: инновации, финансовые инновации, эффективность инновационной деятельности, эффективность финансовых инноваций.

Ползикова А.В., **Горшков Ю.Н.** *ОСОБЕННОСТИ СТИМУЛИРУЮЩЕГО НАЛОГОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ*

В статье рассмотрены особенности реализации стимулирующей функции налогообложения, определяющие подходы к построению эффективной системы налогообложения государства.

Ключевые слова: налоговая политика предприятия, налоговое регулирование, налоговые льготы, ставка налога.

Азизов Г.С., **Посная Е.А.** *ФОРМИРОВАНИЕ БАНКОВСКОГО КАПИТАЛА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ ФИНАНСОВО-КРЕДИТНОГО РЫНКА УКРАИНЫ*

В статье рассматривается реструктуризация банковских учреждений как наиболее эффективный прием формирования капитала банков.

Ключевые слова: банковский капитал, глобализация, реструктуризация, финансово-кредитный рынок.

Неизвестная Е.В., **Касьян О.В.** *АДАПТАЦИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА КРЕДИТОВАНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ К УСЛОВИЯМ УКРАИНЫ*

В статье исследованы особенности кредитования аграрного сектора в зарубежных странах. Обоснована необходимость адаптации международного опыта обеспечения кредитными ресурсами предприятий АПК к условиям Украины.

Ключевые слова: аграрный сектор, кредитование сельского хозяйства, кооперация, льготное кредитование, специализированный государственный банк, фьючерсные контракты, форвардные контракты.

Филатова Я.В. *ОСОБЕННОСТИ СИСТЕМ ЭЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБОРОТА В ФИНАНСОВО-БАНКОВСКОЙ СФЕРЕ*

В статье исследуются вопросы внедрения и применения систем электронного документооборота. Учитывая специфику банковской деятельности, анализируются особенности организации электронного документооборота в финансово-кредитных учреждениях.

Ключевые слова: электронный документ, электронный документооборот, электронная цифровая подпись, финансово-банковская сфера, финансово-кредитные учреждения.

Шаперенков А.В. *ГОСУДАРСТВЕННО-БАНКОВСКОЕ ПАРТНЕРСТВО В ДЕНЕЖНОМ ОБЕСПЕЧЕНИИ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА В УКРАИНЕ*

В статье исследована сущность, принципы и специфика механизма государственно-банковского партнерства, предложено расширение традиционных принципов его функционирования. Обнаружены существенные преимущества банков от партнерских отношений с государством и резервы этого партнерства на отдельных стадиях развития инновационного потенциала.

Ключевые слова: банк, государство, инновация, инновационный потенциал, партнерство, потенциал.

Мстоян Е.В., **Мохамад А.В.** *БАНКРОТСТВО БАНКА: ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ, ВИДЫ И ПРИЧИНЫ*

Проведен морфологический анализ и выделены основные подходы к трактовке категории «банкротство банка». Приведены виды банкротства и их характеристику. Исследованы внешние и внутренние причины банкротства банков. Проанализированы текущие тенденции в развитии банковской системы Украины.

Ключевые слова: банкротство, банкротство банка, реальное банкротство, техническое банкротство, преднамеренное банкротство, фиктивное банкротство, скрытое банкротство, признаки проблемности банка, внешние причины банкротства, внутренние причины банкротства.

Гузенко Е.П., **Шокало Т.П.** *БАНКОВСКОЕ ИНВЕСТИЦИОННОЕ КРЕДИТОВАНИЕ: ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПРОБЛЕМ И ПЕРСПЕКТИВ*

Статья посвящена проблематичным аспектам банковского инвестиционного кредитования, содержит авторскую позицию его характеристики как экономической категории, дает оценку современному состоянию финансирования капитальных инвестиций за счет кредитного ресурса и предлагает перспективные направления улучшения ситуации в сфере инвестиционного кредитования.

Ключевые слова: инвестиционный кредит, кредит, инвестиционное кредитование, банковское учреждение, инвестиционный регулятор, инвестиционный сегмент, кредитный аспект.

Антонец М.В., **Лендел А.В.** *МЕТОДЫ И ИНСТРУМЕНТЫ ФИНАНСОВОГО МОНИТОРИНГА ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ ПРЕДПРИЯТИЯ*

В статье рассмотрены основные инструментальные средства финансового мониторинга инвестиционных проектов предприятия, позволяющие обеспечить реализацию принципов рационального финансирования деятельности предприятий в условиях риска.

Ключевые слова: финансовый мониторинг, инвестиционный проект, финансовое планирование, добавленная стоимость, прибыль, финансовые ресурсы

Талалаева А.А. *ФАКТОРЫ, ФОРМИРУЮЩИЕ РЕЙТИНГ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВА*

В статье рассматривается современное значение международных рейтингов инвестиционной привлекательности для мировой экономики и экономики отдельных стран. Предлагается укрупненная классификация факторов, влияющих на рейтинговую оценку. Приведены примеры изменения оценки международных агентств под воздействием различных факторов с указанием последствий подобного колебания. Подчеркивается весомая роль международных рейтингов инвестиционной привлекательности и неоднозначное отношение к ним в современном мире.

Ключевые слова: инвестиционная привлекательность, суверенный рейтинг инвестиционной привлекательности, факторы инвестиционной привлекательности, международные рейтинговые агентства, оценка инвестиционного климата.

Кондратенко Н.О., **Лукьянченкова В.Е.** *ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СТИМУЛИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ СТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ РЕГИОНА*

Рассмотрены теоретические вопросы стимулирования инновационной деятельности предприятий строительной отрасли и выделение основных инструментов стимулирования инновационной деятельности регионов. Определено, что сфера строительства для регионов и регионального развития является очень актуальной, поскольку от ее развития зависят многие жизнеобразующие факторы. Доказано, что стимулирование инновационной деятельности на предприятиях строительной отрасли региона можно рассматривать как универсальный рецепт успешного взаимодействия органов власти регионального уровня управления, бизнес-структур и научной общественности.

Ключевые слова: стимулирование, инновационная деятельность, строительная отрасль, предприятие, регион, активность, эффективность.

Вершицкий А.В. *СОСТОЯНИЕ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ИНФРАСТРУКТУРЫ ТУРИЗМА*

В статье рассмотрены состояние и направления развития инфраструктуры туризма, проведен анализ изменений индекса конкурентоспособности туризма и путешествий Украины, выделенных стран Черноморского бассейна и других близлежащих стран, ориентированных на туризм. Обоснована необходимость разработки и процедура построения

инструментария интегральных индексов оценки уровня развития туристской деятельности и сравнительного анализа (рейтинга).

Ключевые слова: туризм, инфраструктура, конкурентоспособность, туристский продукт, развитие, ресурсы.

Манжура А.В. *ТИПОЛОГИЗАЦИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ КООПЕРАТИВОВ УКРАИНЫ*

Определена сущность сельскохозяйственной кооперации и ее роль в развитии аграрного бизнеса и рыночных отношений в Украине. Проведено сравнение сельскохозяйственных обслуживающих и производственных кооперативов по выделенным признакам. Определены направления использования проведенной типологизации для развития предпринимательской деятельности сельскохозяйственных кооперативов.

Ключевые слова: сельскохозяйственные кооперативы, производственные, обслуживающие, типологизация.

Ревак И.А. *ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ В ПРОЦЕССАХ СТРУКТУРНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ*

Охарактеризованы важнейшие проблемы структурной трансформации национальной экономики и обосновано влияние интеллектуального потенциала государства на процессы сбалансирования структуры экономики Украины.

Ключевые слова: интеллектуальный потенциал, структурная трансформация, сбалансированная структура национальной экономики, инновационная экономика

Янковская В.А., **Семенец А.А.**, **Кузнецова С.А.** *УПРАВЛЕНИЕ АКТИВАМИ И ПАССИВАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ*

Рассмотрены вопросы необходимости анализа состояния активов и пассивов как неотъемлемой составляющей проведения анализа финансового состояния предприятия, что позволяет оценить финансовую устойчивость, ликвидность и деловую активность предприятия.

Ключевые слова: управление, активы, пассивы, анализ.

Якименко О.В. *ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫМ ПОТЕНЦИАЛОМ ПРЕДПРИЯТИЙ СТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ И МЕТОДЫ ЕГО ОЦЕНКИ*

Рассмотрены теоретические основы управления инновационной деятельностью и инновационным потенциалом предприятий строительной отрасли и методы его оценки. Определено, что комплексной характеристикой способности предприятия к инновационной деятельности является его инновационный потенциал. Рассмотрено место инновационного потенциала в экономическом потенциале предприятия и определены показатели его оценки на этапе создания и освоения. Доказано, что крайне важным для строительных предприятий является знание и понимание теоретических основ управления инновационным потенциалом, закономерностей процесса его формирования, повышения и методов его оценки.

Ключевые слова: инновационная деятельность, инновационный потенциал, предприятие, строительная отрасль, повышение, оценка.

Азарченкова М.К. *ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ В СТРОИТЕЛЬСТВЕ*

Рассмотрены теоретические и методические основы антикризисного управления в строительстве и определены основные задачи антикризисного управления строительным предприятием. Определено существование тесной связи кризиса и рисков. Выявлены факторы риска, характерные для предприятий строительной отрасли. Доказано, что создание системы эффективного антикризисного управления строительным предприятием базируется на оценке его исходного (текущего) состояния и стабильность его работы определяется такими основными факторами, как растущий объем реализации продукции, стабильная доходность, финансовая устойчивость.

Ключевые слова: антикризисное управление, строительное предприятие, риск, менеджмент, эффективность, деятельность.

Бережанский Н.Н. *АНАЛИЗ УСЛОВИЙ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ*

Проанализирован инновационный рейтинг Украины в мире, исследованы условия инновационного развития экономики Украины, а именно: человеческий капитал и исследование, инфраструктуру, привлекательность бизнеса, результаты инновационной деятельности; определено сильные и слабые стороны национальной экономики Украины.

Ключевые слова: инновационное развитие, условия инновационного развития, Глобальный индекс инноваций, инновационная инфраструктура, инновационная деятельность.

Кирлик Н.В. *КОМПОНЕНТНАЯ СТРУКТУРА ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА ЗАКАРПАТСКОЙ ОБЛАСТИ И УКРАИНЫ*

В статье раскрыто современное состояние человеческого капитала Украины и Закарпатской области. Выделены пять составляющих компонентов человеческого капитала и определены показатели, которые их характеризуют. Проведен количественный анализ этих компонентов на уровне Украины и Закарпатья, определена сбалансированность их развития.

Ключевые слова: человеческий капитал, физическая компонента профессионально-квалификационная, социально-психологическая, культурно-нравственная, инновационная компонента.

Киселев К.Ю. *ПОТРЕБЛЕНИЕ ПРОДУКЦИИ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ: СТАТИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ*

В статье проанализирована продукция промышленности, электробаланс Украины, за период 2002-2010 гг. и проведен анализ сравнения темпов прироста продукции промышленности Украины и отдельных стран ЕС за период 2007-2011 гг.

Ключевые слова: статистические исследования, классификатор видов экономической деятельности, тенденция развития, перерабатывающая промышленность.

ANNOTATION

Vorobyova E.I. *EFFICIENCY USING THE FACILITIES OF LOCAL BUDGETS*

The questions of the use of facilities of local budgets are probed in the article. Grounded, that efficiency of the use of facilities of local budgets depends on some positions. At first, rational system of forming of profits of local budgets. Secondly, from the formed system of financial stability of local budgets. Thirdly, from transparency and democratic procedures of decision-making about the use profits of local budgets. Fourthly, from an effective public inspection above direction of facilities from local budgets in accordance with a decision about the charges of local budget. Fifthly, from clear process of the direct use of facilities of local budgets control. On the basis of research grounded, that on the modern stage of development of the domestic system the use of facilities of local budgets substantial changes which will enable to provide their more effective use are needed.

Keywords: local budgets, charges of local budgets, use of facilities of local budgets.

Vorobyov Yu.N. *INFLUENCE OF TAX SYSTEM ON FORMING OF INVESTMENT POTENTIAL OF LOCAL BUDGETS*

In the article the question of influence of the tax system of Ukraine is probed on forming of investment potential of local budgets. It is rotined that at modern terms the tax system does not influence positively on forming of investment potential of local budgets. In composition the operating tax system practically mechanisms absent for growth of investment potential of local budgets. Subsequent perfection of the tax system of Ukraine is offered with the purpose of enhancement for forming of investment potential of local budgets.

Keywords: tax system, community charges and collections, local budgets, profits of local budgets, investment potential of local budgets.

Belopolskaya T.V. *FINANCIAL MECHANISM OF INTELLECTUAL PROPERTY*

This paper deals with the methodological guidelines for the development of the financial mechanism of intellectual property management at the macro and micro level, as the basis for an expanded reproduction.

Keywords: financial mechanism, intellectual assets, technologization, innovative development.

Bodner G. *TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF NON-STATE PENSION FUNDS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN*

The article examines the questions of formation and investment of pension savings of mandatory pension insurance in the Republic of Kazakhstan. Peculiarities of the development of the mandatory accumulation pension system, in particular non-state pension funds, studied the problems of their functioning and the government of Kazakhstan for addressing them.

Keywords: the mandatory funded pension system, private accumulative pension funds, invested assets, the structure of the investment portfolio, the ratio of average coefficients of nominal income.

Korobkov D.V., **Mankovskyi D.O.** *THE EVA CONCEPT: METHODOLOGY, ADVANTAGES AND DISADVANTAGES, WAYS OF THE CALCULATION'S IMPROVEMENT*

In the article the complex methodology of the EVA indicator application is examined with appropriate examples being presented; a number of amendments and revisions is suggested with the purpose of the calculations' accuracy enhancement; a forecast is made concerning the further development of the EVA methodology and its role for the enterprise value estimation

Keywords: economic value added, capital value, own and debt capital, operating margin, operating assets, adjusted taxes.

Pantielieieva N.N. *METHODICAL APPROACHES TO DEFINITION AND EVALUATION OF THE RESERVES FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF FINANCIAL INNOVATIONS*

In the article proposed the algorithm of increasing the efficiency of activities of the banking institution with development and implementation of financial innovations. The methodology of analysis and estimation of financial innovations on the basis of calculation of integral indices and the main phases of their life cycle was developed by the author. Combine qualitative and quantitative methods of evaluation enables a comprehensive approach to identification, analysis and assessment of the reserves for increasing the efficiency of financial innovation**s.**

Keywords: innovation, financial innovations, efficiency of innovation activities, effectiveness of financial innovations.

Polzikova A.V., **Gorshkov Y.N.** *TAX REGULATION PARTICULARLY CHALLENGING ECONOMIC ACTIVITIES OF BUSINESSES*

The article describes the features of the implementation of taxation incentive function defining approaches to building an effective system of taxation of the state.

Keywords: tax policy enterprise, tax regulations, tax breaks, tax rate.

Azizov G.S., **Posnaya E.A.** *BANK CAPITAL FORMATION IN THE GLOBALIZATION OF FINANCIAL AND CREDIT MARKET IN UKRAINE*

The article deals with the restructuring of banking institutions as the most effective method of forming the banks' capital.

Keywords: bank capital, globalization, restructuring, financial and credit market.

Nieizviestna O.V., **Kasyan O.V.** *ADAPTATION OF INTERNATIONAL EXPERIENCE FOR CREDITING OF AGRICULTURAL ENTERPRISES TO THE CONDITIONS OF UKRAINE*

The article studies the characteristics of crediting the agricultural sector in foreign countries. It substantiates the necessity to adapt the international experience of providing agro-industrial complex enterprises with credit resources to the conditions of Ukraine.

Keywords: agriculture, agricultural credit, cooperation, concessional financing, specialized state banks, futures contracts, forward contracts.

Filatova Y.V. *FEATURES ELECTRONIC DOCUMENT MANAGEMENT SYSTEMS IN THE FINANCIAL-BANKING SPHERE*

The article deals with the issue of implementation and use of electronic documents. Given the specifics of banking, analyzes the features of electronic documents in financial institutions.

Keywords: electronic document, electronic document, electronic signature, finance and banking, financial and credit institutions.

Shaperenkov A.V. *STATE-BANK PARTNERSHIP IN PROVIDING MONETARY INNOVATION IN UKRAINE*

The article explores the nature, principles and specifics of the mechanism of public-Bank partnership, proposed expanding the traditional principles of its functioning. Identified significant advantages banks of partnership relations with the state and the provisions of this partnership in certain stages of development of innovative potential.

Keywords: bank, state, innovation, innovation, partnership potential.

Mstoyan K.V., **Mohamad A.V.** *THE BANKRUPTCY OF THE BANK: ECONOMIC ESSENCE, TYPES AND CAUSES*

Morphological analysis and identified the main approaches to the interpretation of the category «the bankruptcy of the Bank». Given types of bankruptcy and their characteristic. Investigated external and internal reasons for the bankruptcy of the banks. Analyzed the current trends in development of the banking system of Ukraine.

Keywords: bankruptcy, the bankruptcy of the Bank, the real bankruptcy, technical bankruptcy, deliberate bankruptcy, fraudulent bankruptcy, hidden bankruptcy, signs of the troubled bank, external causes of bankruptcy, internal causes of bankruptcy.

Guzenko O.P., **Shokalo T.P.** *BANK INVESTMENT CREDITING: SETTING THE PROBLEMS AND PROSPECTS*

The article is dedicated to the problematic aspects of bank investment crediting, contains the author's position concerning its essential characteristics, provides the evaluation of the current state of financing the capital investments at the expense of credit resources and highlights the perspective directions for improvement of investment crediting.

Keywords: investments, credit, investment crediting, bank institution, statistical evaluation, investment regulating act, investment segment, credit aspect.

Antonets M.V., **Lengyel A.V.** *METHODS AND TOOLS FOR MONITORING FINANCIAL COMPANIES INVESTMENT PROJECTS*

This article describes the main tools of financial monitoring of investment projects of the enterprise, allowing management to ensure the implementation of the principles of financing of enterprises in terms of risk.

Keywords: financial monitoring, the project investment, financial planning, value added, income, financial resources

Talalaeva A.A. *FACTORS WHICH SHAPE INVESTMENT ATTRACTIVENESS RATING OF THE STATE*

The article deals with the present value of international investment attractiveness ratings for the world economy and individual economies. Aggregative classification of factors which affect the rating assessment is proposed. The examples of change in the international agencies assessment under the influence of various factors and the consequences of such fluctuations are presented. The strong role of international investment ratings and an ambiguous attitude towards them in the world nowadays is emphasized.

Keywords: investment attractiveness, sovereign rating of investment attractiveness, factors of investment attractiveness, international rating agencies, investment climate assessment.

Kondratenko N.O., **Lukianchenkova V.E.** *THEORETICAL FOUNDATIONS FOR FOSTERING INNOVATION ENTERPRISES OF THE CONSTRUCTION INDUSTRY IN THE REGION*

Theoretical issues of innovation activity of enterprises of the construction industry and the provision of basic tools fostering innovation regions. Determined that the construction sector for the regions and regional development is very important because of its development depends on many factors forming life. It is proved that stimulate innovation in enterprises of the construction industry in the region can be seen as a universal recipe successful interaction of regional-level management, businesses and academia.

Keywords: incentives, innovation, construction industry, company, region, activity, efficiency

Vershytsky A.V. *CONDITION AND DIRECTION OF DEVELOPMENT OF TOURISM INFRASTRUCTURE*

The article describes the status and the direction of tourism infrastructure development the changes of the competitiveness index of tourism and travels of Ukraine as well as the other Black Sea countries and other neighboring countries, focused on tourism are analyzed. The necessity of developing and the procedure of constructing tools and integrated indices of the assessment of the tourist activity development and comparative analysis (rating) are grounded.

Keywords: tourism, infrastructure, competitiveness, tourism product, development, resources.

Manzhura A.V. *THE TYPOLOGY OF AGRICULTURAL COOPERATIVE STORES OF UKRAINE*

The essence of agricultural co-operation and it role are determined in development of agrarian business and market relations in Ukraine. The comparison of agricultural attendant and productive cooperative stores is conducted on the distinguished signs. The directions of the use of conducted typology are determined for development of entrepreneurial activity of agricultural cooperative stores.

Keywords: agricultural cooperative stores, productive, attendant, typology.

Revak I.A. *INTELLECTUAL POTENTIAL IN PROCESSES OF NATIONAL ECONOMY STRUCTURAL TRANSFORMATION*

The most important problems of national economy structural transformation are characterized and the influence of state's intellectual potential on the processes of Ukraine's economy structure balancing is grounded.

Keywords: intellectual potential, structural transformation, a balanced structure of the national economy, innovation economy.

Yankovska V.A., **Semenets A.A.**, **Kuznetsova S.A.** *ASSET AND LIABILITY MANAGEMENT COMPANY*

Considered the need of the analysis of a condition of the assets and liabilities as part of the analysis of a financial condition of the company, that allows to assess financial stability, liquidity and business activity of the enterprise.

Keywords: management, assets, liabilities, analysis.

Yakymenko O.V. *THEORETICAL FOUNDATIONS OF INNOVATIVE POTENTIAL OF ENTERPRISES CONSTRUCTION INDUSTRY AND ITS EVALUATION*

The theoretical foundations of innovation management and innovation potential of enterprises of the construction industry and methods of assessment. Determined that the complex characteristic of enterprise capacity to innovate is its innovative potential. The place of innovation potential in the economic potential of the company and its assessment indicators defined in the construction phase and development. We prove that it is extremely important for construction companies have the knowledge and understanding of the theoretical foundations of innovation potential patterns of the process of its formation, increase and methods of its evaluation.

Keywords: innovation, innovation potential, company, construction industry, promotion, evaluation.

Azarchenkova M.K. *THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT IN CONSTRUCTION*

The theoretical and methodological foundations of crisis management in the construction and principal task of crisis management construction company. Determined the existence of a close connection crises and risks. Identified risk factors that are specific to construction enterprises. We prove that the creation of an effective crisis management construction company based on an assessment of its initial (current) state and the stability of its operation determined by the following factors as increasing sales volume, stable profitability, financial stability.

Keywords: crisis management, construction companies, risk management, efficiency, activity.

Berezhansky M.M. *THE ANALYSIS OF CONDITIONS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY IN UKRAINE*

The global innovative rating of Ukraine is being analyzed; the conditions of innovative development of the economy of Ukraine are studied, namely: human capital and science, infrastructure, attractiveness of business, results of innovations, strengths and weaknesses of the national economy of Ukraine are defined.

Keywords: innovative development, conditions of innovative development, Global Innovation Index, innovative infrastructure, innovative activity.

Kyrlyk N.V. *THE STRUCTURE OF THE HUMAN CAPITAL OF TRANSCARPATHIA AND UKRAINE*

The article describes the current state of human capital of Ukraine and Transcarpathia. Highlight the five constituents of human capital and defined indicators that characterize them. A quantitative analysis of these components at Ukraine and Transcarpathia defined balance their development.

Keywords: human capital, physical component, professional qualifications, social, psychological, cultural, moral, innovation component.

Kiselyov K. *CONSUMPTION OF INDUSTRIAL OUTPUT UKRAINE: STATISTICAL ASPECT*

This paper analyzes the production industry Power balance Ukraine for the period 2002-2010, and an analysis comparing the growth rate of industrial production in Ukraine and some EU countries for the period of 2007-2011 years.

Keywords: statistical studies, Classification of Economic Activities, development trend, the processing industry.

Наші автори

Азарченкова М.К.	— здобувач кафедри менеджменту і маркетингу в міському господарстві Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова (м. Харків)
Азізов Г.С.	— кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і кредиту Севастопольського національного технічного університету (м. Севастополь)
Антонец М.В.	— аспірант кафедри інформаційних систем управління Донецького національного університету (м. Донецьк)
Белопольська Т.В.	— доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри товарознавства і торговельного підприємництва Донецького національного університету (м. Донецьк)
Бережанський М.М.	— доцент, здобувач кафедри економіки підприємства ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (м. Ужгород)
Боднер Г.Д.	— кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів підприємств і страхування Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського (м. Сімферополь)
Вершицький А.В.	— кандидат економічних наук, доцент кафедри державного і регіонального управління Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського (м. Сімферополь)
Воробйов Ю.М.	— доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів підприємств і страхування Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського (м. Сімферополь)
Воробйова О.І.	— доктор економічних наук, професор кафедри фінансів і кредиту Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського (м. Сімферополь)
Горшков Ю.Н.	— аспірант кафедри товарознавства і торговельного підприємництва Донецького національного університету (м. Донецьк)
Гузенко О.П.	— кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи, голова Координаційної ради по науковій діяльності студентів Криворізького економічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет» (м. Кривий ріг)
Кирлик Н.В.	— аспірант кафедри обліку і аудиту ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (м. Ужгород)
Кисельов К.Ю.	— аспірант кафедри прикладної статистики Національної академії статистики, обліку та аудиту (м. Київ)
Кондратенко Н.О.	— доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту та маркетингу в міському господарстві Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова (м. Харків)
Коробков Д.В.	— кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (м. Харків)
Кузнецова С.О.	— кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту Харківського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету (м. Харків)
Лендел А.В.	— аспірант кафедри інформаційних систем управління Донецького національного університету (м. Донецьк)
Лук'янченкова В.Є.	— старший викладач кафедри менеджменту та маркетингу в міському господарстві Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова (м. Харків)
Манжура О.В.	— кандидат економічних наук, доцент, заступник директора Полтавського кооперативного технікуму (м. Полтава)
Мстоян К.В.	— асистент кафедри банківської справи Криворізького економічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет» (м. Кривий ріг)
Нєізвєстна О.В.	— кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи Криворізького економічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет» (м. Кривий ріг)
Пантєлєєва Н.М.	— кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри фінансів Черкаського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ)
Ползікова А.В.	— аспірант кафедри товарознавства і торговельного підприємництва Донецького національного університету (м. Донецьк)
Посная О.А.	— кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і кредиту Севастопольського національного технічного університету (м. Севастополь)
Ревак І.О.	— кандидат економічних наук, доцент, начальник кафедри економічної безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ (м. Львів)
Семенець А.О.	— кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку, аудиту та економічного аналізу, заступник директора з навчально-методичної роботи Харківського інституту фінансів Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі (м. Харків)
Талалаєва А.О.	— викладач, здобувач кафедри фінансів Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (м. Харків)
Філатова Я.В.	— кандидат економічних наук, доцент кафедри інформаційних систем управління Донецького національного університету (м. Донецьк)
Шаперенков А.В.	— кандидат економічних наук, заступник голови правління ПАТ «Віейбі Банк» (м. Київ), докторант кафедри банківської справи Київського національного торговельно-економічного університету (м. Київ)
Шокало Т.П.	— старший викладач кафедри банківської справи Криворізького економічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет» (м. Кривий ріг)
Якименко О.В.	— доцент кафедри технологій будівельного виробництва та будівельних матеріалів Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова (м. Харків)
Янковська В.А.	— кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і кредиту, начальник відділу довузівської підготовки Харківського інституту фінансів Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі (м. Харків)
Касьян О.В.	— студентка Криворізького економічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет» (м. Кривий ріг)
Маньковський Д.О.	— магістрант зі спеціальності «Фінанси і кредит» Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (м. Харків)
Мохамад О.В.	— магістрант зі спеціальності «Банківська справа» Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (м. Харків)

Виписка з постанови

ПРЕЗИДІЇ ВИЩОЇ АТЕСТАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ (ВАК) УКРАЇНИ

15 січня 2003 р. **м. Київ №7-05/1**

Про підвищення вимог до професійних видань занесених в список ВАК України

п. 3. Необхідні елементи наукової статті:

1. Постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями.
2. Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких здійснена розв'язка даної проблеми, і на які спирається автор.
3. Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття.
4. Формулювання цілей статті (постановка завдання).
5. Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів.
6. Висновки з даного дослідження і перспективи подальших пошуків у даному напрямі.

Вимоги до авторських рукописів журналу «Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції»

1. Для публікації в журналі приймаються роботи, які раніше не публікувалися, в сферах: ***фінансів*** (теорія фінансів, фінанси підприємств, фінансова діяльність суб'єктів підприємництва, фінансовий механізм, фінансовий менеджмент, фінанси домогосподарств, державні фінанси, місцеві фінанси, податки і оподаткування, страхування, фінансовий ринок, міжнародні фінанси тощо); ***банків*** (банки і банківська діяльність, кредитування, грошово-кредитна політика держави, банківські інвестиції тощо); ***інвестицій*** (на макро-, мезо- і мікрорівнях); ***економіки та управління*** на макро-, мезо- і мікрорівнях (економіка та управління національним господарством, регіонами, підприємствами), а також методичні і практичні матеріали, що підготовлені у галузі фінансів, банківської справи, інвестицій, економіки та управління. Публікації повинні відповідати вимогам ВАК України від 15 січня 2003 р. №7-05/1.

2. Статті можуть публікуватися однією з трьох мов: українською, російською, англійською. Стаття подається однією з названих мов в 2-х примірниках, надрукована з одного боку листа формату А-4, через 1,5 інтервал, шрифт — 12 кегель, поля з усіх боків 20 мм, обсяг рукопису в межах 6–12 сторінок, включаючи таблиці, рисунки, формули, список використаної літератури. Сторінки рукопису мають бути послідовно пронумеровані (у правому верхньому кутку сторінки). У статті обов'язково виділити наступні підрозділи: ВСТУП, ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ, РЕЗУЛЬТАТИ, ВИСНОВКИ, СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

Разом з роздрукованим текстом рукопису подається диск з файлом рукопису або рукопис необхідно вислати на електронний адрес: blolge@rambler.ru (назва файлу повинна відповідати прізвищу першого автора), Word 6.0, 7.0, 95, 97, 2000, 2003, 2007, шрифт Times New Roman. Рисунки виконані у формату Excel необхідно подати в оригінальному форматі (формат **xls**).

3. У зв'язку з вимогами МОНмолодьспорт України (Наказ №1111 від 17.10.2012 р. зареєстрованого в МінЮсті України 02.11.2012 №1850/22162) стаття також подається англійською мовою для розміщення на веб-сторінці журналу (п. 2.9 Наказу).

4. Разом з рукописом на окремих сторінках подається:

а) прізвище, ім'я по батькові (повністю) автора (авторів), назва статті, анотація і ключові слова трьома мовами (українською, російською, англійською). Все обов'язково повинно бути в електронному варіанті на диску;

б) відомості про автора (авторів) українською і російською мовами, з вказівкою прізвища, імені, по батькові, вченого ступеня, звання, місця роботи, посади, адреси, телефонів, за наявності e-mail;

в) обов'язково одна рецензія доктора економічних наук (відправляється на електронний адрес відсканованою).

5. Автори статті несуть повну відповідальність за точність приведених фактів, цитат, економічних і статистичних матеріалів, власних імен і інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.

6. Редакція журналу обов'язково здійснює внутрішнє рецензування статей і залишає за собою право при необхідності вносити зміни редакційного характеру без узгодження з автором (авторами). При негативній внутрішній або (та) зовнішній рецензії стаття направляється автору (авторам) на доопрацювання.

7. Не приймаються статті, які не відповідають напряму журналу і встановленим вимогам, не містять нових наукових, методичних або практичних розробок, не оформлені відповідним чином.

8. Порядок оформлення статей наводиться на наступній сторінці. Список використаної літератури слід оформляти відповідно до рекомендацій МОНмолодьспорт України.

ПРИКЛАД ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

УДК 336.64

Воробйов Ю.М.,
д.е.н., професор, ТНУ ім. В.І. Вернадського

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ АКЦІОНЕРНИХ КОМПАНІЙ ТА ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВИХ ГРУП УКРАЇНИ

Анотація на мові оригіналу статті
Ключові слова:

ВСТУП
…
ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ
…
РЕЗУЛЬТАТИ
…
ВИСНОВКИ
…
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ (приклад оформлення списку літератури згідно з вимогами ВАК)

1. Зятковський І.В. Фінансове забезпечення діяльності підприємств / Ігор Володимирович Зятковський. — Тернопіль: Економічна думка, 2000. — 228 с.
2. Ковальчук С.В. Фінанси: навч. посіб. / С.В. Ковальчук, І.В. Форкун. — Львів: «Новий Світ — 2000», 2006. — 568 с.
3. Шміт М.П. Фінансово-економічна сутність управління корпораціями в машинобудуванні України / М.П. Шміт, Я.В. Кудря // Фінанси України. — 2008. — №8. — С. 53-62.
4. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 року №514-VI // Урядовий кур'єр. — 2008. — №202.
5. Брейли Р. Принципы корпоративных финансов: пер. с англ. / Р. Брейли, С. Майерс. — М.: Олимп-Бизнес, 1997. — 1120 с.
6. Науменкова С.В. Особливості управління фінансами в холдингових компаніях / С.В. Науменкова // Фінанси України. — 2008. — №1. — С. 93-107.
7. Ли Ч.Ф. Финансы корпораций: теория, методы и практика: учеб.: пер. с англ. / Ч.Ф. Ли, Д.И. Финнерти. — М.: ИНФРА-М, 2000. — 686 с.
8. Воробьев Ю.Н. Финансовый капитал предприятий: теория, практика, управление / Юрий Николаевич Воробьев. — Симферополь: Тария, 2002. — 364 с.
9. ТОП-100: рейтинг лучших компаний Украины // Инвестгазета. — 2008. — №3-4. — 162 с.
10. Василик О.Д. Теорія фінансів: підруч. / Остап Дмитрович Василик. — К.: НІОС, 2000. — 416 с.
11. Фінанси: підручн. / за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. — К.: Знання, 2008. — 611 с.

Підп. до друку 16.12.2013 р. Формат 60 х 84 1/8.
Гарнітура Times. Умов. д. арк. 15.
Наклад 320 екз.

Видавництво «ДІАЙПІ»
95000, м. Сімферополь, пр. Кірова, 17; тел. / факс (0652) 248-178, 711-687
e-mail: dip@diprint.com.ua; електронна адреса: www.diprint.com.ua
Свідоцтво про державну реєстрацію: ДК №1744 від 08 квітня 2004 року